

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

№ 2 (34)/2023

збірник наукових праць

Електронний ресурс

STATE FORMATION

№ 2 (34)/2023

collection of scientific works

Electronic edition

Редакційна колегія:

Кармишев Дмитро Васильович, доктор наук з державного управління, професор (Україна)
(головний редактор);
Величко Лариса Юрївна, доктор юридичних наук, доцент (Україна);
Габор Лукс, доктор економічних наук, професор (Угорщина);
Дегтяр Андрій Олегович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);
Древаль Юрій Дмитрович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);
Дрешпак Валерій Михайлович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);
Єлагін Віктор Павлович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);
Єрмолаєва Еліта, доктор філософії, доцент (Латвія);
Орлов Олександр Валентинович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);
Семенченко Андрій Іванович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);
Сичова Вікторія Вікторівна, наук з державного професор (Україна);
Ульянченко Юрій Олександрович, наук з державного (Україна);
Устиновичюс Леонас, доктор габілітований в технічних науках (Литва).

*Затверджено до друку Вченою радою
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 21 від 27 листопада 2023 р.*

Відповідальні за випуск: Д. В. Кармишев, В. В. Богатова

Державне будівництво : зб. наук. праць ; електронний ресурс. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2023. – № 2 (34). – 224 с.

*Галузь знань "Публічне управління та адміністрування"
відповідно до чинного переліку галузей знань.*

З 2005 року включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління категорії Б, спеціальність 281 "Публічне управління та адміністрування" – наказ Міністерства освіти і науки України № 89 від 1 лютого 2022 р.

З 2017 року збірник індексується в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus International <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49377>.

Журнал містить наукові доробки з питань теорії та практики державного управління, державного управління у сфері національної безпеки і оборони, регіонального й галузевого управління, кадрової політики у сфері публічного управління, політико-правових засад державного управління, а також надбання світового досвіду з публічного врядування та публічної політики.

Для науковців, державних службовців, слухачів, студентів і викладачів, які цікавляться проблемами державного управління.

Editorial board:

Karamyshev Dmytro Vasyliovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine)
(*Chief Editor*);

Gabor Luks, Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Hungary);

Degtyar Andriy Olehovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Dreval Yuriy Dmytrovych, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Dreshpak Valery Mykhailovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Orlov Oleksandr Valentinovych, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Semenchenko Andrii Ivanovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Sychova Viktoriya Viktorivna, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Ulyanchenko Yury Oleksandrovych, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Ustinovichius Leonas, Doctor of technical Sciences (Lithuania);

Velychko Larisa Yuriivna, Doctor of Law, Associate Professor (Ukraine);

Yelagin Victor Pavlovich, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Yermolaeva Elita, Doctor of Philosophy, Associate Professor (Latvia).

*Approved for publication by the Academic Council
Kharkiv National University named after V. N. Karazin,
protocol no. 21 of November 27, 2023*

Responsible for the issue: Karamyshev D. V., Bogatova V. V.

State Formation : coll. of science works ; electronic edition. – Kh. : V. N. Karazin Kharkiv National University. – 2023. – № 2 (34). – 224 p.

*Field of knowledge "Public management and administration"
in accordance with the current list of fields of knowledg.*

Since 2005, it has been included in the list of specialized scientific publications of Ukraine, in which the results of dissertations for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences can be published.

Included in the List of scientific and professional publications of Ukraine on public administration category B, specialty 281 " Public management and administration" –
order of the Ministry of Education and Science of Ukraine no. 89 of February 1, 2022

Since 2017, the collection has been indexed in the international scientometric database
Index Copernicus International <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49377>

The magazine contains scientific works on the theory and practice of public administration, державного управління у сфері національної безпеки і оборони, regional and sectoral administration, personnel policy in the field of public administration, political and legal foundations of public administration, as well as the acquisition of global experience in public administration and public policy.

For scientists, civil servants, listeners, students and teachers who are interested in the problems of public administration.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ*Живило Є. О.*

СУТНІСТЬ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ 8

Шевченко С. О., Мельник В. В.

ПРОБЛЕМА УЗГОДЖЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ 21

Штиршов О. М.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 30

Кутовий О. В.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ ТА ІНВЕСТИЦІЯМИ У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ 42

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ***Карамішев Д. В., Соболев Р. Г., Мирна Н. В., Євдокимов В. О.*

ВПЛИВ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ НА СУЧАСНУ НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ 54

Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В., Порока С. Г.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 67

Грановський М. В.

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЄ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ДЛЯ БОРОТЬБИ З ГІБРИДНИМИ ЗАГРОЗАМИ 80

РЕГІОНАЛЬНЕ ТА ГАЛУЗЕВЕ УПРАВЛІННЯ*Близнюк А. С., Олійник Н. О.*

СИСТЕМНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ 95

Гібадулін О. В., Дунаєв І. В.

НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО ПРОМИСЛОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД 105

Сичова В. В., Самофалова Т. О.

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ 125

Драган І. В., Драган І. О.

ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА 142

Боднар К. В.

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ 150

Олійник Д. А.

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ 162

КАДРОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ*Гордієнко Є. П., Соколовська М. В.*

РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ВПЛИВ ГІГ-ЕКОНОМІКИ	171
---	-----

**СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА***Суворов В. П.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БАГАТОРІВНЕВОГО УПРАВЛІННЯ НА ОСНОВІ ГЛОБАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ЄС ТА НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ	183
---	-----

**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ СКЛАДОВІ
СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ***Колтун В. С., Матвеева Л. В.*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПАСІОНАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ФОРМУВАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОГО РЕСУРСУ ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАД	197
--	-----

Негріч М. М.

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ В ІНФРАСТРУКТУРНІЙ СФЕРІ	207
---	-----

Єрмак В. О.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ	214
--	-----

CONTENTS

THEORY AND PHILOSOPHY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Zhyvylo Y. O.

THE ESSENCE OF HIGH-TECH WARFARE IN THE ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL SECURITY THEORY OF STATE ADMINISTRATION 8

Shevchenko S. O., Melnyk V. V.

THE ISSUE OF ALIGNMENT OF RELATIONSHIP BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN PUBLIC ADMINISTRATION 21

Shtyrov, O.M.

THEORETICAL APPROACHES BEFORE THE ADOPTION OF ADMINISTRATIVE DECISIONS IN THE AREA OF PUBLIC ADMINISTRATION 30

Kutovyi O. V.

RELATIONSHIP OF INNOVATION MANAGEMENT AND INVESTMENTS IN STATE POLICY DEVELOPMENT 42

PUBLIC ADMINISTRATION OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE AREA

Karamyshev D. V., Sobol R. G., Myrna N. V., Yevdokymov V. O.

THE INFLUENCE OF HYBRID THREATS ON THE MODERN NATIONAL SECURITY OF UKRAINE 54

Pomaza-Ponomarenko A. L., Taraduda D. V., Poroka S. G.

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF THE EU CIVIL PROTECTION MECHANISM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF GUARANTEEING NATIONAL SECURITY 67

Hranovskyi M. V.

MODERN MECHANISMS USED BY THE EU TO COMBAT HYBRID THREATS 80

REGIONAL AND BRANCH MANAGEMENT

Blyznyuk A. S., Oliinyk N. O.

SYSTEM PRINCIPLES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT OF THE REGION 95

Gibadullin O. V., Dunayev I. V.

TOWARDS A RESILIENT INDUSTRIAL RECOVERY OF UKRAINE: A STUDY OF REGIONAL SYSTEMS IN WARTIME 105

Sychova V. V., Samofalova T. O.

PRIVATE-PUBLIC PARTNERSHIP IN THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE 125

Dragan I. V., Dragan I. O.

INNOVATIVE FACTORS OF THE STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY 142

Bodnar K. V.

MECHANISM OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS 150

Oliinyk D. A.

THE CONCEPT OF THE MECHANISM OF COMPETITIVE STATE POLICY AT THE REGIONAL LEVEL 162

PERSONNEL POLICY IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Hordiienko Y. P., Sokolovska M. V.

THE LABOUR MARKET IN CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION:
THE IMPACT OF THE GIG ECONOMY 171

**GLOBAL EXPERIENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION:
THEORY AND PRACTICE**

Suvorov V. P.

TRANSFORMATION OF MULTI-LEVEL GOVERNANCE BASED ON GLOBAL
STRATEGIES OF THE EU AND NATIONAL RESILIENCE OF UKRAINE UNDER
CONDITIONS OF HYBRID THREATS 183

**SOCIAL AND HUMANITARIAN COMPONENTS OF SOCIAL
DEVELOPMENT**

Koltun V. S., Matveeva L. V.

IDENTIFICATION OF A PASSIONATE PERSONALITY AS A SUBJECT
OF THE FORMATION OF AN INTANGIBLE RESOURCE FOR THE RESTORATION
OF COMMUNITIES 197

Negrych M. M.

EVOLUTION OF THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF STATE
AND BUSINESS COOPERATION IN THE INFRASTRUCTURE SPHERE 207

Iermak V. O.

UKRAINE'S BANKING SYSTEM DURING POST-WAR RECONSTRUCTION:
CHALLENGES AND DEVELOPMENT PATHWAYS 214

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-01>

УДК 005.2

Живило Євген Олександрович,
докторант кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: zhivilka@i.ua <https://orcid.org/0000-0003-4077-7853>

СУТНІСТЬ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. На межі ХХ і ХХІ століть сталися фундаментальні зміни у сфері міжнародної безпеки. Світова спільнота зустрілася з принципово новими викликами й загрозами. У багатьох регіонах світу спостерігалось міждержавне суперництво, що призвело до спалаху локальних війн і воєнних конфліктів, які здебільш мали форму збройного протистояння.

Технічний прогрес, наявність значної воєнної сили, демонстрація рішучості та її використання трансформували суспільні відносини в більш конфліктні. Поступово у локальні війни і воєнні конфлікти втягується все більше країн світу. В цьому контексті слід зазначити, що інтенсивність та масштабність воєнних дій протягом останніх тридцяти років, які відбувалися в різних куточках земної кулі, свідчать про зростання динамічної зміни обстановки в зоні ведення бойових дій в ході застосування міжнародних коаліційних сил. При цьому жорстке виконання вимог щодо стійкого, безперервного, оперативного і скритого управління військами під час виконання ними бойових завдань спонукає провідні країни світу до розробки та впровадження нових концепцій інформаційних мереж та систем.

Необхідно зазначити, що майбутні війни будуть залежати від високотехнологічних розвідувальних засобів. Пріоритетом вбачається – першим виявити ворога, перш ніж він помітить вас; засліпити датчики противника, будь то дрони або супутники; і порушити їхні засоби та канали передачі даних, чи то через кібератаки, електронну війну чи старомодні засоби вогневого ураження. Військам доведеться розвивати нові форми і способи застосування, покладаючись на мобільність, розосередженість, маскування та заходи омани.

Як цитувати: Живило Є. О. Сутність високотехнологічної війни в організаційно-інституціональному забезпеченні теорії державного управління. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 8–20. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-01>

In cites: Zhyvylo, Y.O. (2023). The essence of high-tech warfare in the organizational and institutional security theory of state administration. *State Formation*, no. 2 (34), 8–20. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-01> [in Ukrainian].

© Живило Є. О., 2023

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Великі армії, які не зможуть інвестувати в нові технології чи розробити нові доктрини, будуть перепопнені меншими, які це зроблять. “Ми повинні визнати, що старі концепції ведення великих танкових битв на європейській суші закінчилися”, – сказав Борис Джонсон, прем’єр-міністр Великобританії, у листопаді 2021 року. “Є інші, важливіші речі, у які ми повинні інвестувати. Кібертехнології, такою буде війна майбутнього”. Через три місяці росія вторглася в Україну.

Отже, в роботі визначено проблему неповної відповідності сучасного стану і готовності сектору безпеки та оборони щодо вимог ефективної протидії загрозам національній безпеці та їхньої нейтралізації, сформульовано завдання з удосконалення цієї діяльності, щодо створення об’єднаних систем управління та зв’язку, визначено горизонтальні зв’язки цих систем та електронно-комунікаційних мереж, що в подальшому беззаперечно вплине на безпечне функціонування національного сегменту кіберпростору.

Ключові слова: *інформаційні мережі, інформаційні технології, кібербезпека, кіберпростір, штучний інтелект, об’єднана мережа, система зв’язку і комунікаційна система.*

Постановка проблеми. Війна в Україні є найбільшою в Європі з 1945 р. Вона формує розуміння бойових дій на наступні десятиліття. Це розвіяло будь-які ілюзії того, що сучасний конфлікт може обмежуватися кампаніями проти повстанців або розвиватися до боротьби з низьким числом жертв у кіберпросторі (далі – КП). Натомість це вказує на новий вид високо інтенсивної війни, яка поєднує передові технології з промисловими вбивствами та споживанням боєприпасів, навіть якщо вона залучає цивільних осіб, союзників і приватні компанії. Можна з впевненістю стверджувати, що автократичні режими вивчають, як отримати перевагу в будь-якому майбутньому конфлікті. Замість того, щоб відступати від смерті та руйнування, ліберальні суспільства повинні визнати, що війни між промислово розвиненими економіками є надто реальною перспективою, і необхідно почати готуватись до цього вже зараз.

Згодом технологія може змінити умови сьогодення. Так, 30 червня 2023 р. генерал Марк Міллі, старший військовослужбовець США, зазначив, що через 10-15 років третину передових збройних сил (далі – ЗС) буде роботизовано. Він наголошує увагу керівництву США щодо переозброєння армії на безпілотну авіацію та безпілотні танки. Проте ЗС США повинні бути здатними воювати як у цьому десятилітті, так і в наступному [14]. Це означає, що необхідно провести поповнення запасів, щоб підготуватися до високих темпів виснаження, створити промислові потужності для виробництва обладнання в набагато більшому масштабі та створити відповідний людський мобілізаційний ресурс. Саміт НАТО, який було проведено 11 і 12 липня 2023 р. став перевіркою того, чи зможуть західні країни продовжувати зміцнювати свій альянс для досягнення цих цілей.

Сьогодні Україна є піонером у здатності перетворити шматок металу часів холодної війни на щось, що справді об’єднано в загальну інформаційно-комунікаційну мережу та є частиною цієї алгоритмічної війни. “Це викликає божевілля”, – зазначив Джеймс Хіппі, міністр оборони Великої Британії [1].

Відтак, нові кордони, або взагалі їх відсутність, створюють нові загрози державному устрою будь-якої країни. Зростаюча участь цивільних осіб

породжує юридичні та етичні питання. Технології не стоять на місці, фізичні та логічні процеси, елементна база (мікросхеми, чіпи) вже зараз вирішують великий масив інформаційно-аналітичних завдань, попередньо цю роботу колись можна було виконати лише на віддаленому хмарному сервері. Приватні компанії, розташовані за межами зони фізичного конфлікту, можуть стати об'єктом віртуальної або збройної атаки. У міру появи нових компаній, уряди країн повинні переконатися, що жодна з них не стане атакою “нульового” дня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні дослідження та відкриті публікації з засобів масової інформації вбачається, що потреба в забезпеченні кібербезпеки (далі – КБ) та створенні засобів ведення кібервійн наразі спонукає уряди держав переглядати внутрішню політику в КП, оскільки дедалі частіше трапляються випадки використання розвідувальними службами та спеціалізованими військовими підрозділами можливостей і технічних потужностей транснаціональних кримінальних груп, що спеціалізуються у сфері кіберзлочинності.

Сьогодні реальність така, що відносна перевага Америки в КП як галузі воєнних дій оспорується (і оспорюватиметься). США стикаються зі стратегічними загрозами у КП з боку Китаю, а також росії – двох давніх ключових суперників у цій галузі. США та їхні союзники також стикаються з тактичними загрозами з боку цілого ряду суб'єктів, включаючи дедалі активніші національні держави, такі як Північна Корея та Іран, а також широкий спектр недержавних суб'єктів, від злочинних угруповань до терористичних груп.

Стимування в КП також є ключовою стратегічною сферою уваги китайських військових вчених і стратегів. Фактичні наслідки застосування традиційної теорії стримування у КП сьогодні залишаються дещо туманними. Хоча вочевидь, що держави, які мають спроможності забезпечити реалізацію визначених військових цілей щодо активних дій у КП, такі як США, Китай і росія, в даний час не готові використовувати свої найпотужніші можливості проти тих, кого вони сприймають як рівних конкурентів, оскільки вони побоюються потенційної відповіді. Також очевидно, що інші країни готові вжити певних обмежених дій, які в інших умовах могли б розглядатися як перехід кордону щодо таких потужних гравців.

Незважаючи на широкий інтерес до зазначеного безпекового напрямку, наукові дослідження (чи навіть узагальнення за цією темою) досі є поодинокими й часто несистемними.

Проблематики сучасного безпекового середовища, тенденції еволюції кіберзагроз, шляхи до безпечного використання КП, створення кібервійськ в Україні та питання пов'язані з їх забезпеченням у різних аспектах досліджувались у наукових працях (доповідях, інформаційно-аналітичних матеріалах і т. і.) О. Бакалінський, О. Баранова, А. Баровська, В. Горбуліна, В. Гурковського, О. Довганя, Д. Дубова, Г. Ємельянова, Р. Калюжного, О. Кандибіна, Р. Кирилюка, Б. Кормича, В. Лопатіна, Р. Максотова, А. Марущака, М. Ожевана, В. Остроухова, М. Панова, О. Петрошкевича,

В. Пилипчука, М. Потрубача, Г. Почепцова, М. Присяжнюка, А. Прозорова, Ю. Пунди, В. Рубана, С. Стрельцова, В. Телеліма, О. Тихомирова, Н. Ткачука, В. Тютюнника, Є. Шелеста, та іншими вітчизняними дослідниками.

При цьому, теоретико-методологічні дискусії довкола термінологічної бази стикаються зі значною більш практичною проблемою, а саме застосування чинного нормативно-правового поля (особливо міжнародного) щодо КБ, КЗ, кіберзагроз, кібердій та кібероперацій і з'ясування самої можливості його застосування у відповідному контексті [4]. Серйозною проблемою міжнародного співтовариства і урядів країн є суперечки, щодо встановлення чітких кордонів національного КІ держави, визначення наслідків “руйнування” її критичної інфраструктури, порядку вжиття упереджувальних заходів та законності реагування на деструктивні кібердії у відповідь [2].

Однак той факт, що ці випадки створюють значні проблеми, не є причиною уникати прийняття складних рішень на національному та транснаціональному рівні. Навпаки, той факт, що в цій галузі зберігається двозначність, а реакція США та їхніх союзників досі була обмеженою (принаймні у публічному просторі), означає, що розвідувальні органи інших країн, швидше за все, продовжуватимуть свою діяльність у КІ.

Мета статті. визначення стратегічних принципів зі зв'язку та інформаційних систем (далі – ІС) сил оборони (далі – СО) України на основі вивчення змісту підходів країн-членів ЄС та НАТО, дослідження теоретико-методологічних основ функціональної сумісності та взаємодії об'єднаних мілітаризованих мереж з урахуванням адаптації позитивного зарубіжного досвіду та практичної імплементації, у досліджуваному контексті, доктрин, настанов, стандартів та публікацій країн-партнерів в рамках створення єдиного інформаційного простору.

Застосована методологія і методи: Вивчення змісту системного та структурно-функціонального підходів застосування різних сучасних інформаційних технологій (далі – ІТ) і ІС для досягнення інформаційної переваги над противником, а також принципів системності та об'єктивності відповідних ІС у сучасних війнах дозволило автору визначити методологічне забезпечення державного регулювання у досліджуваному контексті [3]. При цьому, областю проведення дослідження вбачалось за необхідне вивчити питання пов'язані з активними діями у КІ та інформаційним протиборством під час ведення мережецентричних/мережевих війн. За цих умов було застосовано відповідні методи наукового пізнання, а саме абстрактно-логічний, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та моделювання.

Крім того, у статті визначено межі дослідження та його інформаційно-аналітичну базу, а також перспективи проведення подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна спрямовує свої пріоритети в реалізації воєнної політики держави на відсіч збройної агресії з одночасним здійсненням заходів оборонної реформи та цифрової трансформації. Першочерговим напрямком є посилення спроможностей СО,

підвищення їх готовності до виконання завдань за призначенням та участі у проведенні спільних із підрозділами НАТО бойових дій (операцій) [8].

Виконання вказаних вище пріоритетів для нашої держави неможливо без удосконалення системи зв'язку та інформаційних систем (далі – СЗІС) під час підготовки та проведення операцій СО які пов'язані з необхідністю обробки значних обсягів різномірної інформації в стислі терміни. Це потребує застосування різних сучасних ІТ і ІС для досягнення інформаційної переваги над противником [15]. За цих умов є необхідним зробити наголос на тому, що акцент у сучасних війнах все більше і більше зміщується в інформаційну площину, де здійснюється інтенсивне інформаційне протиборство під час ведення мережецентричних/мережевих війн [10].

В умовах сьогодення є вкрай важливим для СО отримати перевагу над противником. Це, в свою чергу, може оперативно відбутись завдяки використанню єдиного інформаційного простору, побудованого на взаємосумісних мережах/системах зв'язку, які забезпечують захищений обмін інформацією між ними, що в цілому дозволить підвищити загальну ситуаційну обізнаність та управління військами (силами).

Розвиток основних спроможностей СО бойових військових частин і підрозділів зі складу СО дозволить бути боекдатними, мобільними та здатними швидко висуватися на загрозливі напрямки, зосереджувати зусилля в необхідному місці у визначений час, діяти непередбачувано та інноваційно, враховуючи загальну військову перевагу противника.

У свою чергу оснащення високотехнологічними та модернізованими зразками озброєння та військової (спеціальної) техніки спонукає виконання реалістичних та адаптивних довгострокових оборонних програм і проєктів, основою яких буде весь життєвий цикл спроможностей [2].

За цих обставин втілення цифрової трансформації органами державної влади, що беруть участь у виконанні функцій держави у відповідності до своїх повноважень, застосування сучасних технологій автоматизації управління військами та зброєю, проведення моніторингу та аналізу інформації, впровадження комплексів та засобів моделювання, експертних систем, спеціального програмного забезпечення, комунікаційних систем на тлі єдиного інформаційного середовища СО побудованого за єдиними стандартами, протоколами, архітектурою відбувається на основі принципів і стандартів НАТО.

Імплементация і взаємосумісність адаптивних комунікаційних систем та мереж СО відбувається з урахуванням національних особливостей щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України [6].

Інформація – це найважливіший актив держави, а забезпечення СЗІС і послуг має важливе значення для належного управління системою консультацій, командування і управління. НАТО і союзники покладаються на використання СЗІС для ефективного обміну інформацією та ефективного функціонування [11]. Така побудова системи зв'язку і комунікаційні системи (CIS) потребує ряду принципів, які дозволять НАТО і її союзникам отримувати технологічні

переваги, а також відчуті ризики пов'язані зі складнощами виконання операцій з інформаційним перевантаженням.

Врахування принципів зв'язку та ІС (en: Communication and Information Systems Principles) НАТО дозволить СО спільно використовувати інформацію в рамках єдиного інформаційного простору. Це надає право вищому воєнно-політичному керівництву держави, командирам та штабам всіх рівнів отримати значні переваги під час планування та ведення операцій (бойових дій), покращити ситуаційну обізнаність, управління військами (силами) та зброєю. Такий підхід дозволить СО отримувати переваги з використання та впровадження ІТ.

Стратегічні принципи зв'язку та ІС (en: CIS strategic principles) СО (визначені відповідно до документу Ради штабу НАТО з консультацій, командування та управління АС/322-D (2018) 0020. Alliance C3 Strategy – Part 1, 27 April 2018.) включають:

- спільне використання інформації в рамках єдиного інформаційного простору із запровадженням та супроводженням реєстру інформаційних ресурсів, електронних баз даних інформації та інформаційного менеджменту;
- забезпечення безперешкодного обміну інформацією між стаціонарними СЗІС та польовими мережами зв'язку;
- функціонування інформації в мережевому захищеному середовищі балансує між принципами “обов'язок щодо розповсюдження” (en: “duty to share”) та “потреби в інформації” (en: “need to know”);
- масштабованість СЗІС та їх сервісів (здатність динамічно адаптуватись до змін вимог), гнучкість (здатність адаптуватись до змін умов обстановки яка склалась), захищеність (здатність забезпечити політики безпеки в існуючому середовищі ризиків) та стійкість (здатність до відновлення системи після вразливості “нульового дня”);
- забезпеченість СЗІС відповідними сервісами згідно методології DOTMLPFI;

Довідково: DOTMLPFI (Doctrine, Organization, Training, Material, Leadership, Personnel, Facilities, and Interoperability) – напрями розвитку оборонних потенціалів [7] (Доктринальна база (D), Організація (O), Підготовка (T), Ресурсне забезпечення (M), Персонал (P), Якість управління та освіта (L), Військова інфраструктура (F), Взаємосумісність (I)), які є складовою процесу оборонного планування НАТО (en: NATO Defense Planning Process).

- опис та забезпеченість спроможностей СЗІС, як сервісів, сервіс-орієнтовану архітектуру та запроваджені підходи до їх життєвого циклу;
- підтримку обміну інформацією з обмеженням доступу будь-якого рівня та всіх функціональних сервісів, притаманних окремим структурним підрозділам органів державного та військового управління;
- відкритість, модульність та гнучкість для повторного використання, динамічність до розвитку і взаємосумісності та здатність до інтеграції в існуючі та майбутні спроможності архітектур СЗІС;

- відповідність пріоритету розвитку спроможностей парадигмі “ABC” “ABC” (Adopt, Buy, Create) (тобто, модернізація наявного, далі – закупівля готових ресурсів, і, як крайня міра – створення нового або їх комбінація) [12];
- заснування дисципліни з корпоративної архітектури;
- адекватну захищеність проти всіх категорій загроз, у т. ч. тих, що впливають із КП, зв’язку та ІС, їх сервісів та електронних систем;
- підтримку колективних заходів з кіберзахисту (кібероперацій) всіх складових сил безпеки і оборони;
- запровадження практик ІТІЛ (Бібліотека інфраструктури ІТ (en: Information Technology Infrastructure Library, ITIL).

Розгортання об’єднаної мережі СО зі створенням єдиного інформаційного простору повинно відповідати додатково також таким принципам:

- цінова ефективність від використання;
- можливості максимального повторного використання;
- відповідність принципам єдиного інформаційного простору;
- урахування СЗ-таксономії;
- поетапний підхід;
- використання уніфікованих мережевих стандартів та рішень;
- підтримка угруповань СО, склад яких динамічно змінюється;
- інформаційна орієнтованість мережі.

Об’єднана мережа СО повинна використовувати гнучкі та адаптовані набори нематеріальних (політика, процеси, процедури та стандарти) та матеріальних (стаціонарна та польова мережі, сервіси та підтримуючі інфраструктури) засобів, якими забезпечуються складові СО.

Стратегічні принципи СЗІС, у контексті системи НАТО, були сформовані на вимогу Ради з питань консультацій, командування і управління (англ. СЗ Board) [9], антикризового управління та з врахуванням досвіду отриманого в ході проведених операцій під керівництвом НАТО. Було сформовано покрокову концепцію, в якій визначено, що саме потрібно робити, щоб отримати розгорнуті, стійкі, надійні, функціонально сумісні і значні можливості системи (СЗ) і СЗІС, що лежать в основі Стратегічної концепції НАТО.

Виходячи з цього, слід врахувати та застосовувати такі стратегічні принципи для України:

- забезпечення безперервного обміну інформацією між стаціонарними і розгорнутими елементами СЗІС з метою супроводу операцій;
- забезпечення підтримки зміни спрямованості зусиль з надання спроможностей системі консультацій, командування і управління (СЗ) на надання послуг в області інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ);
- послідовність життєвого циклу;
- об’єднання і виконання короткострокових, середньострокових і довгострокових вимог системи консультацій, командування та управління (СЗ) для переходу до послуг ІКТ на основі координації дій;
- оптимізація ролі і обов’язків, структури і процесів;

- зосередження уваги на необхідності діалогу між користувачами і керівниками на всіх етапах життєвого циклу і, зокрема, під час реалізації;
- сприяння співпраці між спроможностями системи консультацій, командування і управління (СЗ) і послугами в області ІКТ, що надаються країнами, програмами багатонаціонального або спільного фінансування, безпосередньо до розгортання;
- підтримання всіх рівнів інформаційної безпеки та КБ, а також зв'язків з громадськістю;
- забезпечення підтримки діяльності колективної безпеки в КП;
- використання найбільш пріоритетного виділення ресурсів залежно від варіанту – отримання, закупівля або створення, і, відповідно, в порядку терміновості пріоритетність присвоюється спочатку на отримання того, що вже є в наявності, потім – закупівля готової продукції і, як крайня міра – створення нового [13].

Наша держава не стоїть на місці, паралельно з бойовими діями було затверджено вагомий масив керівних документів, якими було визначено основи функціональної сумісності та взаємодії складових сил безпеки та оборони по зв'язку. Насамперед це доктрини, настанови, стандарти, публікації.

Практична імплементація цих документів у сферу застосування складових сил безпеки та оборони вже відбулась відповідно до розкритих нижче складових:

Всеосяжність інформації та доступ до неї. З отриманням можливості України експлуатації глобальної супутникової системи, розгорнутою компанією SpaceX, за допомогою групи супутників Starlink на низькій навколосеземній орбіті, ознаменувала, нову еру стійкого та надійного військового зв'язку. Застосування технології Starlink дозволило ЗС організувати та розгорнути систему зв'язку яка забезпечила ведення переговорів, передачу даних та відеопотоків від кінцевих пристроїв до споживачів відеоінформації в тому числі. Розглядаючи голосові сервіси необхідно зазначити, що вони в значній мірі стандартизовані. Однак, під час розгляду відео і сервісів передачі даних слід зауважити, що технічні вимоги до передачі цих елементів розрізняються в цілому між сервісами.

Ситуаційна обізнаність поточної ситуації. Одним із суттєвих факторів, який впливає на результати бойових дій військ і ефективність вогневого ураження противника є комплексне застосування усіх можливих засобів отримання інформації. Засоби відеоспостереження є одним із джерел отримання інформації, що змушує розглядати їх в якості одного із елементів загальної системи отримання інформації і прийняття рішення. Подальшим напрямком розвитку систем відеоспостереження вбачається їх функціонування у єдиній системі, яка складається зі стаціонарних і мобільних (машини, роботизовані платформи, БпЛА тощо) постів єдиного розвідувально-інформаційного поля.

Захищені інформаційно-телекомунікаційні послуги (сервіси зв'язку). Сервіси ІС доменів безпеки складових сектору безпеки і оборони поєднали у

собі системи та механізми передавання вибіркового даних між точками доступу або через них, відповідно до узгоджених параметрів якості та без зміни форми або змісту даних, які надсилаються і отримуються. Сервіси, орієнтовані на конкретні інтереси, забезпечують функціонал, який потрібний окремим, спеціалізованим спільнотам користувачів в підтримці операцій СО, навчань та заходів повсякденної діяльності підрозділам розвідки, планування вогневого ураження, логістики тощо.

Базові сервіси забезпечують універсальне, незалежне від груп користувачів й технічної функціональності сервіс-орієнтоване середовище з використанням інфраструктурних, архітектурних та інших необхідних складових елементів (міжміський та міжнародний зв'язок, відкрита та захищена телефонія, захищений відеоконференцзв'язок, веб доступ в автоматизованих системах управління ЗС та мережу Інтернет, електронна пошта в автоматизованих системах управління ЗС та мережі Інтернет).

Функціональні сервіси орієнтовані на конкретні інтереси, що забезпечують функціонал, окремих спеціалізованих спільнот користувачів в підтримці операцій СО, навчань та заходів повсякденної діяльності (захищена СЕДО, інтеграційна платформа "ДЕЛЬТА" – об'єднання інформації з дронів, соціальних мереж, геопросторової розвідки, радіочастотних супутників; спеціального програмного забезпечення "Віраж-планшет" – реалізує інформаційно-розрахункові задачі збору, обробки та видачі інформації про повітряну і надводну обстановку; відеоспостереження; інтеграційні інформаційні ресурси різнотипних інформаційних та автоматизованих систем; єдине геоінформаційне та інформаційно-аналітичне середовище з розмежуванням прав доступу користувачів до всіх зазначених ресурсів).

Технічні сервіси. Представляють собою набір сервісів з вимогами до програмних і апаратних функціональних можливостей та можуть бути повторно використані для різних цілей разом із політиками по їх застосуванню. При цьому клієнтські програми використовують і самі технічні сервіси для забезпечення спроможностей, орієнтованих на користувача. Клієнтські програми надають інтерфейс користувачу, який об'єднує технічні сервіси в підтримку визначеного процесу.

Підсумовуючи зазначене необхідно зауважити що глобальний розвиток ІТ та засобів електронної комунікації започаткували нові технології впливу для вирішення різноманітних конфліктів. Наше суспільство і держава зіткнулось з новою загрозою, яка має величезний військовий і геополітичний потенціал. За короткий проміжок часу вразливості які мали/ють єдині системи електронних комунікацій, системи управління технологічними процесами, перетворились на ефективний імовірний набір реальних і потенційних загроз національній безпеці України у КП [5]. Окреслені вище загрози та стійкий та неухильний прогрес в сфері ІТ комунікаційних засобів здатні порушити штатний режим функціонування таких систем (у тому числі зрив та/або блокування їх роботи, та/або несанкціоноване управління їх ресурсами).

Отже, сьогоднішнє становище відображає нове оперативне середовище протистояння інтернаціональних інтересів, а саме міждержавне протиборство, війну у кіберпросторі – кібервійну. Розуміння загроз, особливо на її початковій стадії, забезпечує вирішальну роль у виборі пропорційності та адекватності заходів КЗ на реальні та потенційні ризики, надає змогу реалізувати невід’ємні права держави на самозахист відповідно до норм міжнародного права у разі вчинення агресивних дій у КП.

З огляду на оцінки та переконливі думки провідних експертів, зарубіжних і вітчизняних науковців можна твердо стверджувати, що у сучасному цифровому світі важливість КБ зростає в рази. Кібервійна – це нова сфера ведення війни, до якої країни повинні готуватися. Кібервійська – це спеціалізовані військові підрозділи, завданням яких є захист від кібератак і проведення кібероперацій [7]. Ці війська є невід’ємною частиною стратегії національної оборони будь-якої країни в сучасному світі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Отже, динамічність та оперативність сьогоднішніх подій які відбуваються на “полях смерті” нашої країни дозволяють зробити три важливі висновки.

По-перше, поле бою стає прозорим. Оптичні прилади та паперові топографічні карти – це вже минуле, необхідно розвивати та впроваджувати “всевидючу” мережу датчиків на супутниках і приймати на озброєння парки дронів. Цінова політика, здебільшого цієї продукції доволі низька в порівнянні з життям людини, при цьому ті дані які вони надають мають дедалі вдосконалені алгоритми обробки тих чи інших видів сигналу, які дозволяють в режимі реального часу “витягнуть голку зі стogu сіна”, чи розпізнати сигнал мобільного телефону з прив’язкою до його власника, або розпізнати обриси замаскованого танка на місцевості. Здебільшого ця інформація може бути передана супутниковими каналами зв’язку солдату або використана центрами прийняття рішень для наведення артилерії та ракет із безпрецедентною точністю та дальністю.

Навіть в епоху штучного інтелекту другий висновок полягає в тому, що війна все ще може залучати величезну фізичну кількість в сотні тисяч людей, мільйони машин і боєприпасів. Втрати в Україні серйозні: здатність бачити цілі та точно вражати їх змушує керівництво держави постійно проводити підрахунок кількості загиблих. Щоб адаптуватись, війська перекопали безмежну кількість багнуки, щоб вирити траншеї, гідні Вердена чи Пашендейля. Витрата боєприпасів і техніки вражає: росія випустила 10 мільйонів снарядів за рік. Україна втрачає 10 тисяч дронів на місяць. Вона просить у своїх союзників касетні боєприпаси старої школи, щоб провести контрнаступ.

Третій висновок – той, який також застосовувався протягом більшої частини ХХ століття полягає в тому, що межі великої війни широкі й нечіткі. Конфлікти Заходу в Афганістані та Іраку велись невеликими професійними арміями і були легким тягарем для цивільного населення (але часто завдавали багато страждань місцевим жителям). В Україні мирні жителі були втягнуті у війну як жертви, так понад 9000 людей загинуло. При цьому провінційна бабуся не дивлячись на

загрози допомагала керувати артилерійським вогнем через додаток на смартфоні. Радянський оборонно-промисловий комплекс нашої держави, разом з новою когортою приватних компаній виявився надзвичайно потужним альянсом в умовах війни. Українське бойове програмне забезпечення, розміщене за кордоном на хмарних серверах великих платформ, разом з розгалуженою мережею партнерів обробляє та надає дані для наведення вогневих засобів, також в цих умовах важливу роль відтворив – супутниковий зв'язок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна в Україні показує, як технології змінюють поле бою. *The Economist*, 2023-07-05. URL: <https://texty.org.ua/fragments/110086/vijna-v-ukrayini-pokazuye-yak-tehnolohiyi-zminuyut-pole-boyu-the-economist/>
2. Живилю Є. О., Орлов О. В. Сутність кібербезпеки національного сегменту кіберпростору держави в умовах кризового управління // Збірник наукових матеріалів ХХІІ Міжнародного наукового конгресу “Публічне управління ХХІ століття в умовах гібридних загроз” 27 квітня 2022 р. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 248–254.
3. Живилю Є. О., Шевченко Д. Г. Оцінка ризиків кібербезпеки та контролю конфіденційності в інформаційних системах державного управління // Науковий журнал “Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка” Київ : Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2022. № 75. С. 66–76.
4. Розпорядження Кабінету міністрів України від 10 березня 2017 р. № 155-р. “Про затвердження плану заходів на 2017 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-2017-%D1%80#Text>
5. Постанова Кабінету міністрів України від 11 листопада 2020 р. № 1176 “Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2020-%D0%BF#Text>.
6. Закон України “Про критичну інфраструктуру” (документ 1882-IX, від 16 листоп. 2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>
7. Указ Президента України № 96/2016р. в ред. від 28 серпня 2021 року “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року “Про Стратегію кібербезпеки України”. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/417.html>
8. Указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021 “Стратегічний оборонний бюлетень України”. URL: <https://законодавство.com/laws/file/text/93/f509164n72.docx>
9. Assessing Security and Privacy Controls in Information Systems and Organizations, August 2021. URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/53/a/r5/ipd>
10. Koval M., Sova O., Orlov O., Zhyvylo Y., Zhyvylo I. Improvement of complex resource management of special-purpose communication systems. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2022. 5 (9–119). С. 34–44.
11. Special Publication 800-94 Guide to Intrusion Detection and Prevention Systems (IDPS). URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/94/final>
12. Staging Cybersecurity Risks for Enterprise Risk Management and Governance Oversight, September 2022. URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/ir/8286/c/final>
13. Svitlana Onyshchenko, Yevhen Zhyvylo, Anna Cherviak, Stanislav Bilko Determining the patterns of using information protection systems at financial institutions in order to improve the level of financial security. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023. Vol. 5 (13 (125)). С. 65–76.

14. The Economist: A new era of high-tech warfare began in Ukraine 07 July, 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/the-economist-v-ukrajini-pochalasja-nova-era-visokotekhnolohichnikh-vijn.html>
15. Yevhen Zhyvylo, Vladyslav Kuz Risk Management of Critical Information Infrastructure: Threats-Vulnerabilities-Consequences. *Theoretical and Applied Cyber Security*. 2023. Vol. 5 No. 2. С. 68–80.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 13.11.2023 р.

Zhyvylo Y. O.,

*Doctoral candidate of the Department of Economic Policy and Management,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,*

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: zhivilka@i.ua <https://orcid.org/0000-0003-4077-7853>

THE ESSENCE OF HIGH-TECH WARFARE IN THE ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL SECURITY THEORY OF STATE ADMINISTRATION

Annotation. At the turn of the 20th and 21st centuries, fundamental changes occurred in the field of international security. The world community faced fundamentally new challenges and threats. In many regions of the world, interstate rivalry was observed, which led to the outbreak of local wars and military conflicts, which mostly took the form of armed confrontation.

Technological progress, the presence of significant military power, the demonstration of determination and its use transformed social relations into more conflictual ones. Gradually, more and more countries of the world are involved in local wars and military conflicts. In this context, it should be noted that the intensity and scale of hostilities during the last thirty years, which took place in different corners of the globe, testify to the growth of dynamic changes in the situation in the combat zone during the use of international coalition forces. At the same time, the strict implementation of the requirements for stable, continuous, operational and covert management of troops during their performance of combat missions prompts the world's leading countries to develop and implement new concepts of information networks and systems.

It should be noted that future wars will depend on high-tech intelligence. The priority is to identify the enemy first, before he notices you; blind the enemy's sensors, be it drones or satellites; and disrupt their means and data channels, whether through cyberattacks, electronic warfare, or old-fashioned firepower. Armies will have to develop new forms and methods of application, relying on mobility, dispersion, camouflage and deception measures. Large armies that fail to invest in new technology or develop new doctrine will be overwhelmed by smaller ones that do. "We have to recognize that the old concepts of fighting large tank battles on European land are over," said Boris Johnson, the UK's prime minister, in November 2021. "There are other, more important things in which we should invest. Cyber technologies, this will be the war of the future." Three months later, Russia invaded Ukraine.

So, the work defines the problem of incomplete compliance of the current state and readiness of the security and defense sector with regard to the requirements of effective countermeasures against threats to national security and their neutralization, the task of improving this activity, regarding the creation of unified management and communication systems, and horizontal connections are defined connections of these systems and electronic communication networks, which in the future will undoubtedly affect the safe functioning of the national segment of cyberspace.

Keywords: *information networks, information technology, cyber security, cyberspace, artificial intelligence, unified network, communication system and communication system.*

REFERENCES

1. The war in Ukraine shows how technology is changing the battlefield. *The Economist*, 2023-07-05. URL: <https://texty.org.ua/fragments/110086/vijna-v-ukrayini-pokazuye-yak-tehnolohiyi-zminyuyut-pole-boyu-the-economist/>
2. Zhyvylo, Ye.O., Orlov, O.V. (2022). Sutnist kiberbezpeky natsionalnoho sehmentu kiberprostoru derzhavy v umovakh kryzovoho upravlinnia. *Collected of scientific materials of the XXIIIth International Scientific Congress "Public Administration of the XXIst Century: in Conditions of Hybrid Threats"*, 27 April 2022, Kharkiv, 248–254 [in Ukrainian].
3. Zhyvylo, Y.O., Shevchenko, D.G. (2022). Assessment of cyber security risks and privacy control in information systems of state administration. *Scientific journal "Collection of Scientific Works of the Military Institute of Taras Shevchenko Kyiv National University"*, no. 75, 66–76 [in Ukrainian].
4. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 10, 2017, No.155-r. (2017). "On the approval of the plan of measures for the year 2017 for the implementation of the Cybersecurity Strategy of Ukraine". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-2017-%D1%80#Text>
5. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 11, 2020, No.1176 (2020). "On approval of the Procedure for conducting a review of the state of cyber protection of critical information infrastructure, state information resources and information, the requirement for the protection of which is established by law". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2020-%D0%BF#Text>
6. Law of Ukraine "On Critical Infrastructure" (document 1882-IX, dated November 16, 2021). (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>
7. Decree of the President of Ukraine No. 96/2016 ed. dated August 28, 2021 On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated January 27, 2016 (2021). "On the Cyber Security Strategy of Ukraine". URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/417.html>
8. Decree of the President of Ukraine dated September 17, 2021 No. 473/2021 (2021). "Strategic Defense Bulletin of Ukraine". URL: <https://zakonodavstvo.com/laws/file/text/93/f509164n72.docx>
9. Assessing Security and Privacy Controls in Information Systems and Organizations, August 2021. (2021). URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/53/a/r5/ipd>
10. Koval M., Sova O., Orlov O., Zhyvylo Y., Zhyvylo I. (2022). Improvement of complex resource management of special-purpose communication systems. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, No. 5(9-119), 34–44.
11. Special Publication 800-94 Guide to Intrusion Detection and Prevention Systems (IDPS) URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/94/final>
12. Staging Cybersecurity Risks for Enterprise Risk Management and Governance Oversight, September 2022. (2022). URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/ir/8286/c/final>
13. Svitlana Onyshchenko, Yevhen Zhyvylo, Anna Cherviak, Stanislav Bilko (2023). Determining the patterns of using information protection systems at financial institutions in order to improve the level of financial security. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 5 (13 (125)), 65–76.
14. The Economist: A new era of high-tech warfare began in Ukraine 07 July, 2023. (2023). URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/the-economist-v-ukrajini-pochalasja-nova-era-visokotekhnolohichnikh-vijn.html>
15. Yevhen Zhyvylo, Vladyslav Kuz (2023). Risk Management of Critical Information Infrastructure:Threats-Vulnerabilities-Consequences. *Theoretical and Applied Cyber Security*, vol. 5, no. 2, 68–80.

The article was received by the editors 11.10.2023.

The article is recommended for printing 13.11.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-02>

УДК 323.21:351/354

Шевченко Сергій Олексійович,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри управління та адміністрування,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
проспект Гагаріна, 26, м. Дніпро, 49005, Україна
e-mail: alphabeta7373@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0079-3069>

Мельник Володимир Володимирович,

аспірант кафедри управління та адміністрування,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
проспект Гагаріна, 26, м. Дніпро, 49005, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-0338-5776>

ПРОБЛЕМА УЗГОДЖЕННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Анотація. Проаналізовано проблеми узгодження взаємовідносин між державою та інститутами громадянського суспільства у контексті відновлення суспільної згоди та довіри. Досліджено проблему узгодженості взаємовідносин між державою та інститутами громадянського суспільства в публічному управлінні, визначено способи збільшення суспільної згуртованості.

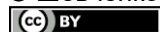
Для досягнення поставленої мети у роботі використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема такі: аналіз та синтез – при дослідженні теоретичного дискурсу; категоріальний і етимологічний аналіз – при уточненні базових понять «громадянське суспільство», «публічне управління»; поєднання ретроспективного, ситуативного та перспективного підходів дало можливість простежити інституціоналізацію громадянського суспільства та його впливу на публічне управління.

Обґрунтовано, що з формуванням громадянського суспільства починається новий період у розвитку держави – «сучасна представницька держава»: в структурі державних органів з'являються і встановлюються загальнонаціональні представницькі інститути парламентського типу. Підкреслено, що на відміну від держави, громадянське суспільство являє собою горизонтальну систему різноманітних зв'язків і відносин між їх об'єднаннями, спілками і колективами. Ці зв'язки ґрунтуються на рівності та особистій ініціативі, в тому числі на самодостатності.

Як цитувати: Шевченко С. О., Мельник В. В. Проблема узгодження взаємовідносин між державою та інститутами громадянського суспільства в публічному управлінні. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-02>

In cites: Shevchenko, S.O., Melnyk, V.V. (2023). The issue of alignment of relationship between the state and civil society institutions in public administration. *State Formation*, no. 2 (34), 21–29. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-02> [in Ukrainian].

© Шевченко С. О., Мельник В. В., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Цивілізована сучасна держава – це соціальна держава, керована верховенством права, з розвиненими інститутами представницької демократії, з різними формами самоврядування, з підпорядкуванням всієї системи чиновників закону і контролем з боку представницьких інститутів, виборами ряду керівних рівнів адміністративного апарату, з громадською державною діяльністю і відповідальністю чиновників перед чесним загальним судом. Розглянуто типи та риси легітимності влади.

Обґрунтовано, що у взаємовідносинах інститутів громадянського суспільства з державою надзвичайно важлива роль правової культури суб'єктів громадянського суспільства.

Ключові слова: публічне управління, громадянське суспільство, згода, легітимність, держава, згуртованість.

Постановка проблеми. За умов жорсткого протистояння з ворогом Україна як ніколи потребує громадянської консолідації. Суспільна згода та консолідація тісно пов'язана з розвитком громадянського суспільства та його інституцій. У розвинених демократичних країнах саме впливові структури громадянського суспільства відіграють важливу роль у процесі консолідації суспільства. На жаль, останнім часом ми спостерігаємо зниження громадської єдності та згуртованості, що не останньою чергою є результатом негативного впливу інформаційно-психологічних операцій, що безпосереднім чином впливає й на рівень довіри до суб'єктів влади, який вдвічі зменшився порівняно з 2022 р. Тому надзвичайно актуальним наразі є відновлення суспільної згоди та довіри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємовідносин держави та суспільства традиційно привертає увагу вітчизняних дослідників, зокрема В. Алексеєва [1], Т. Бельської [2], Д. Білокопитова [3], Л. Гонюкової [6], В. Кононенка, С. Лапшина [7], О. Крутій [8, 9], О. Крюкова [10], Н. Липовської [11], С. Лукіна [12], В. Луцишина [13], О. Радченка [14], Л. Усаченко [15], О. Чальцевої [16], Г. Шаульської [17] та ін.

Ефективною організаційною формою взаємовідносин між державою та суспільством можна вважати публічний діалог, результати якого мають подальше втілення. О. Крутій вважає одним зі шляхів здійснення публічного управління на наукових засадах – «втілення в практику діалогової природи соціальної взаємодії, що забезпечує збалансований двосторонній зв'язок між громадянами та владою [8, с. 12]». О. Радченко, О. Крутій, І. Парубчак переконують, що «завдяки публічному діалогу держава може скоротити кількість конфліктів та забезпечити стабільність у політичній та соціально-економічній сферах [14, с. 158]». На думку Т. Бельської, для вдосконалення суспільно-владних взаємовідносин є потреба у впровадженні нових форм впливу громадськості на рішення влади, зокрема таких як: он-лайн платформи життєдіяльності громади [2]. При цьому науковиця стверджує, що збільшення участі громадськості призводить до швидкого зростання та появи нових інтересів населення, що може призвести до «гіперплюралізму», де інтереси груп домінують над суспільними інтересами. Тобто можна зробити висновок про те, що участь громадськості повинна мати свої межі. Створення структур

захисту громадських інтересів є необхідними для демократичних країн, бо вони допомагають відстежувати потреби громадян і контролювати діяльність влади щодо забезпечення цих потреб. Такі центри є необхідними в Україні для посилення ефективності діяльності органів влади й підвищення довіри до влади з боку громадськості [2].

Проте, не зважаючи на потужний науковий дискурс, зазначена проблема не втрачає своєї наукової значущості, особливо в умовах посиленого негативного ворожого інформаційного тиску та відсутності відчуття безпеки та згуртованості.

Мета статті – дослідити проблему узгодженості взаємовідносин між державою та інститутами громадянського суспільства в публічному управлінні, визначити способи збільшення суспільної згуртованості.

Застосована методологія і методи. Для досягнення поставленої мети у роботі використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема такі: аналіз та синтез – при дослідженні теоретичного дискурсу; категоріальний і етимологічний аналіз – при уточненні базових понять «громадянське суспільство», «публічне управління»; поєднання ретроспективного, ситуативного та перспективного підходів дало можливість простежити інституціоналізацію громадянського суспільства та його впливу на публічне управління.

Виклад основного матеріалу. З формуванням громадянського суспільства починається новий період у розвитку держави – «сучасна представницька держава»: в структурі державних органів з'являються і встановлюються загальнонаціональні представницькі інститути парламентського типу як постійні, з правом затвердження податків і зборів, що надходять до державної скарбниці, а також для прийняття найважливіших нормативних правових актів.

Представницька держава офіційно визнає юридичну рівність громадян, їх права і свободи, гарантії цих прав і свобод. Законодавче визнання правової рівності людей на основі надання їм прав і свобод є чи не головною ознакою і основою громадянського суспільства. Якщо політичне і культурне вираження середньовічного способу виробництва було привілеєм, правом, нерівним для кожного з феодалських станів, то вираження модерної культури є просто рівним правом. На зміну вертикальним феодалським структурам прийшло переважання горизонтальних відносин, заснованих на правовій рівності і договірних принципах вільного народу, відносин, що становлять сутність громадянського суспільства [11, с. 26]. Глибока революція в праві полягала в заміні класової нерівності загальною правовою рівністю, що визначило якісно нове соціальне становище особистості. Це був початок громадянського суспільства, існування якого органічно пов'язане з рівним для всіх законом, що захищає свободу всіх, юридична рівність – це не де-факто рівність, а рівність можливостей.

Статус закону в цих умовах специфічний. Він вже не пов'язаний з «порядком влади», стає однаково обов'язковим для правлячих і керованих, його верховенство над свавіллям можновладців забезпечується поділом влади,

високим становищем законодавчого органу, його залежністю (через вибори і перевибори) від народу, нації, країни, а також рівним і доступним для всіх громадян судом. У цих умовах виникає ідея конституції не тільки як закону, що визначає структуру вищих органів влади, але і як основного закону країни, який обов'язково визначає права і свободи громадян (білль про права, декларації прав). У результаті сама конституція стає угодою між суспільством і державою про розмежування сфер їх діяльності (держава – це публічна влада, сфера спільних інтересів, суспільство – сфера свобод особистості і приватних інтересів) [6].

Відокремлення держави від суспільства і відокремленість суспільства від держави виражається в різниці їх структур і принципів організації структури.

Держава організована як вертикальна система, очолювана єдиним центром, ієрархією державних органів і посадових осіб, пов'язаних відносинами підпорядкування і державної дисципліни. Метою держави, її обґрунтуванням і легітимацією є захист і управління суспільством.

На відміну від держави, громадянське суспільство являє собою горизонтальну систему різноманітних зв'язків і відносин між їх об'єднаннями, спілками і колективами. Ці зв'язки ґрунтуються на рівності та особистій ініціативі, в тому числі на самодостатності [1, с. 45].

Згадана раніше представницька держава відіграє важливу роль у розвитку громадянського суспільства: правова рівність, права і свободи особистості, ізоляція держави від суспільства, а суспільства від держави, представницькі інститути та інші демократичні інститути створили державно-правову оболонку, відповідну можливості якщо не повністю подолати політичне відчуження, то максимально підпорядкувати державу суспільству вплив і контроль, використовувати його для вирішення спірних соціальних проблем, для запобігання соціальним вибухам, спробам будь-якої групи суспільства або партії нав'язати суспільству свої приватні інтереси силою. Держава виступає як організація соціального забезпечення, управління народною освітою, охороною здоров'я тощо. Значно зросла і роль держави в регулюванні економічних відносин (державний контроль і втручання в економіку). Вона стає засобом досягнення соціального компромісу, усунення або пом'якшення соціальних протиріч, механізмом управління справами суспільства [11, с. 30].

Цивілізована сучасна держава – це соціальна держава, керована верховенством права, з розвиненими інститутами представницької демократії, з різними формами самоврядування, з підпорядкуванням всієї системи чиновників закону і контролем з боку представницьких інститутів, виборами ряду керівних рівнів адміністративного апарату, з громадською державною діяльністю і відповідальністю чиновників перед загальним судом.

Ставлячи питання про взаємовідносини громадянського суспільства і держави, слід зазначити, що нову історичну перспективу для розуміння цього питання відкрила створена Гегелем схема державності [5]. Для нього громадянське суспільство було сферою, якою керував універсальний егоїзм,

а мірилом усього був егоїзм. Гегель виходив з розуміння двоїстої природи людини, яка увібрала в себе як партикуляристські, так і універсалістські принципи. Системний характер сприйняття громадянського суспільства спонукав Гегеля звернути увагу на фактор зовнішньої необхідності, який пов'язував різні інтереси та їх носіїв (масоподібні групи) у спільноту надформаційного порядку – національну державу. У ідеальній державі, вважав Гегель, відбувається злиття цих принципів: його парадигма державності розглядає індивіда в двох іпостасях: як одиницю громадянського суспільства і як свідомого громадянина держави, змушеного об'єктивними обставинами зберігати рівновагу між двома суперечливими сторонами свого існування. Основними рисами гегелівської парадигми («державна плюс громадянське суспільство») є підтримання внутрішньої стабільності суспільства шляхом регулювання стихійних процесів в економічному середовищі та соціальних гарантій держави для малозабезпечених верств населення, захисні функції є похідними від соціальних реформ та захисту населення. Такий реформізм і ефективний захист населення можливі тільки в умовах вискоєфективної економічної системи, де органічно поєднується безперервна конкуренція між державним і приватно-корпоративним сегментами економіки, а на керівні посади висуваються всебічно освічені і активні управлінці. Гегель сформулював узагальнену, або рамкову, теорію взаємодії держави та громадянського суспільства [5].

Поставивши питання про взаємозв'язок інститутів громадянського суспільства і державної влади, будемо виходити з тлумачення влади як здатності суб'єктів суспільства примушувати інших суб'єктів до вчинення дій як нормативного, так і анормативного характеру. Невід'ємним атрибутом влади є ієрархічно-підпорядковані відносини панування і підпорядкування, які дозволяють начальникам вказувати цілі і віддавати накази на їх досягнення, а нижчим – підкорятися і виконувати накази.

Визначаючи канали взаємодії інститутів громадянського суспільства та інститутів державної влади, звернемося до проблеми легітимності державної влади. Від чого залежить остання? У широкому сенсі легітимність (від лат. *legitimus legitimate* – легітимізований) – принцип, який характеризує державну владу як законну, законну, дає можливість визнати легітимний характер її походження і наділяє її безумовним правом управляти державним життям.

Принцип легітимності був концептуалізований М. Вебером, який виділив дві основні риси легітимності: 1) визнання влади абсолютною більшістю громадян даної держави; 2) обов'язок громадян підкорятися керівним впливам верховної влади. Вебер розрізняв три типи легітимності: традиційну, харизматичну і раціональну. Якщо традиційна легітимність ґрунтується на традиціях, успадкованих від минулого, і може бути як геронтологічною (влада старійшин), патріархальною (влада племінних вождів), так і патримоніальною (влада монарха), то харизматична легітимність передбачає владу, засновану на особистій відданості вождю, пророку, визнаному політичному лідеру з

яскравими талантами полководця, оратора, законодавця, на загальній впевненості всіх у його надзвичайному дарі обраного вождя. Оскільки влада харизматичного лідера не ґрунтується на давніх традиціях і не підкріплена законодавством, яке відкрило б йому шлях до необмеженого панування і закріпило за ним право на абсолютну владу ще до приходу до влади, він змушений постійно доводити, що він обраний. Характерною рисою такої легітимності є її схильність до самозаперечення, перетворення в нелегітимну форму влади: харизма може трансформуватися в культ, а лідер – в тирана. Раціональна легітимність має місце там, де державна влада дотримується верховенства права, не порушує природних прав громадян, а всі її адміністративні дії підпорядковані закону [4].

У взаємовідносинах інститутів громадянського суспільства з державою надзвичайно важлива роль правової культури суб'єктів громадянського суспільства. В той же час під правовою культурою розуміють сукупність духовних і практичних здібностей, що дозволяють їй будувати цивілізовані відносини, що відповідають морально-правовим критеріям, з іншими індивідами, структурами громадянського суспільства і державними інститутами.

Правова нормативність може приймати різні форми в індивідуальній правосвідомості, і це є однією з причин її ефективності, запорукою успішної адаптації універсальних імперативних формул до особистісних особливостей кожної людини.

Нормативно-ціннісні структури моралі і права ґрунтуються на системі внутрішнього світу особистості і сприяють розвитку багаторівневих ступенів правової культури. Серед усього різноманіття таких ступенів можна виділити основні: найнижчий рівень законослухняної поведінки, який передбачає мінімум правової культури; типові моделі правової поведінки середнього рівня, що дозволяють суб'єктам взаємодіяти в режимі суспільного співробітництва, при якому вони не намагаються порушити юридично обов'язкові угоди і пов'язані з ними моральні зобов'язання. Найвищий рівень правової культури – це рівень бездоганної соціально-правової поведінки, що визначається не тільки зовнішніми механізмами правового регулювання, а й внутрішніми етичними мотивами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Консолідована взаємодія між владою і громадянським суспільством, яка виникла як реакція на шок війни, зменшується, а суспільна напруга, натомість, зростає. Для збереження консолідації всіх трьох опор публічного управління – державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства – виникає потреба збільшення легітимності публічної влади та підвищення суспільної довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєв В. М. Суспільство та держава: управлінські взаємовідносини : монографія. Чернівці : Технодрук, 2012. 344 с.
2. Бельська Т. В. Моделі взаємовідносин органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/18.pdf>
3. Білокопитов Д. Сутність громадянського суспільства та його функції в сучасних умовах. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1 (49). С. 1–8.
4. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика [пер. з нім. Олександр Погорілий]. Київ : Основи. 1998. 534 с.
5. Гегель В. Ф. Феноменологія духу. Київ : Основи. 2004. 548 с.
6. Гонюкова Л. Базові принципи взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів державної влади у здійсненні нормотворчої діяльності. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2013. Вип. 2. С. 31–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apduytp_2013_2_7
7. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.8.1>
8. Крутій О. М. Державноуправлінський аспект діалогу органів влади та громадськості: від форми спілкування до методологічної основи. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління*. 2011. № 2. С. 7–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2011_2_1
9. Крутій О. М. Сучасний стан діалогової комунікації між органами державної влади та громадськістю в українському суспільстві. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_3
10. Крюков О. І. Комунікація влади і суспільства як чинник реалізації політики інформаційної безпеки. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: «Державне управління»*. 2017. № 1(6). 201–207.
11. Липовська Н. А., Алексєєв В. М. Взаємовідносини держави та суспільства : навч. посіб. Дніпропетровськ. ДРІДУ НАДУ. 2019. 180 с.
12. Лукін С. Ю. Громадянське суспільство у формуванні публічного простору в процесах державотворення. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.18>
13. Луцишин В. Вплив інститутів громадянського суспільства на процес національної консолідації в сучасній Україні. *Наукові записки*. 4(78). С. 22–32. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lutsyshyn_vplyv.pdf
14. Радченко О. В., Крутій О. М., Парубчак І. О. Публічний діалог як системотворчий феномен новітньої державної політики в Україні. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 4. С. 158–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_4_26
15. Усаченко Л. Органи державної влади та неурядові організації: функції системи взаємовідносин. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 1. С. 183–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_1_25
16. Чальцева О. М. Роль громадянського суспільства у проєктуванні публічної політики в Україні. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2020. № 5. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2020.5.10>
17. Шаульська, Г. Публічне управління та трансформації української моделі громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 9 (1), С. 35–43. DOI: <https://doi.org/10.15421/152102>

Стаття надійшла до редакції 15.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 20.12.2023 р.

Shevchenko S. O.,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of management and administration,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
e-mail: alphabet7373@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0079-3069>

Melnyk V. V.,

Postgraduate of the Department of management and administration,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0000-0338-5776>

THE ISSUE OF ALIGNMENT OF RELATIONSHIP BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Annotation. The paper studies the problem of harmonization of relationship between the state and civil society institutions in the context of restoring public consent and confidence.

The purpose of the article is to investigate the challenges of coordination of relations between the state and civil society institutions in public administration, to find the ways to increase social cohesion.

To achieve this goal, general scientific and special research methods were used, in particular, as follows: analysis and synthesis – in the study of theoretical discourse; categorial and etymological analysis – in clarifying the basic concepts of "civil society", "public administration"; the combination of retrospective, situational and perspective approaches made it possible to observe the institutionalization of civil society and its impact on public administration.

It has been substantiated that with the formation of a civil society, a new period in the development of the state begins – the "modern representative state": nation-wide representative institutions of parliamentary type emerge and are established in the structure of state authorities. It is emphasized that, unlike the state, civil society is a horizontal system of various communications and relations between their associations, unions and communities. These connections are based on equality and personal initiative, including self-sufficiency.

A civilized modern state is a social state governed by the rule of law, with developed institutions of representative democracy, with various forms of self-government, with public state activities, where all officials are subordinated to the law and are controlled by representative institutions, a number of administrative structures' senior officers are elected, and officials are responsible before a fair general court. The types and features of legitimacy of power are also considered in the paper.

It has been substantiated that the role of legal culture of actors in the civil society is extremely important in the relations between the civil society institutions and the state.

Keywords: *public administration, civil society, consent, legitimacy, state, cohesion.*

REFERENCES

1. Alekseev, V.M. (2012). Society and the state: administrative relations. Chernivtsi: Technoprint. [in Ukrainian].
2. Bielska, T.V. (2010). Models of relationships between public authorities and institutions of civil society. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/18.pdf> [in Ukrainian].
3. Bilokopytov, D. (2016). The essence of civil society and its functions in modern conditions. *Actual problems of public administration, no. 1(49), 1–8.* [in Ukrainian].
4. Weber, M. (1998). Sociology. General historical analyses. Politics [trans. with him Oleksandr Pohorily]. Kyiv: Basics. [in Ukrainian].
5. Hegel, V.F. (2004). Phenomenology of spirit. Kyiv: Basics. [in Ukrainian].
6. Honyukova, L. (2013). Basic principles of interaction of civil society institutions and state authorities in the implementation of standard-setting activities. *Actual problems of public*

administration, pedagogy and psychology, issue 2, 31–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptp_2013_2_7 [in Ukrainian].

7. Kononenko, V. and Lapshyn, S. (2020). Civil society and the state: correlation in a public management. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok, vol. 8.* URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.8.1> [in Ukrainian].

8. Krutiy, O.M. (2011). The public administration aspect of dialogue between authorities and the public: from the form of communication to the methodological basis. *Bulletin of the Academy of the Customs Service of Ukraine. Ser.: Governance, no. 2, 7–13.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2011_2_1 [in Ukrainian].

9. Krutiy, O.M. (2012). The current state of dialogue communication between state authorities and the public in Ukrainian society. *Public administration: improvement and development. no. 2.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_3 [in Ukrainian].

10. Kryukov, O.I. (2017). Communication of government and society as a factor in the implementation of information security policy. *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Ser.: "Public Administration", 1(6). 201–207.* [in Ukrainian].

11. Lipovska, N.A., Alekseev, V.M. (2019). Relations between the state and society: academic manual. Dnipro.: DRIDU NADU. [in Ukrainian].

12. Lukin, S.Yu. (2020). Civil society in the formation of public space in the processes of state formation. *Public administration and customs administration, no. 2 (25), 99–103.* DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020.2.18> [in Ukrainian].

13. Lutsyshyn, V. (2018). The influence of civil society institutions on the process of national consolidation in modern Ukraine. *Proceedings, 4(78), 22–32.* URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lutsyshyn_vplyv.pdf [in Ukrainian].

14. Radchenko, O.V., Krutiy, O.M., Parubchak, I.O. (2014). Public dialogue as a system-creating phenomenon of the latest state policy in Ukraine. *Public administration: theory and practice, issue 4, 158–165.* http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_4_26 [in Ukrainian].

15. Usachenko, L. (2009). State authorities and non-governmental organizations: functions of the system of mutual relations. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, issue 1, 183–191.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_1_25 [in Ukrainian].

16. Chaltseva, O.M. (2020). The role of civil society in designing public policy in Ukraine. *Bulletin of the Donetsk National University named after Vasyl Stus, 5.* DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2020.5.10> [in Ukrainian].

17. Shaulska, H. (2021). Public governance and transformation Ukrainian model of civil society. *Public Administration Aspects, 9(1), 35–43.* DOI: <https://doi.org/10.15421/152102> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 15.11.2023.

The article is recommended for printing 20.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-03>

УДК 323.21:351/354

*Штиршов Олександр Миколайович,
кандидат державного управління, доцент,
завідувач кафедри місцевого самоврядування та регіонального розвитку
навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
вулиця 1-а Воєнна, 2а, м. Миколаїв, 54003, Україна
e-mail: bratislava@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-7627-3721>*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі дослідження теоретичних підходів щодо процесу прийняття управлінських рішень у сфері публічного управління. Зазначено що розглядаючи процес прийняття управлінських рішень як об'єкт публічного управління, підкреслюється, що процес прийняття рішень є багаторівневим. Такими є моделі та концепції, на основі яких можна пояснити прийняття рішень, та які за своїм змістом є багатовимірними та міждисциплінарними.

Важливо підкреслити, що прийняття рішень часто сприймається як процес обговорення, який може бути як раціональним, так і ірраціональним, заснованим на чітко сформульованих або лише неявних припущеннях

Більшість наукових джерел представляє традиційну лінійну концепцію прийняття рішень, іншими словами, представлена послідовність кроків, яка допомагає особі, яка приймає рішення, прийняти найкраще рішення.

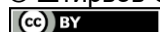
Існує багато формальних моделей прийняття рішень, але можна стверджувати, що основою теорій прийняття управлінських рішень є три найважливіші та широко відомі теорії прийняття таких рішень, які наголошують на інтелектуальній активності тих, хто приймає рішення, і процедурному аспекті – це теорія раціональної комплексності, теорія інкременталізму та теорія змішаного сканування.

Торкаючись умов та критеріїв процесу прийняття управлінських рішень у публічному управлінні варто зазначити що тут існує багато теорій прийняття рішень, більшість з яких мають описовий елемент, тобто як повинна здійснюватися підготовка рішень, і нормативне керівництво щодо того, як повинні прийматися рішення. Кожен із цих підходів пропонує механізм складання та описує фундаментальні питання прийняття рішень. Таким чином, підготовка рішень у публічному управлінні безпосередньо пов'язана із законодавством, оскільки вони обмежені та піддаються впливу різноманітних факторів та умов, тому абсолютно об'єктивних рішень, у публічному управлінні не існує є лише менш суб'єктивні та більш суб'єктивні рішення.

Як цитувати: Штиршов О. М. Теоретичні підходи до прийняття управлінських рішень у сфері публічного управління. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 30–41.
DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-03>

In cites: Shtyrov, O.M. (2023). Theoretical approaches before the adoption of administrative decisions in the area of public administration. *State Formation*, no. 2 (34), 30–41. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-03> [in Ukrainian].

© Штиршов О. М., 2023

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Зроблено висновок що прийняття управлінських рішень є одним із найскладніших питань процесу функціонування публічного управління, оскільки на прийняття управлінських рішень впливає багато різних факторів і процесів. Більшість моделей, які пояснюють прийняття управлінських рішень, є описовими, та мають на меті підкреслити якість обробки інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень. Жоден метод прийняття управлінських рішень не може бути виділений як найкращий, оскільки різні обставини, інші цінності тих, хто приймає управлінські рішення, інші цілі або методи прийняття управлінських рішень, а також ситуація в організації чи установі різні в кожній ситуації. Можна стверджувати, що раціональні або поетапні методи прийняття управлінських рішень кращі в одних ситуаціях, а методи прийняття управлінських рішень змішаного сканування або їх комбінації в інших.

Ключові слова: *управлінські рішення, публічне управління, моделі прийняття управлінських рішень, теорії прийняття управлінських рішень, методи та критерії прийняття управлінських рішень.*

Постановка проблеми. Прийняття управлінських рішень як явище досить детально вивчається практично всіма без винятку сферами суспільних наук: зокрема психологією, економікою, політологією, менеджментом, соціологією, антропологією, управлінськими та іншими науками. Єдиною відмінністю є досліджуваний аспект процесу прийняття управлінських рішень. Наприклад, в управлінській сфері прийняття управлінських рішень невіддільне від планування, керівництва та командної роботи; психологічний підхід аналізує конфлікти соціальних груп, методи їх вирішення. Між тим, у політичних науках прийняття управлінських рішень є однією з основних фаз політичного процесу, що показує, як формується політика та в якому напрямку вона моделюється.

Як зазначає Х. Ласвелл, аналізуючи прийняття управлінських рішень прагнемо з'ясувати, «хто що отримує, коли і як» [8]. Тобто Ласвелл мав на увазі політичні рішення, які є надзвичайно доцільними для розгляду, оскільки рішення, прийняті вищою владою, залежать від того, які цінності є важливими для суспільства та яка політика буде реалізовуватися. Під прийняттям управлінських рішень у публічному управлінні розуміється процес, під час якого з урахуванням різних політичних, економічних, соціальних та інших обставин і на основі наявної інформації обирається певна альтернатива публічної політики для вирішення певної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прийняття управлінських рішень у публічних установах досліджували як вітчизняні дослідники: А. Асаул, В. Бакуменко, П. Бутко, М. Волобуєв, Н. Мала, М. Білинська так і зарубіжні вчені: Д. Кеттл, Х. Саймон, Дж. Фесслер, Г. Ласвелл, Д. Стоун, та ін. відомі вчені. Їх внесок у вдосконалення процесів розробки та прийняття управлінських рішень є безперечно вагомим та надзвичайно важливим.

Метою статті, враховуючи той факт, що прийняті управлінські рішення є основою діяльності як окремих осіб, так і цілих інституцій, є обговорення найважливіших моделей та теорій прийняття управлінських рішень на основі аналізу наукових думок дослідників, що вивчають процес прийняття управлінських рішень, і узагальнення критеріїв, умов та середовища прийняття управлінських рішень у публічних інституціях та підкреслити здатність осіб,

які приймають рішення, аналізувати та аргументувати необхідність управлінських рішень та їх інституціоналізацію на практиці.

Виклад основного матеріалу. Питання розробки та прийняття управлінських рішень вивчається багатьма галузями наук: зокрема політичних, соціальних, поведінкових, публічного управління але різні галузі науки досліджують різні аспекти цього явища. Розглядаючи процес прийняття управлінських рішень як об'єкт публічного управління, підкреслюється, що процес прийняття рішень є багаторівневим. Такими є моделі та концепції, на основі яких можна пояснити прийняття управлінських рішень, та які за своїм змістом є багатовимірними та міждисциплінарними.

Прийняття управлінського рішення зазвичай визначається як процес, під час якого обирається одна з усіх можливих альтернатив. Іншими словами, певна альтернатива має пріоритет над іншими альтернативами. Д. Стоун визначає прийняття рішення як визначення напрямку дій для вирішення конкретної проблеми та вибір або використання ситуації [10]. Згідно його підходу, рішення можуть прийматися, керуючись звичаями, нормами спільноти, імпульсами, інтуїцією, консенсусом, делегуванням рішення, відстрочкою, посередництвом, транзакцією чи судом [там само].

Слушною є думка науковців про те що прийняття рішень – це процес, який складається з діяльності установ або офіційних осіб, коли та чи інша альтернатива приймається, змінюється або відхиляється [3].

Процес прийняття управлінського рішення починається з рішення керівника розпочати нову програму і закінчується рішенням відповідального працівника про виконання конкретного розпорядження [там само]. Водночас, це одна з найскладніших у дослідженні тем особливо у сфері публічного управління, оскільки на прийняття рішень впливає багато різних факторів і процесів.

Як індивідуальне, так і колективне прийняття рішень передбачає процес, який починається з великої кількості інформації, на основі якої визначається поточна ситуація, оцінюються очікувані переваги, прогнозуються можливі варіанти вибору і, нарешті, визначаються можливі наслідки рішення. Зазвичай цей процес завжди закінчується вибором конкретної альтернативи на основі задалегідь визначених критеріїв. Важливо підкреслити, що прийняття рішень часто сприймається як процес обговорення, який може бути як раціональним, так і ірраціональним, заснованим на чітко сформульованих або лише неявних припущеннях. Більшість наукових джерел представляє традиційну лінійну концепцію прийняття рішень, іншими словами, представлена послідовність кроків, яка допомагає особі, яка приймає рішення, прийняти найкраще рішення.

М. Волобуєв виділяє такі найважливіші етапи прийняття управлінського рішення: прийняття рішення про прийняття рішення (включає формулювання проблеми та створення порядку денного); вирішення питання, як вирішити (фільтрація питань); визначення проблеми; прогноз, визначення цілей і пріоритетів; аналіз альтернатив; реалізація політики, моніторинг і контроль; оцінка, продовження політики, зміни та результат [4].

А. Асаул виділяє декілька основних етапів, а саме: ініціація; розгляд; рішення; впровадження; оцінка, продовження політики, зміни та результат [1].

Рис. 1. Основні етапи прийняття та реалізації управлінських рішень

Fig. 1. The main stages of making and implementing management decisions

Теоретики розрізняють різні етапи процесу прийняття та реалізації рішень, але основними з них на нашу думку є: планування куди входить мотивація, процес пошуку, рішення, та впровадження яке складається із процедури реалізації, та контролю. (рис. 1).

Існує багато формальних моделей прийняття рішень, але можна стверджувати, що основою теорій прийняття управлінських рішень є три найважливіші та широко відомі теорії прийняття таких рішень, які наголошують на інтелектуальній активності тих, хто приймає рішення, і процедурному аспекті – це теорія раціональної комплексності, теорія інкременталізму та теорія змішаного сканування.

У сфері розвитку раціонального прийняття рішень у публічному управлінні найбільше виділяється Х. Саймон. Він пропагував так званий необхідний раціоналізм, який означав, що у особи, яка приймає рішення, є причина і план, але він може прийняти правильне рішення, лише шукаючи можливі альтернативи, зв'язок між наслідками та дотримуючись найпростіших припущень щодо мотивів і наслідків. [12].

На думку Х. Саймона, процес прийняття рішень складається з трьох частин: обмірковування, проектування та власне вибору. Х. Саймон розглядав мислення як діяльність, коли людина уважно спостерігає за навколишнім середовищем і в певний момент приймає рішення, проектування як пошук альтернативних форм діяльності та їх знаходження, вибір як вибір альтернативи, яка здається найбільш вдалою [9]. Ці теоретичні принципи дуже швидко поширилися і стали одними з найбільш часто застосовуваних на практиці та досліджуваних і вдосконалених у сфері управління.

Модель – це «представлення об'єкта чи системи ідеї в деякій формі відмінної від самої цілісності. Вона є спрощеним зображенням конкретної

життєвої (управлінської) ситуації» [2]. Іншими словами, у моделях певним чином відображаються реальні події, обставини тощо.

Існує ряд причин, які зумовлюють використання моделі замість спроб прямого контакту з реальним світом:

– складність реального світу (реальний світ організації винятково складне і фактичне число зміни, які відносяться до конкретної проблеми, значно перевершує можливості будь-якої людини та досягнути його можна спростивши реальний світ за допомогою моделювання);

– експериментування (зустрічається множина управлінських ситуацій, у яких бажано випробувати й експериментально перевірити альтернативні варіанти рішення проблеми. Визначені експерименти за умов реального світу можуть і повинні бути виконані. Але пряме експериментування такого типу дороге коштує і вимагає часу. Існує безліч критичних ситуацій, коли потрібно прийняти рішення, але не можна експериментувати в реальному житті);

– орієнтація управління на майбутнє (Неможливо спостерігати явище, що ще не існує і можливо ніколи не відбудеться.

Однак багато керівників прагне розглядати тільки реальні і відчутні, і це, в кінцевому рахунку повинно виражатися в їхньому ставленні до чогось конкретного.)

Моделювання – «єдиний, до цього часу, систематизований спосіб бачення варіанта майбутнього з можливістю визначення потенційних наслідків альтернативних рішень, який дозволяє їх об'єктивно порівняти» [там само].

Раціональна модель прийняття рішень – одна з перших моделей прийняття рішень, яка існувала багато десятиліть і внесла значний внесок у розбудову процесу їх прийняття. Поняття раціональності, що використовується в аналізі прийняття рішень, має два джерела:

1) економічна раціональність в економічній теорії. Вона походить від моделі «homo economicus» («економічної людини»). Це особа, діяльність якої базується на розрахунку власної вигоди;

2) бюрократична раціональність, сформульована в соціологічних інститутах і філософських теоріях. Веберівський імператив раціональності стає основою аналізу самої раціональності. [10].

У сфері публічної політики раціональність розуміється як використання інформації, коли для досягнення поставлених цілей вибирається найкраща, найбільш прагматична альтернатива. Раціональність – це логічно обґрунтована поведінка організації, яка застосовує правила прийняття рішень, спрямовані на максимізацію цінності обраної мети [11].

Залежно від особи, яка приймає рішення, раціональність може бути обмежена певними факторами, такими як несвідомі навички, звички, рефлексії; розуміння цінностей і мети індивіда – воно може відрізнитися і залежить від інституційних цілей або обсягу знань та інформації, якими володіє індивід [9].

Раціональна модель прийняття рішень є лінійною моделлю, у застосуванні якої більшого значення надається аналізу, системному

дослідженню та методичному плануванню. Ця модель вимагає від осіб, які приймають рішення, пошуку всіх можливих альтернатив, їх порівняння, оцінки та вибору найбільш актуальної. При застосуванні раціональної моделі в прийнятті рішень метою є максимізація реалізації цілей індивідів та інституцій – в такому випадку рішення обирається після вивчення всіх альтернатив і вибору найкращої. Раціональна модель забезпечує чіткі зв'язки між цілями і засобами і приваблива своєю простотою і точним передбаченням послідовності дій. Ця модель складається з шести етапів:

1. визначення проблеми;
2. уточнення критеріїв прийняття рішення;
3. зважування критеріїв;
4. прогнозування альтернатив,
5. оцінка кожної альтернативи за кожним критерієм;
6. розрахунок найбільш прийняттого рішення [6].

На додаток до вже згаданих етапів, модель раціонального рішення базується на таких припущеннях, як ясність проблеми; наявні варіанти; чіткі та стабільні пріоритети; відсутність часових або фінансових обмежень; максимальна користь тощо. [6].

Для того, щоб ці припущення фактично функціонували, необхідно, щоб особа, яка приймає рішення, мала у своєму розпорядженні великий обсяг інформації, була в змозі керувати новими технологіями, а також мати навички та здібності, які дозволяють їй вибирати альтернативи та формувати узагальнені висновки. При прийнятті публічно-політичних рішень, окрім усього цього, важливо також вміти дистанціюватися від конфлікту інтересів та/чи різних груп, інших органів влади, оскільки вони можуть запропонувати абсолютно неприйнятні альтернативи чи аргументи, які, на думку їх, є найкращим варіантом для вибору.

Підтримуємо тезу про те що раціональний метод є одним із основних методів прийняття бюрократичних рішень, який базується на експертній ієрархії. Незважаючи на те, що традиційна раціональна модель прийняття управлінських рішень є достатньо точною та базується на принципах наукової аргументації та логіки, вона має три фундаментальні недоліки: не відповідає дійсності; загальні принципи застосовуються без знання конкретного змісту; недооцінена упередженість та інші обмеження.

Теорія інкременталізму пов'язана із Ч. Ліндбломом та з критикою моделі раціонального прийняття управлінських рішень. Ліндблом стверджував, що немає реального громадського консенсусу щодо цінностей і реальних критеріїв для вимірювання пріоритетів думок і цінностей більшості в публічних дебатах, які обов'язково супроводжують формування політичного простору в публічному управлінні. Багато політичних питань, які працівники публічної сфери повинні вирішити шляхом узгодження різноманітності цінностей і думок, насправді базуються на одній політиці — ефективності, сервісі, неупередженості та підзвітності [12].

Суттєві принципи теорії інкременталізму до прикладу відрізняються від теорії раціональної комплексності, оскільки вона має менше політичних аспектів і більше акцентує увагу на способах і методах прийняття управлінських рішень. На нашу думку інкрементальний метод більш застосовний на практиці і є не тільки компромісним варіантом раціонального методу, але й має явні переваги у формуванні політики в демократичному суспільстві.

Під час прийняття рішень, застосовуючи цю теорію, порівнюються політичні альтернативи, які лише незначною мірою відрізняються одна від одної, і де немає цілей чи бачень, яких потрібно досягти, і відбувається повільна модифікація проблем і рішень. Ставляться лише такі цілі, які можна реалізувати наявними засобами та ресурсами, а політичний процес розвивається методом пошуку та виправлення помилок. Тобто рішення приймаються без загального плану, системного аналізу, контролю чи координації [12].

Інкрементальна модель покращила раціональну модель, оскільки вона відмовилася від концепцій процедурної рутини, гонитви за вигодами, продуктивності та раціональності, переважно розрізняючи методи прийняття рішень. Це популярна теорія прийняття рішень, якої дотримуються в плюралістичному суспільстві. Політика та рішення, які її реалізують, стають продуктом обмінів і відносин між різними групами інтересів. «Інкременталізм є політично достатньо доцільною теорією, тому що завжди легше шукати домовленості, коли мова йде лише про елементи модифікації різних політичних проблем, а не про доцільність самої проблеми, її існування чи необхідність та її істотні елементи, що визначають сутність і зміст проблеми» [там само]. Однак при застосуванні методу переговорів приймаються короткострокові рішення, тому інновації не сприяють узгодженню інтересів різних груп.

Ще однією моделлю у сфері розв'язання управлінських рішень про яку варто вести мову це модель змішаного сканування яку також називають «економічною альтернативою фрагментарному інкременталізму та обмеженій раціональності». Оскільки, чиновники та інші службовці приймають як масштабні, так і довгострокові рішення з обмеженими можливостями, науковцями було запропоновано, щоб особи, які приймають рішення, використовуючи метод змішаного сканування, прагнули розпізнати цілі, на яких вони зосереджуються, альтернативи для подальших дій, а також цілі, які вимагають спеціальних, поступових рішень, які складають більші цілі [11].

Далі у доробку теоретичних підходів до прийняття управлінських рішень доречно згадати модель змішаного сканування яка являє собою подвійну модель пошуку та прийняття рішень. За цією моделлю посадові особи приймають рішення довгострокові та масштабні, а остаточне рішення, як правило, приймає керівництво [там само].

Ключове твердження змішаного сканування полягає в тому, що зміна політики відбувається тоді, коли проблеми вибору узгоджуються з проблемами, з якими стикаються політики.

Ця модель забезпечує вищий рівень прийняття рішень, пов'язуючи детальні інформаційні можливості раціональної комплексної теорії з поступовим відбором інформації. Моделі теорії змішаного сканування можуть бути ефективними, якщо особи, що приймають рішення, в одних випадках обирають методи теорії раціональної комплексності, а в інших – методи інкременталізму [11].

Змішане сканування можна розуміти як детальний моніторинг процесів, що відбуваються в суспільстві, та забезпечує детальну інформаційну базу для тих, хто приймає рішення, і можливість виявити потенційні проблеми суспільства, які можна вивчати детально, та поступово.

Торкаючись умов та критеріїв процесу прийняття управлінських рішень у публічному управлінні варто зазначити що тут існує багато теорій прийняття рішень, більшість з яких мають описовий елемент, тобто як повинна здійснюватися підготовка рішень, і нормативне керівництво щодо того, як повинні прийматися рішення. Кожен із цих підходів пропонує механізм складання та описує фундаментальні питання прийняття рішень.

У загальному розумінні критеріями прийняття рішень є громадська думка, вплив на навколишнє середовище, наукові досягнення в тій чи іншій галузі, вартість прийняття рішень, здатність осіб, які приймають рішення, рівень застосування різних моделей прийняття рішень: граничний аналіз, синектика, спрощення, вибір альтернатив. Нарешті, місце і роль експертних систем і експертних знань у процесі підготовки надзвичайно важливі для прийняття управлінських рішень. На думку Д. Кеттла та Дж. Феслера, інформація, якою керують експерти, це свого роду очі та вуха для прийняття рішень [7].

Наразі рішення приймаються в практичній інституціоналізації нового публічного менеджменту, тобто коли здійснюються реформи публічного сектору на всіх рівнях і в усіх сферах, такі як реформи публічного управління що є важливішими за структурні реформи, а тому вимагають оригінальних і інноваційних рішень щодо модернізації інституту публічної служби та діяльності державних установ. Водночас можна сказати, що реформаторські рішення не завжди безпосередньо впливають на ефективність управління. Тому деякі автори вважають що реформаторські рішення радше є наслідками, ніж причинами впровадження управлінських змін [12].

Як вже зазначалося, величезне значення для якості прийняття управлінських рішень має процес управління, використання та інтерпретація інформації. Відбір інформації та її використання є досить витратним, тому особи, які приймають рішення, часто скаржаться на недостатній обсяг інформації, що часто визначається фінансовими можливостями організації, технологічними та соціальними аспектами. Контроль і систематичний моніторинг діяльності осіб, які приймають рішення, і можливості застосування процедур оцінювання мають особливе значення для ефективності прийняття управлінських рішень. Це потребує професійних навичок та використання інтелектуального капіталу в розвитку контролю та оцінці досягнень прийняття управлінських рішень.

Надзвичайно великий обсяг інформації та різноманітність її інтерпретацій вимагають модернізаційних управлінських рішень. Таким чином, приймаючи рішення, політики ніби контролюють можливості інтерпретації інформації. Законодавчий орган, тобто ключові особи, які приймають рішення, повинні стежити за дотриманням правил прийняття управлінських рішень, але вони не завжди можуть контролювати зміст рішень (тобто концепцію того чи іншого рішення), в першу чергу мова йде про якість майбутнього рішення [2].

Найважливіші рішення надзвичайно багатоаспектні, багатодисциплінарні, тому навряд чи можливо провести їх детальний аналіз і визначити об'єктивні причини та умови їх прийняття.

Ефективність та результативність прийняття управлінських рішень у громадських організаціях, а також більшою мірою в бюрократичних структурах, здебільшого залежить від політичного середовища, самих політиків, підтримки вищого рівня виконавчої влади і, звичайно, схвалення громадськості (підтримка і навіть тиск зацікавлених груп надзвичайно важлива), причому метою залучення до прийняття рішень комунальних, асоційованих структур, все це робиться з метою розширення можливостей державно-приватного партнерства, тобто розподіл функцій управління, передача їх прибутковим і некомерційним організаціям [6].

Таким чином, підготовка рішень у публічному управлінні безпосередньо пов'язана із законодавством, оскільки вони обмежені та піддаються впливу різноманітних факторів та умов, тому абсолютно об'єктивних рішень, у публічному управлінні не існує є лише менш суб'єктивні та більш суб'єктивні рішення.

З усіх перелічених умов підготовки рішень найважливіше місце займає політична підтримка, яка може бути надзвичайно різноманітною – політична підтримка програм-проектів (як правило, щодо фінансування) та різноманітні контакти між структурами. Політична підтримка може надаватися не лише вищими законодавчими інституціями та політичною елітою, а й окремими авторитетними особами, де важлива їхня здатність аргументувати, чому необхідно ухвалити те чи інше рішення, або відкласти ухвалення. Побудова аргументації в прийнятті рішень складається з аналізу реальних причин і фактів, зокрема це: уміння зрозуміти протилежні позиції, багатогранні проблеми, які потребують вирішення.

Для осіб, які приймають рішення, важлива політична підтримка не лише вищих владних інституцій, політичних партій, а й громадянського суспільства. На підтримку з боку груп інтересів можуть розраховувати лише ті особи, які приймають рішення, які обирають раціональний шлях переговорів і компромісів, заснований на принципових постулатах на залученні громадян і з врахуванням громадської думки. Довіра бюрократичних організацій і громадян, розвиток форм взаємних зобов'язань надзвичайно важливі для участі громадян у прийнятті рішень і демократизації та відкритості публічного управління. Теоретики у сфері публічного менеджменту часто сперечаються про те, як краще задовольнити очікування працівників та інтереси користувачів, узгодити

позиції громадян як клієнтів з цілями, установками та можливостями організацій, що приймають рішення. Найчастіше згадувані зобов'язання обох сторін при прийнятті рішень позиціонуються як емоційні, постійні та нормативні. Проте успішні рішення зазвичай досягаються шляхом поєднання плюралістичного підходу з потребами громадян, клієнтів, тобто актуалізується переговорний процес шляхом знайдення компромісів або метод поетапного прийняття рішень.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок.

Наразі у науковій літературі домінує традиційна лінійна концепція прийняття управлінських рішень, де послідовність кроків представлена, щоб допомогти особі, яка приймає рішення, прийняти найкраще рішення з усіх можливих передбачуваних альтернатив. Підготовка, ухвалення та реалізація рішень у публічному управлінні базується на виборі можливих альтернатив у впорядкуванні та розподілі цінностей і є одним із найважливіших елементів діяльності кожної установи. Прийняття рішень може бути як індивідуальним, так і колективним процесом при якому акцентується індивідуальна дія, щоб допомогти вибрати альтернативу, або рішення приймаються шляхом зосередження уваги на дії, думці чи позиції більшості.

Прийняття управлінських рішень є одним із найскладніших питань процесу функціонування публічного управління, оскільки на прийняття управлінських рішень впливає багато різних факторів і процесів. Більшість моделей, які пояснюють прийняття управлінських рішень, є описовими, та мають на меті підкреслити якість обробки інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень. Жоден метод прийняття управлінських рішень не може бути виділений як найкращий, оскільки різні обставини, інші цінності тих, хто приймає управлінські рішення, інші цілі або методи прийняття управлінських рішень, а також ситуація в організації чи установі різні в кожній ситуації. Можна стверджувати, що раціональні або поетапні методи прийняття управлінських рішень кращі в одних ситуаціях, а методи прийняття управлінських рішень змішаного сканування або їх комбінації в інших.

Аналізуючи методи та критерії прийняття управлінських рішень та умови самих процесів прийняття таких рішень, необхідно розрізняти значення організаційного середовища, громадської думки, вартості рішень та можливостей осіб, які приймають рішення. Це є надзвичайно актуальним в умовах нового публічного управління, а також в процесі трансформацій систем публічного управління та інституційних реформ, які потребують оригінальних управлінських рішень, значно більш активної політичної підтримки та нових форм участі громадян та їх об'єднань у підготовці та реалізації управлінського рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асаул А. Основні напрями підвищення якості та ефективності розробки і прийняття управлінських рішень у підприємницьких структурах. *Економіка України*. 2013. № 11. С. 29.
2. Бакуменко В. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.

3. Теорія прийняття рішень : підручник / За заг. ред. Бутка М. П. [М. П. Бутко, І. М. Бутко, В. П. Мащенко та ін.]. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 360 с.
4. Волобуєв М. Обґрунтування технології прийняття управлінських рішень. *Управління розвитком*. 2013. № 1(141). С. 72–73.
5. Мала Н., Процик І. Мистецтво прийняття управлінського рішення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20. С. 345–351.
6. Прийняття управлінських рішень: організаційно-психологічний аспект : навч. посіб. / М. М. Білинська, Ю. В. Ковбасюк. Київ : НАДУ, 2011. 232 с.
7. Kettl D. F., Fesler J. W. *The Politics of Administrative Process*. Washington : D. C. Co Press. 2009.
8. Lasswell H. *Politics : Who Gets What, When, How*. New York : McGraw-Hill, 1936.
9. Simon H. *Administracinė elgsena*. Vilnius : Knygiai, 2003.
10. Stone D. *Viešosios politikos paradoksai: Sprendimų priėmimo menas politikoje*. Vilnius : Eugrimas, 2004.
11. Teasley C. *Rationality in Public Administration* in J. M. Shafritz (Ed.). *International Encyclopaedia of Public Policy and Administration*. Westview Press : A Division of Harper Collins Publishers, 1998, Vol. 3.
12. Vasu M., Stewart D. *Organizational Behavior and Public Management*. New York : Marcel Dekker, 1998.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 20.12.2023 р.

Shtyrov O. M.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,

Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration

Petro Mohyla Black Sea National University,

2a, st. 1-a Voyenna, Mykolaiv, 54003, Ukraine

e-mail: bratislava@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-7627-3721>

THEORETICAL APPROACHES BEFORE THE ADOPTION OF ADMINISTRATIVE DECISIONS IN THE AREA OF PUBLIC ADMINISTRATION

Annotation. The article is devoted to the problem of researching theoretical approaches to the process of making managerial decisions in the field of public administration. It is noted that considering the process of making managerial decisions as an object of public management, it is emphasized that the decision-making process is multi-level. Such are the models and concepts on the basis of which decision-making can be explained, and which are multidimensional and interdisciplinary in their content.

It is important to emphasize that decision-making is often perceived as a deliberative process that can be both rational and irrational, based on well-stated or only implicit assumptions

Most scientific sources present a traditional linear concept of decision making, in other words, a sequence of steps is presented that helps the decision maker to make the best decision.

There are many formal decision-making models, but it can be argued that the basis of managerial decision-making theories are the three most important and widely known theories of such decision-making, which emphasize the intellectual activity of decision-makers and the procedural aspect - the theory of rational complexity, the theory of incrementalism and mixed scanning theory.

Touching upon the conditions and criteria of the managerial decision-making process in public administration, it is worth noting that there are many theories of decision-making, most of which have a descriptive element, that is, how decisions should be prepared, and normative guidance on how decisions should be made. Each of these approaches offers a framing mechanism

and describes fundamental decision-making issues. Thus, the preparation of decisions in public administration is directly related to legislation, as they are limited and influenced by various factors and conditions, therefore absolutely objective decisions do not exist in public administration, there are only less subjective and more subjective decisions .

It was concluded that management decision-making is one of the most difficult issues in the process of functioning of public administration, since management decision-making is influenced by many different factors and processes. Most of the models that explain management decision-making are descriptive and aim to emphasize the quality of information processing necessary for management decision-making. No single method of managerial decision-making can be singled out as the best, because different circumstances, different values of those who make managerial decisions, different goals or methods of managerial decision-making, and the situation in an organization or institution are different in each situation. It can be argued that rational or stepwise management decision-making methods are better in some situations, and mixed-scan management decision-making methods or a combination thereof in others.

Keywords: *management decisions, public administration, management decision-making models, management decision-making theories, management decision-making methods and criteria.*

REFERENCES

1. Asaul, A.M. (2013). Osnovni napriamy pidvyshchennia yakosti ta efektyvnosti rozrobky i pryiniattia upravlinskykh rishen u pidpriemnytskykh strukturakh [The main directions of improving the quality and efficiency of development and management decision-making in business structures]. *Economy of Ukraine, no. 11, 29.* [in Ukrainian].
2. Bakumenko, V.D. (2000). Formuvannia derzhavno-upravlinskykh rishen: Problemy teorii, metodolohii, praktyky [Formation of state-management decisions: Problems of theory, methodology, practice]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Butko, M.P. (2015). Teoriia pryiniattia rishen. [Theory of decision-making]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Volobuiev, M.O. (2013). Obgruntuvannia tekhnolohii pryiniattia upravlinskykh rishen [Justification of management decision-making technology]. *Development management, no. 1(141), 72–73.* [in Ukrainian].
5. Mala, N., Protsyk, I. (2010). Mystetstvo pryiniattia upravlinskoho rishennia [The art of managerial decision-making]. Scientific bulletin of UNFU, vol. 20, 345–351. [in Ukrainian].
6. Bilynska, M.M., Kovbasiuk, Yu.V (2011). Pryiniattia upravlinskykh rishen: orhanizatsiino-psykholohichnyi aspekt. [Management decision-making: organizational and psychological aspect]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
7. Kettl, D.F., Fesler, J.W. (2009). The Politics of Administrative Process. Washington: D. C. Co Press.
8. Lasswell. H. (1936). Politics: Who Gets What, When, How. New York: McGraw-Hill.
9. Simon, H. (2003). Administracinè elgsena. Vilnius: Knygiai.
10. Stone, D. (2004). Viešosios politikos paradoksai: Sprendimų priėmimo menas politikoje. Vilnius: Eugrimas, 2004.
11. Teasley, C. (1998). Rationality in Public Administration in J.M. Shafritz (Ed.). *International Encyclopedia of Public Policy and Administration*, vol. 3. Westview Press: A Division of Harper Collins Publishers.
12. Vasu, M., Stewart, D. (1998). Organizational Behavior and Public Management. New York: Marcel Dekker.

The article was received by the editors 25.10.2023.

The article is recommended for printing 20.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-04>

УДК 351:330.322.01

*Кутовий Олександр Вячеславович,**аспірант**Державного податкового університету,
вулиця Університетська, 31, Ірпінь, Київська область, 08200, Україна**<https://orcid.org/0009-0009-7833-571X>*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ ТА ІНВЕСТИЦІЯМИ У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Дістали подальшого розвитку понятійно-категорійний апарат дослідження шляхом уточнення сутності змісту понять, а саме: «інновації» як введеного у вжиток нового або значно покращеного продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу продажу чи нового організаційного методу у діловій практиці, організації робочих місць або у зовнішніх зв'язках; «державна інноваційно-інвестиційна політика на регіональному рівні» як складну, що динамічно розвивається, ієрархічно та просторово організовану соціально-економічну систему, що функціонує в межах кордонів певної території, на якій здійснюються економічні інноваційно-інвестиційні процеси та залежності між суб'єктами ринку з урахуванням характерних територіальних особливостей інноваційного розвитку регіонів.

Ключові слова: *інвестиції, інновації, державна політика, державна інноваційно-інвестиційна політика, регіональний рівень, управління.*

Взаємозв'язок інноваційного розвитку та інвестиційних вкладень очевидний. Інновації як основа економічного зростання реалізуються за допомогою інвестиційних проєктів. Ґрунтуючись на висновках науковців [1], а також завданнях, які вирішують соціально-економічні системи, можна констатувати, що інноваційна та інвестиційна діяльність довгий час недооцінювалася практиками. Для інновацій об'єктом інвестування мають бути не лише наукові винаходи, а й результати таких розробок, і будь-яка організаційна діяльність з використання інновацій, наприклад, у сфері нанотехнологій, будівництві підприємств у нових галузях промисловості.

Метою дослідження є обґрунтування взаємозв'язку управління інноваціями та інвестиціями у розвитку державної політики.

Як цитувати: Кутовий О. В. Взаємозв'язок управління інноваціями та інвестиціями у розвитку державної політики. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 42–53. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-04>

In cites: Kutovyi, O.V. (2023). Relationship of innovation management and investments in state policy development. *State Formation*, no. 2 (34), 42–53. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-04> [in Ukrainian].

© Кутовий О. В., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Розглянемо в хронологічному порядку наукові думки у сфері інновацій та інвестицій, на основі чого визначимо суть цих понять. У 1962 році К. Ерроу застосував до наукових досліджень термін «суспільне надбання», звернувши особливу увагу на те, що «дохід від проведення фундаментальних досліджень набагато нижчий, а суспільний дохід вищий, оскільки отримані результати поширюються у сферах реального функціонування суспільного відтворення, причому в різних галузях» [2]. Термін «інновація» відомий ще з ХІХ століття, але зацікавленість у сутності інноваційних процесів, їх формах та особливостях стала активно виявлятися у ХХ столітті. Дефініція «нововведення» досліджується вченими із двох позицій: як одиничний акт і як процес» [3]. Як зазначає дослідник І. Б. Федішин «під інновацією розуміється кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого ефекту» [4]. Інноваційний процес охоплює всю систему виробничих відносин, починаючи від ідеї та закінчуючи її комерційною реалізацією [5]. Трактуючи інноваційного розвитку як процесу властиве багатьом дослідникам. Відповідно до першої точки зору, інновація – це використання інтелектуальної праці людей, їхня здатність креативно мислити та працювати [6]. Згідно з іншою точкою зору, інновація – це процес, характеризує перетворення ідеї через практичне використання в товар, продукт з орієнтацією на економічну вигоду та підприємницький дохід [7] (рис. 1).

Наша точка зору базується на тому, що у якості ключових технологій, впровадження яких буде мати важливе значення для створення нового базису розвитку економіки, фінансових та нефінансових послуг є наступні:

1) цифрові технології обробки інформації (створення нових продуктів, апгрейд традиційних галузей, ефективність управління, Інтернет речей), у тому числі технології блокчейн (фінансові інновації, смарт-контракти, щерингова економіка);

2) 3D-друк (виробництво нових продуктів, кастомізація виробництва за збереження ефекту масштабу);

3) штучний інтелект (заміщення праці капіталом – особливо у сфері телекомунікацій, безпілотного транспорту, фінансів; машинне навчання як передумова кастомізації виробництва);

4) віртуальна реальність (виробництво нових продуктів, розширення спектра розв'язуваних завдань, особливо в секторах розваг, охорони здоров'я, освіти);

5) 5G-зв'язок (послуги зв'язку, ефективність управління, Інтернет речей, безпілотний транспорт).

За попередніми розрахунками фахівців [4], найбільш оптимістичні оцінки вкладу відповідних технологій у прискорення зростання глобального ВВП не перевищує 0,15-0,25 п.п. на рік. Мова йде, зрозуміло, лише про нижню межу кількісного виміру макроекономічних наслідків цифровізації. Їхнє уточнення – завдання подальших досліджень у міру появи нового статистичного матеріалу.

Зарубіжні оцінки також вказують на обмеженість вкладу цифрової трансформації на прискорення зростання ВВП та сукупної продуктивності факторів виробництва.

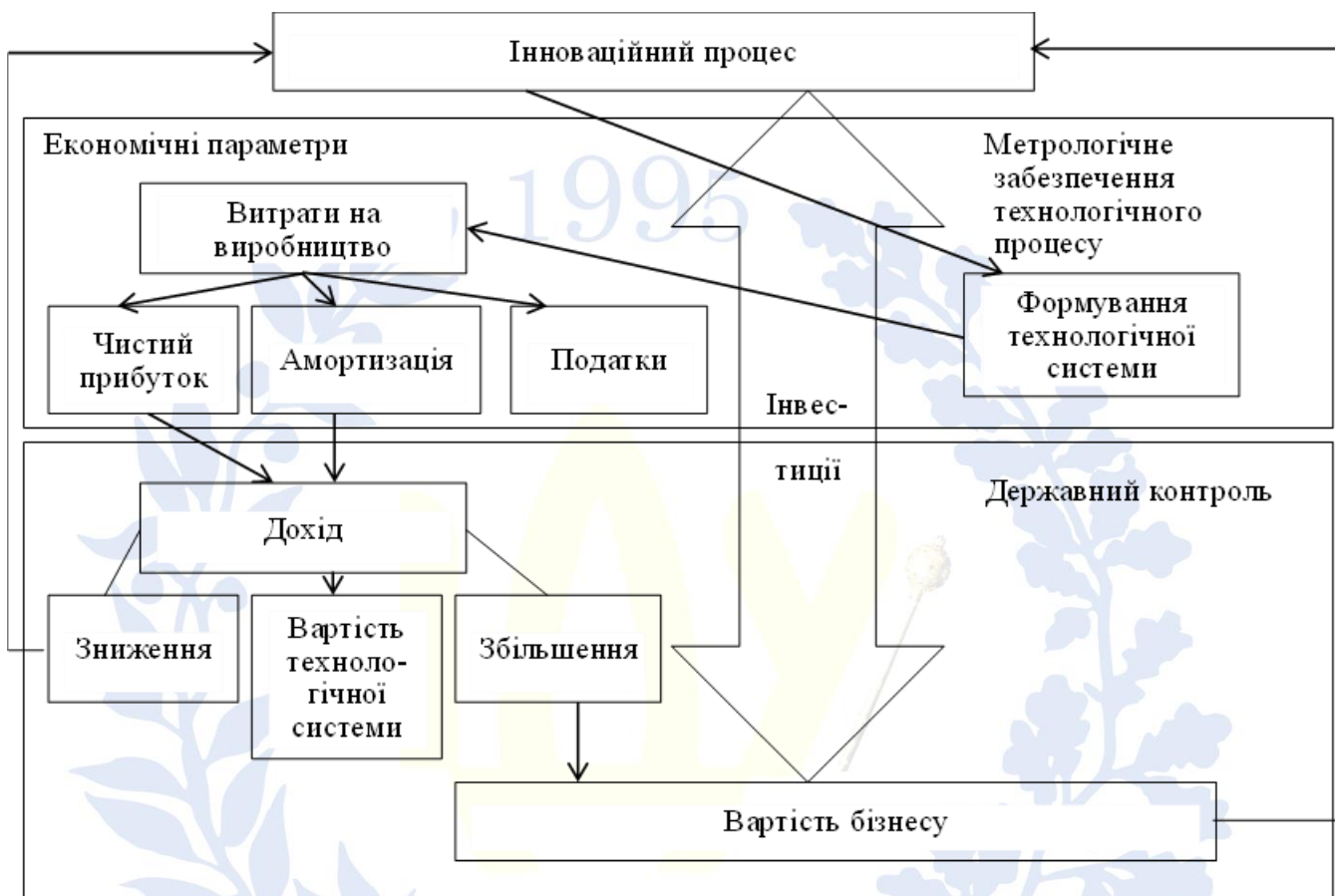

Рис. 1. Логічна модель інноваційно-інвестиційної діяльності в державній та економічній системах

Fig. 1. Logical model of innovation and investment activity in state and economic systems

Все це не дозволяє вважати цифрову економіку новим ядром моделі зростання світової економіки. Швидше за все, вона стане лише одним із факторів її формування.

Один із основоположників теорії інновацій, економіст Й. Шумпетер, розглядав сутність підприємництва як створення нових комбінацій факторів виробництва з метою отримання прибутку. Підприємництво слід розглядати як спосіб отримання прибутку. Але не можна ігнорувати спрямованість споживання. Якщо йде розрив між потребами споживання та бажанням збільшити прибутки будь-що, то зростає і рівень невизначеності результатів господарської діяльності, ризики та необхідність проводити вдосконалення. Звідси висновок, що саме ринок та орієнтований на нього бізнес сприймаються як інститути, що сприяють інноваційній діяльності [8].

Нові комбінації чинників виробництва Й. Шумпетер у 1934 році позначив як інновації і виділив п'ять типів: нову якість товару, новий спосіб застосування існуючого товару, новий спосіб виробництва, вихід на новий ринок, зміна економіки організації [8]. Наукові праці Й. Шумпетера стали основою продовження нових досліджень у сфері інновацій.

В даний час у науковій літературі дефініція «інновація» розглядається з різних ракурсів: як процес, як зміна, як результат. В рамках цього дослідження будемо дотримуватись терміну інновації як введеного у вжиток нового або значно покращеного продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу продажу чи нового організаційного методу у діловій практиці, організації робочих місць або у зовнішніх зв'язках.

Щодо класифікації інновацій, то вона має велике значення як для успішної реалізації інноваційної діяльності, так і для розробки механізму реалізації державної інноваційно-інвестиційної політики. При побудові різних класифікаційних моделей інновацій необхідно враховувати їхню специфіку (рис. 2).

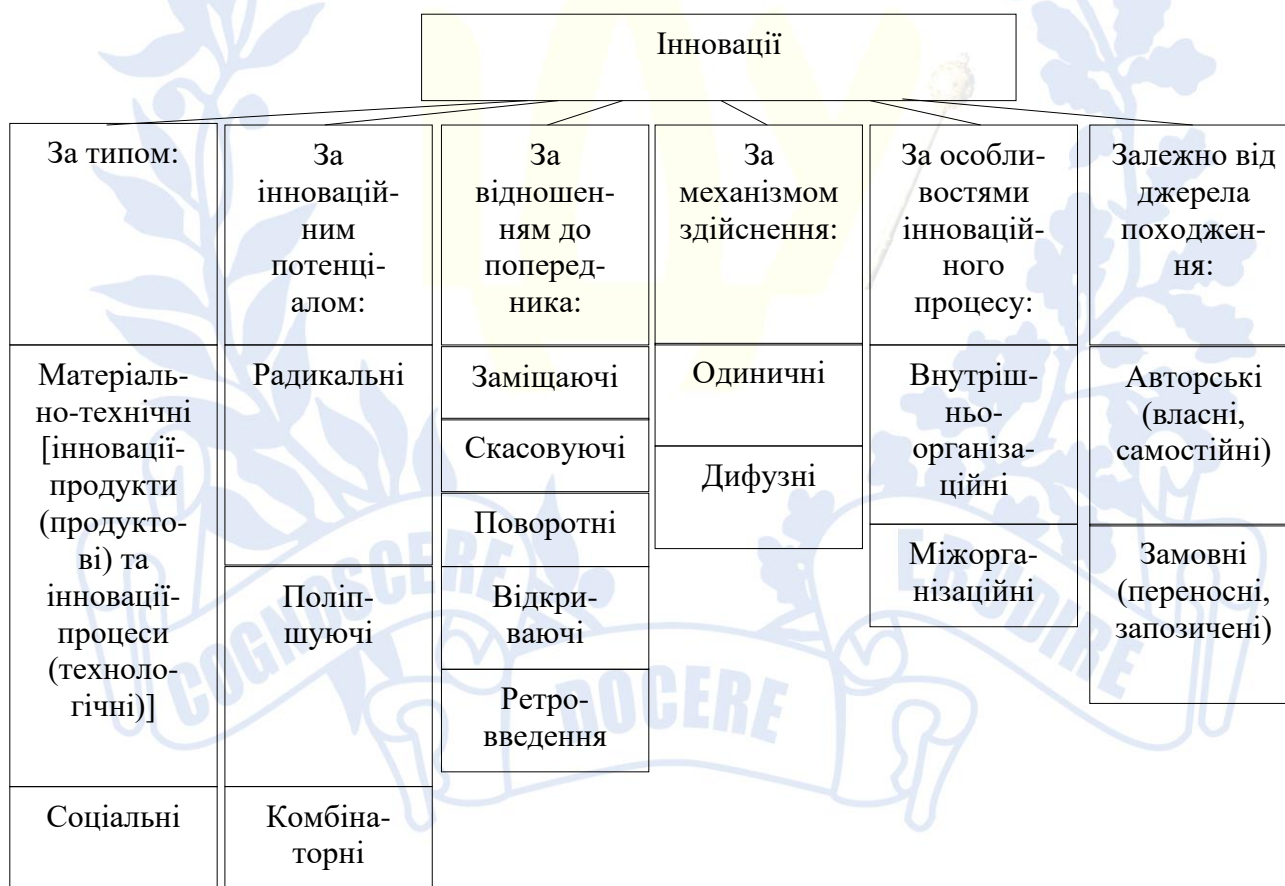

Рис. 2. Узагальнена класифікація інновацій
 Fig. 2. Generalized classification of innovations

До специфічних критеріїв обліку інноваційного процесу належать найбільш важливі критерії, що відображають сутність інновацій та впливають безпосередньо з визначення поняття "інновація".

Класифікуємо інвестиції за основними критеріями рис. 3. У найзагальнішому сенсі інвестиції можна інтерпретувати як спосіб приміщення капіталу, який має принести позитивну (або невід'ємну, у разі мети безпеки) величину доходу.

Рис. 3. Узагальнена класифікація інвестицій
Fig. 3. Generalized classification of investments

Деякі вчені точніше визначають «інвестиції як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються у об'єкти підприємницької діяльності, внаслідок яких формується прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект» [4]. Враховуючи все вищесказане, можна відзначити, що інноваційна діяльність не є одноразовою діяльністю, а є системі заходів щодо осмислення ідеї, впровадження у виробництво, масштабування технологій. Інноваційно-інвестиційна політика має бути реалізована в рамках стратегічного плану.

Внаслідок еволюції теоретичних поглядів та накопиченого практичного досвіду під інноваційно-інвестиційною діяльністю розуміються різні наукові, інноваційні, інвестиційні, організаційні, технологічні, фінансові та комерційні дії, що призводять до здійснення інновацій.

Слід зазначити, що характер інноваційно-інвестиційної державної політики на регіональному рівні визначається ступенем державного втручання в економічні процеси, у зв'язку з чим рівні розвитку регіонів відрізняються. Таке втручання проявляється через здійснення політики податкової, фінансової, кредитної, ліцензійної, цінової та ін.

Незалежно від масштабу, можна визначити інноваційно-інвестиційну діяльність на регіональному рівні з погляду наступних позицій:

1) з позиції інституційної теорії – як сфери діяльності, тобто сукупності інститутів, що забезпечують виробництво, поширення та використання нового, економічно вигідного знання;

2) з позиції мережевого підходу – як процесу, за допомогою якого виробляються сучасні технології та інноваційні бізнеси на їх основі;

3) з позиції структурно-функціонального підходу – як ієрархічно організовану просторову систему, що забезпечує максимізацію науково-технічного прогресу за дотримання регіональних системних обмежень.

Незважаючи на відмінності та акценти у визначеннях інноваційно-інвестиційної діяльності на регіональному рівні, загальним є прагнення відобразити всі етапи життєвого циклу інновації: від зародження бізнес-ідеї до комерціалізації, тобто у наявності прагнення відобразити процесний підхід у наведених визначеннях (рис. 4).

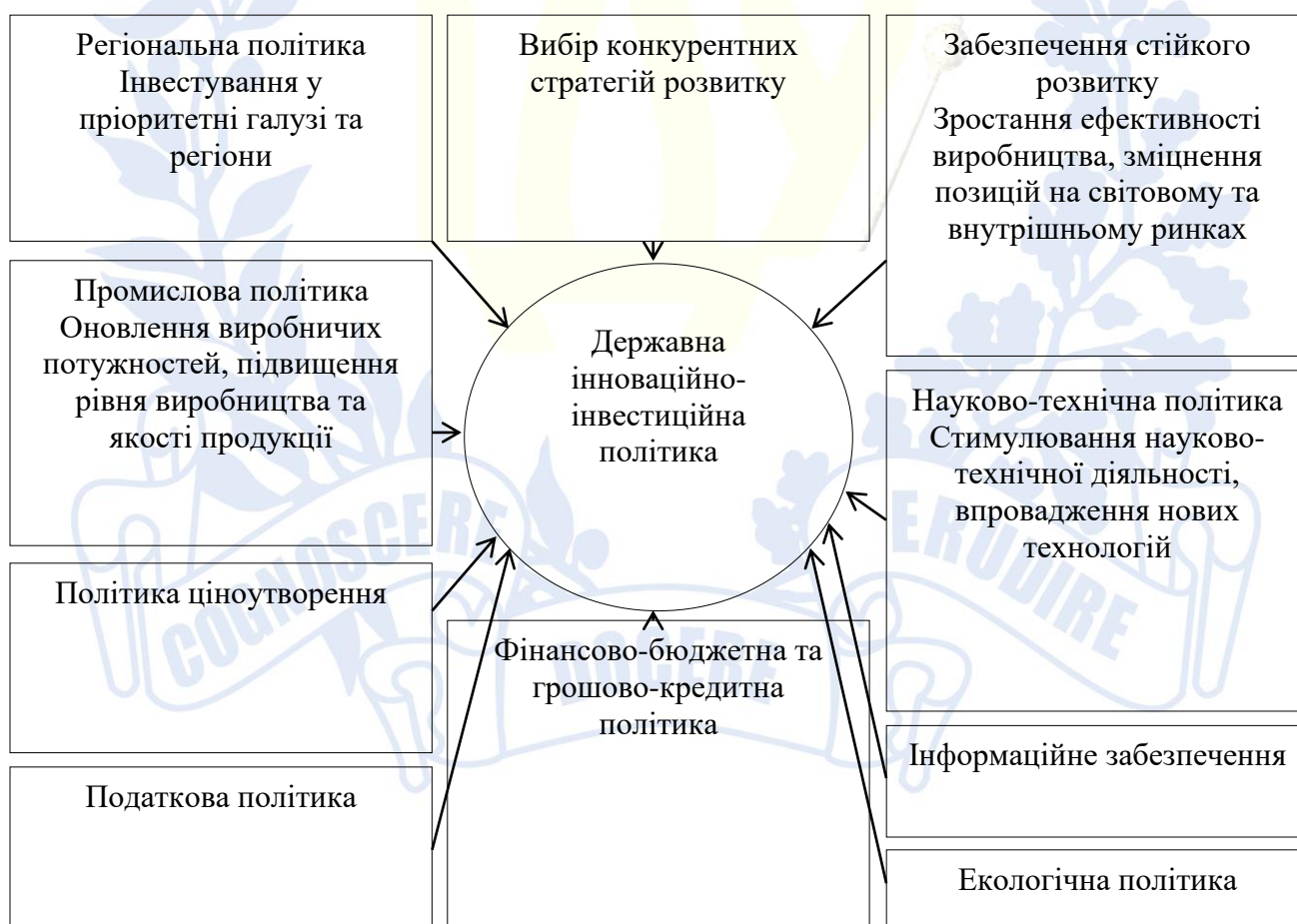

Рис. 4. Вплив елементів системи на державну інноваційно-інвестиційну політику

Fig. 4. The impact of system elements on state innovation and investment policy

За ознакою масштабу можна виділити рівні інноваційно-інвестиційних систем:

- глобальна національна інноваційно-інвестиційна система;
- національні інноваційно-інвестиційні системи;
- регіональні інноваційно-інвестиційні системи;
- галузеві чи кластерні інноваційно-інвестиційні системи;
- інноваційно-інвестиційні системи підприємства.

Поняття інноваційно-інвестиційної системи може бути розширено за допомогою особливостей мезоекономічного системного підходу.

Мезоекономічний системний підхід розглядає інноваційні системи як живі соціальні організми, що постійно змінюються під впливом нових мотивацій учасників та нових обставин.

Відповідно до теорії складних систем, інноваційно-інвестиційна система відноситься до самоорганізованих, саморегулюючих відкритих систем, які саморозвиваються. Розвиток та адаптація інноваційно-інвестиційної системи за змінних умов функціонування відбувається у процесі її експлуатації.

На основі аналізу наукових праць стає зрозуміло, що інновації поширюються у соціально-економічних системах не ізольовано, а взаємодіючи одна з одною. Більш того, розповсюджуючись, інновація надає певний вплив і на середовище, змінюючи його параметри. Така взаємодія може докорінно вплинути на характеристики інноваційно-інвестиційного процесу, особливо – на етапі комерціалізації, на якому власне і відбувається розповсюдження інновацій.

В інноваційній сфері питання взаємного впливу порушувалися у таких галузях, як побудова інноваційних систем та вибір економічної стратегії, формування портфелів інноваційно-інвестиційних проєктів, розвиток інноваційної інфраструктури науки та ін. Однак питання впливу параметрів середовища на поширення інновації, у тому числі – кількісні характеристики, що відображають суміжні інновації, залишаються недостатньо вивченими.

Вивчення процесу поширення інновації у межах інноваційно-інвестиційної економічної системи дозволить врахувати наявність та вплив інших інновацій, а також вплив змінних параметрів зовнішнього середовища на цей процес. Інакше відсутність урахування взаємного впливу на практиці може призвести не лише до втрати інвестицій в інноваційні проєкти, а й упущення сприятливих можливостей. На стадії комерціалізації облік взаємного впливу інновацій дозволить точніше побудувати траєкторію поширення інновації, визначити керуючі впливи на досягнення локальних цілей управління процесом.

Формування ефективної державної інноваційно-інвестиційної політики на регіональному рівні в умовах сучасної модернізації є одним із найважливіших напрямів розвитку.

На основі проведених когнітивних та аналітичних досліджень нами розширено мультиатрибутивне уявлення про державну інноваційно-

інвестиційну політику на регіональному рівні як складну просторову відкриту соціально-економічну систему, яка є об'єднанням трьох підсистем: сфери (об'єкта), процесу та системи (рис. 5).

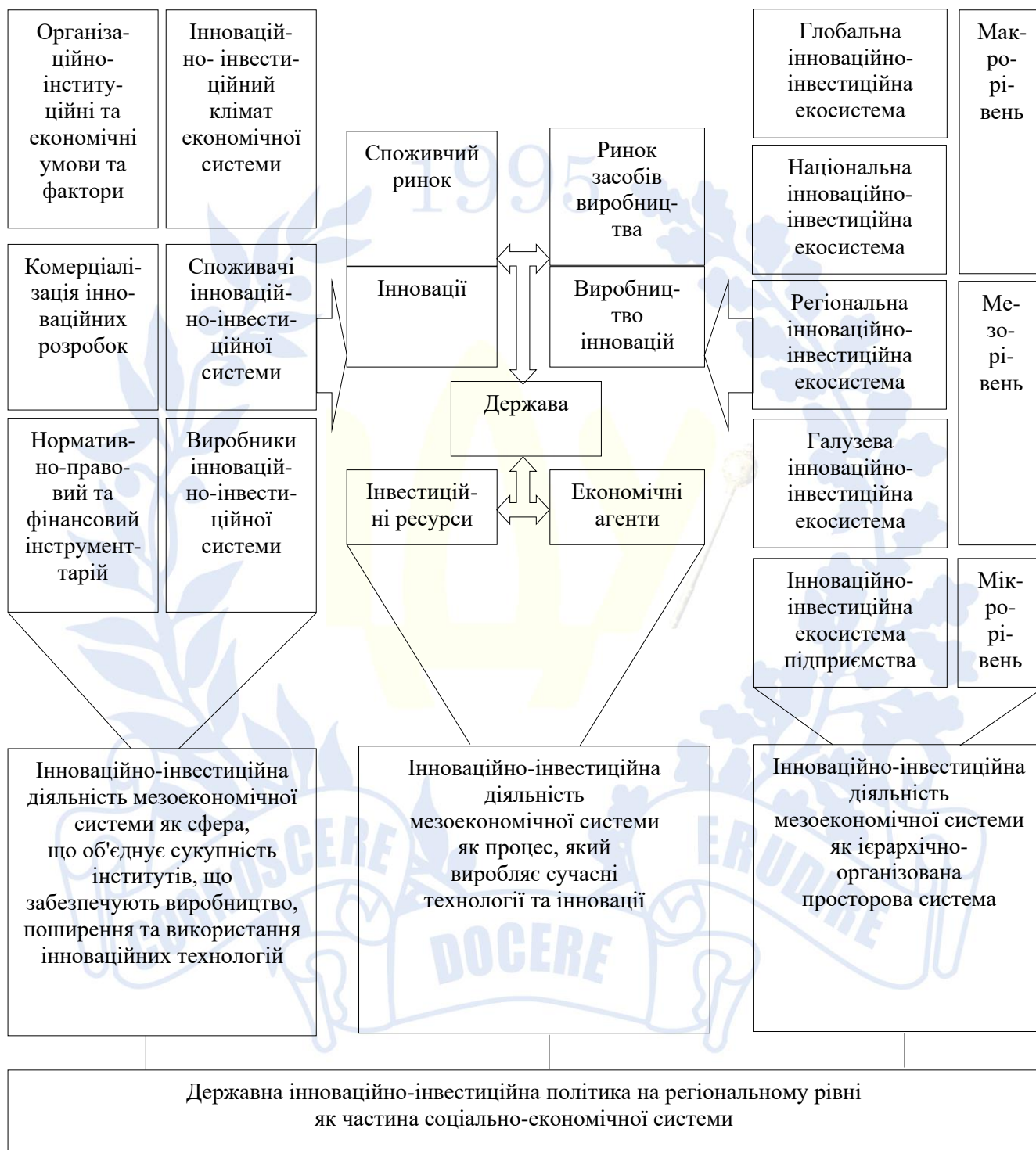

Рис. 5. Державна інноваційно-інвестиційна політика на регіональному рівні як складна просторова відкрита соціально-економічна система

Fig. 5. State innovation and investment policy at the regional level as a complex spatial open socio-economic system

Авторський підхід дозволяє трактувати державну інноваційно-інвестиційну політику на регіональному рівні як складну, що динамічно розвивається, ієрархічно та просторово організовану соціально-економічну систему, що функціонує в межах кордонів певної території, на якій здійснюються економічні інноваційно-інвестиційні процеси та залежності між суб'єктами ринку з урахуванням характерних територіальних особливостей інноваційного розвитку регіонів.

Досвід України показує, що її структура не обмежується вказаним набором елементів. Так, наприклад, держпрограми зі створення технопарків та бізнес-інкубаторів не викликали масштабного попиту на інновації, не призвели до активізації інноваційної діяльності, створені венчурні фонди є неефективними, оскільки фінансові вкладення здійснюються переважно на модернізацію застарілих підприємств, а не на стартапи.

Подібні організації активно та ефективно функціонують в розвинутих країнах, таких як США, Китай, Японія, Індія.

Таким чином, аналізуючи структуру державної інноваційно-інвестиційної політики на регіональному рівні як мультиатрибутивної соціально-економічної системи, необхідно зазначити, що суб'єкти та об'єкти мезоекономіки є складовими частинами економічної системи макrorівня. У зв'язку з цим інноваційно-інвестиційну діяльність мезоекономічної системи необхідно розглядати як частину економічної системи держави, яка заснована на засадах та закономірностях, властивих даній конкретній макроекономічній системі.

У якості проміжного результату аналізу підходів до змісту понять «інновації», «інвестиції», «державна інноваційно-інвестиційна політика» науковці базують свої висновки на тому, що провадження інноваційно-інвестиційної діяльності, по-перше, вимагає вкладення значного обсягу ресурсів або інвестицій, по-друге, існує тривалий часовий лаг між початком інвестування та отримання комерційних результатів. В даний час необхідно розглядати інноваційно-інвестиційну діяльність як один з основних факторів виробництва, що значно впливає на економічне зростання.

Необхідне державне регулювання в рамках інноваційно-інвестиційної діяльності мезоекономічних систем. Логічно, що в рамках цього дослідження необхідно застосовувати дефініцію «державна інноваційно-інвестиційна політика на регіональному рівні» для реалізації завдань, які вирішуються у цій сфері.

Використання введеної термінології виправдовується тим, що інноваційний процес завжди супроводжується певними інвестиційними вливаннями, що для системної управлінської діяльності мається на увазі як вигідне отримання в майбутньому, залежно від джерела, що генерує конкурентоспроможність. Відповідно, інноваційно-інвестиційну політику необхідно узгоджувати з поточним виробничим станом мезоекономічної системи.

Таким чином, розширене уявлення державної інноваційно-інвестиційної політики на регіональному рівні як складної соціально-економічної системи

дозволяє використовувати системний підхід до вивчення її механізму. Інноваційно-інвестиційна діяльність мезоекономічної системи входить до складу елементів економічної системи (глобальна інноваційно-інвестиційна система; національна інноваційно-інвестиційна система; регіональна інноваційно-інвестиційна системи; галузева чи кластерна інноваційно-інвестиційна система; інноваційно-інвестиційна система організації), між якими є стійкі зв'язки та відносини. Вона також є складовою ланкою соціально-економічної системи, з якою взаємодіє, має прямі та зворотні зв'язки. Інноваційно-інвестиційна діяльність мезоекономічної системи є стратегічно важливою підсистемою, що забезпечує відтворення сучасних технологій та інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rothwell R. Towards the Fifth-generation Innovation Process. *International Marketing Review*. 1994. Vol. 11. № 1. С. 7–31.
2. Arrow K. J. Economic Welfare and the Allocation Resources for Invention. Princeton : Princenton University Press, 1962. 123 p.
3. Зубков Р. С. Теоретико-методичні підходи до концептуальної складової сутності дифеніції “інновація”. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3683>
4. Федішин І. Б. Етимологічне походження та теоретичні засади категорії «інновація» та її класифікаційні ознаки. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2012. № 3. С. 42–47.
5. Волошин І. Визначення економічної сутності інновацій як об'єкта обліку і аналізу. *Економічний аналіз. Збірник наукових праць*. 2008. Вип. 3. С. 261–264.
6. Гик В. В. Поняття “інновація” як об'єкт бухгалтерського обліку. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2010. № 3 (53). С. 56–58.
7. Єрмолаєва В. В. Теоретичні основи дослідження інновацій. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” Серія: Проблеми економіки та управління*. 2010. № 683. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2010_683/53.pdf
8. Schumpeter Josef A. Business Cycles. *Theoretical, Historical and statistical Analysis of Capitalist Proces*. N. Y. Vol. 1.2. 1939. С. 84–107.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 10.12.2023 р.

Kutovyi O. V.,

graduate student of the State Tax University,

31, University Street, Irpin, Kyiv region, 08200, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0009-7833-571X>

RELATIONSHIP OF INNOVATION MANAGEMENT AND INVESTMENTS IN STATE POLICY DEVELOPMENT

Annotation. The conceptual-categorical research apparatus was further developed by clarifying the essence of the concepts, namely: "innovation" as a new or significantly improved product (goods, services) or process introduced into use, a new sales method or a new organizational method in business practice, work organization places or in external

communications; "state innovation and investment policy at the regional level" as a complex, dynamically developing, hierarchically and spatially organized socio-economic system that functions within the boundaries of a certain territory, on which economic innovation and investment processes and dependencies between market entities are carried out taking into account the characteristic territorial features of the innovative development of the regions.

It has been established that the following are key technologies, the implementation of which will be important for creating a new basis for the development of the economy, financial and non-financial services: digital information processing technologies (creation of new products, upgrading of traditional industries, management efficiency, the Internet of Things), including including blockchain technology (financial innovations, smart contracts, sharing economy); 3D printing (production of new products, customization of production while maintaining the effect of scale); artificial intelligence (substitution of labor with capital – especially in the field of telecommunications, unmanned transport, finance; machine learning as a prerequisite for customization of production); virtual reality (production of new products, expansion of the spectrum of solvable tasks, especially in the sectors of entertainment, health care, education); 5G communication (communication services, management efficiency, Internet of things, unmanned transport).

It was noted that innovative activity is not a one-time activity, but is a system of measures for understanding the idea, introducing it into production, and scaling technologies. The innovation and investment policy must be implemented within the framework of the strategic plan. As a result of the evolution of theoretical views and accumulated practical experience, innovation and investment activities are understood as various scientific, innovative, investment, organizational, technological, financial and commercial actions that lead to the implementation of innovations.

It is noted that the nature of innovation and investment state policy at the regional level is determined by the degree of state intervention in economic processes, which is why the levels of regional development differ. Such interference is manifested through the implementation of tax, financial, credit, licensing, price, etc. policies.

Regardless of the scale, innovation and investment activity at the regional level is defined from the point of view of the following positions: from the standpoint of institutional theory - as a field of activity, that is, a set of institutions that ensure the production, distribution and use of new, economically beneficial knowledge; from the point of view of the network approach - as a process by which modern technologies and innovative businesses based on them are produced; from the standpoint of a structural-functional approach - as a hierarchically organized spatial system that ensures the maximization of scientific and technical progress while observing regional system limitations.

Keywords: *investments, innovations, state policy, state innovation and investment policy, regional level, management.*

REFERENCES

1. Rothwell, R. (1994). Towards the Fifth-generation Innovation Process. *International Marketing Review*, vol. 11, no. 1, 7–31.
2. Arrow, K.J. (1962). *Economic Welfare and the Allocation Resources for Invention*, Princeton University Press, Princeton, USA.
3. Zubkov, R.S. (2014). Theoretical and methodological approaches to the conceptual component of the essence of the definition "innovation". *Efektivna ekonomika*, vol. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3683> [in Ukrainian].
4. Fedyshyn, I.B. (2012). Etymological origin and theoretical foundations of the category "innovation" and its classification features. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, vol. 3, 42–47. [in Ukrainian].

5. Voloshyn, I. (2008). Determination of the economic essence of innovations as an object of accounting and analysis. *Ekonomichnyy analiz. Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 3, 261–264. [in Ukrainian].

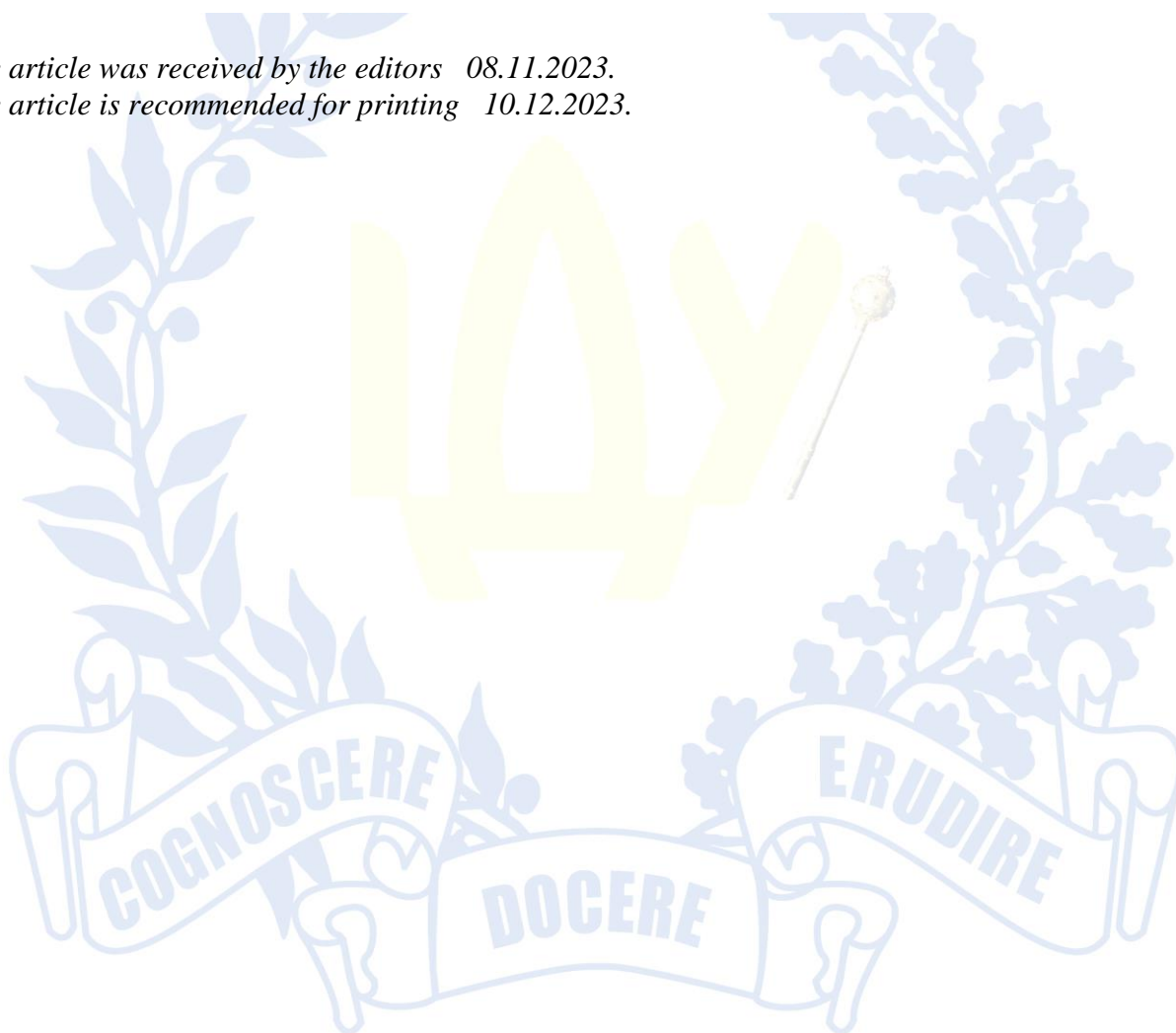
6. Нук, V.V. (2010). The concept of "innovation" as an object of accounting. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, vol. 3 (53), 56–58. [in Ukrainian].

7. Ermolaeva, V.V. (2010). Theoretical foundations of innovation research. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" Seriya: Problemy ekonomiky ta upravlinnya*, vol. 683. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2010_683/53.pdf [in Ukrainian].

8. Schumpeter, Josef A. (1939). Business Cycles. *Theoretical, Historical and statistical Analysis of Capitalist Proces*. N. Y., vol. 1.2, 84–107.

The article was received by the editors 08.11.2023.

The article is recommended for printing 10.12.2023.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-05>

УДК 351

Карамішев Дмитро Васильович,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: dyk1vip@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

Соболь Роман Георгійович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: sobol_roma@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-3176-3807>

Мирна Надія Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: mail4myrna@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3351-5572>

Євдокимов Вадім Олександрович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та державної служби
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: y.ievdokymov@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0003-0620-4939>

ВПЛИВ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ НА СУЧАСНУ НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Як цитувати: Карамішев Д. В., Соболь Р. Г., Мирна Н. В., Євдокимов В. О. Вплив гібридних загроз на сучасну національну безпеку України. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 54–66. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-05>

In cites: Karamyshev, D.V., Sobol, R.G., Myrna, N.V., Yevdokymov, V.O. (2023). The influence of hybrid threats on the modern national security of Ukraine. *State Formation*, no. 2 (34), 54–66. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-05> [in Ukrainian].

© Карамішев Д. В., Соболь Р. Г., Мирна Н. В., Євдокимов В. О., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Анотація. У статті зроблено огляд сучасного стану впливу гібридних загроз на сучасну національну безпеку в Україні. Чітко ідентифіковано поняття «гібридні загрози» та визначні заходи протидії. Виділені слабкі місця (небезпеки) і гібридні загрози безпеці України та суспільства на сучасному етапі.

Ключові слова: *гібридні загрози, національна безпека, організація процесу управління, регуляторна політика, економічна безпека, енергетична безпека.*

Постановка проблеми. Гібридний напад Росії проти України змінився в активну фазу на початку 2022 р., хоч шкідницьку практику проти України вона почала вести одразу після оприлюднення Україною самостійності у 1991 р.

Переконавання українських вчених-аналітиків також вказують про те, що Росія всякчас орудувала над послабленням України, і ця практика особливо збільшилась з приходом В. Путіна до керівництва.

Отже, гібридний вплив Росії несе небезпеку українському товариству через свою невизначеність та використання її в якості об'єкта й, одночасно, механізму агресії. Тому проблема впливу гібридних загроз на сучасну безпеку України вельми актуальна та потребує негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження гібридних загроз є відносно молоді, але вже багато науковців присвятили свої праці теоретичним дослідженням, практичним розробкам та аналізу впливу гібридних загроз на сучасну безпеку України. До таких вчених необхідно віднести наступних: Гончар М., Жук С., Зварич О., Максак Г., Мартинюк В., Тищенко Ю., Чижова О., Чубик А. та інших.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз процесу впливу гібридних загроз на сучасну безпеку України та з'ясування основних підходів щодо їх зменшення.

Виклад основного матеріалу. В Європейському Союзі чітко визначено «гібридні загрози» та визначено контрзаходи, розроблено низку документів, зокрема Глобальну Концепцію Європейського Союзу, Колективний документ щодо протиправності гібридним загрозам (6 квітня 2016 р.) [4] та Спільний звіт до Європейського парламенту та Європейської ради щодо його виконання (19 липня 2017 р.) [5], Операційного протоколу Європейського союзу щодо протиправності з гібридними загрозами «EU Playbook» (5 липня 2016 р.), Спільного робочого документа «Східне партнерство – 20 передбачуваних звершень 2020 р.»: Фокус – на ключових пріоритетах і реальних результатах» (15 грудня 2016 р.), звіт Європейського парламенту «Боротьба з гібридними загрозамі: співробітництво Європейського Союзу – НАТО» (березень 2017 р.) [6].

У Загальному рамковому документі зауважено, що головні виклики миру та стабільності лежать у східному та південному сусідстві Європейського союзу, хоча на відміну від вищезгаданого документу Європейського парламенту, який чітко ідентифікує Російську Федерацію та ІД, причини цих викликів не уточнюються [1].

У глобальній стратегії Європейського союзу навіть зазначено, що "європейський порядок безпеки було порушено на Сході", а причиною названо "недодержання Росією інтернаціонального права та дестабілізацію України".

У Спільній доповіді Європейському парламенту та Раді зазначається, що «загрози все частіше приймають нетрадиційні форми».

У Суцільному рамковому папірці гібридні загрози концепційно визначаються як «інтегрування насильницької та підривної практики, традиційних і нетрадиційних засобів (тобто військових, дипломатичних, технологічних, економічних), які тямлять скоординовано використовуватися державами або недержавні актори для звершення визначених цілей, зостаючись за порогом офіційно оголошеної війни" [2].

У вищезазначеній доповіді Європейського парламенту гібридна війна визначається як "ситуація, в якій країна, на додачу до поєднання інших прийомів (тобто економічних, політичних і дипломатичний) вдається до відкритого застосування озброєних сил насупроти іншій країні і гібридна загроза як «подія, яка появляється зв'язку відмінних часток, які водночас закладають більш важку та багатовимірну небезпеку» [3].

У Європейському Союзі галузі противенстві таким загрозам класифікуються таким чином: інформаційний сектор, енергетичний сектор, логістика та інфраструктура, військовий сектор, охорона здоров'я та харчова безпека, кіберпростір, фінансовий сектор, промисловий, громадський чи соціальний вимір.

Потрібно сказати, що Європейський Союз дуже серйозно ставиться до визначення гібридних загроз, і минулого року вже було запропоновано створити гібридний термоядерний осередок Європейського союзу у рамках Розвідувально-ситуаційного центру Європейського Союзу. На цю нову побудову, яка досягла повної оперативної спроможності в травні 2017 року, покладено завдання збору, аналізу та обґрунтування гласної та негласної інформації щодо індикаторів гібридних загроз та сповіщень. Цей центр наводить гібридні загрози до європейського знаменника та інформує про них інституції Європейського союзу та країни-члени Європейського союзу, у тому номері у проформі «гібридного бюлетеня».

Водночас було запропоновано створення Центру компетенції з противенству гібридним загрозам, котрий було запущено у Фінляндії у квітні 2017 р. [7] і буде зосереджено на дослідженні таких загроз та інструментів противенству їм. Країни походження гібридних загроз у розумінні Європейського Союзу можуть експлуатувати вразливих членів суспільства та нав'язувати їм дійові та екстремістські думки за допомогою сучасних каналів зв'язку (пропаганди).

Тому Європейський Союз бачить підвищення обізнаності громадськості та боротьбу з пропагандою як центральне завдання в

інформаційному секторі. Створено спеціальну групу «Stratcom East», запущено спецпроект EU-STRAT, який також працює в країнах Східного партнерства, а видалення нелегального інформаційного контенту спирається, зокрема, на Антитерористичну мережу, Центр Європейського Союзу є частиною Європолу.

У кіберсфері Європейський Союз прийняв Стратегію Європейського Союзу з кібербезпеки, Європейський порядок денний безпеки та Директиву про мережеву та інформаційну безпеку. Окремо Європейська комісія заснувала Агентство Європейського Союзу з мережевої та інформаційної безпеки для боротьби з кіберзагрозами на рівні Європейського Союзу і Платформу мережевої та інформаційної безпеки для взаємодії інституцій Європейського Союзу з державними та приватними суб'єктами. Отже кіберпростір було створено.

Важливо зазначити, що в енергетичному секторі як протидію гібридним загрозам Загальний рамковий документ визначає необхідність диверсифікації напрямів та шляхів постачання енергоресурсів до Європейського Союзу, зокрема розріст Південного газового коридору, постачання Каспійський газ і створення хабів зрідженого газу.

Для захисту критичної інфраструктури існує Європейська програма захисту критичного підґрунтя, а Європейське оборонне агентство робить над дефініцією необхідного потенціалу захисту. Щоб протистояти гібридним загрозам у військовому секторі, Європейський Союз обмежився посиленням розвідувальних служб, розвитком відповідних можливостей для захисту критичної інфраструктури та боротьбою з використанням міні-дронів [4].

Задля протиборства з гібридними загрозами Євросоюз співпрацює з іншими країнами та міжнародними будовами – ОБСЄ, ООН та НАТО. У Спільній декларації Президента Європейської Ради, Президента Європейської Комісії та Генерального секретаря НАТО від липня 2016 року першим завданням було визначено «підвищення спроможності протистояти гібридним загрозам» [8]. Європейський Союз і НАТО також розробили серію з 42 пропозицій, десять з яких безпосередньо стосуються противенстві гібридним загрозам.

У межах співробітництва з третіми країнами Європейська Комісія вживає заходів для зміцнення стабільності країн-партнерів, зокрема України, через Інструмент сприяння безпеці та миру. Забезпечення стратегічної комунікаційної підтримки та додаткової підтримки управління кордоном. Окремо, більшість експертів з України (78,4 %) допускають, що тісніша співпраця між Україною та Європейський Союз може підвищити стійкість України до гібридних загроз [9].

У Європейському Союзі протидію гібридним загрозам досі розглядають як комплекс тактичних заходів і не ідентифікують

інтегральний живець таких гібридних загроз, яке вже дійсно грозить безпеці Європи – Російську Федерацію. Проте в Україні, яка вже останні роки намагається протистояти гібридній агресії РФ, не прийнято жодного документа щодо протидії гібридним загрозам. Тому Україна має взяти за зразок подібні документи Європейського Союзу та поглибити співпрацю з Європейським Союзом у цьому плані [10].

Незважаючи на повномасштабну війну Росії проти України, гряда гібридних загроз залишаються актуальними з 2014 року до сьогодні та становлять загрозу дестабілізації та безсилість нашої країни, недодержання фундаментальних прав і свобод, пониження рівня життя та, в факт миролюбного буття громадян України. Для визначення гібридних загроз, чого в Україні ще не робили, використовуються фундаментальні для теорії «безпеки» поняття «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека», та «надзвичайна ситуація» – слід диференціювати. Часто деякі з них ототожнюють і вживають як тотожні, що не завжди відписує дійсності. Незважаючи на численні дослідження проблем безпеки в Україні та за кордоном, єдиних, загальноприйнятих визначень наведеного ланцюжка понять не існує.

Тим не менш, можна зробити деякі узагальнення і систематизації і дати визначення системи координат. Ключові концепції ми сформулюємо на основі методології як українських спеціалістів, окремо Горбуліна - Качинського, так і закордонних. Безпека – обставина захисту та збереження стабільного буття та піднесення об'єкта (системи), при якому ймовірність зміни внаслідок зовнішніх або внутрішніх впливів будь-яких параметрів (властивостей) функції мінімальна - близька до нуля.

Англійські співавтори І. Функ і А. Вег-Ноллс атестують безпеку як «обставину свободи від ризиків і загроз». Небезпека й Безпека, які часто сприймаються як протилежності через мовну специфіку української та деяких інших слов'янських мов, насправді протилежностями не є. Адекватно до сприймання Горбуліна - Качинського, рівень безпеки визначається в сегменті від 0 до 1.

Тому можна припустити, що «небезпека» займає проміжне положення в ланцюжку «безпека» – «поклик» – «небезпека» – «погроза» – «катастрофа». Аналізуючи та узагальнюючи визначення ключових категорій безпеки, що існують у вітчизняних та закордонних джерелах, є можливість раціоналізувати ключові визначення.

Так, катастрофа – обставина, протилежна безпеці, що пояснюється докорінною зміною параметрів функціонування об'єкта, що призводить до руйнування і ряду пов'язаних з цим негативних наслідків для навколишнього середовища і людей.

Так, катастрофа – своєрідний верхній термін у ланцюжку «критичне явище» – «надзвичайна обставина» – «катастрофа». Їх можна розглядати як

синоніми машинних систем, але для систем людина-машина соціальні системи можуть утворювати причинно-наслідковий зв'язок. Нижче ланцюжок «критичне явище» – «надзвичайна ситуація» – «лихо» розглядатиметься як синонім до використання узагальненого терміна «надзвичайна ситуація».

Виклик – виражений або висловлена думка суб'єкта вчинити певні дії, які можуть вплинути на стан безпеки об'єкта. Особливістю виклику є його подвійність. Він включає як потенційний ризик у невизначеній формі, так і потенційну можливість набуття об'єктом нової якості через реалізацію наміру суб'єкта. Усвідомлення проблеми є важливим для виготовлення домовленостей для мінімізації вкритих тінювих наслідків і максимізації вкритої доданої оцінки. Ризик постає як виклик і має потенційний (віртуальний) характер до початку практичної діяльності. Як норма, під ризиком розуміють стан настання певної незручної події, яка може завдати збитків і спричинити низку збитків.

Термін *risk* в давніх видозмінах нинішніх мов означає схожі поняття: італійською *risicare* – маневрувати між скелями, французькою *risquer* – порогом, що обходить скелю. Взаємини зі словом «скеля» не випадкова, адже воно сягає корінням в епоху первинного мореплавства у берегових водах, коли спотичка зі скелею означало аварію судна.

Так, ризик – це параметр невизначеності, випадку розвитку об'єкта, який з різним ступенем ймовірності може призводити до постійного виникнення небезпек і небезпек, які, у свою раз, можуть викликати надзвичайну ситуацію з негативними наслідками. Небезпека – стан рівноваги, в якому виявлятимуться події, факти та процеси, які за певних обставин можуть призвести до кількісного зростання ризику, що призведе до його трансформації в загрозу, а за інших обставин – до уникнення такої трансформації.

Так, загроза – це стан, при якому ймовірність неминучості надзвичайної ситуації перевищує ймовірність її ненастання, отже прогресування небезпеки проявляються шкідливі фактори, способні викликати шкоду людині, суспільству тощо, впливають на стан і навколишнє середовище та мають інші небажані наслідки [5].

Основними характеристиками ланцюга «Небезпека» – «Ризик» – «Загроза» є: ймовірність настання події, що виражається в тим, що вона вміє відбутися або не відбутися; невизначеність наслідків, невизначеність результатів ризикованої діяльності, мінливість ступеня ризику в порі та під дією інших об'єктивних і суб'єктивних чинників, що знаходяться в динаміці.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Отже, з огляду методології слабкі місця та недоробки в ладі національної безпеки потрібно досліджувати як загрози, які противник рано чи пізно використає для створення загрози чи проектування загрози.

Слабкі сторони (загрози) та гібридні небезпеки безпеці України та братії на нинішньому етапі:

по всій країні:

управлінські:

– політична війна «всі проти всіх» у колі українського істеблішменту, спровокована всевладдям з ціллю узяття виборчої незалежності правлячої політичної групи, стимульована ззовні нападником через внутрішню агентуру;

– низька ефективність ради через її роздробленість на корпоративні сегменти, що підриває парламентсько-президентську модель, яка визначена Основним законом України;

– недостатній рівень професіоналізму державної служби України;

– піар-діяльність влади в Україні замість наочної;

гібридні загрози:

– консервовані й модернізовані з довоєнного періоду контури зовнішнього управління маскуються під громадсько-політичну будову «Український вибір» (Євразійський вибір), комунікаційну протоку для перемовин з агресором у рамках Мінської угоди;

– ловитва на громадян України та вираз фальшивих груп тощо з метою формування репутації України як військової та злочинної країни та виготовлення новітніх засобів тиску на Київ;

– медійна кампанія дискредитації іноземними ЗМІ щодо незаконного надання Україною технологій та ІКТ до країн-ізоїв і зон конфлікту (ракетних двигунів до КНДР, надання зброї до Південного Судану), щоб представити Україну як агресора міжнародного права і як країна, яка порушує міжнародне право, підтримує сумнівні режими;

– інтегровані дії загального характеру (саботаж критичної інфраструктури + кібератаки + резонансні вбивства + дифамація вищого керівництва держави), спрямовані на підвищення протестного потенціалу громади проти недійової влади;

у військовій сфері:

управлінський:

– корупційна діяльність в оборонному секторі, зокрема в системах економічного, а також матеріально-технічного забезпечення військ;

– недозакінчення виготовлення справжнього порядку територіальної оборони України;

– території, забруднені мінно-вибуховими речовинами та залишками боєприпасів, що не розірвалися, мінно-вибуховими пристроями;

– незадоволених потреб (передбачених нормативами) учасників війни та звільнених військових;

– повільні темпи реформування та розвитку військової будови країни;

гібридні загрози:

– поведінка беззаконних збройних формувань на просторі України, спрямована на дестабілізацію внутрішньої суспільно-політичної ситуації в Україні, зрив роботи органів державної влади та місцевого самоврядування та утримання важливих промислових та інфраструктурних об'єктів;

– виробництво російськими організаціями та розвідкою в Україні легалізованих та законсервованих НЗФ у формі громадських організацій патріотичного спрямування, які чекають створення хаосу в державі та умов для переміни системи управління;

– діяльність воєнізованих груп зловмисника під прикриттям українських військових з метою його дискредитації;

– незаконне поширення (торгівля) зброї, що призводить до безконтрольного помістя зброєю народонаселенням країни та можливості придбання;

– поведінка найманців - громадян України та Росії та інших держав щодо вчинення терористичних і злочинних дій із використанням зброї, розривних речовин;

– загроза окупації військово-контрольованої частки територій України військовими організаціями країни-агресора під виглядом псевдоміротворчої дії;

– планові події щодо пониження ефективності ЗСУ та інших військових організацій і силових будов;

в інформаційному полі:

управлінський:

– прогалини в законодавстві у галузі інформаційної безпеки, брак пригідних інструментів запобігання практиці українських ЗМІ та протилежних речників інформації, які поширюють проросійські наративи чи іншу інформацію протиукраїнського кшталту;

– невисокий рівень злагодженості дій ДБР в інформаційному полі, що дозволяє зловмиснику використовувати інформаційну продукцію української волі в цілях власної популяризації;

– нерозвиненість політики інформаційного забезпечення консолідації національної ідентичності в Україні з метою поведінки з населенням України, насамперед на окупованих територіях;

– недостатнє фінансове та технічне забезпечення органів державної влади України для швидкого та вчасної реакції на підхожі вчинки інформаційного впливу на полі фінансової та технічної прерогативи Росії в інформаційній частині гібридної війни назустріч Україні;

гібридні загрози:

– незмінне вживання Росією професійних наративів та інформаційних етикеток в офіційній та дипломатичній сферах з метою делегітимізації української влади;

– створення Росією інформаційно-пропагандистських каналів для пониження української влади нормованими групами:

- 1) обивателі Росії та України на окупованих тернах;
- 2) обивателі України;
- 3) держави Заходу, компаньйони України у стримуванні агресії;
- 4) компанії країн сфери впливу Росії;

– відкритого та прихованого використання демократичних норм і порядків держав Європейського Союзу, а також США та інших країн-партнерів для неформальної дискредитації України та її замахів отримати міжнародну підпору задля протидії російській напади;

– дипломатичні та лобістські механізми на Заході, які використовує Росія задля викликання сумнівів у вірності дії держав Європейського Союзу щодо продовження санкцій проти Росії та легітимізації анексії Криму;

– розширене вживання Росією інформаційних протік зі створенням нових дезінформаційних рівчаків в Україну з ціллю деморалізації жителів та зниження його потенціалу опору агресору;

– використання українських телеканалів та інших ЗМІ для поширення проросійських наративів у розміреній формі або з опозиційними лозунгами;

– більше вживання громадянами України (навіть незважаючи на заборону в Україні) соціальних мереж задля комунікації;

– поширення інформаційної продукції з використанням місцевої, етнонаціональної та інших особливих ідентичностей серед громадян України з метою створення ліній розколу в суспільстві, формування відчуження незахищеності, створення соціального підґрунтя для протестів і провокацій;

– формування ізольованої соціокультурної й інформаційної дійсності на окупованих просторах України, ненадання жителям цих територій доступу до української інформаційної сфери;

– вживання українських аналітиків задля формування негативної інформаційної картини українського експертного середовища, делегітимізації вирішальних доказів російської напади;

в кіберзоні:

управлінський:

– низька культура та низький рівень знань державних функціонерів щодо безпеки їх роботи та їх приватного листування та спілкування засобами електронного зв'язку;

– установка інформаційного забезпечення, розробленого заграничними, в тому числі російськими, фірмами і неліцензійного;

гібридні загрози:

– великі кібератаки на центри оборони, предмети стратегічної та напруженої інфраструктури України;

– технічні резерви приховати справжніх злочинців у кіберпросторі;

– вживання програмних наслідків для негласного збору інформації про осіб та спілок на території України;

- несанкційний шлях до власних та службових електронних ящиків українських службовців та чиновників;
- в економічному секторі:
 - управлінський:
 - приховане переформатування ключових компаній з метою відновлення старих механізмів економічної залежності України або створення нових;
 - обговорення часткою громадян України Російської Федерації як місця заслуг;
 - гібридні загрози:
 - збереження наявності російських фінансових установ в Україні, які продовжують ревізувати велику частку фінансів компаній і громадян;
 - контроль ключових економічних активів в Україні, особливо в енергетичному секторі, російськими або проросійськими власниками, що допускає тихий саботаж (диверсії, умовні аварії та простой), а також введення шкідливого програмного забезпечення для подальші кібератаки, знищення стратегічних компаній;
 - зовнішньоекономічний вплив на діяльність великих компаній, що створює умови для впливу на великі трудові громади та управління ними;
 - в енергетиці:
 - управлінський:
 - внутрішній ринок газу, який продовжує на третину залежати від транзиту газу через України;
 - незбалансованість ринку вугілля в Україні;
 - гібридні загрози:
 - призупинення Росією поставок газу територією України;
 - ухилення від активізації Росії під видом російсько-турецької ділової співпраці щодо реалізації проектів інфраструктурного вирівнювання газотранспортної функції української газотранспортної системи;
 - у сфері прав людини:
 - управлінський:
 - ігнорування владою проблем кримськотатарського народу, який може бути використаний агресором;
 - сприйняття громадянами України Росії - як соціально та релігійно неоднорядного товариства;
 - гібридні загрози:
 - вживання зовнішнім органом питань «заборони привілеїв національних меншостей», «недодержання прав у галузі мовного питання»;
 - використання недержавних організацій, активістів та політичних груп для дестабілізації стану під виглядом псевдоаргументів про порушення прав людини та національних меншин;
 - підбурювання представників певної релігійної громади до захисту своїх нібито порушених прав та розпалювання міжконфесійної ворожнечі;
 - у сфері історичної політики:

управлінський:

– низький рівень поінформованості суспільства про справжню історію України;

– збереження пострадянських наративів у книжках історії;

гібридні загрози:

– вживання Росією стратегії об'єднання, що базується на культурній, етнічній та державній єдності України та Росії, як вона нібито існує або до якої прагне в майбутньому, супроводжується політикою реанімації концепції Російської імперії «єдиного трьох руських народів»;

– намагання Росії етнізувати українське суспільство як частину історичного минулого та спротив формуванню сучасної української нації;

– представлення української виключно як «етнічно-української» з одночасним протиставленням її російській, кримськотатарській, грецькій, болгарській тощо.

Виявлені вразливі місця та гібридні загрози дають змогу оцінити спроможність держави забезпечити громадську безпеку та є індикаторами для такої оцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Світова гібридна війна: Український фронт. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2017. 145 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/>

2. Сприяння розбудові можливостей України гарантувати безпеку суспільства в умовах гібридних загроз. результати експертного опитування. URL: https://geostrategy.org.ua/images/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E.pdf

3. The Role of the Black Sea in Russia's Strategic Calculus. Byron Chong. CIMSEC. URL: <http://cimsec.org/role-black-sea-russias-strategic-calculus/31805>

4. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response. European Commission. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>

5. Joint Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response. EU Council URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11539-2017-INIT/en/pdf>

6. Countering hybrid threats: EU-NATO cooperation. Briefing. European Parliamentary Research Service. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI\(2017\)599315_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI(2017)599315_EN.pdf)

7. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats established in Helsinki. Finish Government. URL: http://valtioneuvosto.fi/en/article/-/asset_publisher/10616/eurooppalainen-hybridituhkien-osaamiskeskus-perustettiin-helsinkiin

8. Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. NATO. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133163.htm

9. European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2016-0441+0+DOC+PDF+V0//EN>

Стаття надійшла до редакції 13.10.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 23.11.2023 р.

Karamyshev D. V.,

Doctor of Public Administration,

Full Professor of the Public Policy Department,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: dvk1vip@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

Sobol R. G.,

PhD in Public Administration,

Associate Professor of the Public Policy Department,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: sobol_roma@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-3176-3807>

Myrna N. V.,

PhD in Public Administration,

Associate Professor of Law, National Security and European Integration chair Department,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: mail4myrna@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3351-5572>

Yevdokymov V. O.,

PhD in Economics,

Associate Professor of Public Administration and Civil Service Department,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: v.ievdokymov@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0003-0620-4939>

THE INFLUENCE OF HYBRID THREATS ON THE MODERN NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Annotation. The article reviews the current state of the impact of hybrid threats on modern national security in Ukraine. The concept of "hybrid threats" and important countermeasures are clearly identified. Weak points (dangers) and hybrid threats to the security of Ukraine and society at the current stage are highlighted.

Key words: *hybrid threats, national security, management process organization, regulatory policy, economic security, energy security.*

REFERANCES

1. Svitova hibrydna viina: Ukrainskyi front. (2017). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Kyiv: NISD. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/> [in Ukrainian].
2. Spriannia rozbudovi mozhlyvostei Ukrainy harantuvaty bezpeku suspilstva v umovakh hibrydnykh zahroz. rezultaty ekspertnoho opytuvannia. URL: https://geostrategy.org.ua/images/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E.pdf [in Ukrainian].

3. The Role of the Black Sea in Russia's Strategic Calculus. Byron Chong. CIMSEC. URL: <http://cimsec.org/role-black-sea-russias-strategic-calculus/31805>
4. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response. European Commission. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>
5. Joint Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response. EU Council. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11539-2017-INIT/en/pdf>
6. Countering hybrid threats: EU-NATO cooperation. Briefing. European Parliamentary Research Service. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI\(2017\)599315_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI(2017)599315_EN.pdf)
7. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats established in Helsinki. Finish Government. URL: http://valtioneuvosto.fi/en/article/-/asset_publisher/10616/eurooppalainen-hybridituhkien-osaamiskeskus-perustettiin-helsinkiin
8. Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. NATO. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133163.htm
9. European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2016-0441+0+DOC+PDF+V0//EN>

The article was received by the editors 13.10.2023.

The article is recommended for printing 23.11.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-06>

УДК 351.862:061.1ЄС+339.924(477)

Помаза-Пономаренко Аліна Леонідівна,

доктор наук з державного управління, старший дослідник,
начальник наукового відділу проблем державної безпеки
навчально-науково-виробничого центру

Національного університету цивільного захисту України,
вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023, Україна,

e-mail: pomaza.ponomarenko@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-5666-9350>

Тарадуда Дмитро Віталійович,

кандидат технічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри організації та технічного забезпечення
аварійно-рятувальних робіт

Національного університету цивільного захисту України,
вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-9167-0058>

Порока Станіслав Григорович,

доктор філософії, старший науковий співробітник
навчально-науково-виробничого центру

Національного університету цивільного захисту України,
вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-9418-3597>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄС В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Установлено, що одним із інтеграційних векторів розвитку України є формування системи безпеки загалом і забезпечення цивільного захисту зокрема. Виявлено, що повномасштабна агресія проти України зумовлює збільшення кількості надзвичайних ситуацій, руйнувань критичної інфраструктури, нанесених збитків екологічній сфері тощо. Зважаючи на те, що повномасштабна війна триває, для нашої держави проблемні питання у сфері цивільного захисту кристалізуються, набуваючи все більших масштабів. Самотужки реагувати на надзвичайні ситуації Україні складно, тому вона розраховує на механізми міжнародної допомоги.

Як цитувати: Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В., Порока С. Г. Організаційно-правові засади імплементації механізму цивільного захисту ЄС в Україні в контексті гарантування національної безпеки. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 67–79. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-06>

In cites: Pomaza-Ponomarenko, A.L., Taraduda, D.V., Poroka, S.G. (2023). Organizational and legal principles of implementation of the eu civil protection mechanism in Ukraine in the context of guaranteeing national security. *State Formation*, no. 2 (34), 67–79. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-06> [in Ukrainian].

© Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В., Порока С. Г., 2023

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Одним із них є Механізм цивільного захисту ЄС. З'ясовано, що цей Механізм заснований у 2001 році, і включає 33 країни. Україна також входить до цього Механізму у 2023 році. Зазначений Механізм є найбільш значним надбанням Євросоюзу у сфері цивільного захисту, передбачаючи надання додаткової допомоги постраждалій країні (за її запитом) під час реагування на природні й техногенні катастрофи. На жаль, під час реагування на катастрофи, спричинені терористичними актами, ядерними чи радіологічними аваріями, Механізм цивільного захисту застосовується не повною мірою. Установлено, Україна має забезпечувати власний розвиток інституційної спроможності, підґрунтя якої становлять організаційно-правові засади функціонування системи публічного управління. Обґрунтовано, що досягнення інституційної спроможності у сфері цивільного захисту України вимагає реалізації низки управлінських заходів. Серед них визначено кадрові, організаційні, інформаційні, правові та фінансові. При цьому наполягається, що першочерговими в реалізації є заходи кадрового й організаційно-правового спрямування, адже вони вимагають багато часу. Застосування методу історичної формалізації дозволило визначити етапи розвитку правового забезпечення публічного управління у сфері цивільного захисту України. Акцентовано, що сучасний етап розвитку правового забезпечення в цій сфері відзначається закладенням основ щодо імплементації Механізму цивільного захисту ЄС в Україні. У цьому контексті Парламент України ратифікував відповідну Угоду. Аналіз її положень дає підстави стверджувати, що участь у Механізмі передбачає внесення членського внеску, що обчислюється із урахуванням річних показників ЄС і країни-члена Механізму цивільного захисту. Зважаючи на це, наполягається, що для України фінансове забезпечення як критерій участі в цьому Механізмі може стати надзвичайно складним питанням під час реалізації, яке потрібно вирішувати на системній основі.

Ключові слова: система публічного управління, організаційно-правове забезпечення, імплементація, механізм цивільного захисту, національна безпека, інституційна спроможність, євроінтеграція, Україна, ЄС.

Постановка проблеми. 2023 рік є знаковим для України в контексті активізації її участі у функціонуванні Механізму цивільного захисту ЄС. Власне кажучи, на початку цього року Україна отримала дорожню карту щодо залучення до цього Механізму, а наприкінці цього року Парламент України ратифікував Угоду про участь у Механізмі цивільного захисту ЄС. Зрозуміло, що повномасштабна агресія проти України зумовила збільшення кількості надзвичайних ситуацій, які зумовлюють руйнацію об'єктів критичної інфраструктури, нанесення збитків екологічній сфері тощо. І нашій державі складно самотужки справлятися з масштабними та чисельними надзвичайними ситуаціями. У цьому контексті важливою є міжнародна допомога та реалізація її механізмів. Одним із них є Механізм цивільного захисту ЄС. Починаючи з моменту проголошення незалежності України, розпочався її шлях інституційного розвитку та формування власної системи безпеки, що включає національну, соціальну, екологічну тощо. Очевидно, що одним із важливих векторів формування системи безпеки є забезпечення цивільного захисту. У цьому контексті актуальним є розгляд особливостей набуття Україною повноправного членства в Механізмі цивільного захисту ЄС. Усе це вказує на важливість обраної проблематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика публічного управління щодо формування системи безпеки та здійснення цивільного захисту є предметом як вітчизняних, так і зарубіжних учених К. Белікова,

Л. Берг, А. Воденичаров, С. Домбровська, С. Калояннідіс, Е.Дж. Кіршнер, Н. Клименко, О. Крюков, О. Лещенко, П. Махортов, О. Подскальна, С. Потерійко, В. Терент'євева, О. Твердохліб, В. Чжу, М. Хойтинк та ін. [1; 5; 6; 7; 8; 9; 11; 12; 14–18].

Не применшуючи досягнутих вагомих наукових результатів науковців у межах різних галузей фундаментальної та прикладної науки, обґрунтовуємо необхідність визначення організаційно-правових засад і перспектив набуття членства України в Механізмі цивільного захисту ЄС. Підкреслимо, що правові й організаційні засади становлять підґрунтя для функціонування інституційної системи публічного управління України. Недосконалість же організаційно-правового забезпечення такої системи унеможливило формування інституційної спроможності нашої держави. Тому актуальним є дослідження стану організаційно-правового забезпечення інституційної системи публічного управління у сфері національної безпеки загалом і цивільного захисту зокрема.

Метою статті є визначення організаційно-правових засад імплементації Механізму цивільного захисту ЄС в Україні в контексті гарантування національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Розгляд наукових розробок у сфері цивільного захисту та формування системи безпеки дозволив представити в систематизованому вигляді положення авторських ідей і пропозицій (табл. 1). У табл. 1 під розвитком розуміється як стан функціонування Механізму цивільного захисту, у т.ч. у контексті набуття членства країни у цьому Механізмі.

Як відомо, Механізм цивільного захисту ЄС (далі – Механізм) – це найбільше надбання європейської спільноти у сфері цивільної безпеки. Цей Механізм створений був у 2001 році та представляє собою систему надання міжнародної координованої оперативної допомоги в разі виникнення надзвичайних (-ої) ситуацій (-ї). При цьому Механізм активізується під час надання комплексної міжнародної допомоги. Її механізм передбачає, що в разі масштабних і загрозливих надзвичайних ситуацій, з якими держава не може впоратися, вона може звернутися за міжнародною допомогою.

На перший погляд, Механізм цивільного захисту ЄС створений для підвищення результативності функціонування систем запобігання, підготовки та реагування на надзвичайні ситуації (природного й техногенного характеру). І це не обов'язково, що міжнародна допомога в межах зазначеного Механізму надається державам-членам ЄС. Ця допомога у сфері цивільного захисту може надаватися й іншим країнам. Визначальна ознака функціонування такого Механізму – це підтримка постраждалих країн і координації дій держав-членів Механізму цивільного захисту ЄС.

Україна, розуміючи, що збільшується кількість надзвичайних ситуацій, зумовлених повномасштабною агресією, а також її наслідки є важкими, потребує застосування інтегрованого підходу до їх запобігання, що можливо в межах Механізму цивільного захисту ЄС.

Таблиця 1

Аналіз наукових публікацій на предмет визначення особливостей розвитку
Механізму цивільного захисту ЄС

Table 1

Analysis of scientific publications to determine the specifics of the development
of the EU Civil Protection Mechanism

№ з/п	ПІБ автора (-ів)	Зміст пропозицій автора (-ів)	Рік наукової публікації
1	О. Подскальна [8]	Авторка однією з перших, хто на вітчизняних теренах почала досліджувати особливості Механізму цивільного захисту Європейського Союзу. Науковиця аналізує питання функціонування цього Механізму, його позитивні моменти та переваги з урахуванням положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також підготовки до асоційованого партнерства з ним. У публікації ще визначено перспективи реалізації Угоди про участь України в Механізмі цивільного захисту ЄС	2015
2	Лещенко О. [7]	Автором досліджено перспективи трансформації системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу. Науковець систематизував проблеми трансформації систем ЦЗ держав євроатлантичного простору (створення комплексних інтегрованих систем запобігання небезпекам та реагування на прогнозовані надзвичайні ситуації, підвищення спроможностей суб'єктів забезпечення цивільного захисту, їхню переорієнтацію з реагування на можливі надзвичайні ситуації на забезпечення стійкості держави в умовах кризових ситуацій, збільшення уваги до підготовки до дій за таких умов та посилення взаємодії з іншими безпековими структурами, а також до навчання населення відповідним правилам). Автором узагальнено досвід забезпечення захисту населення і територій під час воєнного та надзвичайного стану	2020
3	Терент'єва В. та Твердохліб О. [11]	Учені окреслили технологічні особливості й обставини застосування Механізму цивільного захисту ЄС у межах окремого «модуля». Він застосовується за потребою, коли звертається постраждала країна, яка не може самостійно впоратися з ліквідацією надзвичайної ситуації. Науковцями визначена роль України у функціонуванні зазначеного Механізму відповідно до взятих нею на себе зобов'язань	2020
4	Белікова К. [1]	Учена обґрунтувала важливість: залучення України до міжнародної системи цивільного захисту, що передбачає застосування прогресивних методів підготовки фахівців цієї сфери; застосування єдиного підходу до організації запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків, що передбачає оцінювання загроз, запобігання, підготовку, реагування та відновлення	2021

5	Потерійко С. [9]	Дослідник окреслив аспекти імплементації Механізму цивільного захисту ЄС в Україні, зокрема щодо запровадження універсальної структури сил, що функціонують у режимі повсякденної діяльності і в умовах надзвичайних ситуацій. Автором обґрунтовано переваги уніфікації вітчизняного законодавства у сфері безпеки з міжнародним, що має забезпечити спільні дії.	2022
6	Клименко Н. [6]	Авторкою визначено сутність Механізму цивільного захисту ЄС і перспективи набуття Україною повноправного членства в ньому в умовах воєнного стану.	2022
7	Чжу В.Х. [18]	Визначено аспекти управління цивільною (публічною) безпекою в перехідних суспільствах і їх державах, які прагнуть набутти членства в Механізмі цивільного захисту ЄС	2009
8	Хойтинк М. [14]	Розглянуто переваги появи «нового» ринку цивільної безпеки в Європі	2014
9	Кіршнер Е.Дж., Фаноуліс Е., Доруссен Х. [16]	Визначено особливості цивільної (громадської) безпеки ЄС крізь призму національної стійкості	2015
10	Воденичаров А. [17]	Досліджено цивільні аспекти національної безпеки	2015
11	Берг Л. [12]	Охарактеризовано цивільно-військові відносини та роль сил безпеки у повоєнній політиці	2020
12	Калояннідіс С., Паскалиду М., Хацитеодоридіс Ф. [15]	Досліджено відносини між кібербезпекою та цивільним захистом у Греції, яка є членом Механізму цивільного захисту ЄС	2023

Варто відзначити, що він є ключовим інструментом системи цивільного захисту ЄС і включає 33 держави, з яких 27 – це держави-члени ЄС. Так, до складу Механізму входять: Австрія, Англія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Македонія, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція [13].

Механізм цивільного захисту ЄС розрахований на надання допомоги щодо захисту населення, довкілля та майна в межах або поза межами Європейського Союзу. У лютому 2023 р. міжнародну допомогу в межах Механізму цивільного захисту ЄС отримала Туреччина. Їй надали допомогу із цивільного захисту 90 країн, які направили 38 міських пошуково-рятувальних команд, включаючи й Україну. При цьому українські рятувальники у Туреччині, де стався потужний землетрус, розібрали 72 завали.

Отже, апріорі Механізм активізується в умовах «надзвичайної» необхідності, коли потрібна додаткова допомога постраждалій країні в реагуванні на природні й техногенні катастрофи. На жаль, під час реагування на катастрофи, спричинені терористичними актами, ядерними чи радіологічними аваріями, Механізм цивільного захисту застосовується не повною мірою. За таких ситуацій Механізм розрахований на готовність до дії у відповідь у сфері цивільного захисту [13].

Як відомо, цей Механізм інституційно складається з:

- 1) Координаційного центру з реагування на надзвичайні ситуації;
- 2) Європейського потенціалу реагування на надзвичайні ситуації (це добровільне об'єднання попередньо визначених спроможностей держав-членів);
- 3) підготовлених експертів;
- 4) Загальної системи зв'язку та інформації в надзвичайних ситуаціях;
- 5) контактних пунктів в державах-членах [13].

Вектори функціонування Механізму цивільного захисту ЄС визначаються окремо взятими «модулями», підгрунтя яких становить принцип пріоритетності попередження природних і техногенних катастроф. До речі, на вітчизняних теренах сформульована теза «Запобігти. Врятувати. Допомогти». Очевидно, що в Україні також зацентровано на важливості вжиття насамперед превентивних заходів у сфері цивільного захисту. Цей засадний принцип передбачає сприяння результативному та збалансованому науковому підходу до запобігання та готовності до реагування на НС. Для дієвого реагування на них подекуди необхідно оперативно здійснювати обмін силами та засобами цивільного захисту, конфіденційною інформацією, а також позитивним управлінським досвідом, що отримується під час ліквідації НС.

На підставі аналізу Рішення № 1313/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 грудня 2013 р. щодо Механізму цивільного захисту Союзу [13] можемо стверджувати, що набуття членства в цьому механізмі вимагає від потенційної країни-членкині Механізму реалізації низки заходів організаційно-правового характеру (рис. 1).

Необхідно активізувати фактори, які включають системну дію синергетики – явища, що дозволить самоорганізувати фахівця на швидке досягнення результату.

Для цього слід сформувати необхідний кадровий корпус. Кадри – понад усе !

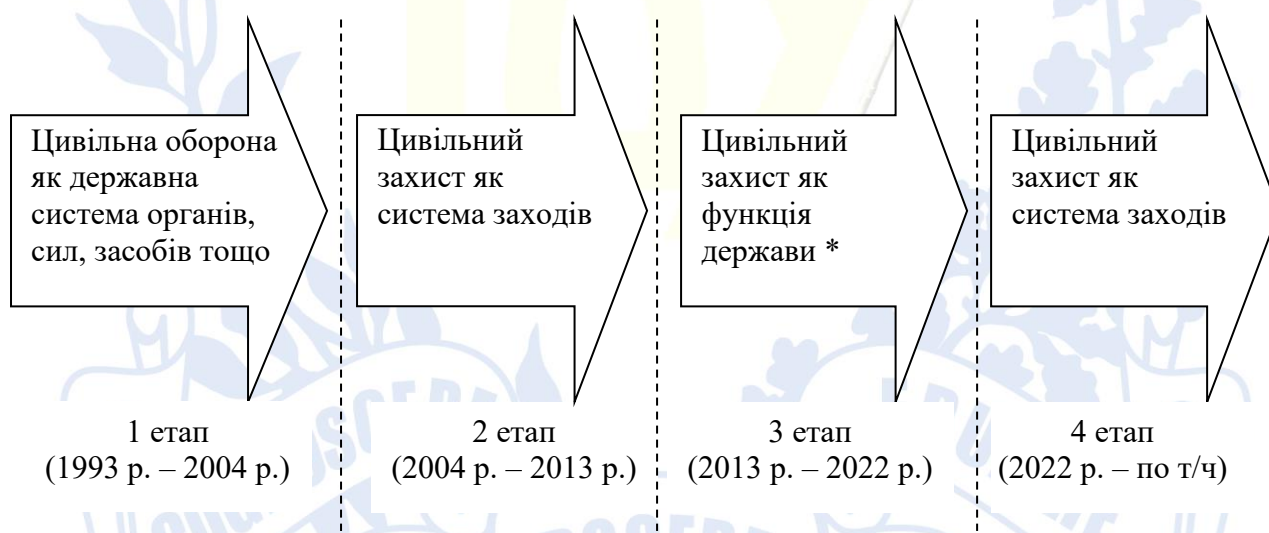
На цей час уже проводяться відповідні тренінги за кордоном. Проте залучатися будуть сертифікованих експертів у сфері ЦЗ.

Потрібна якісна підготовка вітчизняних експертів, які працюватимуть у межах конкретного “модулю”. Цей процес є тривалим у часі, тому із нього слід розпочинати імплементацію МЦЗЄС.

Рис. 1. Імплементація Механізму цивільного захисту ЄС в Україні
Fig. 1. Implementation of the EU Civil Protection Mechanism in Ukraine
Джерело: авторська розробка

Одним із визначальних управлінських заходів під час імплементації Механізму цивільного захисту ЄС є формування необхідного кадрового потенціалу. Кадри – понад усе, як і люди, на яких спрямовано цей Механізм і Єдина державна система цивільного захисту України (більш детально про неї йдеться в [5]). Навчання фахівців є тривалим процесом, на що слід зважати під час імплементації Механізму цивільного захисту ЄС в Україні. Із навчального процесу потрібно починати імплементацію цього Механізму на вітчизняних теренах. Ст. 4 Угоди визначено, що англійська мова використовується для процедур, пов'язаних із запитами, контрактами та звітами, а також для інших адміністративних аспектів Механізму [10]. Даний факт засвідчує важливість активізації поглибленого формування в здобувачів вищої освіти та фахівців у сфері цивільного захисту навичок і знань з англійської мови.

Крім формування необхідного кадрового корпусу у сфері цивільного захисту, паралельно слід зацентувати увагу на приведенні вітчизняної бази у відповідність до міжнародної в цій сфері. Із застосуванням методу історичної формалізації можемо представити процес правового визначення цивільного захисту в Україні наступним чином (рис. 2).

* – також у правову площину вводять поняття «громадська безпека», «публічна безпека»

Рис. 2. Правова диференціації понять «цивільна безпека», «цивільний захист» і «цивільна оборона»

Fig. 2. Legal differentiation of the concepts "civil security", "civil protection" and "civil defense"

Джерело: авторська розробка

Із рис. 2 видно, що на вітчизняних теренах увесь час з моменту проголошення незалежності України триває процес інституційного й організаційно-правового розвитку системи публічного управління у сфері

цивільного захисту. До 2004 року на вітчизняних теренах послуговувалися терміно-конструкцією «цивільна оборона». Її визначення містилося в Законі України «Про Цивільну оборону України» (від 03.02.1993 р. № 2974-XII). Згідно з цим правовим актом *цивільна оборона України* представляла собою державну систему органів управління, сил і засобів, що створюються для організації та забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру [2]. Як бачимо, цивільна оборона передбачає застосування інституційною державною системою низки загальнодержавних заходів, у т.ч. оборонних. Свідченням цього є положення аналізованого закону, що закріпив за Кабінетом Міністрів України право приймати рішення про участь нашої країни в Міжнародній організації цивільної оборони та в операціях європейських держав з надання допомоги в разі стихійного лиха [там само].

Згодом термін «цивільна оборона» був замінений у Законі України «Про правові засади цивільного захисту» (від 24.06.2004 р. № 1859-IV) на «*цивільний захист*». Він розглядався як система організаційних, інженерно-технічних, протиепідемічних та інших заходів, які здійснюються з метою запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, які загрожують життю та здоров'ю людей, *завдають матеріальних збитків у мирний час і в особливий період* [3]. Однак дія цього закону також була припинена у 2013 році, через прийняття Кодексу цивільного захисту України.

Тривалий період часу цей кодифікований акт визначав, що *цивільний захист* є функцією держави щодо захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період [4]. Проте у 2022 р. були внесені зміни до Кодексу цивільного захисту України, що забезпечили зміну змістовного навантаження терміну «цивільний захист» із *функції держави на систему заходів*. Уважаємо, що це є слушною корективною правовою норми, оскільки існує Єдина державна система цивільного захисту.

У продовження умовного плану дослідження відзначимо, що 08.11.2023 р. Парламент України ратифікував Угоду між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу [10]. Цей захід засвідчує новий етап у розвитку організаційно-правових засад у межах обраної проблематики дослідження. У той же час, цей розвиток є ускладненим, зокрема, через обмеженість фінансового забезпечення, необхідного для імплементації Механізму цивільного захисту ЄС в Україні. Власне кажучи, ст. 1 аналізованої Угоди передбачено, що Україна бере участь як країна і *робить внесок* у Механізм цивільного захисту [10]. Це передбачено Рішенням № 1313/2013/EU про Механізм цивільного захисту Союзу у його найновішій редакції.

У межах ст. 3 аналізованої Угоди зазначено, що участь України в Механізмі залежить від фінансового внеску до нього, а також здійснення

відповідних витрат на управління, виконання та функціонування згідно з загальним бюджетом Союзу [10]. При цьому фінансовий внесок складається з: 1) операційного внеску; 2) плати за участь. Цей внесок складається з щорічного платежу, який здійснюється одноразово, і відповідно до запиту на отримання коштів має бути сплачений не пізніше ніж через 90 днів після дати запиту. Щодо операційного внеску, то він має покривати операційні та допоміжні витрати Механізму, що покликано доповнити зобов'язання й асигнування на платежі до сум, внесених в бюджет ЄС. Прикметно, що операційний внесок здійснюється на основі ключа внеску, який визначається як співвідношення ВВП України за ринковими цінами до ВВП ЄС. Коригування цього ключа внеску викладено в Додатку I до цієї Угоди [там само]. Плата же за участь становить 4 % річного операційного внеску, розрахованого відповідно до ст. 3 аналізованої Угоди. Плата вводиться поступово, як зазначено в Додатку I до цієї Угоди, у 2023 році 1,5%, у 2024 році 2%, у 2025 році 2,5%, у 2026 році 3 %, а після 2027 року 4 %. Плата за участь у Механізмі не підлягає ретроспективним коригуванням або виправленням. Усі внески України або платежі від ЄС, а також розрахунок сум, що підлягають сплаті або мають бути отримані, здійснюються в євро [10].

Участь України у Механізмі цивільного захисту в ЄС підлягатиме постійному моніторингу на основі партнерства за участю Комісії та України [10, ст. 4]. Правила щодо належного фінансового управління, включаючи фінансовий контроль, відшкодування та інші заходи протидії шахрайству стосовно фінансування ЄС згідно з аналізованою Угодою, викладені в Додатку II до цієї Угоди.

Застосування цієї Угоди може бути зупинена ЄС у разі часткової або повної несплати фінансового внеску, який повинна сплатити Україна згідно з цією Угодою [10, Прикінцеві положення]. У разі несплати, що може суттєво загрожувати впровадженню та управлінню Механізму цивільного захисту ЄС, Комісія надсилає офіційний лист-нагадування. Якщо платіж не буде здійснено протягом 20 робочих днів після офіційного листа-нагадування, повідомлення про зупинення застосування цієї Угоди Комісія надсилає Україні офіційним листом, яке набирає чинності через 15 днів після отримання такого повідомлення Україною [там само].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

На підставі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки:

1. Конституційно закріплений інтеграційний вектор розвитку України, визначив завдання, які мають бути реалізовані нею. Одним із таких завдань визнано формування системи безпеки загалом і забезпечення цивільного захисту зокрема. Виявлено, що повномасштабна агресія проти України зумовлює збільшення кількості надзвичайних ситуацій, руйнувань критичної інфраструктури, нанесених збитків екологічній сфері тощо. Зважаючи на те, що повномасштабна війна триває, для нашої держави проблемні питання у сфері

цивільного захисту кристалізуються, набуваючи все більших масштабів. Самотужки реагувати на надзвичайні ситуації Україні складно, тому вона розраховує на механізми міжнародної допомоги. Одним із них є Механізм цивільного захисту ЄС.

2. З'ясовано, що цей Механізм заснований у 2001 році, і включає 33 країни. Україна також входить до цього Механізму у 2023 році. Зазначений Механізм є найбільш значним надбанням Євросоюзу у сфері цивільного захисту, передбачаючи надання додаткової допомоги постраждалій країні (за її запитом) під час реагування на природні й техногенні катастрофи. На жаль, під час реагування на катастрофи, спричинені терористичними актами, ядерними чи радіологічними аваріями, Механізм цивільного захисту застосовується не повною мірою.

3. Установлено, що Механізм цивільного захисту інституційно складається з: Координаційного центру з реагування на надзвичайні ситуації; Європейського потенціалу реагування на надзвичайні ситуації (це добровільне об'єднання попередньо визначених спроможностей держав-членів); підготовлених експертів; Загальної системи зв'язку та інформації в надзвичайних ситуаціях; контактних пунктів в державах-членах. Відтак, Україна зі свого боку має зважати на цю обставину, і забезпечувати власний розвиток інституційної спроможності. Її підґрунтя становлять організаційно-правові засади функціонування системи публічного управління.

4. Обґрунтовано, що досягнення інституційної спроможності у сфері цивільного захисту України вимагає реалізації низки управлінських заходів. Серед них визначено кадрові, організаційні, інформаційні, правові та фінансові. При цьому наполягається, що першочерговими в реалізації є заходи кадрового й організаційно-правового спрямування, адже вони вимагають багато часу.

5. Застосування методу історичної формалізації дозволило визначити етапи розвитку правового забезпечення публічного управління у сфері цивільного захисту України. Акцентовано, що сучасний етап розвитку правового забезпечення в цій сфері відзначається закладенням основ щодо імплементації Механізму цивільного захисту ЄС в Україні. У цьому контексті Парламент України ратифікував відповідну Угоду. Аналіз її положень дає підстави стверджувати, що участь у Механізмі передбачає внесення членського внеску, що обчислюється із урахуванням річних показників ЄС і країни-члена Механізму цивільного захисту. Зважаючи на це, наполягається, що для України фінансове забезпечення як критерій участі в цьому Механізмі може стати надзвичайно складним питанням під час реалізації. Тому науковцям-теоретикам і практичним фахівцям у сфері цивільного захисту слід звернути на це увагу, визначивши шляхи та засоби імплементації Механізму цивільного захисту ЄС в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белікова К. Г. Теоретико-методологічні засади функціонування та розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення цивільного захисту України : дис. ... д-ра наук держ. упр. : 25.00.02 / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ, 2021. 504 с.
2. Закон України «Про цивільну оборону України» від 03.02.1993 р. № 2974-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12#Text>
3. Закон України «Про правові засади цивільного захисту» від 24.06.2004 р. № 1859-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1859-15#Text>
4. Кодекс цивільного захисту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
5. Клименко Н. Г. Єдина державна система цивільного захисту: складові, завдання та режими функціонування. *Інвестиції: практика та досвід*. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2015/23.pdf
6. Клименко Н. Г. Сутність механізму цивільного захисту ЄС та перспективи набуття Україною повноправного членства в ньому. *Публічне урядування*. 2022. С. 23–33.
7. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу : дис. ... к.політ.н. : 21.01.01 / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2020. 293 с.
8. Подскальна О. А. Приєднання України до механізму цивільного захисту європейського союзу – дин із пріоритетів її європейського вибору. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 19. С. 130–134.
9. Потеряйко С. П. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку системи державного управління сферою цивільного захисту України : дис. ... д.держ.упр. : 25.00.05 / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ, 2022. 498 с.
10. Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3434-20#Text>
11. Терент'єва А. В., Твердохліб О. С. Механізм цивільного захисту ЄС в умовах пандемії COVID-19. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 2. С. 110–117.
12. Berg L. A. Civil-Military Relations and Civil War Recurrence: Security Forces in Postwar Politics. *Journal of conflict resolution*. 2020. Vol. 64 (7-8). С. 1307–1334.
13. Decision № 1313/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on a Union Civil Protection Mechanism. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2013.347.01.0924.01.ENG
14. Hoijtink M. Capitalizing on emergence: The "new" civil security market in Europe. *Security dialogue*. 2014. No. 45 (5). С. 458–475.
15. Kalogiannidis S., Paschalidou M., Chatzitheodoridis F. Relationship between Cyber Security and Civil Protection in the Greek Reality. *Applied sciences-basel*. 2023. No. 13 (4).
16. Kirchner E. J., Fanoulis E. and Dorussen H. Civil security in the EU: national persistence versus EU ambitions? *European security*. 2015. Vol. 24 (2). С. 287–303.
17. Vodenitcharov A. Civil aspects of national security. *21st international conference the knowledge-based organization*. 2015. No. 21. С. 143–147.
18. Zhu W. X. Civil Society and Public Security Governance in Transition Societies. *Proceedings of the 2009 international conference on public economics and management icpem*. 2009. Vol. 1. С. 410–413.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 30.11.2023 р.

Pomaza-Ponomarenko A. L.,

Doctor in Public Administration, Senior Researcher,

Head of the Scientific Department for State Security Problems of the Training Research and Production Centre of National University of Civil Protection of Ukraine,

94, st. Chernyshevskaya, Kharkiv, 61023, Ukraine,

e-mail: pomaza.ponomarenko@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-5666-9350>

Taraduda D. V.,

Deputy Head of Department of organization and technical support of emergency rescue works of National University of Civil Protection of Ukraine,

94, st. Chernyshevskaya, Kharkiv, 61023, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-9167-0058>

Poroka S. G.,

PhD in Public Administration Senior Research Fellow of State Security Research Department of Educational-scientific-production center, National University of Civil Protection of Ukraine,

94, st. Chernyshevskaya, Kharkiv, 61023, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-9418-3597>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF THE EU CIVIL PROTECTION MECHANISM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF GUARANTEEING NATIONAL SECURITY

Annotation. It was established that one of the integration vectors of Ukraine's development is the formation of the security system in general and the provision of civil protection in particular. It was found that full-scale aggression against Ukraine leads to an increase in the number of emergency situations, destruction of critical infrastructure, environmental damage, etc. Given the fact that a full-scale war is ongoing, problematic issues in the field of civil protection for our state are crystallizing, taking on larger and larger scales. It is difficult for Ukraine to respond to emergency situations on its own, so it relies on international aid mechanisms. One of them is the EU Civil Protection Mechanism. It was found that this Mechanism was founded in 2001 and includes 33 countries. Ukraine will also join this Mechanism in 2023. The mentioned Mechanism is the most significant asset of the European Union in the field of civil protection, providing for the provision of additional assistance to the affected country (at its request) during the response to natural and man-made disasters. Unfortunately, when responding to disasters caused by acts of terrorism, nuclear or radiological accidents, the Civil Protection Mechanism is not used to its full extent. It has been established that Ukraine must ensure its own development of institutional capacity, the foundation of which is the organizational and legal basis of the functioning of the public administration system. It is substantiated that the achievement of institutional capacity in the field of civil defense of Ukraine requires the implementation of a number of management measures. Among them, personnel, organizational, informational, legal and financial ones are defined. At the same time, it is insisted that the measures of personnel and organizational and legal direction are the first priority in implementation, because they require a lot of time. The application of the method of historical formalization made it possible to determine the stages of development of legal support of public administration in the field of civil protection of Ukraine. It is emphasized that the current stage of the development of legal support in this area is marked by laying the foundations for the implementation of the EU Civil Protection Mechanism in Ukraine. In this context, the Parliament of Ukraine ratified the relevant Agreement. An analysis of its provisions gives reason to assert that participation in the Mechanism involves the payment of a membership fee, which is calculated taking into account the annual indicators of the EU and the member state of the Civil Protection Mechanism. Considering this, it is insisted that for Ukraine financial support as a criterion for participation in this Mechanism may become an extremely difficult issue during implementation, which needs to be solved on a systemic basis.

Key words: *public administration system, organizational and legal support, implementation, civil protection mechanism, national security, institutional capacity, European integration, Ukraine, EU.*

REFERENCES

1. Belikova, K.G. (2021). Theoretical and methodological principles of the functioning and development of the system of information and analytical support of the civil defense of Ukraine: diss. ... Dr. of State Sciences example: 25.00.02 / Interregion. Acad. example staff. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine "On Civil Defense of Ukraine" dated February 3, 1993 No. 2974-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12#Text>
3. Law of Ukraine "On Legal Principles of Civil Protection" dated June 24, 2004 No. 1859-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1859-15#Text>
4. Civil Protection Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
5. Klymenko, N.G. The unified state system of civil protection: components, tasks and modes of operation. *Investments: practice and experience*. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2015/23.pdf [in Ukrainian].
6. Klymenko, N.G. (2022). The essence of the EU civil protection mechanism and prospects for Ukraine's acquisition of full membership in it. *Public administration*, 23–33. [in Ukrainian].
7. Leshchenko, O.Ya. (2020). Transformation of the civil defense system of Ukraine in the conditions of modern military-political conflicts of the hybrid type: dissertation. ... Doctor of Political Science: 21.01.01 / National Institute of Strategic Studies, Kyiv. [in Ukrainian].
8. Podskalna, O.A. (2015). Joining Ukraine to the mechanism of civil protection of the European Union is one of the priorities of its European choice. *Investments: practice and experience*, no. 19, 130–134. [in Ukrainian].
9. Loss, S.P. (2022). Theoretical and methodological foundations of the formation and development of the system of state management in the field of civil protection of Ukraine: dissertation. ... d.gov.upr.: 25.00.05 / Interregion. Acad. example staff Kyiv. [in Ukrainian].
10. On the ratification of the Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, on the other hand, regarding Ukraine's participation in the Civil Protection Mechanism of the Union. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3434-20#Text>
11. Terentieva, A.V., Tverdokhlib, O.S. (2020). EU Civil Protection Mechanism in the Conditions of the COVID-19 Pandemic. *Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, issue 2*, 110–117. [in Ukrainian].
12. Berg, L.A. (2020). Civil-Military Relations and Civil War Recurrence: Security Forces in Postwar Politics. *Journal of conflict resolution*, vol. 64 (7-8), 1307–1334.
13. Decision № 1313/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on a Union Civil Protection Mechanism. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2013.347.01.0924.01.ENG.
14. Hoijtink, M. (2014). Capitalizing on emergence: The "new" civil security market in Europe. *Security dialogue*. 45 (5), 458–475.
15. Kalogiannidis, S., Paschalidou, M. and Chatzitheodoridis, F. (2023). Relationship between Cyber Security and Civil Protection in the Greek Reality. *Applied sciences-basel*, 13 (4).
16. Kirchner, E.J., Fanoulis, E. and Dorussen, H. (2015). Civil security in the EU: national persistence versus EU ambitions? *European security*, vol. 24 (2), 287–303.
17. Vodenitcharov, A. (2015). Civil aspects of national security. *21st international conference the knowledge-based organization*, 21, 143–147.
18. Zhu, W.X. (2009). Civil Society and Public Security Governance in Transition Societies. *Proceedings of the 2009 international conference on public economics and management icpem*, vol. 1, 410–413.

The article was received by the editors 23.10.2023.

The article is recommended for printing 30.11.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-07>

УДК 351

*Грановський Микола Володимирович,
аспірант кафедри політології та філософії
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: granowski_m@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-8554-7456>*

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЄ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ДЛЯ БОРОТЬБИ З ГІБРИДНИМИ ЗАГРОЗАМИ

Анотація. У сучасному світі спостерігається тенденція до значного зростання кількості гібридних конфліктів, які стають все більш витонченими й непередбачуваними.

Ця стаття присвячена аналізу практичних механізмів протидії гібридним загрозам, у тому числі з боку державних органів, зокрема, у країнах ЄС.

Сучасна практика гібридних операцій з боку агресора демонструє кардинальну зміну тактики та засобів, які використовує держава-гравець світового рівня проти супротивника, який є слабким і нездатним захищати цілісність власної території.

Ключові слова: безпека; гібридна війна; гібридний конфлікт; гібридні дії; гібридні операції; тероризм.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. характеризується новими викликами у сфері міжнародної безпеки. Вважається, що припинення «холодної війни» не ліквідувало внутрішніх або регіональних джерел конфліктів і не забезпечило стабільного мирного співіснування країн у світі. На думку експертів, міжнародне співтовариство стикається не стільки з прямим збройним конфліктом, скільки з одним із різновидів військових операцій, які можна також назвати гібридними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню трансформацій форм та характеру війн і воєнно-політичних конфліктів нового покоління («гібридних війн») присвячено доробки зарубіжних учених Я. Берзніса, Р. Глена, Ф. Гоффмана, Дж. Калха, Ф. Ван Каппена, М. Кревельда, Т. Мак Куена, У. Лінда, Дж. Метіса, У. Немета, Е. Тоффлера, Т. Хубера та ін.

Як цитувати: Грановський М. В. Сучасні механізми, які використовує Європейський Союз для боротьби з гібридними загрозами. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 80–94. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-07>

In cites: Hranovskyi, M.V. (2023). Modern mechanisms used by the EU to combat hybrid threats. *State Formation*, no. 2 (34), 80–94. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-07> [in Ukrainian].

© Грановський М. В., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Широке застосування способів та методів воєнно-політичних конфліктів гібридного типу для вирішення міждержавних проблем на сучасному етапі спонукали також вітчизняних науковців до поглибленого їхнього аналізу. Так, дослідженню питань «гібридної війни» присвячені роботи В. Горбуліна, Ю. Климчука, Г. Луцишини, Є. Магди, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, Г. Ситника, А. Слюсаренка, Л. Смоли, М.Требіна, Г. Яворської та ін.

Метою статті є проведення аналізу гібридних агресій та досвіду іноземних держав щодо протидії їм, у тому числі через прийняття відповідних рішень державними органами, спрямованих на протидію невизначеному, і тим самим підступним, ворогом, який вказує, що об'єкти гібридних операцій не мали можливості використовувати стандартні тактики, а парадигму безпеки, яка була заснована на традиційних військових технологіях державних систем оборони та методах ведення військових операцій, було повністю підірвано.

Виклад основного матеріалу. З 2016 року Європейський Союз мобілізує свої ресурси та створює нові інструменти для боротьби з гібридними загрозами. Ці дії є, перш за все, реакцією ЄС на дестабілізуючі кроки Росії, Китаю та менших країн, зокрема: Білорусі, Ірану та Північної Кореї.

Діяльність Європейського Союзу досі була зосереджена на боротьбі з дезінформацією та пропагандою, а також посиленні захисту критичної інфраструктури від кібератак.

У Стратегічному компасі ЄС (далі – «Стратегічний компас»), який Рада Європейського Союзу ухвалила 21 березня 2022 року – менше ніж через місяць після російського вторгнення в Україну – акцент було зроблено на посиленні стійкості держав і суспільств до інформаційних маніпуляцій та зовнішнього втручання в політичні процеси, а також на розширенні можливостей підтримки держав-членів у реагуванні на кризи, спричинені гібридними методами.

Цього має бути досягнуто за допомогою набору інструментів ЄС для протидії гібридним загрозам – «EU Hybrid Toolbox» (інструментарій EU Hybrid Toolbox (EUNT)), який має на меті зібрати всі цивільні та військові інструменти, які можна використовувати для протидії гібридним кампаніям.

Військова агресія з боку Росії проти України, яка триває з 2014 року, продемонструвала важливість скоординованого реагування для протидії гібридним кампаніям, наслідком яким можуть стати відкриті воєнні дії, має надати додатковий імпульс для досягнення ефективних результатів розробки EUNT.

1. Підхід ЄС до боротьби з гібридними загрозами.

У 2016 році Європейський Союз у своїй «Спільній структурі протидії гібридним загрозам» визначив гібридні з'явища як «поєднання репресивної та підривної діяльності з використанням традиційних і нетрадиційних методів (тобто дипломатичних, військових, економічних і технологічних), які можна використовувати спільно з державними та недержавними суб'єктами для досягнення конкретних цілей, тоді як ці дії є нижчими за поріг офіційно оголошеної війни» [1]. Вони можуть бути використані для досягнення різних

стратегічних, оперативних і тактичних цілей, спільним знаменником яких є дестабілізація держав-членів і всього ЄС, а також втручання в їхні політичні, соціальні та економічні процеси. Широкий підхід ЄС до цього питання є результатом специфіки самого явища, яке є складним, багатограним і неоднозначним, а також відображає різні перспективи безпеки та пріоритети зовнішньої політики окремих держав-членів. Такий гнучкий підхід дозволяє врахувати загрози зі сходу (Росія, Білорусь) і півдня (Іран, терористичні організації, нелегальна міграція), а також загрози глобального масштабу (Китай).

Таким чином, було створено «Каталог гібридних методів і тактик», який включає: дезінформаційну та пропагандистську діяльність, кібератаки, втручання в політичні процеси (наприклад, вибори та референдуми), економічний тиск, інструменталізацію нелегальної міграції, державну підтримку збройних груп і найманців, розвідувальні операції підривного та диверсійного характеру, терористична діяльність або використання хімічних агентів, біологічних, радіологічних і ядерних.

З 2015 року ЄС відчуває ворожу гібридну активність, насамперед з боку Росії. У меншій мірі – але з явною тенденцією до зростання – такі методи використовують також Китай, Білорусь, Іран і Північна Корея, а також терористичні організації та радикальні кола.

Гібридні методи можуть використовуватися в різному обсязі та зі змінною інтенсивністю, а також можуть вільно комбінуватися державними чи недержавними агресорами, методи дій яких не є однаковими.

Крім того, відкритий каталог гібридних засобів бою, розширення якого, на думку інституцій ЄС, веде у тому числі до: загострення політичного суперництва за участю Росії (особливо після вторгнення в Україну) та Китаю, нестабільна ситуація в сусідстві ЄС і так звана «вепонізація» подальших секторів безпеки (наприклад, охорони здоров'я, клімату та навколишнього середовища).

Прикладом мілітаризації охорони здоров'я є російська та китайська кампанії дезінформації про вакцинацію та пандемію COVID-19. Екологічні проблеми можуть бути використані, щоб призвести до поляризації та соціального розколу в ЄС, а проблеми, пов'язані зі зміною клімату, можуть, у свою чергу, сприяти дестабілізації південних сусідів ЄС, міграційним кризам і зростанню ролі терористичних організацій. Інструменталізація цих явищ зовнішніми гравцями (наприклад, створення міграційних маршрутів або надихання радикалів на здійснення терористичних атак) становить пряму загрозу для країн ЄС. Каталог гібридних загроз також розширюють нові та проривні технології (Emerging disruptive technologies – EDT), включаючи розробку штучного інтелекту, які надають передові технічні можливості для проведення дезінформації, пропаганди, розвідки та підривної діяльності. Вищезазначені умови значно ускладнюють розробку процедур реагування на різні сценарії гібридних атак, оскільки загрози цього типу – через їх транскордонний та мережевий характер – вимагають комплексного та

багатовимірною підходу до раннього виявлення, запобігання та реагування на кризові ситуації.

З 2016 року ЄС нарощує можливості для протидії гібридним загрозам у чотирьох сферах:

- 1) підвищення обізнаності про ситуацію;
- 2) формування імунітету;
- 3) протидія та реагування на кризові ситуації (включаючи подолання їх наслідків);
- 4) співпраця та координація з партнерами та міжнародними організаціями (переважно НАТО).

«Стратегічний компас» закликає зміцнити ці можливості в рамках скоординованої відповіді ЄС на кризи, спричинені гібридними методами, і, перш за все, створити нові механізми та покращити ефективність їх використання. Тягар відповідальності за боротьбу з гібридними загрозами наразі лежить на органах національної безпеки (тобто секретних службах, поліції та армії), які мають відповідні юридичні та виконавчі повноваження (відповідно до статті 4(2) ДЄС).

«Стратегічний компас» не вносить жодних змін у цю сферу. Інструменти, створені в рамках «EU Hybrid Toolbox», для досягнення ефекту синергії та ефективнішого реагування мають надавати більшу підтримку національним зусиллям у боротьбі з гібридними загрозами та координувати спільні дії.

2. Ситуаційна обізнаність.

«Стратегічний компас» підкреслює важливість подальшого зміцнення розвідувальних можливостей ЄС для забезпечення обізнаності про ситуацію та прогнозування загроз. Особливе значення тут має створення механізмів обміну інформацією про гібридні загрози, зокрема, тому що така тактика є модусом дії переважно іноземних розвідувальних служб.

Підвищення обізнаності інституцій ЄС та держав-членів у цій сфері збільшить здатність ЄС швидко виявляти та реагувати на кризи, спричинені гібридними методами. Це також покращить координацію діяльності окремих країн. Роботу в цій сфері було розпочато у 2016 році зі створенням Відділу у справах синтезу інформації про гібридні загрози (Hybrid Fusion Cell) при Розвідувальному та ситуаційному центрі Європейського союзу (основний орган зовнішньої розвідки Європейського союзу, який об'єднує всі спецслужби країн союзу. Основною функцією є збір та аналіз інформації про діяльність іноземних організацій та громадян. Основний орган зовнішньої розвідки та контррозвідки Євросоюзу (EU INTCENT)) [2].

У ньому працюють цивільні та військові аналітики з Управління розвідки Військового штабу ЄС (EUMS), відповідальні за розробку звітів, брифінгів та аналізу гібридних загроз, що виникають у країнах ЄС та сусідніх країнах у рамках Єдиної системи аналізу розвідувальних даних (SIAC). Матеріали доступні для інституцій ЄС: Європейської ради (РЄ), Європейської комісії (ЄК), Європейської служби зовнішніх дій (ЕСЗД), Горизонтальної робочої групи з

посилення стійкості та протидії гібридним загрозам (ERCHT) та окремих держав-членів (через контактні пункти – у випадку Польщі це офіцер зв'язку Агентства внутрішньої безпеки при Постійному представництві Республіки Польща при ЄС). У дослідженнях використовується інформація як з відкритих, так і з закритих джерел, надана розвідувальними службами та службами безпеки держав-членів, агенцій ЄС (включаючи Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю, Європейський центр боротьби з тероризмом і Frontex) і країн-партнерів (включаючи США, Канаду, Норвегія).

У частині виявлення загроз у кіберпросторі у роботі Відділу у справах синтезу інформації про гібридні загрози допомагають представники групи реагування на надзвичайні ситуації в комп'ютерних ситуаціях CERT-UE (Computer Emergency Response Team for the EU Institutions). Обмін конфіденційною інформацією, такою як технічні дані облікових записів, адміністраторів, програмне забезпечення або інфраструктура, що використовується для проведення операції з дезінформації, має вирішальне значення для можливості покласти відповідальність за цю діяльність на певну особу та накласти на неї санкції [3].

«Hybrid Fusion Cell» є ключовою установою, відповідальною за надання ситуаційної обізнаності установам ЄС та державам-членам. Його створення сприяло збільшенню потенціалу ЄС щодо раннього виявлення криз, спричинених гібридними методами, а також прискоренню та координації спільної відповіді держав-членів. Прикладом цього є реакція ЄС (у тому числі у формі ефективної стратегічної комунікації) на міграційну кризу на кордоні з Польщею, Литвою та Латвією, спричинену в середині 2021 року Білоруссю (за допомогою Росії), яка тривала кілька місяців [4]. Незважаючи на білорусько-російську дезінформаційну діяльність, спрямовану на розбіжності щодо тлумачення ситуації на кордоні [5], ЄС зберіг узгодженість і розцінив цю діяльність як гібридну атаку [6].

У березні 2019 року ЄС створив Систему швидкого оповіщення про дезінформацію (Rapid Alert System on Disinformation), яка мала на меті підвищення ситуаційної обізнаності щодо маніпулювання ворожою інформацією. Обмін інформацією в рамках цієї системи відбувається через контактні пункти, створені в окремих країнах ЄС – у випадку Польщі це спеціальний відділ стратегічної комунікації в Міністерстві закордонних справ, який займався переважно дезінформацією щодо пріоритетів польської зовнішньої політики.

Згадану Систему швидкого оповіщення про дезінформацію використовували у 2020 році під час пандемії COVID-19, коли інформаційний простір заповнила хвиля російської та китайської дезінформації, підриваючи довіру до західних вакцин (переважно мРНК), інституцій ЄС та стратегій вакцинації та підживлюючи рухи проти вакцинації [7]. Об'єктами атак тоді було, серед іншого, Європейське агентство з лікарських засобів. Система ЄС використовувалася для обміну інформацією між інституціями ЄС та

державами-членами, представниками приватного сектору, G7 та членами НАТО. Однак ці дії не зупинили поширення теорій змови, зокрема: групами проти вакцинації або проросійськими та прокитайськими новинними каналами (включаючи «фабрики тролів»).

3. Формування імунітету щодо дезінформації та пропаганди.

Побудова стійкості країн ЄС та їхніх суспільств – спрямована на зменшення сприйнятливості до ворожої дезінформації й пропаганди та на посилення захисту критичної інфраструктури від кібератак, тероризму, саботажу та диверсій. «Стратегічний компас» приділяє особливу увагу посиленню опору ЄС маніпулюванню іноземною інформацією та втручанням в політичні процеси.

Підхід ЄС до боротьби з маніпулюванням інформацією складається з чотирьох елементів, прийнятих Європейською Комісією в грудні 2018 року в Плані дій проти дезінформації (The Action Plan against Disinformation):

- 1) підвищення спроможності інституцій ЄС виявляти, аналізувати та розкривати дезінформацію;
- 2) посилення скоординованої та спільної відповіді на дезінформацію;
- 3) мобілізація приватного сектору для боротьби з дезінформацією;
- 4) підвищення обізнаності та покращення соціальної стійкості шляхом підтримки незалежної журналістики, ініціатив із перевірки фактів та сприяння медіа-освіті.

У відповідь на російські інформаційні та психологічні кампанії у 2015 р. в рамках Європейської служби зовнішньої діяльності (ЄСЗД) було створено робочу групу «East StratCom», яка мала відповідати за моніторинг, аналіз і реагування на російську пропаганду та дезінформацію. Спочатку колектив складався лише з трьох осіб, на даний момент у ньому 16 штатних співробітників. «East StratCom» стежить за випусками новин більш ніж 20 мовами. У першій половині 2022 року команда ідентифікувала майже 14 тис. випадків російської дезінформації, які були занесені в базу даних «EUvsDisinfo». Команда також проводить тренінги для персоналу з країн-партнерів, вживає заходів для зміцнення незалежної журналістики та поширює знання про ЄС та його політику в країнах Східного партнерства. Подібні завдання виконують аналогічні групи, створені в 2017 році (по шість штатних працівників кожна), відповідальні за регіон Західних Балкан (Western Balkans Task Force) і Близький Схід і Північну Африку (South Stratcom Task Force), які зосереджуються на протидії радикалізації, і боротьба з пропагандою терористичної діяльності організації, а також з дезінформацією з Росії, Китаю, Ірану та Туреччини.

Усі ці команди є частиною Відділу стратегічних комунікацій, робочих груп та аналізу Європейської служби зовнішньої діяльності, який підтримує інституції ЄС у плануванні політики, стратегій та інструментів стратегічної комунікації. Він також надає підтримку (наприклад, аналіз та інструкції щодо протидії дезінформації) дипломатичним місіям ЄС, місіям і операціям Спільної політики безпеки та оборони.

Ця структура також розвиває співпрацю з країнами-партнерами, G7, неурядовими організаціями, громадянським суспільством та приватним сектором (наприклад, у сфері збору даних за допомогою сучасного програмного забезпечення та технологій). Метою цих заходів є підвищення обізнаності громадськості та посилення опору країн-сусідів ЄС дезінформації.

За оцінкою ЄСЗД, російська дезінформація становить найбільшу загрозу для країн ЄС через її системний характер. Росія має достатні ресурси для проведення дезінформаційних кампаній, які є частиною довгострокової стратегії дестабілізації та дезінтеграції євроатлантичного регіону. Масштаби російської дезінформації набагато більші, ніж у країн, які наслідують Росію в цій сфері (наприклад, Китай). Однією з найбільш чутливих і сприйнятливих до дезінформації сфер функціонування країн ЄС є демократичні політичні процеси, такі як вибори та референдуми. У період з листопада 2016 року по квітень 2019 року втручання Росії в політичні процеси стосувалися 16 із 20 таких випадків у всьому світі (вони мали місце, зокрема, у Великій Британії, Франції, Німеччині та Іспанії) [8]. Вони набули переважно форми дезінформаційних кампаній і кібератак, зокрема: злом веб-сайтів і зміна їх вмісту, атака на виборчу інфраструктуру або викрадення та публікація інформації (злом і витік) з метою маніпулювання громадською думкою.

Щоб захистити виборців країн ЄС від дезінформації та кібернетичного втручання, група реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації ЄС «CERT-EU» створила спеціальний сервіс «Social Media Assurance», який дозволяє виявляти та видаляти облікові записи, які видають себе за профілі інших людей.

У вересні 2018 року ЄС також прийняв Кодекс практики, який регулює співпрацю між країнами ЄС і приватним сектором щодо зобов'язань онлайн-платформ і рекламної індустрії щодо підвищення прозорості політичної реклами та її фінансування, закриття фальшивих акаунтів і блокування організації, відповідальні за дезінформацію. Кодекс був прийнятий, зокрема, найбільшими платформами онлайн-послуг, включаючи «Facebook», «Google», «Twitter» і «Microsoft». Ці дії були спрямовані на захист виборів до Європарламенту в травні 2019 року.

«Стратегічний компас» оголосив про створення нового механізму для підвищення ситуаційної обізнаності та стійкості ЄС, держав-членів та їхніх суспільств до маніпулювання інформацією та втручання в політичні процеси (Foreign Information Manipulation and Interference Toolbox, FIMI). Нова платформа співпраці спрямована на стандартизацію методів збору, аналізу та обміну даними (між урядами держав-членів, приватним сектором, громадянським суспільством і міжнародними організаціями) про тактику, методи та процедури, які використовують гібридні актори. Це посилить здатність ЄС виявляти та аналізувати кампанії з дезінформації на ранній стадії, полегшить збір доказів зовнішнього втручання в демократичні політичні процеси та стандартизує методи звітування про такі інциденти. Швидше за все, Центр аналізу та обміну інформацією (ISAC) буде створено в рамках «FIMI Toolbox» [9].

Укріплення імунітету щодо дезінформації та пропаганди країн ЄС також стосується таких ключових секторів, як кібербезпека, критична інфраструктура, енергетика, транспорт, оборона, фінансова система, безпека на морі та космос [10]. Ці зусилля зосереджені насамперед на створенні правових інструментів та здатності реагувати на інциденти та кризові ситуації, спричинені гібридними методами (особливо у кіберпросторі). Проривом у підході ЄС до кібербезпеки стало прийняття у 2016 році Директиви про безпеку мережевих та інформаційних систем (так звана Директива NIS). Документ зобов'язує держави-члени гарантувати мінімальні спільні стандарти кібербезпеки, зокрема: завдяки прийняттю національних стратегій кібербезпеки або створенню груп реагування на комп'ютерні інциденти, які працюватимуть у європейській мережі «Computer Emergency Response Team» (CERT). Директива також зобов'язала повідомляти про кіберінциденти ключових постачальників послуг у секторах енергетики, транспорту, банківської справи та фінансів, охорони здоров'я, водопостачання та цифрової інфраструктури. Крім регуляторної діяльності, ЄС, через Європейське агентство мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) і Європейську організацію з кібербезпеки (ECISO) також підтримує дослідницьку діяльність і державно-приватну співпрацю. Спроможності держав-членів щодо кіберзахисту, у свою чергу, розвиваються за допомогою чотирьох проектів структурованої співпраці в рамках Permanent Structured Cooperation (PESCO), які стосуються обміну інформацією про кіберінциденти, координації дій, підтримки та спільного реагування, а також дослідження та навчання [11].

У грудні 2020 року Європейський Союз прийняв нову стратегію кібербезпеки [12], яка спрямована на підвищення стійкості держав-членів до кібератак і кращий захист критичної інфраструктури від них. Прикладом секторальних дій у цій сфері є набір інструментів кібердипломатії ЄС (EU Cyber Diplomacy toolbox).

У травні 2019 року було встановлено режим санкцій для реагування на кібератаки, скоєні проти країн, що не входять до ЄС, або з використанням інфраструктури, розташованої за межами Співтовариства. Суб'єкти, включені в «чорний список», відповідальні за або підтримують кібератаки проти країн ЄС, будуть піддані санкціям у вигляді заборони на в'їзд на територію ЄС або заморожування активів. Подібний режим санкцій запроваджено проти країн, які використовують хімічну зброю (в секретному списку 20 речовин), що є прямою відповіддю ЄС на використання російськими спецслужбами нервово-паралітичного газу «Новачок» на території Великобританії.

У 2019-2022 роках ЄС також надав фінансову підтримку в розмірі 11,6 млн євро Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) для роботи, пов'язаної з протидією розробці та застосуванню хімічної зброї.

4. Протидія та реагування на кризи.

«Стратегічний компас» ЄС підкреслює важливість посилення спроможності Європейського Союзу реагувати на кризи, спричинені

гібридними методами. Було оголошено про створення до кінця 2024 року Груп швидкого гібридного реагування ЄС (EURHRTs), завданням яких буде підтримка держав-членів під час таких атак. Ці групи, швидше за все, також будуть використовуватися в рамках місій та операцій ЄС, а також для надання допомоги країнам-партнерам. Хоча робота над створенням EURHRTs знаходиться на концептуальній стадії, ці групи, швидше за все, будуть побудовані за моделлю Counter-Hybrid Support Teams (CHST) [13], створеної у 2018 році НАТО. Вони складаються переважно з цивільних експертів у сфері стратегічних комунікацій, кібербезпеки, контррозвідки, енергетичної безпеки та захисту критичної інфраструктури. У разі потреби вони також можуть бути розширені за допомогою військових радників. У кризовій ситуації вони можуть бути направлені в державу-член (на її запит) або діяти як консультативна група у створенні національних оборонних структур для протидії гібридним загрозам.

5. Важливість співпраці з НАТО

Стратегічний компас наголошує на важливості співпраці у боротьбі з гібридними загрозами з партнерами, зокрема: G7, ООН і НАТО. У цьому відношенні ЄС відводить ключову роль своїм відносинам з Північноатлантичним альянсом.

Антигібридна стратегія, ухвалена НАТО в 2015 році, складається з трьох елементів:

- 1) підготовка до гібридних атак шляхом збільшення можливостей розвідки та раннього попередження, посилення захисту критичної інфраструктури та тестування процесів прийняття рішень всередині Альянсу;
- 2) стримування (стримування) потенційного агресора шляхом застосування санкцій і тримання його в невизначеності щодо характеру відповіді;
- 3) захист (захист) союзників у разі гібридної агресії (особливо із застосуванням військових засобів) [14].

У деклараціях 2016 і 2018 років ЄС і НАТО розробили перелік із 74 спільних заходів безпеки, з яких понад 20 стосуються протидії гібридним загрозам. Вони зосереджені насамперед на розпізнаванні явища, підвищенні обізнаності про ситуацію, розбудові стійкості суспільства, захисті критичної інфраструктури та реагуванні на кризові ситуації, спричинені гібридними методами. Обидві організації працюють над реалізацією спільних ініціатив, використовуючи систематичні (неформальні) механізми співпраці між співробітниками на трьох взаємопов'язаних рівнях:

- 1) експертному,
- 2) проміжному (в рамках Основної групи ЄС-НАТО) і 3) стратегічному (керівний ЄС-НАТО). Група).

Завдяки неформальній співпраці організації розробили загальний операційний протокол (збірник ігор) для обміну знаннями про гібридні дії та координації відповідей. Разом вони чітко поставили собі за мету зробити протидію гібридним загрозам пріоритетом ЄС.

Першою спільною ініціативою ЄС і НАТО щодо протидії гібридним загрозам стало створення Європейського центру передового досвіду з протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE) у Гельсінкі у 2016 році. Вказана структура служить аналітичним центром, експертно-консультативною підтримкою та платформою для обміну досвідом та інформацією щодо гібридних загроз. Центр у Гельсінкі, в першу чергу, сприяє підвищенню ситуаційної обізнаності обох організацій, так само як EU Hybrid Fusion Cell або її еквівалент НАТО Hybrid Analysis Branch, що працює в Об'єднаному відділі розвідки та безпеки (JISD). Обидві структури мають налагоджені робочі контакти завдяки щомісячному обміну персоналом. Аналітичні підрозділи ЄС і НАТО з гібридних загроз також готують спільні оцінки загроз (паралельні та скоординовані оцінки). Подібна співпраця також розвивається між East StratCom Task Force і Центром передового досвіду зі стратегічних комунікацій НАТО (StratCom CoE) у Ризі, які розробляють, серед іншого, спільні навчальні матеріали, а також курси реагування на дезінформацію для співробітників ЄС і НАТО.

У практичному вимірі Гельсінський центр відповідає за організацію семінарів, семінарів і навчань, наприклад, моделювання засідань Північноатлантичної ради (НАС) і Комітету з політики безпеки (PSC) під час гібридних атак. З 2017 року ЄС і НАТО паралельно та скоординовано проводять навчання EU Integrated Resolve і NATO Crisis Management Exercise (CMX) (Parallel and Coordinated Exercises (PACE)), метою яких є перевірка здатності реагувати на кризи (включаючи гібридні) на основі спільного операційного протоколу.

Організації також шукають можливості для спільної (додаткової) відповіді на загрози в кіберпросторі, зокрема: спільні тренування та навчання (наприклад, Cyber Phalanx, Locked Shields або NATO Cyber Coalition), обмін інформацією та доктринальними документами, регулярні робочі контакти та освітні проекти. Ця співпраця відбувається, серед іншого, через Європейське оборонне агентство (EDA) і Центр передового досвіду кіберзахисту НАТО в Таллінні.

Іншим важливим елементом є співпраця в технологічному вимірі, включаючи обмін досвідом і практиками між CERT-EU та NATO Computer Incident Response Capability (NCIRC), які діють при Верховному командуванні об'єднаних сил у Європі (SHAPE).

6. Слабкі сторони підходу ЄС до боротьби з гібридними загрозам.

Рішення інтегрувати антигібридні інструменти ЄС у «EU Hybrid Toolbox» є кроком у правильному напрямі, особливо з огляду на постійне збільшення гібридної активності Росії, Китаю та інших гравців. Однак «EU Hybrid Toolbox» не вирішує всіх проблем слабких сторін ЄС в цій сфері. По-перше, «Стратегічний компас» прямо не вказує на можливість застосування положення про солідарність (стаття 222 Договору про функціонування Європейського Союзу) або положення про взаємну оборону (стаття 42(7) Договору про Європейський Союз) у разі гібридної атаки проти держави-члена.

Оскільки під час кризи агресор намагається порушити єдність ЄС і НАТО та паралізувати їхні процеси прийняття рішень, для зменшення ризику такого сценарію необхідні ширша дискусія, моделювання та навчання щодо використання обох пунктів.

Наразі країни ЄС можуть застосувати положення про солідарність, яке зобов'язує інших членів спільноти надавати допомогу у разі терористичного нападу, природного чи техногенного лиха. Вони можуть зробити це, звернувшись із запитом безпосередньо до Голови Ради та Президента Європейської Комісії через Координаційний центр реагування на надзвичайні ситуації (ERCC) лише після того, як національні та європейські варіанти реагування будуть вичерпані та якщо вони виявляться недостатніми для стримування криза. Окремі держави-члени самостійно приймають рішення щодо характеру допомоги та обсягу підтримки. Допомога має ґрунтуватися на принципах узгодженості та взаємодоповнюваності та на основі Інтегрованого реагування на політичні кризи ЄС (ICPR). Його координує Рада у співпраці з Європейською комісією, ЄСЗД та Верховним представником (з урахуванням їх повноважень). Існуючі (галузеві) інструменти реагування (політичні, фінансові та операційні), прийняті, серед іншого, для цілей боротьби з тероризмом, захисту критичної інфраструктури або кіберпростору, можуть використовуватися, серед іншого, у відповідь на кібератаки та підіривну та диверсійну діяльність, інспіровану зовнішніми акторами.

Через неоднозначність гібридних загроз (наприклад, труднощі з визначенням суб'єкта, відповідального за атаку), оцінку обґрунтованості застосування положення про солідарність було доручено Високому представнику та ЄК (у межах їх компетенції), що поширюється на час реакції та дає агресору простір для втручання в процес прийняття рішень (у тому числі через дезінформаційну діяльність).

Чітка вказівка на те, що держави-члени можуть застосувати положення про солідарність у разі гібридних загроз, матиме значні політичні наслідки та слугуватиме стримуючим фактором. Це також ускладнило б супротивнику маніпулювання оцінкою ситуації окремими країнами ЄС.

Щоб було активовано положення про взаємну оборону (ст. 42 розділ 7 Договору про Європейський Союз), яке зобов'язує членів ЄС надавати підтримку державі ЄС, що стала жертвою збройної агресії, гібридні дії повинні здійснюватися з використанням військових засобів або ряд із них (наприклад, кібератаки на критичну інфраструктуру) – мають далекосяжні наслідки та дають підстави визнавати ці дії збройною агресією [15].

Гібридні операції, за своєю природою, проводяться за порогом війни, що створює ризик неоднозначного тлумачення і, як наслідок, зволікання чи бездіяльності. Тому невідомо, як ЄС відреагує, наприклад, на серію диверсійно-диверсійних операцій проти збройового сектору, продукція якого постачається в Україну, і чи буде така подія вважатися агресією.

Варто, однак, зазначити, що ст. 42 розділ 7 Договору про Європейський Союз – єдиний раз в історії ЄС – на який Франція застосувала після терактів 2015 року. Країни ЄС одностайно підтримали Францію, хоча це була внутрішня загроза, а не зовнішня збройна агресія. Рішення застосувати положення про взаємний захист замість положення про солідарність було насамперед символічним і політичним. Залишається відкритим питання, чи відповідь ЄС подібним чином на гібридну атаку, спрямовану, наприклад, проти країни з меншим потенціалом і значенням в ЄС, і які саме дії будуть тоді вжиті [16].

Робочі напрями ЄС вказують на те, що гібридні атаки некінетичної природи (наприклад, у кіберпросторі) можуть стати основою для запуску положення про взаємодопомогу. Про це свідчать, серед іншого навчання з реагування на кібератаки, проведені в дусі ст. 42 розділ 7 Договору про Європейський Союз. Принципи співпраці у цій сфері між державами-членами та окремими інституціями ЄС сформульовані в Рекомендації щодо скоординованої реакції на масштабні кіберінциденти та кризи. У ньому, серед іншого, було наголошено на: ключове значення ситуаційної обізнаності для ефективної координації на технічному (зміцнення безпеки мереж та ІТ-систем), операційному (обмін інформацією), а також стратегічному та політичному рівнях.

Не менш важливо, що «Стратегічний компас» не розробив військово-політичних механізмів для реагування на повномасштабний збройний конфлікт (якому передують ворожі гібридні дії), таким чином залишивши ключову роль НАТО у забезпеченні спроможності колективної оборони.

Оскільки членство Фінляндії та Швеції в НАТО зменшило кількість країн ЄС поза структурами НАТО до чотирьох (Австрія, Кіпр, Ірландія, Мальта), ініціативи щодо розвитку можливостей колективної оборони ЄС, ймовірно, будуть послаблені на користь розвитку кризових засобів управління. Це має зміцнити європейський стовп Альянсу та взаємодоповнюваність обох організацій у вимірі безпеки та оборони. «Стратегічний компас» оголосив про створення так званих Засобів швидкого реагування (RDC) чисельністю 5000 солдатів і складається з компонентів, які обслуговують певну місію чи операцію ЄС. Вони будуть призначені, насамперед, для виконання завдань, що випливають зі ст. 43 Договору про Європейський Союз, тобто діяльність з роззброєння, гуманітарні та рятувальні місії, військові консультації та підтримка, запобігання конфліктам, підтримка або відновлення миру, а також операції зі стабілізації в постконфліктний період.

RDC також слід використовувати для підтримки держав-партнерів, яким загрожує конфлікт або нестабільність у результаті ворожої гібридної діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Створення інструментів «EU Hybrid Toolbox» посилить можливості Європейського Союзу протидіяти гібридним загрозам і реагувати на них. Комплексний антигібридний інструментарій, розроблений у 2016 році, характеризується гнучкістю реагування та відкритістю до нових гібридних

методів і тактик, що використовуються як державними, так і недержавними структурами.

Тягар реагування на ворожі гібридні дії лежить на державах-членах (відповідно до статті 4(2) Договору про Європейський Союз), тоді як роль ЄС полягає в їх підтримці та координації спільних реакцій на кризові ситуації. Впровадження нових інструментів і методів роботи збільшиться, серед іншого: обізнаність про ситуацію та стійкість інституцій ЄС, держав-членів та їхніх суспільств, особливо проти маніпулювання інформацією та іноземного втручання в демократичні процеси.

Проте «EU Hybrid Toolbox» був би ефективнішим інструментом, якби він краще інтегрував розподілений набір інструментів ЄС (політичних, оперативних, інформаційних і фінансових) для боротьби з гібридними загрозами. Щоб спростити державам-членам використання цих інструментів, ЄС міг би прийняти єдиний документ (наприклад, оновлену загальну структуру чи стратегію), який об'єднує та організовує антигібридні інструменти та чітко визначає розподіл ролей, завдань і повноважень між інститути ЄС. Щоб зміцнити потенціал реагування ЄС, держави-члени повинні також ініціювати обговорення можливості застосування положення про солідарність або взаємодопомогу у випадку гібридних криз.

Завдяки багатосторонній співпраці розвідки, створенню гібридної термоядерної клітини та системи раннього попередження проти дезінформації, Союз значно покращив свою обізнаність про ситуацію. Складність гібридних загроз та очікуване збільшення кількості секторів, сприйнятливих до вепонізації (включно з безпекою здоров'я, зміною клімату, захистом навколишнього середовища та новими технологіями), породжують потребу посилити аналітичні можливості цих структур – збільшити кількість персоналу та фінансові ресурси.

В інтересах України є поглиблення співпраці з цими структурами через дипломатичних та військових представників. Це дозволить отримати доступ до європейського досвіду щодо протидії гібридним загрозам.

Створення нових інструментів розпізнавання дезінформаційних кампаній і втручання в політичні процеси (FIMI) та реагування на гібридні кризи (EURHRT) знаходиться лише на концептуальній стадії. «Стратегічний компас» також не уточнює, з яких саме елементів вони складатимуться і за яких умов їх можна використовувати.

Підхід ЄС до боротьби з гібридними загрозами зосереджується лише на їхньому невійськовому вимірі (тобто дезінформація, пропаганда, кібератаки), недостатньо розвиваючи військові можливості для реагування на використання повного спектру гібридних методів (включно з військовими чи парамілітарними).

ЄС має розглянути, якою може бути роль RDC під час гібридної кризи на території держав-членів (наприклад, інструменталізація міграції, терористична чи диверсійно-диверсійна діяльність або проникнення на територію озброєних груп). Їх превентивне розміщення (наприклад, у разі кризи на зовнішньому кордоні ЄС) стало б чітким сигналом агресору про те, що подальша ескалація

ситуації зустрінеться рішучою відповіддю ЄС. Ці дії мають здійснюватися в консультаціях з НАТО, на основі взаємодоповнюваності обох організацій і зміцнення європейської опори Альянсу.

ЄС має також чітко вказати на можливість застосування положення про солідарність (у разі масштабної та значної гібридної кризи) або положення про взаємодопомогу (у разі використання військових або воєнізованих гібридних методів). Це підвищило б безпеку держав-членів, які могли б розраховувати на одночасні та узгоджені дії як ЄС, так і НАТО. Неоднозначність гібридних дій (зокрема, наприклад, складність їх віднесення до конкретного суб'єкта) створює ризик різного тлумачення кризової ситуації, подовження процесів прийняття рішень в ЄС, а отже, уповільнення або неадекватності відповідь. Їх можна звести до мінімуму, серед іншого: шляхом розробки рішень за допомогою моделювання та навчань, що проводяться як всередині ЄС, так і у співпраці з НАТО на основі реальних сценаріїв гібридних криз. Вони також повинні враховувати можливі майбутні форми атак з використанням нових методів і тактик.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 20.11.2023 р.

Hranovskyi M. V.,

Department of Political Science and Philosophy

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,

e-mail: granowski_m@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8554-7456>

MODERN MECHANISMS USED BY THE EU TO COMBAT HYBRID THREATS

Annotation. In today's world, there is a trend towards a significant increase in the number of hybrid conflicts, which are becoming more and more sophisticated and unpredictable.

The article is devoted to the analysis of practical mechanisms for countering hybrid threats, including from state authorities, in particular, in the EU countries.

The modern practice of hybrid operations on the part of the aggressor demonstrates a radical change in the tactics and means used by a state-player of the world level against an adversary that is weak and unable to protect the integrity of its own territory.

The beginning of the XXI century. is characterized by new challenges in the field of international security. It is believed that the end of the "Cold War" did not eliminate internal or regional sources of conflicts and did not ensure stable peaceful coexistence of countries in the world. According to experts, the international community is faced not so much with a direct armed conflict, but with one of the varieties of military operations, which can also be called hybrid.

Keywords: *security, hybrid warfare, hybrid conflict, hybrid actions, hybrid operations, terrorism.*

REFERANCES

1. Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. (2016). *European Commission. Brussels. 6 kwietnia 2016 r.* URL: <https://eur-lex.europa.eu> [in Polish].

2. Pełną zdolność operacyjną Komórka osiągnęła w połowie 2017 r.
3. E. Kaca. (2021). Możliwości wprowadzenia sankcji UE za kampanie dezinformacyjne. *Biuletyn PISM, nr. 104 (2302), 26 maja 2021 r.* URL: www.pism.pl [in Polish].
4. A.M. Dynier. (2022). Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych. *PISM Strategic File, nr. 2, luty 2022.* URL: www.pism.pl [in Polish].
5. F. Bryjka, A. Legucka. (2021). Dezinformacja i propaganda Rosji oraz Białorusi w kontekście polsko-białoruskiego kryzysu granicznego. *Biuletyn PISM, nr. 212 (2410), 9 grudnia 2021 r.* URL: www.pism.pl [in Polish].
6. European Council conclusions of 21 and 22 October 2021. URL: www.consilium.europa.eu/media/52622/20211022-euco-conclusions-en.pdf [in Polish].
7. A. Legucka, M. Przychodniak. (2020). Dezinformacja Chin i Rosji w trakcie pandemii COVID-19. *Biuletyn PISM, nr. 86 (2018), 21 kwietnia 2020 r.* URL: www.pism.pl [in Polish].
8. Hacking democracies Cataloguing cyber-enabled attacks on elections. *Australian Strategic Policy Institute.* URL: www.aspi.org.au
9. 2021 StratCom activity report - Strategic Communication Task Forces and Information Analysis Division. 24 marca 2022 r. URL: www.eeas.europa.eu
10. A. Kozioł. (2022). Kmpas Strategiczny: w stronę unijnej koncepcji bezpieczeństwa i obrony kosmosu. *PISM Policy Paper, nr. 1, styczeń 2022.* URL: www.pism.pl [in Polish].
11. P. Szymański. (2020). NATO i Unia Europejska wobec zagrożeń hybrydowych. *Komentarze OSW, nr. 328, 24 kwietnia 2020 r.* URL: www.osw.waw.pl [in Polish].
12. The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade. 16 grudnia 2020 r. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu>
13. CHST są instrumentem reagowania NATO na zagrożenia hybrydowe poniżej progu art. 5 Traktatu północnoatlantyckiego, który dotyczy zbiorowej obrony. Dotychczas CHST wykorzystano dwukrotnie: w 2019 r. w Czarnogórze (w związku z cyberatakami i dezinformacją w okresie wyborczym) oraz w 2021 r. na Litwie (w związku z kryzysem migracyjnym na granicy z Białorusią).
14. NATO's response to hybrid threats. 16 marca 2021 r. URL: www.nato.int
15. Zob. Resolution on the mutual defence clause (Article 42(7) TEU). 2015/3034(RSP). 21 stycznia 2016 r. URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu>
16. W 2015 r. państwa UE zgodziły się na wsparcie operacji antyterrorystycznych w Syrii, Iraku i Sahelu.

The article was received by the editors 05.10.2023.

The article is recommended for printing 20.11.2023.

РЕГІОНАЛЬНЕ ТА ГАЛУЗЕВЕ УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-08>

УДК 351:330.34

Близнюк Андрій Станіславович,

доктор наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри соціальної філософії та менеджменту
Державного податкового університету України,
вулиця Університетська, 31, Ірпінь, Київська область, 08200, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8768-5177>

Олійник Назар Олександрович,

аспірант
Державного університету «Житомирська політехніка»,
вулиця Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна
e-mail: exsnaz@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-3789-6587>

СИСТЕМНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

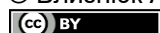
Анотація Дістали подальшого розвитку уточнення цілей побудови та використання системних математичних моделей при формуванні та реалізації програм інноваційного розвитку регіонів: з'ясування, як використовується понятійний апарат (проведення дослідження семантики поняття інноваційний розвиток та його складових); проблемний аналіз інноваційного розвитку регіонів (комплексний аналіз інституційного середовища функціонування); проведення економіко-математичної системної аналітики (врахування взаємозв'язку між підсистемами з позицій цілісності); системне моделювання (оцінка цілей та засобів – ресурсів); оцінка ризиків та визначення заходів щодо їх усунення чи згладжування (безперервний контроль та аналіз реалізації і, за необхідності, вжиття відповідних заходів); застосування системи критеріїв оцінки ефективності управління інноваційним розвитком як на макро, так і на мезорівні з можливістю своєчасної адаптації до економічної ситуації (розробка та використання інноваційного важеля у вигляді мультиплікаторів ресурсів та їх оцінки, заснованих на системній взаємодії всіх ресурсів).

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, регіон, системні засади, управління.

Як цитувати: Близнюк А. С., Олійник Н. О. Системні засади управління інноваційним розвитком регіону. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 95–104. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-08>

In cites: Blyznyuk, A.S., Oliinyk, N.O. (2023). System principles of innovative development management of the region. *State Formation*, no. 2 (34), 95–104. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-08> [in Ukrainian].

© Близнюк А. С., Олійник Н. О., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. У сучасних умовах загальносвітової спрямованості на інноваційний розвиток, переходу країн, що розвиваються, від витратної економіки до управління за результатами, ефективність інноваційної діяльності залежить від ефективного формування такої діяльності та її реалізації. При цьому управління інноваційною діяльністю регіональних утворень стикається з проблемами управління інноваційним розвитком.

Орієнтація на результативне планування та фінансування на основі програмно-цільового підходу в управлінні, що використовується в даний час для постановки та реалізації цілей інноваційного розвитку, не вирішує належним чином проблеми та досягнення поставленої мети при всьому науковому підході до такого типу управління. У цьому зв'язку мають бути досліджені підходи до формування та реалізації програм інноваційного розвитку (ІР) країни та її регіонів з метою пошуку ефективних інструментів у практиці управління державою та її регіональними утвореннями в рамках побудови інноваційної економіки. Перехід до інноваційної моделі розвитку, що представляє складну систему мети, з безліччю суб'єктів, рівнів, аспектів і з різноспрямованістю, не може ефективно здійснюватися на основі розгляду і вирішення завдань, що відносяться лише до одного напрямку (наприклад, спрямованістю на розвиток інноваційного сектора). В теорії ІР, як і «загалом в економічній теорії, відсутня загальноприйнята і достатньо універсальна модель функціонування інноваційної економіки як багаторівневої багатосуб'єктної системи» [1].

Метою дослідження є обґрунтування системних засад управління інноваційним розвитком регіону.

У існуючих підходах увага концентрується на фрагментованих взаєминах «держава – підприємства»; у просторовій мезоекономіці увага зосереджена на відносинах «держава – регіон»; мікроекономіка розглядає, в основному, взаємні зв'язки між підприємствами та ринками. При цьому інноваційний розвиток характеризується необхідністю обліку власних законів розвитку, що відрізняються від законів функціонування традиційної ринкової економіки, у тому числі таких її ключових факторів, як динамізм, сприйнятливість до швидких змін [2].

Ще одним істотним фактором, що впливає на ІРР, є той факт, що в сучасних умовах, орієнтована на місцеві ресурси сировинна модель розвитку економіки багатьох країн, не може забезпечити зовнішню конкурентоспроможність економіки, досягнення бажаних темпів зростання для підвищення добробуту населення. У зв'язку з цим актуальність розгляду та розвитку загальної комплексної теорії, спрямованої на дослідження, що включає всі сторони ІРР, розробки теорії та методології системного моделювання для аналізу та оптимізації процесів формування та реалізації програм інноваційного розвитку регіонів, досить очевидна. Важливим стає необхідність суттєвих змін у підходах на роль управління у модернізації та побудові інноваційної економіки; потрібно нестандартне рішення в організації управління розвитком, що базується на якісно іншому рівні та інших підходах. Основний акцент у інноваційному розвитку економіки переноситься на регіональний рівень [3]. Аналіз досліджень

українських і зарубіжних учених з проблем ІРР дозволив зробити висновок про підходи до управління, що сформувалися. ІРР – таблиця 1, де для визначення напрямів удосконалення механізму управління інноваційними системами виділено переваги, закладені в основу підходу, та недоліки на сучасному етапі їх застосування, а також висновки про інституційну складову, для формування відповідної інноваційної політики, підтримки (у тому числі державної), регулювання інноваційного процесу [4].

Таблиця 1

Підходи (технології) до управління інноваційним розвитком регіонів

Table 1

Approaches (technologies) to the management of innovative development of regions

Підходи	Основні характеристики підходу	
	Переваги, закладені в основу підходу	Недоліки на сучасному етапі застосування
Диференційований	Диференціація з інноваційного потенціалу та галузевої спрямованості регіональної економіки, можливість раціонального використання бюджетних коштів	Конкретна територіальна спрямованість, орієнтація розвитку на промисловий сектор, недостатньо врахований розвиток інновацій у сфері послуг, складність уніфікації підходу
Програмно-цільовий підхід	Є цілепокладання, можливість формування кількох варіантів взаємозалежних програм розвитку об'єкта управління, можливість мобілізації додаткових фінансових та матеріальних ресурсів для реалізації цілей на великому проміжку часу. Можливість просторової та тимчасової інтеграції різних суб'єктів, задіяних у програмі за рахунок етапності програм, орієнтація на кінцевий результат та розвиток галузі/регіону у визначені терміни та із заданими ресурсами	Недостатня (низька) ефективність внаслідок розмитості цілей, чітких критеріїв, етапів, джерел фінансування, множинності супутніх додаткових програм з багатьма відповідальними за реалізацію, виконання, критеріями оцінки. Відсутність узгодженості та взаємозв'язки між собою різних програм та з галузевими програмами, слабка експертиза сформованих програм, немає чіткого обґрунтування шляхів реалізації/рішення. Підхід процесний, ресурсніший, ніж орієнтований на результат
Проектний підхід	Є частиною програм розвитку, можливість адаптації та вибір пріоритетів, реалізація на основі ДПП	Відсутність механізму багаторівневої інтеграції всіх підсистем і механізмів формалізації регіональних і локальних взаємозв'язків, що входять до регіональної системи, механізмів моніторингу проектів регіону
Логістичний підхід	Міжрегіональна взаємодія, підтримка відсталих в інноваційному розвитку регіонів за рахунок перерозподілу ресурсного потенціалу та мережевої структури, оптимальне розміщення інноваційних ресурсів, використання проектного підходу	Спрощена модель на основі мережевої моделі взаємодії, розглядається не повний набір факторів, що впливають на розвиток, стимулює дотаційність регіонів, підхід базується на кластерній організації управління
Кластерний підхід	Об'єднання ресурсів територій в інноваційні кластери за рахунок створення науково-виробничого взаємозв'язку, можливість спільної координації діяльності складу учасників кластера, підвищується конкурентоспроможність кластера	Складність координації та узгодження інтересів учасників кластера; можливість втрати унікальних конкурентних переваг, «розчинення» у масі учасників кластера; можливість посилення залежності від економічно сильніших і технологічно «просунутих» учасників кластера

Процесний підхід	Заснований на плануванні, орієнтований результат, опора на людський капітал, ефективна взаємодія учасників, можливість продуктивного використання ресурсів	Складність оцінки проміжних та кінцевих результатів, за рахунок необхідності оцінки комплексу показників та складності виявлення безперспективних інноваційних завдань, складність узгодження інтересів учасників процесу, що впливає на кінцевий результат, неможливість дотримання принципу ефективності
Системний підхід	Основна риса у цілісності розгляду економічної системи, що забезпечує синергетику системи на зміни середовища, облік стохастичного, динамічного і детермінованих властивостей елементів, визначення основних елементів та їх взаємозв'язків та взаємовпливу, бачити зміни, як елементів, так і всієї системи, відстежувати системні якості та обґрунтовувати розвиток системи	В даний час розглядається в основному як сукупність елементів, не враховується їх взаємодія, вплив підсистем на загальний результат, що нівелює сам підхід. Це дослідницький недолік, який можна усунути за допомогою нової теорії економічних систем

Говорячи про інституційну підтримку, можна відзначити, що це досить ефективний підхід, оскільки середовище (соціально-економічне, політичне, правове) утворює основу для інноваційного розвитку. Наприклад, у країнах, які очолюють рейтинг по глобальній конкурентоспроможності (ГК), розроблені та реалізуються відповідні плани підтримки, що сприяють інноваційному розвитку та відповідному результату у рейтингу ГК: США (Програма інноваційного партнерства), Франція (Інноваційний план), Англія (Наука) стратегія).

Що стосується України, незважаючи на аналогічні зусилля щодо створення умов, що сприяють реалізації планів інноваційного розвитку: різних державних програм, фондів, органів науково-технічної інформації, постанов, програм фінансування та ін., перехід на інноваційний шлях розвитку стикається з серйозними проблемами. Тому у світовому рейтингу конкурентоспроможності Україна у 2021 році була на 54 позиції, порівняно з 60 місцем у 2017 році.

Аналіз підходів в управлінні інноваційним розвитком країни та її регіонів, у тому вигляді, в якому застосовуються в даний час, дозволяють зробити висновок про їх недостатню ефективність для реалізації заходів, пропонованих державними програмами. Потрібно принципово новий підхід та концепція для процесів формування та реалізації програм, а також до самої розробки стратегічних програмних документів, необхідні зміни з управління, спочатку орієнтовані на результативність, за допомогою чітко, математично обґрунтовано сформульованих завдань цілей та критеріїв управління.

Система управління ІРР повинна забезпечувати таке формування оптимальних програм регіонального розвитку, яке дозволить проводити їхню попередню оцінку, аналіз, відстеження можливих сценаріїв розвитку подій та тенденцій при реалізації, коригування раніше сформованих програм, використовуючи можливості сучасних технологій. Дослідження особливостей розвитку регіонів у розрізі інноваційної діяльності потребує насамперед системного вивчення семантики поняття інноваційного розвитку та його

складових. Моделювання складних систем, у межах яких розглядається і територіальна економіка, з неоднорідними підсистемами, що входять до неї, з наявністю складних зв'язків між ними, один з напрямків у ланцюзі [5]. Окремо важливо відзначити економічну кібернетику, що дозволяє розглядати та вирішувати міждисциплінарні завдання моделювання та управління на основі взаємозв'язку між управлінням та аналізом інформаційних процесів, що відбуваються. Виділяють такі особливості кібернетичних систем: «Центральним поняттям тут є інформація... Система стає кібернетичною, якщо щодо неї прийнята наступна аксіома: система є відносно ізольованою в інформаційному відношенні та абсолютно проникною у матеріально-енергетичному відношенні. Це означає, що будь-яке надходження інформації з середовища в систему (вхід) і надходження інформації із системи в середу (вихід) координуються, або хоча б спостерігаються, матеріальні та енергетичні потоки не розглядаються (точніше, розглядаються тільки як носії інформації). Введення такого додаткового постулату необхідно, щоб спростити такі складні об'єкти, якими є управління» [6].

Ще одним важливим інструментом системного моделювання є його пристосованість для роботи з неструктурованою або структурованою слабо інформацією. Однак для аналізу тут дуже важливим є точне знання досліджуваного економічного об'єкта. Для цього можна використати економіко-математичні моделі описового типу. На регіональному рівні в цій якості можна використовувати моделі міжгалузевого балансу, в них добре представлена конкретна інформація щодо всіх елементів системи, а також виробничо-економічні структури та зв'язки, що дають чітке уявлення про економічну систему загалом.

Таким чином, системне моделювання складних об'єктів враховує всі існуючі прямі, зворотні, перехресні зв'язки, при цьому управління реалізується за допомогою інформаційно-комунікативних процесів та зв'язків контуру, що охоплює всі інші контури. «Управління регіональним розвитком, зокрема інноваційним» [7], передбачає існування об'єктів і суб'єктів управління, у своїй розроблені моделі включають також управління формуванням умов діяльності. До теперішнього часу системне моделювання широко використовується при вирішенні завдань управління як методологічного підходу формалізації цілей та критеріїв управління, дослідження механізмів функціонування системних об'єктів. Системне «моделювання процесів формування та реалізації програм» ІРР важливе для аналізу сутності розв'язуваних завдань, впливу взаємних зв'язків на загальну результативність прийнятих рішень як необхідний науковий аналітичний підхід у сприянні регіональному розвитку та розробки загальної моделі регіонального економічного зростання [8]. Мезоекономічний підхід для дослідження регіональних економік, робить висновок про необхідність консолідації економіки, пошуку показників, що відображають макроекономічні показники через мезоекономічні, що характеризує при цьому і економічне зростання, вимагає побудови цілісної економіки, тобто багаторівневого системного підходу до її розгляду, отже, і системних моделей на її дослідження. Тільки системний підхід, цілеспрямовано орієнтований пошук органічної гармонії, дає ключ до правильної організації взаємин.

Варіативні характеристики простору та часу впливають на інноваційні процеси та їх розвиток. Автори [2] зазначають, «що регіональні інновації залежать від розміру інноваційного простору», що проявляється за допомогою всіх потенційних взаємозв'язків між структурними складовими економіки та їх інноваційної діяльності, будучи організаційним, технологічним, фінансовим, соціально-політичним та ресурсом для інновацій. Від того, наскільки ефективно використовується інноваційний простір та ресурси, що надаються їм, залежить і ефективність інноваційного розвитку регіонів. У цьому зв'язку важливо визначення самих структурних складових, їх системного взаємозв'язку, що надають значний вплив на рівні варіативних характеристик. Розглядаючи в роботі у якості економічних систем соціально-економічні процеси, програми та проекти, при системному моделюванні процесів формування та реалізації програм інноваційного розвитку, базуватимемося на новій теорії економічних систем (НТЕС) [9], згідно з якою «базові функціональні властивості соціально-економічних систем визначаються їх морфологічними характеристиками, до яких належать: наявність певних кордонів у просторі (просторова локалізація) і (або) у часі (темпоральна локалізація)» [10].

На основі НТЕС маємо ті ж чотири типи систем і для інноваційної економіки (далі – ІЕ): об'єкти (далі – ІОб) – підприємства галузей регіону, які реалізують процеси виробництва та споживання інноваційної продукції, середовища (далі – ІСр) – система ресурсів регіону, процеси (далі – ІПц), сам комплекс заходів програми інноваційного розвитку, завдяки яким відбувається зміна станів об'єктів та/або середовища; проекти (далі – ІПр) – система, що генерує ідеї, що відображаються у вигляді комплексу проектів. Це важливий висновок, який буде використаний надалі. Звертаючись знову до просторово-часового континууму для названих чотирьох класів, маємо чотири підмножини, що не перетинаються, принципово різних типів систем ІЕ – рис. 1. Далі, згідно з НТЕС, основу системної структури економіки країни становлять також 4 підсистеми: «держава як політична організація, яка регулює всі аспекти соціально-економічного розвитку країни; соціум як структуроване з допомогою різних громадських організацій населення; економіка як сфера процесів виробництва, споживання, розподілу та обміну; бізнес як система, що акумулює капітал та здійснює інвестиції у різні проекти з метою вилучення прибутку», які знаходять свій відбиток (проектуються) на наступні рівні.

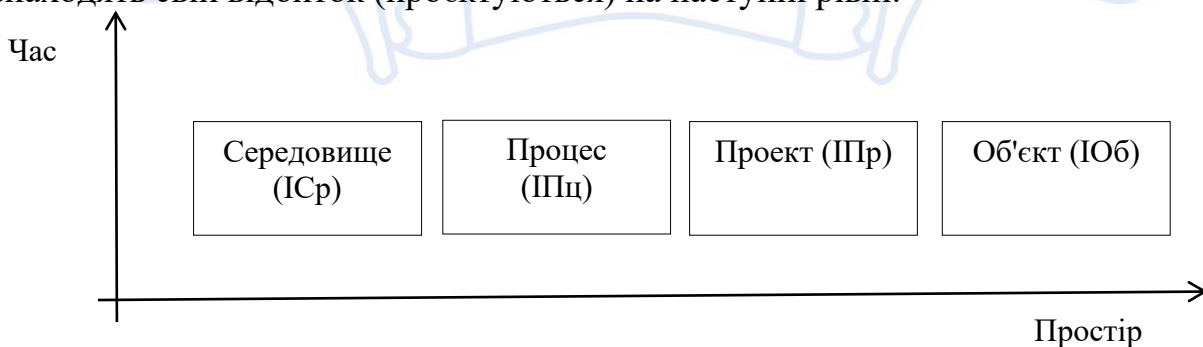

Рис. 1. Подання типів систем у просторово-часовому континуумі

Fig. 1. Representation of types of systems in the space-time continuum

Виходячи з цих передумов, дослідження інноваційного розвитку регіону можна розглядати в ракурсі чотириспіральної моделі, яка «дозволяє пов'язати інновації у всіх сферах та показати їх взаємовплив. Так, як регіон, є суб'єктом мезорівня, теж структурно уявімо зміною названих підсистем: регіональна влада, яка регулює всі аспекти соціально-економічного розвитку регіону; регіональний соціум як структуроване за допомогою різних громадських організацій населення регіону; регіональна економіка як сфера процесів виробництва, споживання, розподілу та обміну; і регіональний бізнес, як система, що акумулює капітал та здійснює інвестиції у різні проєкти з метою отримання прибутку» [2], тобто маємо у складі «влада – соціум – економіка – бізнес».

На рис. 2 представлені існуючі основні недоліки, виявлені в результаті аналізу у стані ІРР. У цих умовах очевидна необхідність розробки відповідного підходу для ширшої інноваційної діяльності в територіальних утвореннях, а також пошуку ефективних управлінських підходів, заснованих на системному моделюванні процесів ФІРПІРР.

Рис. 2. Слабкі ланки у стані інноваційного розвитку регіону

Fig. 2. Weak links in the state of innovative development of the region

Уточнимо цілі побудови та використання системних математичних моделей при формуванні та реалізації програм ІРР.

1. Насамперед, важливо з'ясувати, як використовуватимемо понятійний апарат. Для цього, як раніше зазначалося, проведемо дослідження семантики поняття інноваційний розвиток та його складових для подальшого коректного використання в концептуальних, методологічних положеннях і математичних моделях, що розробляються, пропонованих у цьому дослідженні.

2. Необхідний проблемний аналіз інноваційного розвитку регіонів. Тут важливий комплексний аналіз інституційного середовища функціонування: аналіз державних стратегічних програм на предмет чіткості поставлених для

реалізації завдань, створюваних умов та середовища функціонування для ефективного інноваційного розвитку регіонів та галузей, що вимагатиме, насамперед, аналізу поточного стану. Метод економічної діагностики (національної, регіональної, галузевої) дозволить: виявити можливі джерела проблем у розвитку, визначити вектор інноваційного розвитку, забезпечити підсистеми регіонального ринку систематизованими аналітичними даними, провести аналіз та облік ризиків у розвитку.

3. Проведення економіко-математичної системної аналітики. У концепції системного аналізу та моделювання розвитку передбачено врахування взаємозв'язку між підсистемами з позицій цілісності, тобто оцінки та найбільш ймовірної реакції керованих об'єктів на дії інших окремих компонентів регіональної системи та впливу на кінцевий результат та майбутні умови розвитку. Такий підхід дуже важливий, оскільки стосовно регіонального розвитку передбачає, перш за все, вивчення причин, рушійних сил, області допустимих і реалізованих дій, явно або за їх наслідками для будь-якої з його підсистем. Тому необхідно дослідити різні компоненти регіональних та галузевих систем з діючими зв'язками та взаємозв'язки цих компонентів та систем, визначити та порівняти варіанти дій, щоб прийняти рішення на користь тих, які при досягненні якої-небудь мети не завдадуть шкоди іншим цілям. Для системного аналізу регіонального розвитку необхідно наступне: висловити у формі математичного критерію мотиви, що спрямовують поведінку підсистем та намітити ряд його альтернатив як галузь відповідної цільової функції; дати якісне та кількісне визначення закономірностей їх реакцій та можливі межі реакцій.

4. Системне моделювання передбачає оцінку цілей та засобів - ресурсів. Необхідні критерії для відбору цілей, які треба досягти на верхньому рівні, та оптимальні засоби їх досягнення – цілі нижніх рівнів. Тобто у складних системах завжди існує ієрархія цілей. Для формування та реалізації програм ІРР необхідна система інтегрованої (комплексної) оцінки інноваційного потенціалу регіону, оцінки варіантів розвитку програм, що дозволяє керувати оцінкою стану до необхідного показника відповідно до поставлених програм розвитку цілей, завдань і ресурсів.

5. Оскільки реалізація програм супроводжується певними об'єктивними умовами зовнішнього середовища, в яких йде їх реалізація, завжди існує ймовірність того, що вона з тих чи інших причин не зможе досягти своєї мети, тобто супроводжується ризиками. У цьому необхідна оцінка ризиків та визначення заходів щодо їх усунення чи згладжування. Також об'єктивні умови можуть вимагати коригування програм розвитку, все це, у свою чергу, потребує безперервного контролю та аналізу реалізації і, за необхідності, вжиття відповідних заходів.

6. У рамках системного моделювання важлива і відповідна система критеріїв оцінки ефективності управління інноваційним розвитком як на макро-, так і на мезорівні з можливістю своєчасної адаптації до економічної ситуації, що динамічно змінюється, що вимагає розробки та використання такого інноваційного важеля у вигляді мультиплікаторів ресурсів та їх оцінки, заснованих на системній взаємодії всіх ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровська О. Ю. Врахування структурних змін у стратегіях розвитку регіонів. *Економіка та держава*. 2013. № 7. С. 6–9.
2. Бутко М. П., Хомик О. Д. Методологічні засади формування сучасної парадигми політики регіонального розвитку. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 7–17.
3. Долженко І. І. Основи формування стратегії стійкого розвитку регіонів України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 200. С. 84–92.
4. Карпенко А. В. Стратегічне планування як інструмент інноваційного розвитку регіону. *Економіка. Фінанси. Право*. 2012. № 5. С. 3–7.
5. Корольков В. В. Прогнозування економічного розвитку регіону з використанням фактора технічного прогресу. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2013. № 3. С. 50–56.
6. Макаренко М. В. Методика відбору пріоритетних програм регіонального розвитку при формуванні регіональної економічної політики. *Економіка та держава*. 2014. № 4. С. 11–15.
7. Медвідь В. Ю. Методологічні основи прогнозування регіонального розвитку. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 1. С. 71–76.
8. Шульц С. Л. Регіональна політика в Україні: еволюційні засади та стратегічні перспективи. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 26–37.
9. Базилевич В. Д. Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 78–90.
10. Довбенко М. Криза економіки – не криза науки : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 304 с.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 19.12.2023 р.

Blyznyuk A. S.,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Philosophy and Management of the State Tax University,

60, blvd. Shevchenko, Kiev, 01032, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-8768-5177>

Olіinyk N. O.,

graduate student of Zhytomyr Polytechnic State University,

103, st. Chudnivska, Zhytomyr, 10005, Ukraine

e-mail: exsnaz@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-3789-6587>

SYSTEM PRINCIPLES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT MANAGEMENT OF THE REGION

Annotation. Further development of the clarification of the objectives of the construction and use of system mathematical models in the formation and implementation of programs of innovative development of regions was achieved: clarification of how the conceptual apparatus is used (conducting a study of the semantics of the concept of innovative development and its components); problem analysis of innovative development of regions (complex analysis of the institutional environment of functioning); conducting economic-mathematical system analysis (taking into account the relationship between subsystems from the point of view of integrity); system modeling (evaluation of goals and means – resources); assessment of risks and determination of measures for their elimination or smoothing (continuous control and analysis of implementation and, if necessary, taking appropriate measures); application of a system of criteria for evaluating the effectiveness of management of innovative development at both the macro and meso levels with the possibility of

timely adaptation to the economic situation (development and use of an innovative lever in the form of resource multipliers and their evaluation, based on the systemic interaction of all resources).

The analysis of approaches in the management of innovative development of the country and its regions, in the form in which they are used at present, allows us to conclude that they are insufficiently effective for the implementation of measures proposed by state programs. A fundamentally new approach and concept is needed for the processes of forming and implementing programs, as well as for the very development of strategic program documents, necessary changes in management, initially focused on performance, with the help of clearly, mathematically based, formulated tasks, goals and management criteria.

The system of managing the innovative development of the region should ensure the formation of optimal programs of regional development, which will allow for their preliminary assessment, analysis, tracking of possible scenarios of development of events and trends during implementation, correction of previously formed programs, using the capabilities of modern technologies. The study of the peculiarities of the development of regions in terms of innovative activity requires, first of all, a systematic study of the semantics of the concept of innovative development and its components.

System modeling of complex objects takes into account all existing direct, reverse, cross connections, while management is implemented using information and communication processes and connections of the circuit covering all other circuits. "Management of regional development, in particular, innovative development", implies the existence of management objects and subjects, the developed model also includes management of the formation of operating conditions. Until now, system modeling is widely used in solving management tasks as a methodological approach for formalizing management goals and criteria, researching the mechanisms of functioning of system objects.

Keywords: *innovations, innovative development, region, system principles, management.*

REFERENCES

1. Bobrovska, O.Yu. (2013). Consideration of structural changes in regional development strategies. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, 6–9. [in Ukrainian].
2. Butko, M.P., Khomyk, O.D. (2014). Methodological foundations of the formation of the modern paradigm of regional development policy. *Rehionalna ekonomika*, vol. 2, 7–17. [in Ukrainian].
3. Dolzhenko, I.I. (2014). The basics of forming a strategy for the sustainable development of Ukraine's regions in the conditions of European integration. *Naukovyy visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny*, vol. 200, 84–92. [in Ukrainian].
4. Karpenko, A.V. (2012). Strategic planning as a tool for innovative development of the region. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 5, 3–7. [in Ukrainian].
5. Korolkov, V.V. (2013). Forecasting the economic development of the region using the factor of technical progress. *Derzhava ta rehiony. Seriya «Ekonomika ta pidpryyemnytstvo»*, vol. 3, 50–56. [in Ukrainian].
6. Makarenko, M.V. (2014). The method of selection of priority programs of regional development in the formation of regional economic policy. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, 11–15. [in Ukrainian].
7. Medvid, V.Yu. (2013). Methodological bases of regional development forecasting. *Halyskyy ekonomichnyy visnyk*, vol. 1, 71–76. [in Ukrainian].
8. Schultz, S.L. (2014). Regional policy in Ukraine: evolutionary foundations and strategic perspectives. *Rehionalna ekonomika*, vol. 3, 26–37. [in Ukrainian].
9. Bazilevich, V.D. (2016). Economic science and education in the era of systemic transformations: new challenges and requests for fundamental theory. *Ukraine economy*, vol. 8, 78–90. [in Ukrainian].
10. Dovbenko, M. (2009) The crisis of the economy is not a crisis of science. VTS «Akademiya». Kyiv. [in Ukrainian].

The article was received by the editors 12.11.2023.

The article is recommended for printing 19.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-09>

УДК 338.246.8:711.4

Гібадулін Олексій Володимирович,

доктор філософії з публічного управління та адміністрування,

директор з персоналу ТОВ «UBC Group», м. Харків,

вулиця Лермонтовська, 7, м. Харків, 61024, Україна

e-mail: a.gibadullin@beer-co.com <https://orcid.org/0000-0002-8574-7941>**Дунаєв Ігор Володимирович,**

доктор наук з державного управління, професор,

професор кафедри економічної політики та менеджменту,

навчально-наукового інституту "Інститут державного управління"

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: i.dunayev@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0002-0790-0496>

НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО ПРОМИСЛОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Анотація. Стаття розвиває аналітичний підхід до побудови системи сталого промислового відновлення і залучення кваліфікованої робочої сили в регіональну економіку навіть під час війни. Мета статті – аналітичне обґрунтування вектору розвитку промисловості регіонів та визначення внутрішніх резервів, «точок зростання» промислового потенціалу українських регіонів як основи регенеративних процесів у період дії воєнного стану та після бойових дій. Автор зауважує, що ключовим елементом у процесі формування системи сталого промислового відновлення є розуміння наявності внутрішніх ресурсів, факторів, що сприяють їх ефективному використанню та визначенню на їх основі вектору побудови системи промислового відновлення регіонів. Це вимагає широкого наукового погляду на цю екстраординарну проблему і, як наслідок, комплексного аналітичного підходу. Такий підхід поєднував би і аналіз поточного стану промислових об'єктів, і визначення потреби у кадрах і ресурсах для модернізації з урахуванням як місцевих ресурсів, так і внутрішніх факторів, включаючи довжину логістичних ланцюгів, наявність попиту на продукцію та технологічні інновації. Станом на зараз можна фіксувати як динамізм регенеративних процесів, так і наукові «прогалини» у принципах системного аналізу при організації та керуванні відновленням промисловості, які стосувалися би відновлювальних процесів в промисловому секторі України вже сьогодні.

Як цитувати: Гібадулін О. В., Дунаєв І. В. На шляху до сталого промислового відновлення і розвитку України: дослідження регіональних систем у воєнний період. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 105–124. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-09>

In cites: Gibadullin, O.V., Dunayev, I.V. (2023). Towards a resilient industrial recovery of Ukraine: a study of regional systems in wartime. *State Formation*, no. 2 (34), 105–124. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-09> [in Ukrainian].

© Гібадулін О. В., Дунаєв І. В., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Стаття розкриває «точки зростання» для перегляду системи сталого промислового відновлення у період дії воєнного стану і після Перемоги як передумови повоєнного відновлення та сталого розвитку регіонів, що є базовою умовою пошуку та реалізації шляхів оптимального використання наявних ресурсів, подолання технологічних розривів та створення умов для повернення кваліфікованих мігрантів в Україну.

Ключові слова: відновлення, індустриальна економіка, промислова політика на регіональному рівні, промисловість, сталий розвиток, кваліфікована робоча сила, відновлення України.

Актуальність дослідження. При плануванні процесів системи промислового відновлення в умовному регіоні до та після війни в Україні, виборі найбільш перспективного вектора майбутнього розвитку, ключовими є аналітична оцінка як масштабів поточних збитків так і встановлення чинників, що сприяли регенеративним процесам у інфраструктурному просторі економіки промисловості. Саме оцінка перспективності секторів виробництва, з урахуванням ресурсного потенціалу, повинна бути покладена в основу визначення пріоритетних секторів для старту та розвитку відновлювальних процесів. Це вимагає широкого комплексного підходу, який би поєднував аналіз довоєнних помилок, поточного стану інфраструктурного простору економіки промисловості регіонів та динаміки змін показників розвитку промисловості протягом воєнних років, спрямованих на визначення та оцінку перспективності ключових «точок зростання» економічного потенціалу регіону.

Що тут важливо врахувати? Насамперед, це недовикористані місцеві ресурси в комплексі з внутрішніми факторами, що сприяли регенеративним процесам «тут і зараз», у період продовжуючихся активних бойових дій, а також стратегічний вплив відновлення промисловості сьогодні на досягнення цілей сталого розвитку у майбутньому. Станом на зараз, наряду з фіксуванням катастрофічних руйнування в промисловому секторі економіки України, можна з впевненістю стверджувати, що економіка промисловості вистояла та почала адаптуватися до найкризовіших умов з початку існування держави. Тому і визначення недовикористаного внутрішнього ресурсу регіонів, завдяки яким відбувся старт та прискорення регенеративних процесів у вітчизняній промисловості, як передумови повоєнного відновлення та сталого розвитку регіонів, є базовою умовою пошуку та реалізації шляхів оптимального використання наявних ресурсів, подолання технологічних розривів, створення екологічно-орієнтованої промисловості та соціально-орієнтованого середовища, сприятливого для повернення вимушених мігрантів.

Отже, потреба визначення та деталізації можливих «точок зростання», оцінка та наукове обґрунтування недовикористаного внутрішнього потенціалу регіонів задля практичної реалізації програм промислового відновлення саме сьогодні, у період дії воєнного стану, набуває своєї беззаперечної актуальності, як основа створення передумов для побудови системи сталого розвитку регіонів у повоєнний період.

Сучасні аналітичні дослідження проблематики процесів сталого розвитку регіонів та ключових «точок зростання» економічної складової у період бойових дій висвітлені у працях українських вчених (В. Бабаєв, А. Балашов, Д. Бікулов, М. Болдуєв, Ю. Городніченко, Ю. Джигір, І. Дунаєв, У. Іванюк, М. Коваленко, Н. Покровська, О. Резнікова, І. Сологуб, О. Суходоля, Ю. Харазішвілі та інші). Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних вчених, здійсненим в області теорії та практики перебігу відновлювальних процесів у промисловості регіонів в період бойових дій, варто зазначити, що динамізм поточних регенеративних процесів потребує постійного оновлення аналітичної бази, пошуку додаткового та визначення найоптимальнішого недовикористаного потенціалу, який здатен прискорити швидкість як відновлення промисловості так і створення додаткового внутрішнього ресурсу, з огляду на дії партнерів (блокування кордонів, затримка фінансової допомоги, тощо). При цьому, як вважаємо, проблематика реанімації виробничих потужностей регіонів в умовах воєнного стану та формування засад для побудови системи збалансованого розвитку регіонів у післявоєнний період наразі перебуває на початковій стадії наукового вивчення.

Постановка проблеми. Постановка проблеми для визначеної теми мого дослідження вимагає комплексного аналізу інфраструктурного простору економіки промисловості регіонів – від системних проблем довоєнного періоду, втрат першого року повномасштабної війни, до динаміки регенеративних процесів у період активних бойових дій, факторів і внутрішніх ресурсів, що сприяли оновленню. Основним завданням є визначення найбільш ефективних та ресурсомістких секторів промисловості регіонів, а також факторів внутрішнього середовища, що впливають на швидкість регенеративних процесів сьогодні та містять найбільший потенціал для розвитку у повоєнний період.

Серед невирішених питань досліджень варто виокремити дослідження потенційних «точок зростання» економічного розвитку регіонів, а також внутрішніх резервів для старту та розвитку відновлювальних процесів. Визначення оптимальних моделей використання наявних внутрішніх ресурсів для промислового відновлення в регіонах не менш значуще за додатковий фінансово-економічний ресурс та є ключовою основою як швидкості, так і ефективності відновлювальних процесів. Необхідно розглянути питання розвитку людських ресурсів, професійної перепідготовки населення з урахуванням зміни економічної мапи, а також створення нових робочих місць.

Метою статті є науково-аналітичне обґрунтування вектору розвитку промисловості регіонів та визначення внутрішніх резервів, «точок зростання» промислового потенціалу українських регіонів як основи регенеративних процесів у період дії воєнного стану та після бойових дій.

Використана методологія і загальна логіка дослідження охоплює послідовний огляд динаміки процесів у секторах промисловості України – від системних проблем довоєнного періоду, втрат першого року повномасштабної війни, до динаміки регенеративних процесів у період активних бойових дій протягом. Неординарність проблеми її комплексність та взаємозв'язок із системними проблемами розвитку економіки промисловості регіонів та держави у довоєнному періоді потребує одночасного аналізу як поточних ключових показників ефективності промисловості за секторами та регіонами, так і факторів внутрішнього середовища, що сприяли старту та ефективному перебігу регенеративних процесів. При цьому необхідно чітко усвідомлювати [10; 25], що саме у найбільш ефективних секторах регіональної промисловості, які сприяли швидкому старту регенеративних процесів у період активних бойових дій, криється недовикористаний потенціал як для сталого розвитку регіонів у майбутньому, так і для отримання додаткового фінансового ресурсу вже сьогодні.

Ця стаття підкреслює важливість аналітичної концептуалізації при виборі вектору побудови системи промислового відновлення на регіональному рівні вже сьогодні та відіграє вирішальну роль у забезпеченні якнайшвидшого та якісного результату у майбутньому. Таким чином, необхідні подальші системні дослідження перебігу процесів у промисловому відновленні регіонів, які дозволять визначити та скорегувати майбутню регіональну політику сталого розвитку, аналітично доведуть прозорість та зрозумілість управлінських рішень, позитивно вплинуть на рівень мотивації для досягнення спільного результату. Отже, покрокова логіка викладення подальшого матеріалу у статті така:

- 1) узагальнення системних проблем економіки промисловості регіонів у довоєнний період;
- 2) огляд втрат та руйнувань періоду початку повномасштабного вторгнення та динаміки показників промисловості регіонів протягом останніх років;
- 3) огляд перебігу відновлювальних процесів, факторів, що сприяли ефективному старту та прискоренню швидкості регенерації підприємств, секторів промисловості, які найскоріше адаптувалися до викликів бойових дій;
- 4) концептуальна пропозиція «точок зростання» та вектору реалізації промислового відновлення регіонів.

Виклад основного матеріалу. Єдиний інфраструктурний простір розвитку промисловості є базовою основою економічної складової сталого розвитку регіонів України. Нажаль, ще до початку повномасштабного вторгнення, вітчизняна промисловість декларативно орієнтувалася на так звану «індустрію 4.0» [19], а фактично – застрягла у так званій «індустрії 2.0». Близько 97 % експорту становили продукти з невеликою часткою доданої вартості, а високотехнологічний експорт складав усього 3–5 % (за рахунок деяких ІТ-продуктів, розробок космічної галузі, машинобудування тощо).

За останні десять років (з 2010 по 2020 рік) обсяги наукових досліджень і розробок в Україні зменшилися на 45 % (виміряні в доларах за паритетом купівельної спроможності), а кількість дослідників скоротилася більш ніж вдвічі (на 62 %). Україна увійшла до списку країн з найнижчою концентрацією дослідників (11 осіб на 10 тисяч населення проти 55 в країнах ЄС та ОЕСР) і має один з найнижчих рівнів "науково-дослідної капіталізації" ВВП (дослідження і розробки, проведені в Україні в 2020 році, становили лише 0,4 % ВВП). Всі компоненти єдиного інфраструктурного простору працювали без належної вертикальної та горизонтальної координації, покладаючись виключно на комерційний інтерес і власні фінансові можливості [1; 25].

З початком військової агресії негативні тренди розвитку інфраструктурного простору економіки промисловості регіонів тільки підсилювались за рахунок безпрецедентної матеріальної шкоди, пов'язаної з руйнуванням фізичних активів (за оцінкою Світового банку спільно з Урядом України та Європейською Комісією, втрати становили 97 мільярдів доларів США (тільки за період з 24 лютого до 1 червня 2022 року, збитки, які враховують зміни в економіці внаслідок перетину втрат у різних секторах, оцінювалися у 252 млрд дол. США, а відновлення зруйнованих активів, з урахуванням їх модернізації – в 349 млрд дол. США (що перевищувало ВВП України 2021 році у 1,6 рази) [20]. А станом на кінець 2023 року сукупні, економічні, соціальні та інші втрати України становлять вже майже 499 млрд. дол. Найбільше постраждали сектори торгівлі, промисловості, сільське господарство, енергетика і транспорт [16]. Внаслідок війни Україна втратила від 30 % до 50 % своїх виробничих потужностей, переважно у важкій індустрії, де було зайнято від 25 % до 30 % економічно активного населення. Блокування логістичної інфраструктури, звуження ринків збуту та блокування агресором експортних шляхів призвели до переорієнтації українських експортних потоків зі Сходу на Захід. У 2022 році частка країн СНД у структурі українського експорту скоротилася вдвічі – з 11 % до 6 %, а частка Китаю – з 11,8 % до 5,6 %. Натомість частка ЄС зросла з 39 % до 63 % [11]. Це свідчить про те, що Україна активно інтегрується в європейський ринок та диверсифікує свої експортні потоки, що є важливим кроком до економічної безпеки та стабільності.

Внаслідок війни стала закріплюватися суто сировинна орієнтація виробництва, де частка низькотехнологічної та сировинної продукції становить близько 58,3 % від загального обсягу промислового виробництва. При цьому частка низькотехнологічних галузей зросла з 23,9 % у 2021 р. до 26,8 % у 2022 р., тоді як частка середньо-низькотехнологічних галузей скоротилася з 27,3 % до 17,4 %. Водночас частка добувної галузі зменшилася на 2 в.п. – з 16,1 % до 14,1 %, головним чином через збільшення частки постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря й водовідведення з 22,6 % до 32,3 %. Частки високотехнологічних (2,3 %) та середньо-високотехнологічних (6,9 %) галузей залишилися на низькому рівні. Водночас, попри зменшення частки

добувної галузі та стабільну присутність високотехнологічних секторів, спостерігається тенденція до деіндустріалізації економіки. Проте, інноваційний розвиток відзначається в оборонній промисловості та ІТ-секторі, що демонструє потенціал для «індустрії 4.0». Це підкреслює необхідність переорієнтації економічної стратегії на інноваційні та високотехнологічні галузі для подолання тенденцій деіндустріалізації: з понад 60 індустріальних парків реально працюють лише 4. Реальний інноваційний розвиток спостерігався в новій оборонній галузі (дрони, радіоелектронна боротьба) та в ІТ-галузі (щорічне зростання 25-30%), яка з 2021 року стала ключовою в експорті. Як бачимо, війна призвела до закріплення сировинної моделі економіки з низькою часткою інноваційних та високотехнологічних галузей, а розвиток інноваційної інфраструктури різко сповільнився; позитивна динаміка спостерігається лише в оборонній та ІТ-галузях.

Змінний внутрішній енергодефіцит (через нестабільні обсяги і джерела енергопоставок) та висока енергомісткість української промисловості, посилені російською агресією і масованими обстрілами енергетичної інфраструктури з жовтня 2022 р., призвели до скорочення виробництва та зниження цінової конкурентоспроможності. Розпочаті з жовтня 2022 р., ураження і пошкодження росіянами близько 40% [24] енергосистеми спричинило аварійні вимкнення та обмеження для промисловості, особливо у хімічній галузі та виробництві пластмас, де випуск продукції скоротився на 70% у 2022 р. Це, разом з критичним зростанням імпорту, в тому числі через контрабанду, що заміщує внутрішнє виробництво, ставить під загрозу економічну безпеку країни і вимагає негайного реагування та адаптації стратегії промислового розвитку до нових умов [17].

Макроекономічні втрати негативно вплинули на соціальну складову сталого розвитку регіонів [25; 10] знизивши показники рівня життя всіх верств. Руйнування інфраструктурного простору промисловості регіонів, економічний спад супроводжувався зростанням безробіття та вимушеною трудовою міграцією в інші країни і, як наслідок, втратами пенсійного фонду та відповідними проблемами у пенсійному забезпеченні, а рівень бідності збільшився до 21% [20].

Крім прямих втрат Україна понесла екологічні збитки, пов'язані з необхідністю очищення територій, щонайменш у \$73,2 млрд., у торгівлі і промисловості – на \$47,5 млрд, сільському господарстві – на \$28,3 млрд., транспорті – на \$26,1 млрд, культурі і туризмі – на \$19,3 млрд [20].

У 2022 р. українська економіка зазнала дуже значних (майже на 30–33%) втрат. За офіційними даними Держстату, втрати реального ВВП України склали 29,1% за 2022 рік. Попри це, оперативна оцінка показала незначне зростання ВВП на 2,4% у першому кварталі 2023 року порівняно з попереднім кварталом, з урахуванням сезонного фактора. Урядові прогнози на 2023 рік свідчать про падіння реального ВВП на 10,5% у першому кварталі порівняно з аналогічним періодом 2022 року, наслідком чого стали попередні падіння: 31,4% у

четвертому кварталі, 30,6 % – у третьому, 36,9 % – у другому, та 14,9 % – у першому кварталі 2022 року. З позитивного боку, МВФ та Нацбанк України у травні та квітні відповідно оновили свої прогнози, покращивши оцінки зростання ВВП України на 2023 рік до 2 % і 3,2 % з початкових 0,3 % і 1 %. Також інвестиційні компанії Dragon Capital та ICU [15] передбачають зростання на 4,5 % та 5 %. Ці показники відображають стійкість української економіки перед обличчям агресії РФ, підкріплену допомогою західних партнерів, що дозволило забезпечити фінансування критичних бюджетних потреб та оборонних витрат.

Зростання ВВП України у другому кварталі 2023 року на 19,5 % вказує на більш ефективну адаптацію економіки до умов війни та надзвичайних обставин господарювання, ніж це було б у 2022 р. Попри тодішню відсутність даних від Держстату про зміни ВВП у 4-му кварталі 2023 року, Національний банк України оцінив його зростання у 6,5 %. Загальний прогноз НБУ на 2023 рік покращився з 4,9 % до 5,7 %, причому очікується подальше зростання ВВП на 3,6 % у 2024 році та 5,8 % у 2025 році. Віцепрем'єр-міністр Юлія Свириденко зазначила, що за попередніми оцінками Міністерства економіки, економіка зросла на 5 % у 2023 році, що є позитивним сигналом відновлення. Значне зростання було зафіксовано в державному управлінні та обороні, завдяки збільшенню зарплати військових та фінансуванню оборонних програм, а також у будівництві, сільському господарстві, внутрішній торгівлі та переробній промисловості. На фоні зростання експорту товарів з України до \$36 млрд, імпорт склав \$63,5 млрд, свідчить про скорочення товарного експорту протягом двох років: з \$68,2 млрд у 2021 році до \$44,2 млрд у 2022 році. Продовольство та метали залишаються ключовими категоріями українського експорту, залежні від логістичної доступності. Незважаючи на певне відновлення промисловості у 2023 році, важливу роль у підтримці стабільності відіграла міжнародна фінансова допомога, загальний обсяг якої за два роки війни склав \$75 млрд, з яких 67 % надійшло від ЄС і США, дозволивши покрити бюджетні потреби, соціальні витрати і забезпечити фінансову стабільність, а також створити умови для макроекономічної стабільності.

Після значного (на третину) економічного спаду у 2022 році, у 2023 році вітчизняний ВВП зріс на 5 %: хоча це і для нормальної економіки і чудова цифра, але в Україні це сталося через низьку повоєнну базу для росту. Таке зростання, яке віцепрем'єр-міністр – міністр економіки Юлія Свириденко називає відновлювальним, і вона водночас підкреслює значні ризики, які пов'язані з залежністю української економіки від зовнішньої підтримки. Єврокомісія прогнозує, що до 2025 року держборг України сягне 98,3 % ВВП, що вказує на невизначеність майбутніх умов співпраці з міжнародними партнерами.

Більшість експертів одноставні, що головними «драйверами» зростання у 2023 році були рекордні врожаї, відновлення експорту, зростання внутрішнього попиту та підвищення виробництва на потреби військових. Богдан Данилишин,

ексміністр економіки України, на перше місце серед вітчизняних драйверів росту ставить саме ОПК: «Зростання відбувається за рахунок нарощування обсягів оборонно-промислового комплексу та непоганих врожаїв у аграрному секторі. Оборонно-промисловий комплекс і сільське господарство – ось «локомотиви» нашої економіки на поточний момент». В свою чергу Олег Гетьман, координатор експертних груп Економічної експертної платформи, координатор групи «Податкова реформа та реформа Фінансового сектору» Реанімаційного пакету реформ, на перше місце ставить фактор «зернового коридору», який мав позитивний вплив на всі експортні галузі. Він називає п'ять «драйверів» росту, які й дають значний сукупний ефект, доповнюючи один одного: логістичний (зерновий коридор, що дало близько 10 млрд дол. виручки і відповідних доходів до бюджету з експорту), внутрішній попит, IT-галузь (додає до ВВП близько 4 %, допомога партнерів (ця допомога йде не лише нам до золотовалютних резервів, але, через соцдопомогу та інші програми, потрапляє безпосередньо до економіки, урядові програми підтримки та оборонно-промисловий комплекс).

Тим часом, Дмитро Ливч, керівник ГО «EasyBusiness» та аналітичного напрямку «Центру економічного відновлення», серед внутрішніх «локомотивів» економіки називає адаптивність вітчизняного бізнесу та підтримку держави: «Інші фактори, які позитивно впливають на пришвидшення відновлення, це рекордна врожайність, зростання виробництва в металургії, розширення альтернативних логістичних каналів для експорту тощо». Богдан Данилишин акцентує увагу на необхідності збільшення підтримки для кожної з цих «точок росту» та на те, що експортні можливості все ще обмежені: «Сільське господарство економічно самодостатнє, однак потребує розв'язання логістичних проблем. У майбутньому, щоб прискорити зростання економіки, потрібно стимулювати створення робочих місць в переробній сфері промисловості, знижувати імпортозалежність, підвищувати ступінь переробки вітчизняної сировини, локалізувати виробництво. Для цього потрібні державні стимули, податкові, кредитні, грантові. Ми залежні від зовнішньої допомоги, однак при вмілому її використанні кожен долар може мати значний мультиплікативний ефект». Ключовою ж передумовою для прискорення швидкості відновлення економіки у 2024 році називають зменшення безпекових ризиків. Водночас головні надії бізнесу на відновлення, у довгостроковій перспективі пов'язані саме з фактором безпеки, а у короткостроковій – зі зростанням відпускних цін; уповільненням темпів зменшення кількості працівників та забезпеченістю замовленнями. Серед стримуючих факторів представники промисловості виділяють зростання собівартості виробленої продукції, низький споживчий попит та брак трудового ресурсу [2].

Дослідження динаміки статистичних показників за видами діяльності та основними промисловими групами (таблиці 1 і 2 [6]) як підтверджує обережний оптимізм у прогнозах подальшого розвитку вітчизняної промисловості у форс-мажорних обставинах.

Таблиця 1

Індекси промислової продукції за видами діяльності та основними промисловими групами (ОПГ) за 2013-2022 роки

Table 1

Indices of industrial production by types of activity and main industrial groups (OPG) for 2013-2022

Галузь	Роки									
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Промисловість	95,7	89,9	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5	95,5	101,9	63,3
Добувна та переробна промисловість	95,2	89,3	87,9	104,1	102,4	103,0	100,2	95,0	102,1	62,3
Переробна промисловість	92,7	90,7	86,9	105,6	105,2	102,9	100,9	94,1	102,4	59,0

*Джерело [6].

Таблиця 2

Індекси промислової продукції за основними промисловими групами 2013-2022 роки

Table 2

Indices of industrial production by main industrial groups 2013-2022

Основні промислові групи	Роки									
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Товари проміжного споживання	Нема даних	91,6	88,3	104,4	98,3	102,1	99,1	96,6	106,1	43,3
Інвестиційні товари	Нема даних	79,7	84,9	102,1	112,0	114,5	99,0	79,5	105,6	54,8
Споживчі товари короткострокового використання	Нема даних	101,7	89,0	107,8	107,1	98,9	101,9	99,0	95,4	76,4
Споживчі товари тривалого використання	Нема даних	88,7	81,4	100,2	117,6	102,3	106,0	98,1	117,0	60,3
Енергія	Нема даних	85,5	87,6	101,9	96,1	103,2	98,0	97,6	100,2	78,5

*Джерело [6].

Промислове виробництво в Україні продемонструвало значний ріст у першому півріччі 2023 року, досягнувши 97,1 % від показника попереднього року, який становив 68,1 %. Особливо вражаючими є досягнення в переробній промисловості, де індекс виробництва сягнув 103,1 %. Добувна промисловість та енергетичний сектор також показали позитивні зміни з індексами 90,8 % та 88,6 % відповідно. Обсяг реалізації промислової продукції у першому півріччі 2023 року зріс на 6,5 % порівняно з аналогічним періодом 2022 року, досягнувши 1 549 660,1 млн грн. Економічні настрої в країні покращилися, індикатор в квітні-червні 2023 року показав позитивне значення 9,4 %.

Згідно з макроекономічним аналізом станом на 29 вересня 2023 року, промислове виробництво відновило до двох третин довоєнного рівня. У другому кварталі 2023 року воно зросло на 16,6 % порівняно з аналогічним періодом минулого року, досягнувши 67 % від довоєнного обсягу [11]. Енергетика та переробна промисловість показали покращення, але добувна промисловість зазнала незначного спаду. Як бачимо, стійке зростання промислового виробництва в умовах війни та економічних труднощів свідчить про адаптивність української економіки та ефективність вжитих заходів щодо її відновлення. Також трохи позитивна динаміка у секторі енергетики та переробної промисловості підкреслює потенціал для подальшого відновлення та зростання, незважаючи на виклики, пов'язані з добувною промисловістю та загальним станом економіки.

Найшвидше зростання промислової активності, за обсягами реалізованої продукції, показали підприємства [6]:

- 1) харчової промисловості (зростання з квітня 2022 р., приблизно 50 %),
- 2) виробництво хімічної продукції, пластмасових та гумових виробів (зростання з березня 2022 р., приблизно 40 %),
- 3) металевих виробів, будівельних матеріалів (зростання з травня 2022 р., приблизно 50 %),
- 4) товарів народного вживання (зростання з березня 2022 р., приблизно 40 %).

Регіональні підприємства з секторів виробництва товарів народного споживання, будівельних матеріалів, продуктів та напоїв, орієнтовані на внутрішнього споживача, продовжили зростання обсягів виробництва та реалізації за рахунок задоволення внутрішнього попиту населення та замовлень будівельної галузі для відновлення соціальної та комунальної інфраструктури. Найоптимістичніші показники зростання показали підприємства, постачальники сировини для яких знаходяться в межах регіону розташування виробничих потужностей, як за рахунок вартості та доступності сировини для виробництва, так і за рахунок вартості та швидкості доставки. Обсяг виробництва та реалізації у порівнянні січень-червень 2023 року зафіксував зростання: харчова промисловість (в 6 разів), будівельних матеріалів, готових металевих виробів електродвигунів, трансформаторів (у десять разів), виробів з пластику та гуми (у 9 разів). Основними чинниками, за рахунок яких відбулася швидка регенерація виробничої діяльності підприємств цих груп, на наш погляд, виступили:

– орієнтація на регіональні ринки збуту (гарантований попит продуктів підприємств для потреб населення регіонів, що дозволило швидко отримати додатковий фінансово-економічний регенеративний ресурс);

– логістичних ланцюги (у регіонах дислокації підприємств розташовані і сировина для виробництва, і ринок збуту, що робить подібні підприємства досить незалежними від довгих логістичних ланцюгів, що сприяє швидкому відновленню економічної активності);

– гнучка та адаптивна система виробничих циклів (швидше за все відновили роботу або підприємства малого та середнього бізнесу, або дочірні виробництва транснаціональних корпорацій. Автоматизація процесів на подібних підприємствах дозволила як швидко відновити штат працівників).

Отже, підприємства, що орієнтовані на випуск товарів за саме цими промисловими групами, виявилися найбільш адаптованими до викликів та ризиків активних бойових дій та, як ми вважаємо, потенційно можуть бути внутрішнім резервом для побудови системи промислового відновлення як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні.

Ще у березні-квітні 2022 року українські експортно орієнтовані підприємства показали скромніше зростання близько 15 %, досягнувши рівня підприємств, що працюють на внутрішньому ринку, лише у вересні-жовтні 2022 року [6]. Це додатково вказує, що сировинна орієнтованість внутрішнього промислового виробництва та експорту ставить під загрозу спроможність регіональної промисловості до швидкого відновлення та системної повоєнної відбудови. У 2022 році частка продукції добувної галузі у структурі реалізації сягнула понад 20 %, а в експорті дві третини продукції склали сировина та напівфабрикати, з яких майже половина була сировиною. Особливо велику частку у експорті займали руди і мінерали (7,4 %) та зернові та олійні культури (29 %). На тлі зростання попиту на різноманітну промислову продукцію для відновлення, нестача внутрішнього постачання призводить до збільшення імпорту, що погіршує платіжний баланс, зменшує надходження до державного бюджету та призводить до занепаду промислового підприємництва. Як бачимо, потреба в різноманітній промисловій продукції для відновлення в умовах обмеженої внутрішньої пропозиції підкреслює необхідність диверсифікації виробництва та зменшення залежності від сировинного експорту для стійкого економічного відновлення.

Зважаючи на історичну структуру української промисловості та експорту, першочерговими напрямками державного стимулювання промислового перероблення, здатними пришвидшити відновлювальні процеси, треба вважати поглиблення перероблення в галузях з найбільшим сировинним потенціалом – сільськогосподарської, мінеральної та металеві сировини. Водночас необхідно тримати курс промислової відбудови регіонів на істотні парадигмальні зміни у підходах до розвитку промисловості, прямуючи до виробництва на базі підходів «індустрії 4.0», шляху євроінтеграції та вбудови у глобальні ланцюги створення доданої вартості. Зокрема – екологічність виробництв та циркулярність, а також величезні акумульовані обсяги вторсировини актуалізують завдання відчутного нарощування вторинного перероблення [21].

Отже, першою точкою прискорення швидкості відновлювальних процесів у регіональній промисловості, яка б могла бути актуальна для кожного з регіонів, та враховувала процеси трансформації економіки промисловості з сировинної орієнтації на «індустрію 4.0» є будівельна галузь. Сировинний ресурс (пісок, глина та інші корисні копалини), з яких можна виробляти більшість видів будівельної продукції є в кожному регіоні, гарантований попит на продукцію обумовлений необхідністю відбудови, надходження інвестицій та оптимізація виробничого процесу можлива в рамках міжнародних програм трансформації.

Перероблення вторинної сировини, як промислових, так і побутових відходів, стає ключовим фактором для прискорення темпів промислового відновлення в Україні, доступним у кожному регіоні. Щорічно в Україні накопичується 434 млн тон промислових та 14,6 млн тон побутових відходів, з яких лише близько 5 % переробляється (включаючи скло, пластик, алюмінієві пляшки, папір, картон, текстиль) [9], а приблизно 1% використовується для виробництва енергії. На тлі масштабних руйнувань внаслідок військових дій Росії на українській території, зокрема на деокупованих територіях Київської, Чернігівської та Сумської областей, утворилось 15,2 млрд тон відходів. Крім того, в Україні нараховується понад 200 тис. знищених легкових і вантажних автомобілів, а знищена військова техніка ворога додала ще 520 тис. тон відходів [12].

Відсутність досі в Україні ефективної системи роздільного збору та перероблення відходів, а також необхідність імпорту вторсировини, підкреслюють критичну потребу в оптимізації процесів використання вторинних ресурсів [4]. Запровадження інтегрованої системи управління відходами, передбаченої Законом України «Про управління відходами», стане вирішальним кроком до підвищення рівня перероблення та зменшення залежності від імпорту, що сприятиме економічному відновленню та сталому розвитку країни [18]. Отже, повне «перезавантаження» системи використання вторинних ресурсів через розвиток переробної промисловості у місцевих громадах може стати потужним каталізатором економічного відновлення України, і це дозволить зменшити залежність від імпорту сировини та сприяти створенню екологічно сталої економіки. Також, ми певні, подібний підхід не тільки дозволить відновити виробничу активність в регіонах, позитивно впливаючи на економічну складову цілей сталого розвитку, але й прямо вплине на соціальну складову, створюючи додаткові робочі місця, та на екологічну складову - розв'язуючи питання утилізації відходів.

Наступна точка прискорення швидкості відновлювальних процесів у промисловості, що базується на доступності ресурсів для виробництва, повинна визначатися окремо на регіональному рівні та пов'язана з історичною спеціалізацією регіону, як то: машинобудування, переробка корисних копалин, або продукції сільського господарства.

Для аграрно-орієнтованих регіонів потенціал відновлювальних процесів у промисловості на основі доступності сировинного ресурсу може ґрунтуватися на нарощуванні внутрішнього перероблення продукції сільгоспвиробників та є визначальним чинником збільшення експортних надходжень, забезпечення економічної безпеки загалом та прискорення швидкості відновлювальних процесів.

Перманентні (у 2022–2023 рр.) загрози від Росії щодо силового закриття чорноморських «зернових коридорів», високі витрати на сухопутне транспортування та обмеження з боку ЄС на імпорт кукурудзи, ріпаку та соняшнику з України створюють ризики для зменшення обсягів експорту. Аналізуючи експортні дані, можна відзначити, що виробництво борошна та круп може створювати вартість на експорт, яка в три рази перевищує таку при виробництві зерна, а готова продукція з борошна збільшує цю вартість у 11 разів. У цілому, перероблені харчові продукти, як-от олія та борошно, формують вдвічі меншу частку вартості експорту при значно менших тоннажах порівняно з відповідною сировиною (15,2 % проти 32,6 %). Зокрема, середнє зростання вартості експортної тони спостерігається у виробництвах м'ясних (у 1,5 раза), молочних (у 3,2 раза), плодоовочевих продуктів (у 1,4 раза), а також олії (у 2,6 раза) та цукрової кондитерської продукції (у 2,5 раза). Високий попит на технічні зернові, олійні культури, залишки та відходи харчової промисловості може спонукати до розвитку внутрішніх виробництв альтернативного палива [5]. Як бачимо, Україні слід (звичайно, після силового "відсунення" Росії від українських морських берегів, як це почало відбуватися з другої половини 2023 р.) терміново сфокусуватися на переробленні зернових та інших агропродуктів може суттєво підвищити вартість українського експорту та зменшити залежність від зовнішніх загроз та обмежень.

Для регіонів з промисловою орієнтацією – машинобудування (більше 9 тис одиниць комунального та господарчого транспорту було знищено під час війни, понад 80 тис сільськогосподарської техніки пошкоджено або знищено). До початку повномасштабної війни 30 % комунальної техніки Україна імпортувала з Білорусі. Зрозуміло, що цього імпорту більше не буде. 50 % постачань – це вживана техніка із Європи. Якщо говорити про с/г техніку і машини – там історично теж більше 60 % споживання – це імпорт з країн ЄС та США. Тож виробництво комунального транспорту і сільськогосподарської техніки – ще одна галузь, яка є перспективною з точки зору створення власної промисловості. Тим більше, що зараз діють пільги для українських виробників вітчизняного комунального транспорту в межах закону про локалізацію. Децентралізація логістики. Близько 20 % складів класу «А» та «В» було знищено за час повномасштабної війни. Тож зараз є дефіцит складських приміщень. Тому для відбудови після війни важливо створити систему децентралізованої логістики з великою кількістю регіональних хабів. Тобто потрібен великий логістичний склад у кожній області. Щонайменше десять логістичних хабів біля кордонів з країнами ЄС. І логістичні хаби безпосередньо біля міст, де відбуватиметься масштабна відбудова.

Для регіонів, які спеціалізуються на видобутку корисних копалин (Запорізька, Дніпропетровська, Сумська, Кіровоградська, Полтавська, Харківська (газ і газоконденсат)), ключем до відновлення може стати оптимізація використання їх сировинного потенціалу. Згідно з рішенням РНБО України, підкріпленим Указом Президента № 306/2021 від 23 липня 2021 року,

визначено перелік стратегічно важливих металічних та неметалічних руд. Проте ефективна політика стимулювання розвитку цих галузей ще не реалізована, а виконання планів – лише на початковому етапі. З огляду на ресурсний потенціал, особливу увагу варто приділити розвитку видобутку та переробки літію, титану, графіту, з огляду на їх значний попит на внутрішньому та світовому ринках. Україна має значні запаси літію, що становлять третину від загальноєвропейських, проте використання цього ресурсу обмежено через військові дії та окупацію. Розвиток літієвої промисловості в Україні відкриває шлях до зменшення імпортозалежності ЄС та сприяє розширенню виробництва енергоємних продуктів, як-от батарей, кераміки, склокераміки [4]. Це відкриває перспективи не лише для експорту, а й для внутрішнього виробництва, спрямованого на відновлювальні потреби, з огляду на значну частку літію, який використовується у виробництві батарей та інших продуктів високої доданої вартості. Водночас, Україна має значний потенціал у видобутку нікелевих і титанових (20% від розвіданих світових покладів) руд, але реалізує лише невелику частку цього потенціалу, продаючи сировину замість створення власного виробництва кінцевої продукції.

Розвиток титанової промисловості в Україні залежить від ефективності приватизації державних компаній, таких як АТ «Об'єднана гірничо-хімічна компанія» та ТОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат», а також від задоволення внутрішнього та міжнародного попиту на продукцію. На 2020 рік світові потужності з виробництва титанової губки використовувалися на 60%, а Україна використовувала лише близько 10% своєї титанової сировини. Стратегічною метою є розвиток виробництва виробів з металевого титану, які мають вищу додану вартість, порівняно з виробництвом пігментів на основі двоокису титану. Це відкриває можливості для інтеграції в глобальні ланцюги поставок високотехнологічних галузей, таких як оборонна промисловість, аерокосмічна, автомобільна та медична, де основними споживачами є США та ЄС.

Існують перспективи заміщення і російського титану, що раніше постачався компаніям «Boeing» та «Airbus», українським титаном. У аерокосмічній промисловості ЄС споживає 67% металевого титану (в світі – 45%), а у виробництві промислового обладнання – 29%, та в оборонній промисловості – 2%. До війни Україна забезпечувала 12% імпорту ЄС металевого титану (РФ – 32%) та 4% титанової губки (РФ – 19%).

Україна також є одним з провідних світових виробників і експортерів графіту, з великим потенціалом у цій галузі [8], але наразі експортує переважно сировину. Проєкт «Graphene Flagship», ініційований Єврокомісією [14], досліджує використання графену в різних високотехнологічних секторах, підкреслюючи значення глибокого перероблення графіту.

Отже, термінове налагодження (не очікуючи Перемоги) ефективного використання сировинного потенціалу України в галузях, таких як титан та графіт, може стати каталізатором для розвитку високотехнологічних галузей та інтеграції у світові ланцюги поставок, зокрема шляхом заміщення імпорту та розширення експортного потенціалу країни. Це вимагає активізації зусиль з

приватизації та розвитку відповідних промислових потужностей, а також зосередження на інноваціях та технологічному розвитку.

Резюмуючи викладене можна зазначити, що:

1) активізація відновлювальних процесів з урахуванням недовикористаного потенціалу, що базується на доступності ресурсів та скороченні логістичних ланцюгів, у секторах вторинної переробки (будівельні відходи, пластик, сміття є в достатку у кожному регіоні); виробництва будівельних матеріалів (гарантований попит є у кожному регіоні); переробки сільськогосподарської продукції (сировина є майже у кожному регіоні); а також машинобудуванні та переробки корисних копалин здатне як прискорити швидкість відновлювальних процесів так надати додатковий фінансово-економічний ресурс.

2) Крім того збільшення глибини переробки дозволяє вирішити питання практичного впровадження принципів та технологій більш високих технологічних укладів (так звана «індустрія 4.0»), соціальної та екологічної орієнтації відновлюваних виробництв.

3) Драйверами відновлення промисловості на регіональному рівні, що здатні як адаптуватися до викликів так і швидко відновитися, принести додатковий фінансовий ресурс за рахунок ділової активності є підприємства (малий та середній бізнес) переробної промисловості (збільшення доданої вартості) орієнтовані на внутрішній ринок збуту (скорочення логістичного ланцюга поставок) та внутрішнього постачальника сировини (доступність ресурсів для виробництва).

4) Кооперація подібних підприємств здатна створювати нові ланцюги створення доданої вартості та бути основою відновлення інфраструктури регіонів (нові робочі місця, відновлення комунальної власності, соціальної інфраструктури, тощо).

5) Відновлення України повинно спрямовуватися на глибоку трансформацію економічної моделі, а саме: перехід від аграрно-сировинного типу до індустріально-інноваційного, з акцентом на розвиток сучасної високотехнологічної та цифровізованої промисловості у відповідності до глобального тренду "індустрії 4.0". Україна мусить ініціювати цей процес самостійно, аби уникнути пастки перетворення на вторинну аграрну державу без перспектив на виробництво високоінтелектуальних і капіталомістких товарів. Це вимагає особливої уваги до розробки стратегій інноваційного розвитку, адже політичні союзники можуть не запропонувати Україні інноваційний сценарій, вважаючи її лише джерелом аграрної продукції та сировини.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

На основі проведених вище досліджень можна зробити такі агреговані висновки.

1) Втрати першого року війни (приблизно 29 % реального ВВП у 2022 році, 30-50 % виробничих потужностей, 25–30 % робочих місць, близько 73,8 % підприємств) вдалося зупинити, але агресія призвела до закріплення сировинної орієнтації виробництва (частка низько технологічної та сировинної

продукції в структурі промислового виробництва становить близько двох третин (58,3 %) та підсилення традиційних проблем інституційного характеру. У 2023 році близько 90 % підприємств відновили роботу, але ключовими проблемами вітчизняної промисловості залишається питання фізичної безпеки, відновлення матеріально-технічної бази та виробничих активів, відтворення та оптимізація логістичних ланцюгів та ланцюгів створення доданої вартості, втрата трудового ресурсу (демографічна криза та вимушена міграція, системна криза та тінізація ринку праці), втрата фінансового ресурсу, нестабільність курсу, інфляційні процеси, зупинення інвестицій у системний розвиток, освіту, інновації, зростання цін на паливо та енергоресурси, обмеження, або втрата традиційних ринків збуту.

2) Невеликі регіональні промислові підприємства (малий та середній бізнес сектору переробної промисловості), з гнучкою системою виробничих циклів, орієнтовані на регіональні ринки збуту та поставок сировини виявилися:

- найбільш адаптованими до викликів та ризиків воєнного стану за рахунок обмеженості розмірів, гнучкості виробничої інфраструктури,
- здатними швидко відновлювати ділову активність за рахунок власної ресурсозбереженості, географічної доступності та швидкого відновлення ресурсного потенціалу,
- здатні запрошувати виробничу активність в умовах ризиків за рахунок географічної доступності ринків поставок сировини та ринків збуту,
- спроможні виступити драйверами отримання додаткового фінансового ресурсу для відновлення та розвитку соціальної інфраструктури регіонів, за рахунок наростаючого темпу ділової активності.

3) Основними чинниками, за рахунок яких відбулася швидка регенерація виробничої діяльності регіональних підприємств виступили:

- гарантований попит на продукцію підприємств на внутрішньому ринку (для потреб населення у регіонах розташування виробничих потужностей), відновлення та розвиток попиту дозволило швидко отримати додатковий фінансово-економічний регенеративний ресурс;
- скорочення логістичних ланцюгів поставок сировини та відвантажень продукції (у регіонах дислокації підприємств розташовані і сировина для виробництва, і ринок збуту, що робить подібні підприємства досить незалежними від довгих логістичних ланцюгів, що сприяє швидкому відновленню економічної активності);
- гнучка та адаптивна система виробничих циклів (автоматизація процесів на подібних підприємствах дозволила як швидко відновити штат працівників, так і зневілювати брак працівників на ринку праці);
- наявність економічних ресурсів для відновлення (або малий та середній бізнес, відновлення якого не потребувало значного додаткового вкладання коштів, або дочірні компанії транснаціональних корпорацій, за рахунок потужного фінансового ресурсу материнських корпорацій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амелін А. Роздуми про інвестяннє / Anatoliy Amelin. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02wvTnMwLu82sNiVXDtVxdvn9zofz4k1jvhy5G7KrKeXyAqkTx8S32488opMHV5TC71 (дата публікації: 04.04.2023 р.).
2. Бізнес поступово адаптується до поточних умов. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-postupovo-adaptuyetsya-do-potochnih-umov-i-pomyakshuye-negativni-ochikuvannya-schodo-svoyeyi-diyalnosti--dani-opituvannya-pidpriyemstv-u-lyutomu> (дата публікації: 01.03.2023 р.).
3. Відходи війни в Україні вже набули таких масштабів, яких на Європейському континенті не існувало з часів Другої світової війни. URL: <https://mepr.gov.ua/vidhody-vijny-v-ukrayini-vzhe-nabuly-takyh-masshtab...> (дата публікації: 09.11.2022 р.).
4. Дашборд із даними про загрози довкіллю. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 09.08.2023 р.).
5. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 09.08.2023 р.).
6. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.08.2023 р.).
7. Економіка у 2023 році. Огляд головних цифр та розмова з Юлією Свириденко. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/10/708593/> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
8. Інвестиційний атлас надкористувача. URL: <https://www.geo.gov.ua/wp-content/uploads/presentations/ukr/investicijn...> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
9. Інформація Асоціації управління відходами. URL: <https://www.wma.org.ua/> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
10. Коваленко М. М., Дунаєв І. В. Складові публічної політики в умовах реалізації мобілізаційної моделі розвитку економіки. *Теорія та практика державного управління*. 2023. Вип. 1 (76). С. 7–25. URL: <https://nabu.ua/ua/makroekonomichniy-analiz-na-29-veresnya-2023-roku.html>. DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01>
11. Медіаплатформа про екологічну політику України. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ukrainci-bukvalno-zhivut-u-smitti-a-b...> (дата звернення: 19.09.2023 р.).
12. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=0c71560f-5ed3-4f75-9f0a-467237e47e10&title=ZrostanniaVypVIiKvartali>
13. Науково-дослідна програма «*Graphene Flagship*». URL: <https://graphene-flagship.eu/>
14. Новий макропрогноз для України. Яким буде курс, ВВП та інфляція? URL: <https://ces.org.ua/macrooforecast-2023-2024/>
15. Офіційний телеграм-канал Прем'єрміністра України. URL: https://t.me/Denys_Smyhal/6968
16. Перспективи імпортозаміщення російських та білоруських товарів на внутрішньому ринку України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/perspektyvu-importozamishchennya-rosiyskykh-ta-biloruskykh-tovariv-na> (дата звернення 27.09.23)
17. Постанова КМУ від 27.09.2022 № 1073 «Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» (дата звернення 27.09.23).
18. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення 12.04.23).
19. Світовий Банк, Уряд України, Європейська Комісія. Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Серпень 2022. 269 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-ocinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_-ukr-1.pdf (дата звернення 12.04.23).

20. Стан та перспективи розвитку промислового перероблення сировинних ресурсів в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-promyslovoho-pereroblennya-syrovynnykh> (дата звернення 12.08.23).

21. Трекер економіки під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення 12.08.23).

22. Україна імпортує відходи з інших країн на мільярди. Чому так та як у нас працює бізнес з переробки сміття? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/18/675131/> (дата звернення 12.07.23).

23. Через пошкодження енергетичної інфраструктури Україна тимчасово не здійснює експорт електроенергії до Європи. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/229520.html> (дата звернення 12.07.23).

24. Dunayev I., Kuchma M., Byelova L., Jatkiewicz P., Bilichenko O., Poberezhets H. Wartime destruction: regional assessment of damage to Ukraine's infrastructure. *International Journal of Environmental Studies*. 2024. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862?scroll=top&needAccess=true> DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>

25. Factsheets – CRMS 2023. URL: https://screen.eu/wp-content/uploads/2023/03/SCREEN2_factsheets_LITHI... (дата звернення 12.07.23).

Стаття надійшла до редакції 18.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 25.12.2023 р.

Gibadullin O. V.,

PhD in public administration, Director of HR at UBC Group, Kharkiv

7, st. Lermontovska, Kharkiv, 61024, Ukraine

e-mail: a.gibadullin@beer-co.com <https://orcid.org/0000-0002-8574-7941>

Dunayev I. V.,

Dr.Sc. in public administration, professor,

professor of the Department of Economic Policy and Management,

Education and Research Institute of Public Administration

of V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: i.dunayev@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0002-0790-0496>

TOWARDS A RESILIENT INDUSTRIAL RECOVERY OF UKRAINE: A STUDY OF REGIONAL SYSTEMS IN WARTIME

Annotation. This article develops an analytical approach to building a system for sustainable industrial recovery and attracting skilled labor to the regional economy even during wartime. The goal of the article is to analytically justify the development vector of the industrial sectors of regions and identify internal reserves, "growth points" of the industrial potential of Ukrainian regions as the basis for regenerative processes during martial law and after combat operations. The author notes that a key element in the process of forming a system for sustainable industrial recovery is the understanding of the presence of internal resources, factors that facilitate their effective use, and the determination of the vector for building the industrial recovery system of regions based on them. This requires a broad scientific view of this extraordinary problem and, consequently, a comprehensive analytical approach. Such an approach would combine both the analysis of the current state of industrial facilities and the determination of the need for personnel

and resources for modernization, taking into account both local resources and internal factors, including the length of logistic chains, the presence of demand for products, and technological innovations. Currently, it is possible to observe both the dynamism of regenerative processes and scientific "gaps" in the principles of systems analysis in organizing and managing the recovery of the industry, which would be related to the recovery processes in the industrial sector of Ukraine today. The article reveals "growth points" for revising the system of sustainable industrial recovery during martial law and after Victory as a prerequisite for post-war recovery and sustainable development of regions, which is a basic condition for searching and implementing ways to optimally use available resources, overcoming technological gaps, and creating conditions for the return of skilled migrants to Ukraine.

Keywords: *recovery, industrial economy, industry, industrial policy at the regional level, sustainable development, skilled labor, Ukraine's recovery.*

REFERENCES

1. Amelin, A. (2023, April 4). Thoughts on investing. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02wvTnMwLu82sNiVXDtVxdvn9zofz4k1jvhy5G7KrKeXyAqkTx8S32488opMHV5TC71 [in Ukrainian].
2. National Bank of Ukraine. (2023, March 1). Business gradually adapts to current conditions. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-postupovo-adaptuyetsya-do-potochnih-umov-i-pomyakshuye-negativni-ochikuvannya-schodo-svoyeyi-diyalnosti--dani-opituvannya-pidpriyemstv-u-lyutomu> [in Ukrainian].
3. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (2022, November 9). The scale of war waste in Ukraine has reached levels not seen in Europe since World War II. URL: <https://mepr.gov.ua/news/33585.html> [in Ukrainian].
4. Environmental Hazard Dashboard. (2023, August 9). URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. State Customs Service of Ukraine. (2023, August 9). URL: <https://customs.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. State Statistics Service of Ukraine. (2023, August 15). Statistical information. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (*original in Ukrainian*)
7. Ukrainian Pravda. (2024, January 10). Economy in 2023: Review of the main figures and a conversation with Yulia Svyrydenko. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/10/708593/> [in Ukrainian].
8. Geological Survey of Ukraine. (2024, January 20). Investment atlas for mineral resource users. URL: https://www.geo.gov.ua/wp-content/uploads/presentations/ukr/investicijnyj_atlas_korystuvacha_nadrami.pdf [in Ukrainian].
9. Waste Management Association of Ukraine. (2024, January 20). URL: <https://www.wma.org.ua/> [in Ukrainian].
10. Kovalenko, M.M., & Dunayev, I.V. (2023). Components of public policy in the context of implementing the mobilization model of economic development. *Theory and Practice of Public Administration*, 1(76), 7–25. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/22287/20607> DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01> [in Ukrainian].
11. EcoPolitic Media Platform. (2023, September 19). URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ukrainci-bukvalno-zhivut-u-smitti-a-biznes-z-pererobki-ne-vykorystovuyut-na-povnu-3423432.html> [in Ukrainian].
12. Ministry of Economy of Ukraine. (n.d.). GDP growth in the fourth quarter. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=0c71560f-5ed3-4f75-9f0a-467237e47e10&title=ZrostanniaVvpVIiKvartali> [in Ukrainian].
13. Graphene Flagship. (n.d.). Graphene Flagship research program. URL: <https://graphene-flagship.eu/> [in Ukrainian].

14. Centre for Economic Strategy. (n.d.). New macro forecast for Ukraine. What will be the exchange rate, GDP, and inflation? URL: <https://ces.org.ua/macroforecast-2023-2024/> [in Ukrainian].
15. Official Telegram channel of the Prime Minister of Ukraine. (n.d.). URL: https://t.me/Denys_Smyhal/6968 [in Ukrainian].
16. National Institute for Strategic Studies. (n.d.). Prospects for import substitution of Russian and Belarusian goods in the domestic market of Ukraine. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/perspektyvy-importozamishchennya-rosiyskykh-ta-biloruskykh-tovariv-na> [in Ukrainian].
17. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022, September 27). Resolution No. 1073 on the approval of the Procedure for handling waste generated due to damage (destruction) of buildings and structures as a result of combat actions, terrorist acts, sabotage, or the conduct of works to eliminate their consequences and amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF> [in Ukrainian].
18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019, July 10). Order No. 526-r on the approval of the Strategy for the Development of the Sphere of Innovative Activity for the Period up to 2030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> [in Ukrainian].
19. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Commission. (2022, August). Ukraine. Rapid assessment of damage and needs for recovery. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-oczinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_-ukr-1.pdf [in Ukrainian].
20. National Institute for Strategic Studies. (n.d.). The state and prospects of development of industrial processing of raw materials in Ukraine. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-promyslovoho-pereroblennya-syrovynnykh> [in Ukrainian].
21. Centre for Economic Strategy. (n.d.). War economy tracker. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> [in Ukrainian].
22. Ukrainian Pravda. (n.d.). Ukraine imports waste from other countries worth billions. Why is that, and how does the recycling business work here? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/18/675131/> [in Ukrainian].
23. The Verkhovna Rada of Ukraine. (n.d.). Due to damage to the energy infrastructure, Ukraine temporarily does not export electricity to Europe. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/229520.html> [in Ukrainian].
26. Dunayev, I., Kuchma, M., Byelova, L., Jatkiewicz, P., Bilichenko, O., & Poberezhets, H. (2024). Wartime destruction: regional assessment of damage to Ukraine's infrastructure. *International Journal of Environmental Studies*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862> DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
24. SCRREEN2 Project. (2023). Factsheets – CRMS 2023. URL: https://screen.eu/wp-content/uploads/2023/03/SCRREEN2_factsheets_LITHIUM.pdf

The article was received by the editors 18.11.2023.

The article is recommended for printing 25.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-10>
УДК 321.477

Сичова Вікторія Вікторівна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри соціології управління та соціальної роботи
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 6, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: v.sychova@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-5001-8389>

Самофалова Тетяна Олександрівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: tanysamova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9263-6430>

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначено роль угод державно-приватного партнерства в активізації післявоєнного відновлення України. Зазначено, що економіка та публічна адміністрація часів війни росії проти України перебуває в мобілізаційному стані. Підкреслено необхідність більшої визначеності законодавства, а також доопрацювання механізмів управління для ефективної реалізації потреб у безпеці, обороні та повоєнному відновленні з урахуванням досвіду країн, які пройшли війни або відновлювалися після економічних криз.

У статті наголошується на мобілізаційному потенціалі угод державно-приватного партнерства, які дозволяють вирішувати стратегічні завдання, використовуючи бізнес-ресурси, зокрема, за умов надання державних гарантій. Наголошується на важливості науково-освітньої та інноваційної складової у проєктах відновлення з метою підтримки людського капіталу та відтворення економічного потенціалу країни на основі сучасних технологій і підходів до організації економічної діяльності.

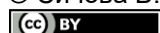
Автори звертають увагу на можливості інтеграції проєктів ДПП до регіональних стратегій відновлення за допомогою цифрових платформ з метою координації проєктів і узгодження стратегій. Зазначено, що застосування цифрових інструментів сприятиме інтеграції науково-освітньої складової у проєкти ДПП. Координація проєктів і стратегій на основі застосування цифрових інструментів є важливою для досягнення економічного та соціального ефекту від реалізації проєктів ДПП та сприятиме відкритості проєктів для громадського обговорення.

У статті визначено базові умови ефективності ДПП, які полягають у визначеності законодавства щодо уникнення корупційних ризиків та запобігання соціальній і економічній неефективності.

Як цитувати: Сичова В. В., Самофалова Т. О. Державно-приватне партнерство у повоєнному відновленні України. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 125–141. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-10>

In cites: Sychova, V.V., Samofalova, T.O. (2023). Private-public partnership in the post-war reconstruction of Ukraine. *State Formation*, no. 2 (34), 125–141. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-10> [in Ukrainian].

© Сичова В. В., Самофалова Т. О., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Зазначено, що зростання кількості укладених і реалізованих угод у повоєнній відбудові слугуватиме показником якості законодавства та публічного менеджменту.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, мобілізаційна економіка, повоєнне відновлення, координація проєктів ДПП, ефективність ДПП.

Постановка проблеми. Незважаючи на складну військову ситуацію у 2023 році, українська економіка подолати тенденцію падіння виробництва, спостерігаються процеси відновлення зростання, розширення можливостей логістики, збереження контролю над темпами інфляції. Проблемою залишається прозорість використання коштів донорів, які йдуть на відбудову, технічну і військову підтримку України, а також забезпечення високої соціальної та економічної ефективності, подолання корупційних ризиків [22]. Незважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, в Україні відновлюються зруйновані об'єкти, проте через нестабільну військову ситуацію відбудова здійснюється точково.

Узагальнений досвід країн, які відновлювались після війни у Європі у 90-х роках минулого століття – Боснії і Герцеговини – дозволяє не лише виокремити ризики і пріоритети державної влади у відновленні після війни, але і констатувати велику роль державно-приватного партнерства (ДПП) в розвитку країн. З іншого боку, досвід країн (Великобританії, країн ЄС, США, Японії), що застосовували у стані кризи для відновлення інфраструктури, соціальної сфери і підтримки оборони країни ДПП, є надзвичайно актуальним для України на етапі післявоєнного відновлення.

На 1.01.2023 року звіт Міністерства економіки з ДПП за 2022 рік не містив інформації про угоди ДПП у відновленні країни, отже потенціал ДПП у цій сфері залишався незадіяним; з укладених у попередні роки 193 угод в Україні на різних рівнях реалізується лише 18 угод, 162 договори не реалізується з різних причин, а 13 призупинені у зв'язку зі збройною агресією росії [8]. Втрата часу може суттєво вплинути на темпи відновлення України та просування шляхом європейської інтеграції, особливо з урахуванням втрат війни. Ключовими аспектами початку післявоєнної відбудови України є оцінювання завданої війною шкоди, визначення потреб і пріоритетів з деталізацією завдань. Важливим для місцевої влади та міжнародних партнерів є забезпечення балансу між інфраструктурним відновленням та промисловим розвитком у планах та стратегіях відновлення.

Дослідження потенціалу та інструментів реалізації угод ДПП у повоєнному відновленні є важливим чинником подолання обмеженості ресурсів бюджетів всіх рівнів та підтримки збалансованого соціального, економічного, промислового відновлення регіонів.

Сучасний регіональний розвиток визначається більш повним врахуванням інтересів територіальних громад та відповідальністю за розвиток регіонів місцевих органів влади як здобуток реформи децентралізації. За даними Міністерства фінансів у 2023 році до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 441,9 млрд грн, що на 43,8 млрд грн більше, ніж у 2022 році.

Приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів до 2022 року зафіксовано в Київській області (+26 %), Черкаській (+20,8 %), Закарпатській (+17,5 %), Рівненська (+16,2 %), а також у м. Київ (+17,6 %) [9]. Держава на регіональному рівні внаслідок процесів децентралізації володіє управлінським і фінансовим потенціалом досягнення кумулятивного ефекту структурної, бюджетно-податкової, соціальної політик у контексті посилення мобілізаційного ресурсу економіки на забезпечення військових потреб у балансі з потребами відновлення.

У подоланні руйнівних наслідків війни та процесах відновлення стратегії розвитку регіонів із залученням угод ДПП набувають особливого значення завдяки орієнтованості на посилення бізнесової активності. Стратегії дозволяють владі та бізнесу виступати інноваторами, застосовуючи стратегічний глобальний підхід до гео економічного позиціонування регіонів через самоорганізацію і мобілізацію внутрішніх ресурсів, територіальну кооперацію та залучення бізнесу у процес економічного і соціального відновлення та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій У дослідженнях ДПП другої декади ХХІ століття зокрема наголошувалось на проблемах інвесторів щодо забезпечення ризиків реалізації проєктів, відсутності державних гарантій окупності інвестицій та утворення відповідних тарифів на послуги, що забезпечуватимуть окупність інвестицій. Увага концентрувалась на відсутності прозорих конкурсів, механізмів моніторингу і контролю процесів укладення і виконання угод ДПП. Автори наголошували на потребі у підвищенні кваліфікації державних і муніципальних службовців і консультативній підтримці проєктів [14].

У контексті дослідження світового досвіду ДПП звертають на себе увагу процедури прийняття рішень щодо ДПП, які є багатоступеневими і включають зокрема стадії інтеграції із державними планами та інвестиційними проєктами, а також процедури аудиту ефективності [1]. На особливу увагу заслуговують також приклади та ідеї децентралізації управління угодами ДПП, зокрема у Великобританії та Німеччині, де у програми розвитку місцевих урядів безпосередньо включено проєкти розвитку інфраструктури на основі ДПП [4; 5].

Великий досвід щодо інституалізації процесів ДПП існує в різних країнах, кожна з яких має унікальні інститути і конфігурацію участі угод ДПП у вирішенні суспільних проблем. Централізована модель управління за наявності окремого державного органу або органу місцевих урядів, відповідального за ДПП (Ірландія, Великобританія, Німеччина) застосовується поряд із мережевою моделлю управління, яке здійснюється в Ізраїлі, де проєкти координуються міжвідомчими тендерними комітетами та підтримуються проєктним департаментами, створеним у структурі державної страхової компанії INBAL.

У більш сучасних дослідженнях звертається увага на проблему незадовільного рівня застосування угод ДПП через незацікавленість

держслужбовців, інерцію їх мислення в Україні, що ускладнює впровадження проектів ДПП і може призвести до розбіжностей між центральною та місцевою владою щодо доцільності угод ДПП та формування необхідних управлінських і фінансових механізмів [21].

Сукупність цих складних питань довоєнної історії України поряд із необхідністю повоєнної відбудови [6; 10; 11; 22] до сьогодні складають проблемну область досліджень і практичної діяльності органів державної влади в Україні у сфері ДПП, оскільки масштаби його застосування та отримані результати є вельми скромними у порівнянні з розвиненими країнами. Багато в чому такі результати походять із специфіки української економіки, яка керується економічними елітами, на користь яких традиційно здійснюється розподіл добавленої вартості [17].

Зацікавленість викликає дослідження ключових напрямків та інструментів реалізації угод ДПП як складової стратегії відновлення регіонів і держави в цілому у повоєнний період на основі відкритості і ефективності використання ресурсів донорів, визначення шляхів інституалізації якісних практик ДПП на основі історичного досвіду.

Мета статті полягає у визначенні ролі угод державно-приватного партнерства на етапі післявоєнного відновлення; визначенні принципів реалізації угод ДПП в Україні та їх законодавчого підґрунтя.

З метою оцінки ролі ДПП у повоєнному відновленні застосовано такі методи дослідження: порівняльний аналіз – щодо кейсів країн світу із застосування ДПП, використання коштів донорів, управлінських ризиків у контексті відновлення економіки після воїн; моделювання – використання теоретичної моделі мобілізаційної економіки для виявлення ознак і акцентуації мобілізаційної природи угоди ДПП у повоєнному відновленні; екстраполяції – застосування цифрових платформ у державно-приватному партнерстві в умовах цифрової економіки. Результати дослідження отримані на основі системного підходу до ДПП як управлінської екосистеми і синтезу сучасних ідей щодо управління проектами.

Виклад основного матеріалу Державно-приватне партнерство – складне соціально-економічне явище на межі державного та приватного секторів економіки, яке характеризується особливою формою ділової організації; ґрунтується на відповідальності, взаємному врахуванні інтересів та справедливому розподілі ризиків між державними та приватними партнерами. У світовій практиці угоди ДПП є унікальними для кожного випадку, виходячи зі змісту проекту, це творчі продукти, які відповідають вимогам досягнення суспільно значущих цілей. Оптимальність угод ДПП стає ключовою перевагою, визначаючи принципову можливість укладення угоди та досягнення балансу інтересів та ризиків сторін [19].

ДПП є перевіреним інструментом взаємодії між державою та бізнесом у вирішенні інфраструктурних та соціальних проблем країн, що пережили війни. Досвід повоєнного відновлення країн Європи свідчить, що серед інших

важливих причин, які пов'язані з відсутністю системних реформ, повоєнне відновлення зазнавало невдач через такі прорахунки в публічному управлінні:

- акцент на прямій допомозі донорів до бюджету країни замість вигідних інвестицій, зокрема, від приватного бізнесу;
- помилкову недооцінку ролі промисловості (лише 3 % допомоги спрямувалось у промисловий сектор) та недостатнє використання інструментів відновлення та реструктуризації промислових підприємств через слабкість інституційних механізмів;
- відсутність на початку відновлення повноцінної стратегії розвитку економіки, що мало наслідком неефективність проєктів. Багато проєктів були точковими та втілювалися під впливом тимчасових інтересів поза стратегічними пріоритетами та візіями [10], [11].

У контексті вирішення цих проблем проєкт ДПП є системним і прозорим інституційним інструментом залучення додаткового фінансового, людського і організаційного ресурсу у відновлення країни. За історичним досвідом такі проєкти можуть сприяти відновленню і будівництву не лише соціальних і інфраструктурних, але також і промислових і воєнних об'єктів. Проєктний підхід в управлінні ДПП надає стратегічну рамку для розв'язання завдань, оскільки проєкти ДПП можуть бути вбудовані у стратегії і плани відновлення регіонів і міст. Специфіка угод за умов інституціональної визначеності створює умови прозорого використання коштів бізнесу, іноземних донорів і бюджетів відновлення.

Основним завданням для держави у післявоєнній відбудові і більш широкому застосуванні механізму ДПП є швидка адаптація законодавства і знаходження нових джерел фінансування проєктів [2]. ДПП – область, в яку бізнес залучений завдяки потенційній прибутковості інвестиційних проєктів. Традиційно прибутковими у контексті історичного досвіду країн з розвиненими інституціями ДПП вважаються проєкти надання послуг з водопостачання, будівництва доріг, мостів та телекомунікацій. Менш привабливими вважаються проєкти у сферах освіти, охорони здоров'я з огляду на складність проходження дозвільних процедур. Найменш привабливими для проєктів ДПП є оборона, охорона порядку, парки, музеї, бібліотеки, оскільки такі установи вважаються неприбутковими. Проте в цих областях також є досвід для наслідування у повоєнному відновленні України. Так, якісні перетворення щодо ДПП були здійснені у Британії в часи глобальної кризи 70-х років минулого століття, де через дефіцит та скорочення державного фінансування зменшились інвестиції в інфраструктуру з 5 % ВВП на початку 1970-х рр. до 2 % ВВП на початку 1980-х рр. Реалізація урядом Великобританії унікальної соціальної інновації - «ініціативи приватного фінансування» - дала свої результати, і у період з 1992 по 2001 рр. частка ДПП в інвестиціях суспільної інфраструктури сягнула 25 %, було реалізовано більше 400 проєктів на суму більше 19 млрд фунтів стерлінгів. Більше того, дефіцит державного бюджету сприяв тому, що у галузях, які були класичними суспільними благами

у період з 1987 по 2004 рр. виникли ДПП від загального обсягу інвестицій у інфраструктурних секторах залізниці – 51 %, охорони здоров'я – 11 %, мостів і автострад – 9 %, освіти – 7 %, оборони – 6 %, поліції і тюрм – 3 % від загального обсягу інвестицій [25].

Великобританія з її судовою системою, що гарантує недоторканість приватної власності, актуалізувала партнерство у економічних відносинах держави та бізнесу, засноване на взаємній довірі і захисті приватних інвестицій. Досягнуті Великобританією результати сприяли експансії позитивного досвіду і прийняттю законодавства щодо ДПП іншими країнами світу. У 2004 році був прийнятий закон у Франції щодо стандартів у сфері ДПП, а також процедур укладення угод між публічними органами і приватними компаніями для реалізації проєктів. У 2016 році Франція прийняла новий закон про облік партнерських угод, який запровадив обов'язковість реєстрації партнерських угод та введення механізмів контролю та прозорості. У 2014 р. був прийнятий Закон про концесії та державно-приватне партнерство Італії, у цей же час та було оновлено Директиви ЄС, що регламентували діяльність держав-членів ЄС у галузі державних контрактів та державних закупівель, які безпосередньо пов'язані урегулюванням відносин партнерів у ДПП [27], [28].

Один з ключових законодавчих актів, пов'язаних з ДПП в Ізраїлі – Закон про партнерство між державою та приватним сектором, було прийнято у 2013 році. Цей закон надає правову основу для участі приватних підприємств у виконанні інфраструктурних та інших проєктів спільно з державним сектором. Відповідно до законодавства, угоди ДПП здійснюються за ініціативою держави та відбуваються під її контролем.

Переваги угод ДПП, державна участь в цих угодах держави як гаранта і реєстратора з функцією моніторингу за використанням коштів бюджетів дозволяють розглядати ДПП як інструмент мобілізаційної економіки – економіки швидкого та ефективного зосередження ресурсів на життєво важливих стратегічних напрямках. Зазвичай мобілізаційну економіку досліджують у контексті авторитарних політичних режимів, вважається, що саме вони завдяки жорстким командним і репресивним механізмам забезпечують високу ефективність мобілізаційної підготовки (трансформації) економіки. Разом з тим, ця обставина не знімає необхідності для демократичних політичних систем шукати інструменти мобілізації економік у разі воєн і глобальних катаклізмів різного походження. Про ДПП слід говорити як про угоди «мобілізації ресурсів» – особливий тип мобілізаційного адміністративного договору. Договір про здійснення ДПП в залежності від суб'єкта публічної адміністрації – публічного партнера, може бути загальнодержавним, регіональним або місцевим. Мобілізаційна природа механізму ДПП полягає у можливостях вирішення публічно важливого завдання за рахунок бізнес-ресурсів національного чи іноземного походження на основі державних гарантій, в умовах обмежених можливостей державного фінансування на масштабні інфраструктурні проєкти [3]. Це дає можливість

вивільнити частину бюджетних ресурсів і використати їх на виконання поточних державних зобов'язань.

Державно-приватне партнерство є ключовим інструментом регіональної структурної політики, спрямованої на забезпечення добробуту місцевих громад, що постраждали від ворожої агресії росії. У сфері відновлення історичної спадщини, рекреації ДПП реалізує проекти згідно з принципами сталого розвитку – соціальної відповідальності, екологічності та економічної ефективності, ДПП сприяє відновленню інвестиційної привабливості регіону [19]. Угоди ДПП виступають стратегічним інструментом регіональної економічної політики, спрямованої на отримання конкурентних переваг окремими територіями.

В умовах післявоєнного відновлення мобілізаційна модель економіки із застосуванням проектів ДПП на рівні регіонів, громад, держави в цілому, може закласти підвалини розвитку інфраструктури на основі технологій передового технологічного укладу та уваги екологічним аспектам відтворення постраждалих територій та визначити профіль держави у глобальній системі розподілу праці, яка стрімко почала змінювати свої обриси з початку кризи світової пандемії 2020-2021 років. Модель взаємодій в рамках ДПП, завдяки своїм перевагам, може вирішувати конфлікт інтересів у техніко-технологічній, суспільно-політичній, соціально-економічній сферах, мобілізувати соціально-економічний потенціал регіонів і громад, включаючи природні ресурси та громадянські активи, збалансовувати інтереси економічних і державних акторів [13]. Стратегія регіонального розвитку через угоди ДПП відрізняється тим, що в цьому випадку органи державного управління та місцевого самоврядування, за допомогою угоди ДПП забезпечують привабливість проектів для бізнесової участі та інтегрують підприємницький потенціал у мобілізаційний [17].

Досвід ДПП в інноваційній сфері дозволяє виокремити такі принципи його ефективності, як взаємна довіра та врахування інтересів сторін угоди, збалансований розподіл фінансування та отриманих результатів; орієнтація на інтереси промислових мереж, кластерів, наукових закладів і інших недержавних організацій, що забезпечують інноваційну компоненту розвитку і відновлення; лобювання інтересів партнерства на всіх рівнях влади, інституційна підтримка; державний та громадський моніторинг. У країнах з тривалими традиціями проектів ДПП, зокрема у США та Німеччині, уряди приділяють особливу увагу формуванню довіри, стимулів для ефективної співпраці сторін угоди. Політика цих країн активно заохочує як приватних власників, так і державні органи до створення систем захисту інфраструктури, що забезпечить стійкість суспільства у надзвичайних ситуаціях та мінімізує ризики та наслідки надзвичайних подій [24].

ДПП як сфера суспільних відносин, сприяючи формуванню довіри між державою, бізнесом і громадянським суспільством, завжди висвітлює і проблеми недовіри бізнесу до державних інституцій. Тому формування нормативної бази ДПП у мобілізаційній економіці та післявоєнному

відновленні, на наш погляд, повинно ґрунтуватись на імперативах ефективності і транспарентності, забезпеченні обов'язковості громадського моніторингу шляхом застосування в управлінні проектами відкритих цифрових платформ.

Угоди ДПП реалізують взаємодію державного та приватного секторів у трьох формах:

- традиційна, яка базується на спільному задовільненні суспільних потреб через партнерство;
- інвестиційна, орієнтована на спільні інвестиції, переважно в інфраструктурні проекти;
- науково-освітня, спрямована на розвиток нових напрямків досліджень.

Такі форми діяльності реалізуються у соціальній, екологічній, та секторальній сферах (промисловість, транспорт, технології тощо), які є ключовими для ефективного відновлення. В умовах сучасною цифрової економіки науково – освітня складова є необхідною складовою будь-якого проекту, а її включення у проекти ДПП соціального, екологічного чи секторального спрямування мусить бути критерієм прийняття рішення про укладення угоди ДПП незалежно від того, в якій формі і в якій сфері реалізуються угоди. На наш погляд, науково – освітня компонента мусить бути також інтегрована до проектів післявоєнного відновлення. Це дасть економіці і суспільству потенціал відтворення нової, інноваційної якості. У комплексі інноваційна і науково – освітня компонента забезпечують життєздатність і конкурентоспроможність проекту за сучасних конкурентних умов.

Ієрархічно стратегії соціально-економічного розвитку регіону так само включають три рівні: загальну стратегію регіону, галузеві стратегії (маркетинг, інвестиції, інновації, житлове будівництво, міжрегіональне партнерство) та локальні, соціально-орієнтовані стратегії (охорона здоров'я, захист дитинства). Складність організації процесу відновлення на регіональному рівні, враховуючи досвід інших країн, що пройшли війни, полягає у необхідності утворення єдиного інформаційного, управлінського центру, що координує процес створення регіональних стратегій різних рівнів, зокрема інтеграції різноманітних і різноспрямованих проектів, побудованих на засадах ДПП.

Координація наявних проектів в єдиному оцифрованому інформаційному центрі створює основи раціонального використання ресурсу відновлення: донорів, бізнесу і державних суб'єктів, позбавляє ризиків неефективного використання ресурсів, дублювання проектів. Стратегічними цілями таких центрів координації мусить бути відновлення точок економічного зростання, запобігання відтоку людського капіталу та повернення людей, які покинули свої домівки через війну. Особливість української економіки полягає у тому, що це країна з регіональною політикою з групами впливу, інтереси яких враховуються при розподілі ресурсів. Проекти ДПП виступають ключовою частиною стратегічного планування для протидії цим тенденціям [17].

Включення конкретних проектів ДПП у стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад та плани реалізації є доцільним. Органи

регіонального та національного рівнів управління повинні надавати консультаційну підтримку, забезпечувати юридичну експертизу та підготовку до реалізації інфраструктурних проектів для підтримки місцевих ініціатив. Державний моніторинг цих процесів дозволяє оцінювати результативність та ефективність реалізації проектів ДПП, розширюючи сфери їх застосування. У процесі формування та реалізації проектів ДПП на рівні територіальних громад важливо здійснювати громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування для забезпечення законності [18]. Цифрові платформи є дієвим елементом забезпечення контролю громадськості за використанням бюджетних коштів і коштів донорів. Тому обов'язковість їх застосування в угодах ДПП доцільно закріпити законом.

Одним із прототипів інформаційної та комунікаційної платформи координації, що сприятиме узгодженню проектів регіонального відновлення, а також забезпечуватиме державний і громадський моніторинг проектів є інноваційна розробка національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Університет доєднався до процесу інноваційної відбудови України, пропонуючи створити інноваційну компоненту платформи повоєнної трансформації на основі екосистеми «Sikorsky Challenge Ukraine». Екосистема є національною та міжнародною мережею, ґрунтується на інноваційній екосистемі університету, що об'єднує 25 стартап-шкіл у 20 регіонах України. Платформа формує інноваційні кластери, які об'єднують високотехнологічні компанії, банки, фонди та органи місцевої влади. «Sikorsky Challenge Ukraine» має представництва в США, Ізраїлі, Азербайджані, Китаї та Польщі, об'єднавши 110 високотехнологічних компаній з різних частин світу [12].

Управління окремими проектами ДПП у складі стратегій відновлення може підтримуватись цифровими інструментами, що забезпечують керованість проєкту: Asana, Trello, Jira та інші [16].

Перспектива розвитку ДПП включає створення сучасного інституційного середовища, вдосконалення управлінських, економічних та правових механізмів застосування моделей ДПП у стратегічному плануванні. Ключовим є розподіл завдань і координація функцій суб'єктів державної влади з метою забезпечення конкурентоспроможності регіонів та держави [7]. Інноваційна цифрова платформа є не лише середовищем формування, узгодження проектів відновлення на основі соціальної ефективності і транспарентності, а й підтримки інноваційної, науково-освітньої складової у проєктах ДПП і в економіці в цілому.

У листопаді 2022 року відбулася нарада щодо інструментів державно-приватного партнерства для післявоєнної відбудови України за участю інституцій ЄС, Світового банку та інших міжнародних партнерів. Обговорення охоплювало перспективи застосування інструментів ДПП в рамках законопроєкту № 7508 про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва, пов'язаного з післявоєнною перебудовою економіки України. Внаслідок змін Закон про ДПП перетворюється у спеціальний закон, що регулює відносини, пов'язані з цією формою партнерства.

Основні позитивні пропозиції законопроекту щодо ДПП дозволяють підвищити роль проєктів ДПП для повоєнного відновлення, ефективно використовувати кошти національного та іноземного бізнесу зокрема шляхом:

1. Уточнення юридичних форм ДПП, що виключає договори управління майном та спільної діяльності, замінюючи їх концесійним договором або договором ДПП.

2. Розширення сфери застосування ДПП на транспортну інфраструктуру, житлову нерухомість та соціальну інфраструктуру. Фінансування для таких проєктів тепер може надходити від донорів через грантові кошти.

3. Включення до складу державних партнерів господарських товариств державного сектору, таких, як «Укрзалізниця» чи «Укрпошта».

4. Скорочення термінів прийняття рішень про ДПП.

5. Полегшення підготовки заявок та забезпечення доступу для іноземних інвесторів через впровадження стандарту єдиного європейського закупівельного документа (ESPD).

6. Проведення конкурсів в електронній торговій системі та особливий порядок підготовки, відбору та конкурсу для проєктів відновлення інфраструктури та економіки, що пов'язані з військовою агресією.

7. Оновлення конкурентних процедур через електронну торговельну систему, що спростить відбір приватних партнерів та концесіонерів.

Разом з тим, законопроект має ряд корупційних ризиків та ризиків неефективності використання коштів бізнес-партнерів:

1. Запровадження особливого порядку підготовки проєктів з відновлення, який звільняє від обов'язкового техніко-економічного обґрунтування та аналізу ефективності ДПП, що може призвести до реалізації неперспективних або неякісних проєктів, а також неефективного використання бюджетних коштів протягом тривалого часу після завершення воєнного стану, оскільки спрощення порядку розраховано на 7 років.

2. Невизначеність переліку кваліфікаційних критеріїв та відсутність співвідношення питомої ваги цих критеріїв в законопроекті, що дозволить конкурсній комісії встановлювати додаткові критерії та змінювати їхню вагу, що може призвести до штучного обмеження конкуренції та спотворення результатів оцінки конкурсних пропозицій.

3. Відсутність у законопроекті чітких обмежень та критеріїв для конкурсних комісій у виборі та визначенні критеріїв та правил відбору найкращих претендентів, що може призвести до необґрунтованих обмежень конкуренції та можливих зловживань у прийнятті рішень [15; 26].

Сукупність цих ризиків прийняття змін до законодавства нівелює позитивний ефект застосування ДПП в цілому. За таких умов будь-яка координація стратегій з ефективним і прозорим менеджментом, узгодженням і управлінням проектами, з інститутами координації та застосуванням сучасних цифрових інструментів не дозволить досягти проекту ДПП очікуваного економічного і соціального ефекту для України у процесі відновлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Системний підхід до застосування проектів ДПП як невід'ємної частини стратегій відновлення дозволяє очікувати порівняно високої соціальної і економічної ефективності проектів ДПП, про що свідчить світовий досвід. В результаті дослідження ролі державно-приватного партнерства у повоєнному відновленні сформульовані наступні висновки.

1. Українська економіка і публічна адміністрація перебувають у стані мобілізації через військову агресію і повномасштабну війну росії проти України. Публічна адміністрація потребує більшої визначеності і структурованості у законодавстві щодо функцій і відповідальності, сучасного управлінського інструментарію і транспарентності. В умовах мобілізаційної економіки доопрацювання потребують механізми управління проектами ДПП в державному управлінні, які мають завдання забезпечити реалізацію потреб сил безпеки та оборони і механізми повоєнного відновлення в історично короткий період без права на помилку.

2. Мобілізаційна природа угод ДПП полягає у можливостях вирішення публічно важливого завдання за рахунок бізнес-ресурсів національного чи іноземного походження на основі державних гарантій, в умовах обмежених можливостей державного фінансування через масштабність та грошову ємність проектів відновлення.

3. Проект ДПП з відновлення, що спрямований на утворення і підтримку інфраструктури, економічних, оборонних об'єктів мусить містити обов'язкову інноваційну (технології, обладнання, інструменти) та науково-освітню складову (підвищення кваліфікації, практика, стажування). Це забезпечить у перспективі підтримання високої якості людського капіталу та відтворення ресурсів території, громади, держави на більш високому екологічному і технологічному рівні.

4. Проекти ДПП з відновлення можуть бути інтегровані до регіональних стратегій відновлення і розвитку, чому сприяє застосування комплексних цифрових платформ координації з метою запобігання управлінської і фінансової неефективності і формування точок синергії в економіці. Інноваційна цифрова платформа є середовищем формування, узгодження та супроводу проектів відновлення на основі соціальної ефективності і транспарентності. Застосування цифрових платформ у процесі реалізації угод ДПП дозволить підтримати і забезпечити інноваційну, науково-освітню складову у проектах ДПП.

5. Базовою умовою зростання ролі ДПП як інструменту стратегій повоєнної відбудови є доопрацювання законодавчих актів про державно-приватне партнерство виходячи з принципів: виключення корупційних ризиків,

запобігання управлінській неефективності, забезпечення застосування сучасних цифрових інструментів, включення у проекти відновлення науково-освітньої, інноваційної, екологічної складової, координації проектів і стратегій у відновленні держави, відкритості для громадськості процесів використання бюджетних коштів і коштів донорів.

б. Масштаби руйнувань, яких зазнала українська економіка, інфраструктура свідчать на користь застосування централізованої моделі управління угодами, де діє державний орган, який узгоджує велику кількість проектів та відновлювальних стратегій і є суб'єктом державних гарантій для бізнесу. В сучасних умовах роль координатора ДПП виконує Міністерство економіки України, проте потреби відновлення будуть вимагати розширення функціоналу Міністерства: створення тимчасових експертних міжгалузевих комісій, удосконалення інструментарію проектного менеджменту в процесі цифровізації управління.

ДПП на сьогодні в Україні як спосіб економічної діяльності має невисоку популярність через низький рівень довіри бізнесу і громадян до владних інституцій. Удосконалення законодавства і застосування оцифрованого менеджменту може дати нове дихання ефективним стратегіям і локальним проектам відновлення на основі угод ДПП. Зростання кількості укладених угод ДПП на етапі відновлення буде свідченням якості законодавства і публічного менеджменту, прагнення державних акторів забезпечити транспарентність використання коштів на відновлення.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на застосування сучасних інструментів управління проектами ДПП: Open Project Management, що сприяє залученню стейкхолдерів, спільноти та зовнішніх експертів у процес управління проектами; Critical Path Method – СРМ, що застосовується для планування та управління послідовністю завдань та визначення критичних шляхів для досягнення вчасної реалізації проектів, а також екосистем управління проектами, що в цілому включають взаємодію зі стейкхолдерами, залучення експертних робочих груп та використання цифрових інструментів. Такі інструменти і підходи можуть підвищити ефективність публічної адміністрації в управлінні проектами ДПП і відновленні національного господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла І. С., Іллічова Є. І. Світовий досвід державно-приватного партнерства. *Економіка і управління національним господарством*. 2018. № 21. С. 26–29. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/21817> (дата звернення 03.11.23 р.)
2. Бондаренко Д. П. Державно-приватне партнерство як інноваційний інструмент реалізації державної політики зайнятості молоді на регіональному рівні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпро : ДРІДУ НАДУ. 2020. Вип. 3 (46). С. 61–68.
3. Бондаренко Д. С. Щодо правової природи договору про державно-приватне партнерство: нотатки до науковій дискусії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Том 2, Вип.30. С. 15–20.

4. Длугопольський О. В., Жуковська А. Ю. Державно-приватні партнерства: зарубіжний досвід і уроки для України. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 3. С. 43–49.

5. Єфименко Т. І. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки : монографія. Київ : 2012. 371 с.

6. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С. 101–117. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.02.101> (дата звернення 13.08.23 р.)

7. Круглов В. В. Механізми державно-приватного партнерства в реалізації проєктів логістичної інфраструктури. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2018. № 1 (18). С. 73–81.

8. Міністерство економіки України. Стан здійснення ДПП в Україні. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiwy-eNgfGDAxValf0HHT-gAlsQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FDocuments%2FDetail%3Fflang%3DUk-UA%26id%3D9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26%26title%3DStanZdiisnenniaDppVUkraini&usg=AOvVaw03EylKZWUjtUmYsRY1hft&opi=89978449> (дата звернення 04.08.23 р.).

9. Мінфін: за 2023 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 441,9 млрд гривень. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjV9afshvGDAxXu9bsIHQI6DasQFnoECBMQAQ&url=https%3A%2F%2Fminfin.com.ua%2Fua%2F2024%2F01%2F08%2F119314802%2F&usg=AOvVaw3ba5nTPUTu6gq1aSrsg0hP&opi=89978449> (дата звернення 04.09.23 р.).

10. Мошенець О. Яка модель повоєнного відновлення спрацює в Україні. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjmy4nGk9GDAxW93wIHHT9JAigQFnoECB0QAQ&url=https%3A%2F%2Ffb.ua%2Fblog%2Folena_moshenets%2F533342_yaka_model_povoiennoho_vidnovlennya.html&usg=AOvVaw3T5Y7tJ91cxd_6YoBT46Rc&opi=89978449 (дата звернення 07.08.23 р.).

11. Обух В. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови? URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjmy4nGk9GDAxW93wIHHT9JAigQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ukrinform.ua%2Frubric-vidbudova%2F3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html&usg=AOvVaw1TRITpretOFBfNZoEovB2z&opi=89978449> (дата звернення 07.09.23 р.).

12. Остролуцька Л. Інноваційна трансформація України – інвестиція у стабільність Європи. URL: <http://svit.kpi.ua/2022/11/04/> (дата звернення 09.09.23 р.)

13. Пакулін С. Л., Ципкін Ю. А., Пакуліна А. А. Розвиток державно-приватного партнерства в регіоні в умовах уповільнення темпів глобалізації економіки. *Траєкторія науки*. 2017. Т. 3. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=trna_2017_3_1_7 (дата звернення 09.09.23 р.)

14. Панікар Г. Ю. Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства та можливість його застосування в Україні. *Стратегія розвитку України*. 2011. № 2 URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/4231> (дата звернення 10.09.23 р.)

15. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjA3Pna0tODAxVVhv0HHe8bDb0QFnoECAgQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.kmu.gov.ua%2Fbills%2Fproekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakikh-zakonodavchikh-aktiv-ukraini-shchodo-vdoskonalennya-mekhanizmu-zaluchennya-privatnikh->

investitsiy-z-vikoristannyam-mekhanizmu-derzhavno-privatnogo&usg=AOvVaw1bc8H7fNdHoc5W9NL_FN2-&opi=89978449 (дата звернення 09.10.23 р.)

16. П'ятничук І. Інформаційні системи в управлінні проектами : онлайн-платформи і сервіси. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-21> (дата звернення 09.08.23 р.).

17. Самофалова Т. О. Взаємодія і відповідальність сторін в угодах державно-приватного партнерства. *Державне будівництво*. 2018. № 1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua> (дата звернення 09.08.23 р.).

18. Сидор І. П., Забаштанський М. М. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023 № 6. С. 16-23. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49098> (дата звернення 10.09.23 р.).

19. Стеченко Д. М., Безуглий Д. М. Імператив державно-приватного партнерства в рекреаційно-туристичній сфері в Україні. *Регіональна економіка*. 2014. № 4. С. 137.

20. Реформа ДПП для повоєнної відбудови: перспектива чи ризик. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj3qoCr7dCDAxV4gf0HHTA4ANsQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fti-ukraine.org%2Fnews%2Freforma-dpp-dlya-povoyennoyi-vidbudovy-perspektyva-chy-ryzyk%2F&usg=AOvVaw0Uc3sPVecCgO1QNr0i7yBy&opi=89978449> (дата звернення 09.09.23 р.)

21. Управління економічними системами та процесами в умовах глобалізаційних трансформацій : колективна монографія за ред. Прохорової В. В. Харків : Вид-во Іванченка І. С. 2020. С. 99.

22. Хмарська І., Кучерява К., Клімова, І. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> (дата звернення 10.09.23 р.)

23. Хміль А. А. Функції державної служби за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf (дата звернення 08.08.23 р.)

24. Швадчак А. Ризики законопроекту : Реформа ДПП для повоєнної відбудови: перспектива чи ризик URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj3qoCr7dCDAxV4gf0HHTA4ANsQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fti-ukraine.org%2Fnews%2Freforma-dpp-dlya-povoyennoyi-vidbudovy-perspektyva-chy-ryzyk%2F&usg=AOvVaw0Uc3sPVecCgO1QNr0i7yBy&opi=89978449> (дата звернення 07.08.23 р.)

25. Binney M., Martin K. Country House – to be or not to be. London: SAVE Britain Heritage, 1982. 123 p.

26. Partnering for Critical Infrastructure Security and Resilience / U.S. Department of Homeland Security, National Infrastructure Protection Plan, NIPP 2013. www.dhs.gov/national-infrastructure-protection-plan (дата звернення 01.08.23 р.).

27. Guide to cost-benefit analysis of investment projects / Directorate General Regional Policy of European Commission. 2008. 255 s.

28. Ukraine. Privat Infrastructure Projects / The World Bank & PPIAF/ URL: <http://ppi.worldbank.org/snapshots/country/ukraine> (дата звернення 10.09.23 р.)

Стаття надійшла до редакції 19.10.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 22.11.2023 р.

Sychova V. V., Dr Habil. (Public Administration), Full Professor, Professor of sociology of management and social work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 6, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: v.sychova@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-5001-8389>

Samofalova T. O., Ph.D. in Public Administration, Associate Professor of Economics and Management Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: tanyssamova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9263-6430>

PRIVATE-PUBLIC PARTNERSHIP IN THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Annotation. The article delineates the role of public-private partnership agreements in catalyzing post-war recovery in Ukraine. The paper examines the mobilization status of the Ukrainian economy and public administration in the context of Russia's military aggression against Ukraine. The authors emphasize the need for clarity and structure in legislation, along with refining management mechanisms for the effective fulfillment of security, defense, and post-war recovery needs, considering the experiences of countries that underwent wars or recovered from economic crises.

The article underscores the mobilization potential of public-private partnership agreements, enabling the resolution of strategic tasks by utilizing business resources, particularly under the provision of state guarantees. The significance of the scientific, educational, and innovative components in recovery projects is discussed to support human capital and the regeneration of the country's economic potential based on modern technologies and approaches to economic organization.

The authors highlight the opportunity to integrate PPP projects into regional recovery strategies through digital platforms for project coordination. The application of digital tools in PPP agreement implementation is noted to facilitate the integration of the scientific-educational component into PPP projects. Coordination of projects and strategies, coupled with the utilization of digital instruments, is deemed crucial for achieving economic and social impact from PPP projects. Additionally, in the post-military recovery context, this fosters openness in project discussions within the public sphere.

The article outlines fundamental conditions for PPP effectiveness, involving legislative refinement to mitigate corruption risks and prevent social and economic inefficiencies. The increase in the number of concluded and implemented agreements in post-war reconstruction is identified as an indicator of the quality of legislation and public management.

Key words: *private-public partnership, mobilization economy, post-war reconstruction, PPP project coordination, PPP effectiveness.*

REFERENCES

1. Bila, I.S., Illichova, Ye.I. (2018). Svitovyi dosvid derzhavno-pryvatnoho partnerstva. *Ekonomika i upravlinnia natsionalnym hospodarstvom*, no. 21, 26–29. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/21817> [in Ukrainian].
2. Bondarenko, D.P. (2020). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak innovatsiinyi instrument realizatsii derzhavnoi polityky zainiatosti molodi na rehionalnomu rivni. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vyp.3 (46), 61–68. [in Ukrainian].

3. Bondarenko, D.S. (2015). Shchodo pravovoi pryrody dohovoru pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: notatky do naukovi dyskusii. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria Pravo, tom 2, vyp. 30, 15–20*. [in Ukrainian].
4. Dluhopolskyi, O.V., Zhukovska, A.Yu. (2012). Derzhavno-pryvatni partnerstva: zarubizhnyi dosvid i uroky dlia Ukrainy. *Aktualni problemy ekonomiky, no. 3, 43–49*. [in Ukrainian].
5. Iefymenko, T.I. (2012). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi rehuliuвання ekonomiky. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Kindzerskyi, Yu. (2022). Povoienne vidnovlennia promyslovosti Ukrainy: vyklyky ta osoblyvosti polityky. *Ekonomichniy analiz, tom 32, no. 2, 101–117*. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.02.101> [in Ukrainian].
7. Kruhlov, V.V. (2018). Mekhanizmy derzhavno-pryvatnoho partnerstva v realizatsii proektiv lohistychnoi infrastruktury. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, no. 1 (18), 73–81*. [in Ukrainian].
8. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Stan zdiisnennia DPP v Ukraini. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiwy-eNgfGDAXValf0HHT-gAlsQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FDocuments%2FDetail%3Fflang%3DUK-UA%26id%3D9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26%26title%3DStanZdiisnenniaDppvUkraini&usg=AOvVaw03EylKZWUjtUmYsRY1hft&opi=89978449> [in Ukrainian].
9. Minfin: za 2023 rik do zahalnoho fondu mistsevykh biudzhetiv nadiishlo 441,9 mlrd hryven. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjV9afshvGDAXXu9bsIHQI6DasQFnoECBMQAQ&url=https%3A%2F%2Fminfin.com.ua%2Fua%2F2024%2F01%2F08%2F119314802%2F&usg=AOvVaw3ba5nTPUTu6gq1aSrsg0hP&opi=89978449> [in Ukrainian].
10. Moshenets, O. Yaka model povoiennoho vidnovlennia spratsiuie v Ukraini. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjmy4nGk9GDAXW93wIHHT9JAigQFnoECB0QAQ&url=https%3A%2F%2Ffb.ua%2Fblog%2Folena_moshenets%2F533342_yaka_model_povoiennogo_vidnovlennya.html&usg=AOvVaw3T5Y7tJ91cxd_6YoBT46Rc&opi=89978449 [in Ukrainian].
11. Obukh, V. Chym prysluzhytsia Ukraini svitovyi dosvid povoiennoi vidbudovy? URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjmy4nGk9GDAXW93wIHHT9JAigQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ukrinform.ua%2Frubric-vidbudova%2F3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html&usg=AOvVaw1TRITpretOFBfNZoEovB2z&opi=89978449> [in Ukrainian].
12. Ostrolutska, L. (2022). Innovatsiina transformatsiia Ukrainy – investytsiia u stabilnist Yevropy. URL: <http://svit.kpi.ua/2022/11/04/> [in Ukrainian].
13. Pakulin, S.L., Tsyppin, Yu.A., Pakulina, A.A. (2021). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v rehioni v umovakh upovilnennia tempiv hlobalizatsii ekonomiky. *Traiektoriia nauky, tom 3, no. 1*. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILE=&_S21STR=trna_2017_3_1_7 [in Ukrainian].
14. Panikar, H.Iu. (2011). Zarubizhnyi dosvid derzhavno-pryvatnoho partnerstva ta mozhlyvist yoho zastosuvannia v Ukraini. *Stratehiia rozvytku Ukrainy, no. 2*. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/4231> [in Ukrainian].
15. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia mekhanizmu zaluchennia pryvatnykh investytsii z vykorystanniam mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva dlia pryshvydshennia vidnovlennia zruinovanykh viinoiu obektiv ta budivnytstva novykh obektiv, poviazanykh z pisliavoiennoiu perebudovoiu ekonomiky Ukrainy. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd>

=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjA3Pna0tODAxVVhv0HHe8bDb0QFnoECAgQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.kmu.gov.ua%2Fbills%2Fproekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakikh-zakonodavchikh-aktiv-ukraini-shchodo-vdoskonalennya-mekhanizmu-zaluchennya-privatnikh-investitsiy-z-vikoristannyam-mekhanizmu-derzhavno-privatnogo&usg=AOvVaw1bc8H7fNdHoc5W9NL_FN2-&opi=89978449

16. Piatnychuk, I. (2022). Informatsiini systemy v upravlinni proektamy : onlain-platformy i servisy. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-21> [in Ukrainian].

17. Samofalova, T.O. (2018). Vzaiemodiia i vidpovidalnist storin v uhodakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva. *Derzhavne budivnytstvo*, no. 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua>

18. Sydor, I.P., Zabashtanskyi, M.M. (2023). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u zabezpechenni staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 6, 16–23. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49098> [in Ukrainian].

19. Stechenko, D.M., Bezuhlyi, D.M. (2014). Imperatyv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v rekreatsiino-turystychnii sferi v Ukraini. *Rehionalna ekonomika*, no. 4, 137. [in Ukrainian].

20. Reforma DPP dlia povoiennoi vidbudovy: perspektyva chy ryzyk. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj3qoCr7dCDAxV4gf0HHTA4ANsQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fti-ukraine.org%2Fnews%2Freforma-dpp-dlya-povoyennoyi-vidbudovy-perspektyva-chy-ryzyk%2F&usg=AOvVaw0Uc3sPVecCgO1QNr0i7yBy&opi=89978449> [in Ukrainian].

21. Upravlinnia ekonomichnymy systemamy ta protsesamy v umovakh hlobalizatsiinykh transformatsii. (2020). Kharkiv: Vyd-vo Ivanchenka I. S. [in Ukrainian].

22. Khmarska, I., Kucheriava, K., Klimova, I. (2022). Osoblyvosti pisliavoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> [in Ukrainian].

23. Khmil, A.A. (2017). Funktsii derzhavnoi sluzhby za zakonodavstvom Ukrainy. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, no. 5, 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf [in Ukrainian].

24. Shvadchak, A. Ryzyky zakonoproektu: Reforma DPP dlia povoiennoi vidbudovy: perspektyva chy ryzyk. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj3qoCr7dCDAxV4gf0HHTA4ANsQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fti-ukraine.org%2Fnews%2Freforma-dpp-dlya-povoyennoyi-vidbudovy-perspektyva-chy-ryzyk%2F&usg=AOvVaw0Uc3sPVecCgO1QNr0i7yBy&opi=89978449> [in Ukrainian].

25. Binney, M., Martin, K. (1982). Country House – to be or not to be. London: SAVE Britain Heritage.

26. Partnering for Critical Infrastructure Security and Resilience (2013). U.S. Department of Homeland Security, National Infrastructure Protection Plan. NIPP. URL: www.dhs.gov/national-infrastructure-protection-plan

27. Guide to cost-benefit analysis of investment projects (2008). Directorate General Regional Policy of European Commission.

28. Ukraine. Privat Infrastructure Projects. The World Bank & PPIAF. URL: <http://ppi.worldbank.org/snapshots/country/ukraine>

The article was received by the editors 19.10.2023.

The article is recommended for printing 22.11.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-11>

УДК 351:69

Драган Ірина Василівна,

доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу методології сталого розвитку
Інституту демографії та проблем якості життя НАН України,
бульвар Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна
e-mail: dragan2011@i.ua <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>

Драган Іван Олександрович,

доктор наук з державного управління, професор,
завідуючий кафедрою права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
вулиця Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна
e-mail: keb_dio@ztu.edu.ua <https://orcid.org/0000-0002-5716-1273>

ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА

Анотація. Проведено теоретичний аналіз розвитку галузі будівництва як об'єкту державного регуляторного впливу з урахуванням інноваційних чинників. Уточнено основні чинники такого процесу, які його стримують. З позиції системного підходу виділено умови, які потребують формування для нівелювання впливу негативних тенденцій при реалізації державного регулювання розвитку галузі будівництва в Україні. Виділено напрями удосконалення механізму державного регулювання розвитку галузі будівництва.

Показано, в ринковій системі господарювання існує необхідність поступового підвищення ефективності функціонування її підсистем, як найскладніших, так й найпростіших (країни в цілому, галузі, території, окремого суб'єкта господарювання). В процесі забезпечення розвитку галузі будівництва, а також окремої адміністративно-територіальної одиниці (область, район, населений пункт) продукту будівельного виробництва в необхідні терміни, у необхідному обсязі, при необхідній якості будуть притаманні властиві цій території специфічні характеристики, які визначають вибір відповідних ефективних рішень. Таку ефективність необхідно розглядати саме з позицій територіального розвитку. Таким чином, в стратегіях територіального розвитку та розвитку галузі будівництва мають бути враховані засоби та шляхи досягнення реалізації цілей, а також відповідні індикатори, які визначатимуть реалізації основної мети. Такі індикатори можуть належати до різних організаційних й технологічних засад процесу будівництва, типів конструкцій та матеріалів, техніки і технологій, що знижують матеріаломісткість, трудомісткість, енергоємність, а також індикатори, які ілюструють рівень інвестиційної та інноваційної ефективності будівництва, що призводить до зменшення собівартості продукції, зниження термінів окупності.

Як цитувати: Драган І. В., Драган І. О. Інноваційні чинники державного регулювання розвитку галузі будівництва. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 142–149. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-11>

In cites: Dragan, I.V., Dragan, I.O. (2023). Innovative factors of the state regulation of the development of the construction industry. *State Formation*, no. 2 (34), 142–149. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-11> [in Ukrainian].

© Драган І. В., Драган І. О., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Ключові слова: адміністративно-територіальна одиниця, галузь будівництва, державне регулювання, інноваційні методи управління, інформатизація, механізм регулювання.

Постановка проблеми. Державне регулювання розвитку галузі будівництва є складним організаційно-правовим процесом, що визначено його особливим характером, динамікою та інтенсивністю внутрішніх галузевих, а також міжгалузевих зв'язків й іншими чинниками.

Важливого значення щодо розвитку галузі будівництва в сучасних умовах економічних відносин набуває саме концентрація матеріального виробництва та його комплексність, що забезпечує необхідні передумови для розробки і впровадження інноваційних, принципово нових форм організації відповідних процесів.

Фундаментальним та прикладним аспектам регулювання розвитку галузі будівництва, її інвестиційного та інноваційного забезпечення присвячені наукові публікації Ансоффа І., Портера М., Шумпетера Й., Бакуменка В., Бурмаки М., Беззубко Л., Васильєвої О., Данилишина Б., Дорофієнка В., Микитенко В., Ковалевської О., Орлової Н. та ін.

Метою статті є уточнення та аналіз інноваційних чинників державного регулювання розвитку галузі будівництва, а також перспектив його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення, що визначені повномасштабною збройною агресією РФ проти України фактично не існує довготривалих планів перспектив економічного розвитку як по країні в цілому, так й за окремими адміністративно-територіальними одиницями. Відсутні фактично сучасні схеми розміщення і перспективного розвитку продуктивних сил, плани розміщення і розвитку галузі будівництва, її матеріально-технічної бази [2; 3].

Щодо прогнозів й потенціалу розвитку галузі будівництва на регіональному рівні, то необхідним є врахування саме галузевої структури української економіки у довоєнний період. Зокрема, у галузевому розрізі країни економічний потенціал формувався як комплекс галузевих й міжгалузевих компонентів, які враховували усі складові суспільного виробництва. Окремі галузі були сформовані з однорідних компонентів в межах окремого виду виробничої діяльності. Інші – в межах кількох окремих комплексів. Зокрема, галузь металургії сформувався з тих підприємств, які здійснюють видобуток сировини (шахти, рудні кар'єри, ГЗК), переробних підприємств (металургійні заводи), підприємств, що виробляють енергію.

На загальнонаціональному рівні в системі економічних відносин як об'єкт досліджень була виділена галузь будівництва, як сукупність виробничих об'єктів й окремих сфер діяльності, діяльність яких здійснюється для забезпечення процесу відтворення. Щодо інноваційного розвитку галузі будівництва, то виокремлення його як об'єкта наукових пошуків спричинено

об'єктивними процесами в цій сфері – розвитком інформатизації, галузевою інтеграцією, поглибленням кооперування й спеціалізації, концентрацією виробництва. В Україні тенденції у виробничій сфері набули такого рівня, що відтворювальний процес щодо основних засобів та забезпечення конкурентного розвитку не розглядається окрім, як у взаємозв'язку й сукупності усіх складових інноваційного процесу [1; 3].

У наукових публікаціях існують різні позиції щодо сутності галузі будівництва. Більшість науковців [5; 7; 8] солідарні в тому, що галузь будівництва, з позиції системного підходу, доцільно сприймати як інтегрування будівництва із комплексом промисловості відповідних будівельних матеріалів, конструкцій, деталей й інших суміжних сфер діяльності, які забезпечують будівельний процес знаряддям і сприяють його ефективному функціонуванню для формування та відтворення виробничих потужностей, а також основних засобів реалізації соціально-економічних цілей.

З позиції управління розвиток галузі будівництва неможливий без формування системи, що поєднує економічні, соціальні, технічні складові, які є організаційно пов'язаними один з одним. Така система включає дві основні підсистеми: об'єкт впливу (керована підсистема) і суб'єкт впливу (керуюча підсистема), які поєднані між собою комунікаційними каналами. При цьому забезпечення ефективного державного регулювання розвитку галузі будівництва ґрунтується на механізмі організаційно-економічного впливу, з урахуванням вимог економічних законів та балансу інтереси всіх стейкхолдерів. Ефективне державне регулювання розвитку галузі будівництва передбачає забезпечення максимально можливої відповідності параметрів ефективності суб'єкта й об'єкта впливу, що сприяє стійкому зростанню показника введення в експлуатацію об'єктів будівництва, підвищенню ефективності виробництва для покращення на відповідній території соціально-економічної ситуації.

Аналіз наукових публікацій з проблем вдосконалення державного регулювання розвитку галузі будівництва доводить складність формування такого ефективного механізму. Проте, одним із можливих варіантів реалізації такого завдання виступає поєднання територіального й галузевого підходів до управління за умови формування раціональної структури такої системи. При цьому значною перешкодою при формуванні системи регулювання розвитку галузі будівництва виступає розгалуженість її структури при обмеженому застосуванні такого управлінського підходу.

Удосконалення механізму державного регулювання розвитку галузі будівництва, методів його здійснення, необхідно реалізовувати на основі формування та впровадженням інноваційних методів впливу [6; 7].

Необхідно зауважити, що активізація процесу розвитку галузі будівництва передбачає наявність єдиного керуючого суб'єкту, чітких правил взаємодії елементів системи. Специфікою розвитку галузі будівництва є відсутність єдності у її керуючій підсистемі. Внаслідок цього створюються умови для відповідного формування в системі багатоланковості, через що суттєво

сповільнюється й ускладнюється її функціонування. В результаті громіздкість й складність утвореної структури в процесі розвитку галузі будівництва призводить до уповільнення процесів економічного розвитку територій, зростання вартості виробництва, зростання строків будівництва, й таким чином до зниження ефективності функціонування галузі будівництва. В сучасних умовах складно уникнути певного дублювання окремих функцій, оптимізувати потоки та сформулювати комплексну функціональну модель. Внаслідок цього, а також посилення конкуренції в галузі будівництва, необхідним виступає визначення та обґрунтування дієвих методів й форм регулювання розвитку будівельного виробництва на територіальному рівні.

Реалізація регуляторного процесу розвитку галузі будівництва за таких умов має відзначатися імовірнісним (стохастичним) характером. Для такої системи її стохастичність визначається, зокрема, впливом значної кількості спорадичних факторів. Окрім того, в таких систем характерні випадкові відхилення, помилки, які обумовлені поведінкою елементів таких систем, а також складністю її структури. Зазначені внутрішні й зовнішні впливи для суб'єктів галузі будівництва необхідно уточнити з урахуванням наступних позицій: по-перше, умов функціонування (природно-кліматичних, економічних тощо); по-друге, договірної (господарської) дисципліни між учасниками розвитку галузі будівництва; по-третє, експлуатаційна надійність та зношеність основних засобів; по-четверте, показники попиту на виготовлену продукцію (з урахуванням рівня ринкової активності, виду продукції, сезонності тощо); по-п'яте, доступ до інформації, необхідної для ухвалення рішень.

Наведені позиції є чинниками ринкової нестабільності, що означають неможливість підтримання на постійній основі необхідних параметрів середовища на відповідному рівні, що коливається в результаті збурюючих зовнішніх впливів. Такими регульованими параметрами виступають ціни і тарифи, рівень інфляції, податкові ставки, облікова ставка НБУ, валютний курс тощо. Основні чинники нестійкості економічного середовища умовно можна поділити на такі групи. До першої належать фактори, що впливають на суб'єкта господарювання (низький рівень автоматизації ухвалення рішень та інформатизації, відсутність у менеджерів необхідного досвіду роботи, брак кваліфікованих кадрів, невідповідність структури економічним тенденціям, низький рівень конкурентоздатності та надмірна ресурсоємність, фізичне й моральне зношення основних засобів, брак фінансових ресурсів, надійність господарських зв'язків). Другу групу становлять фактори, що впливають саме на внутрішній ринок (фіскальні механізми, зростання ціни на енергоносії, коливання валютних курсів, інфляція, посилення конкуренції, рівень комерційних й фінансових ризиків, нерозвиненість фондового ринку та системи страхування). Третя група передбачає інноваційні чинники розвитку галузі будівництва та чинники впливу на зовнішній ринок (залежність національної економіки України від міжнародних фінансових ресурсів, інноваційна політика й технологічних розвиток). При цьому, чинники цих трьох груп між собою корелюються.

Мета державного регулювання розвитку галузі будівництва з позиції системного підходу передбачає забезпечення функціонування, яке сприяє збереженню його стійкості в умовах ринку. Стійкістю при цьому необхідно розглядати як здатність системи зберігати встановлений режим функціонування, а також компенсувати вплив зовнішніх чинників (перешкод), зберігаючи здатність повернення в рівноважний стан [2; 4]. Стійкість розвитку галузі будівництва залежить від стійкості її елементів й підсистем [5].

Удосконалення системи державного регулювання розвитку галузі будівництва потребує виявлення ключових чинників, здатних сприяти самоорганізації системи. При цьому можна виділити наступні напрями її вдосконалення: розвиток на базі наявної структури, проте із перерозподілом окремих функцій між ланками системи; розвиток на підставі існуючого порядку реалізації управлінських функцій з кількісними комбінаціями щодо суб'єктів розвитку галузі будівництва на всіх рівнях; програмно-цільовий, що враховує існування керованих і керуючих підсистем в територіальному й галузевому аспектах. Цей напрям тісно пов'язаний з регламентацією функціоналу керуючої системи за різними рівнями. Ключовою умовою вдосконалення щодо регулювання виступає не тільки наявність комунікації, але й відповідний функціональний зміст. Такий напрям є найбільш ефективним для забезпечення вдосконалення системи державного регулювання розвитку галузі будівництва.

Щодо надання характеристики системи державного регулювання розвитку галузі будівництва, то така система повинна мати наступні ознаки: співвідносність й пропорційність (які мають внутрішній прояв між керуючою і керованою підсистемами (висока структурованість керованої системи підвищує вимоги до керуючої підсистеми для забезпечення ефективності й оперативності управління); безперервність й ритмічність, що розкривають специфіку розвитку галузі будівництва, а також з позиції територіальної організації учасників такого процесу; комплексність підходів до будівельної діяльності на різних етапах розвитку, як резерв забезпечення ефективності діяльності (управлінської та виробничої), що сприяє прояву специфіки розвитку галузі будівництва; спеціалізація відповідних функцій управління на основі їх поділу або об'єднання, впровадження інновацій, збільшенням масштабів програм будівництва (це сприяє концентрації видів діяльності й функцій, розподілу й регламентації відповідальності суб'єктів); цілеспрямованість, що проявляється через кінцеві результати розвитку діяльності у галузі будівництва, застосуванні програмно-цільового підходу, що забезпечує необхідний перерозподіл обов'язків й функцій між різними ланками та виконавцями, що сприяє підвищенню ефективності функціонування керованої й керуючої підсистеми; насиченість та складність комунікаційних потоків, обумовлених галузевою різнохарактерністю та різноманітністю документообігу.

У ринковій системі господарювання, безумовно, існує необхідність поступового підвищення ефективності функціонування її підсистем, як найскладніших, так й найпростіших (країни в цілому, галузі, території,

окремого суб'єкта господарювання). В процесі забезпечення розвитку галузі будівництва, а також окремої адміністративно-територіальної одиниці (область, район, населений пункт) продукту будівельного виробництва в необхідні терміни, у необхідному обсязі, при необхідній якості будуть притаманні властиві цій території специфічні характеристики, які визначають вибір відповідних ефективних рішень. Таку ефективність необхідно розглядати саме з позицій територіального розвитку. Таким чином, в стратегіях територіального розвитку та розвитку галузі будівництва мають бути враховані засоби та шляхи досягнення реалізації цілей, а також відповідні індикатори, які визначатимуть реалізації основної мети. Такі індикатори можуть належати до різних організаційних й технологічних засад процесу будівництва, типів конструкцій та матеріалів, техніки і технологій, що знижують матеріаломісткість, трудомісткість, енергоємність, а також індикатори, які ілюструють рівень інвестиційної та інноваційної ефективності будівництва, що призводить до зменшення собівартості продукції, зниження термінів окупності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Проведений аналіз щодо регулювання розвитку галузі будівництва в Україні засвідчив, що фрагментарне впровадження інновацій за відповідного обґрунтування не дають бажаного ефекту. Це пояснюється наступними причинами: відсутні відповідні оптимальні методики щодо здійснення оцінки ефективності реалізації інновацій в процесі розвитку галузі будівництва, що враховують наявний рівень територіального розвитку; не можна розглядати розвиток галузі будівництва без врахування системного зв'язку з іншими галузями із прив'язкою до специфіки території; необхідно враховувати особливості кожної адміністративно-територіальної одиниці (природно-кліматичні тощо), відповідно до яких – здійснювати послідовну стратегічну економічну й технічну політику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамська І. Сучасний стан й тенденції розвитку будівельної галузі України. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 5 (60). С. 7–15.
2. Бурмака М. М., Бурмака Т. М. Управління розвитком підприємства (на прикладі підприємств будівельної галузі) : монографія. Харків : ХНАДУ, 2011. 204 с.
3. Данилишин Б. М., Микитенко В. В. Макросистемна еволюція української економіки : монографія. Національна академія наук України. Київ : ЗАТ «Нічлава», 2008. Т. 2. 210 с.
4. Драган І. О. Державне управління розвитком житлово-комунального господарства України: модернізація та ресурсозбереження : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 237 с.
5. Драган І. О., Кучма Ю. В. Реалізація державного регулювання в сфері житлового будівництва: механізм фінансового забезпечення. *Науковий вісник Академії муніципального управління (Серія «Управління»)*. 2016. Вип. 3. С. 16–26.
6. Драган І. В. Особливості інноваційно-інвестиційної діяльності в умовах трансформаційних перетворень національної економіки. *Продуктивні сили і регіональна економіка* : у 2 ч. 2010. Ч. 1. С. 110–111.

7. Ковалевська О. П. Методичні основи формування стратегії розвитку інвестиційно-будівельного комплексу. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. 2011. Вип. 4. С. 106–111.

8. Паламарчук О. М., Петришина С. В. Будівельна галузь України: стан та прогнози. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 51. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2497>

Стаття надійшла до редакції 19.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 26.12.2023 р.

Dragan I. V.,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Senior research fellow, Department of Sustainable Development Methodology, Institute for demography and life quality problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, 60, blvd. Shevchenko, Kiev, 01032, Ukraine
e-mail: dragan2011@i.ua <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>

Dragan I. O.,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Law and Law Enforcement Activities, Zhytomyr Polytechnic State University, 103, str. Chudnivska, Zhytomyr, 10005, Ukraine
e-mail: keb_dio@ztu.edu.ua <https://orcid.org/0000-0002-5716-1273>

INNOVATIVE FACTORS OF THE STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY

Annotation. A theoretical analysis of the development of the construction industry as an object of state regulatory influence was carried out, taking into account innovative factors. The main factors of such a process, which hold it back, have been clarified. From the standpoint of a systemic approach, the conditions that need to be formed in order to level the impact of negative trends during the implementation of state regulation of the development of the construction industry in Ukraine are highlighted. Areas of improvement of the mechanism of state regulation of development of the construction industry are highlighted.

Improving the system of state regulation of the development of the construction industry requires the identification of key factors capable of contributing to the self-organization of the system. At the same time, the following directions for its improvement can be identified: development based on the existing structure, but with the redistribution of individual functions between the system's links; development on the basis of the existing order of implementation of management functions with quantitative combinations in relation to development subjects of the construction industry at all levels; program-targeted, which takes into account the existence of controlled and controlling subsystems in territorial and branch aspects. This direction is closely related to the regulation of the functionality of the control system at different levels. The key condition for improvement in relation to regulation is not only the presence of communication, but also the appropriate functional content. This direction is the most effective for ensuring the improvement of the system of state regulation of the development of the construction industry.

It is shown that in the market economic system there is a need to gradually increase the efficiency of the functioning of its subsystems, both the most complex and the simplest (the country as a whole, industry, territory, individual economic entity). In the process of ensuring the development of the construction industry, as well as a separate administrative-territorial unit

(region, district, settlement) of the product of construction production in the required time, in the required volume, with the required quality, the specific characteristics inherent in this territory will be inherent, which determine the choice of appropriate effective solutions. Such efficiency must be considered precisely from the standpoint of territorial development. Thus, the strategies of territorial development and development of the construction industry must take into account the means and ways of achieving the goals, as well as the corresponding indicators that will determine the realization of the main goal. Such indicators can belong to various organizational and technological principles of the construction process, types of structures and materials, techniques and technologies that reduce material intensity, labor intensity, energy intensity, as well as indicators that illustrate the level of investment and innovative efficiency of construction, which leads to a decrease in the cost of production, reduction of payback periods.

Keywords: *administrative-territorial unit, construction industry, state regulation, innovative management methods, informatization, regulatory mechanism.*

REFERENCES

1. Adamska, I. (2019). The current state and development trends of the construction industry of Ukraine. *Galician Economic Bulletin*, vol. 5 (60), 7–15. [in Ukrainian].
2. Burmaka, M.M. and Burmaka, T.M. (2011). Enterprise development management (on the example of enterprises in the construction industry). KhNAHU, Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Danylyshyn, B.M., Mykytenko, V.V. (2008). Macrosystem evolution of the Ukrainian economy. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. ZAT «Nchlava». Kyiv. [in Ukrainian].
4. Dragan, I.O. (2011). State management of the development of the housing and communal economy of Ukraine: modernization and resource conservation. Yuho-Vostok. Donetsk. [in Ukrainian].
5. Dragan, I.O., Kuchma, Yu.V. (2016). Implementation of state regulation in the field of housing construction: the mechanism of financial support. *Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management (Series "Management")*, vol. 3, 16–26. [in Ukrainian].
6. Dragan, I.V. (2010). Peculiarities of innovation and investment activity in the conditions of transformative transformations of the national economy. *Productive forces and regional economy: a collection of scientific works. ch. 1*, 110–111. [in Ukrainian].
7. Kovalevska, O.P. (2011). Methodological foundations of the formation of the development strategy of the investment and construction complex. *Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management (Series "Management")*, vol. 4, 106–111. [in Ukrainian].
8. Palamarchuk, O.M., Petryshyna, S.V. (2023). The construction industry of Ukraine: state and forecasts. *Economy and society*, vol. 51, 23–33. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2497> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 19.11.2023.

The article is recommended for printing 26.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-12>
УДК 351.332.316

Боднар Катерина Віталіївна,

*аспірантка кафедри економічної політики та менеджменту,
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”*

*Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна*

e-mail: Ekaterina28051986@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-8559-5112>

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

Анотація. Сучасна організаційна перебудова державної влади в Україні створює відповідні виклики для самої країни, її регіонів, бізнесу та окремо взятого громадянина, особливо це стосується питання ефективності та перманентної їх взаємодії в контексті забезпечення сталого розвитку. В таких умовах підвищення ефективності діючих механізмів державного управління є актуальним для сталого розвитку регіонів в Україні з кількох причин. Перш за все, наявність воєнного стану в Україні покладає додаткові виклики та вимоги до державного управління. Також розвинуті цифрові технології надання адміністративних послуг мають великий потенціал для покращення доступності та якості послуг, що надаються громадянам та бізнесу. Цифровізація здатна значно спростити та прискорити процеси надання адміністративних послуг, зменшити бюрократичні бар'єри та покращити взаємодію між органами влади та громадянами.

У статті досліджено особливості функціонування та основні напрями застосування механізму державного управління регіонів в контексті сталого розвитку з урахуванням сучасного погляду на його складові та забезпечення ефективності. Обґрунтовано складові механізму державного управління сталим розвитком регіонів (функціональні компоненти, інструменти та принципи), а також особливості їх взаємозв'язку. Виокремлені принципи можуть слугувати основою для ефективного державного управління сталим розвитком регіонів і сприяти досягненню балансу між економічним, соціальним та екологічним розвитком.

Здійснено теоретичне узагальнення особливостей реалізації інструментів державного управління сталим розвитком регіонів в Україні з урахуванням специфіки міських та сільських територій та їх інклюзивності.

У сучасному підході до побудови та реалізації механізму державного управління сталим розвитком регіонів в Україні в умовах воєнного стану мають бути враховані: адаптивність до непередбачуваних ситуацій, забезпечення безпеки та стабільності, залучення місцевої спільноти.

Ключові слова: механізм державного управління, сталий розвиток регіонів, стратегія розвитку, якість життя, інновації, розвиток інфраструктури.

Як цитувати: Боднар К. В. Механізм державного управління сталим розвитком регіонів. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 150–161. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-12>

In cites: Bodnar, K.V. (2023). Mechanism of state management of sustainable development of regions. *State Formation*, no. 2(34), 150–161. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-12> [in Ukrainian].

© Боднар К. В., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Постановка проблеми. Сучасна організаційна перебудова державної влади в Україні створює відповідні виклики для самої країни, її регіонів, бізнесу та окремо взятого громадянина, особливо це стосується питання ефективності та перманентної їх взаємодії в контексті забезпечення сталого розвитку. В сучасних умовах підвищення ефективності діючих механізмів державного управління є актуальним для сталого розвитку регіонів в Україні з кількох причин. Перш за все, наявність воєнного стану в Україні покладає додаткові виклики та вимоги до державного управління. Ефективні механізми управління можуть сприяти швидкій реакції на зміни у ситуації та забезпечити ефективне прийняття рішень для мінімізації збитків та прискорення відновлення. По-друге, розвинуті цифрові технології надання адміністративних послуг мають великий потенціал для покращення доступності та якості послуг, що надаються громадянам та бізнесу. Завдяки цифровізації можна значно спростити та прискорити процеси надання адміністративних послуг, зменшити бюрократичні бар'єри та покращити взаємодію між державними органами та громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні економічні та організаційні аспекти сталого розвитку представлені у документах наукових заходів, світових форумів, а також у працях вітчизняних науковців, таких як: О. Білорус, Л. Гринів, М. Згуровський, А. Лелеченко та ін. Питання вітчизняної та європейської практики проведення державної політики сталого розвитку досліджували М. Бублій, І. Дегтярьова, В. Дзюндзюк., К. Жидков, О. Мельник, Ш. Омаров, Н. Статівка, А. Шуванов, Н. Щур та ін. Проте, недостатньо опрацьованими залишаються підходи щодо формування саме регіональної політики сталого розвитку та державних механізмів її реалізації. У таких умовах необхідним є критичне оцінювання можливостей інструментарію державного управління сталим розвитком регіонів в сучасних умовах.

Метою роботи є аналіз особливостей та обґрунтування теоретико-методичних і практичних аспектів вдосконалення механізму державного управління регіонів в контексті сталого розвитку з урахуванням сучасного погляду на його складові та забезпечення ефективності.

Застосована методологія і методи. Проведене дослідження спирається на такі принципи: об'єктивність – спроба подолання суб'єктивних помилок та емоційних суджень; історизм – обраний предмет дослідження розглянуто у процесі його розвитку; системність – механізм державного управління сталим розвитком регіонів розглянуто у взаємозв'язку його основних елементів. У основу дослідження покладено метод аналізу та синтезу. Прикладом його використання є представлення структури механізму як сукупність функціональних компонент та принципів, а також інструментарію, подальший розгляд яких здійснено через висвітлення взаємопов'язаних елементів. Також використаний метод теоретичного узагальнення при аналізі особливостей реалізації інструментів державного управління сталим розвитком регіонів в Україні з урахуванням специфіки міських та сільських територій та їх інклюзивності.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток полягає у поєднанні видобутку людських ресурсів з метою комерційного виробництва приватних товарів та збереження спроможності природних територій доставляти колективні блага щодо екологічних та рекреаційних інтересів [2, с. 34].

З метою з'ясування, які інструменти можуть застосовуватись державою за для забезпечення такого розвитку, доцільно дати визначити поняття механізму державного управління сталим розвитком регіонів. Тож механізм державного управління сталим розвитком регіонів визначається як система організаційних, інституційних, технологічних та інформаційних засобів, які використовуються державою для забезпечення ефективного та екологічно сталих регіонального розвитку. Останнім часом все більше ризиків дослідники пов'язують з людським фактором. Одним з прикладів є розробка інструментарію протистояння гібридним загрозам, як таким що здатні порушити національну безпеку, оскільки основною метою гібридних атак частіше є чинення впливу на ключових осіб [10, с. 65], які приймають рішення у системі державного управління, зокрема при реалізації стратегії розвитку регіонів.

На рис. 1 візуалізовано складові механізму державного управління сталим розвитком регіонів, які доцільно розглядати при забезпеченні трансформаційних процесів в Україні (складено автором на основі [4-9, 11, 12]).

Отже, цей механізм включає в себе ряд компонентів, таких як:

1. Створення національних та регіональних стратегій розвитку, які враховують потреби та особливості конкретних регіонів.
2. Розробка та впровадження програм та проєктів, спрямованих на стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема за допомогою інвестицій, інновацій та розвитку інфраструктури.
3. Поліпшення механізмів державного регулювання та контролю за розвитком регіонів, забезпечення прозорості та відповідальності в управлінні.
4. Посилення взаємодії між центральними та регіональними органами влади, а також врахування установчих особливостей кожного регіону.
5. Залучення громадськості до процесів управління та розробки політик, шляхом створення партнерських механізмів та публічних консультацій.
6. Використання сучасних технологій, інновацій та наукових досліджень для підтримки сталого розвитку регіонів, що покликане оптимізувати витрати та отримані ефекти від застосування певного державного механізму.

Окремо хочеться зазначити проблему, що криється у приділенні все меншої уваги ціннісній трансформації суспільства, зміні запитів користувачів адміністративних послуг. Як стверджують автори роботи [1, с. 31] технологічна трансформація на глобальному рівні призводитиме до відмирання старих моделей поведінки та до виникнення нових джерел ефективності діяльності.

Рис. 1. Складові механізму державного управління сталим розвитком регіонів

Fig. 1. Components of the mechanism of state management of sustainable development of regions

Механізм державного управління сталим розвитком регіонів має ґрунтуватись на наступних принципах:

1. Інтегрований підхід. Регіональний розвиток потребує комплексного підходу, що охоплює різні сфери, такі як економіка, соціальний розвиток, екологія та інфраструктура. Державне управління повинно забезпечувати взаємодію цих сфер для досягнення гармонійного розвитку регіонів.

2. Участь зацікавлених сторін. Сталому розвитку регіонів сприяє активна участь резидентів, бізнес-спільноти, громадських організацій, місцевих урядів та інших зацікавлених сторін. Державне управління повинно залучати ці сторони до процесу прийняття рішень та реалізації стратегій розвитку.

3. Екологічна сталість. Державне управління повинно сприяти екологічно сталим практикам у регіонах, збереженню природних ресурсів та зменшенню впливу на довкілля. Пріоритетними мають бути розвиток відновлюваної енергетики, ефективне використання ресурсів та збереження біорізноманіття.

4. Економічна стійкість. Державне управління повинно сприяти розвитку конкурентоспроможних галузей регіонів і створенню робочих місць, що підтримуватимуть економічну стійкість. Промоція інновацій, підтримка підприємництва та розбудова інфраструктури є важливими аспектами розвитку.

5. Соціальна справедливість. Державне управління повинно забезпечувати рівні можливості для всіх жителів регіонів. Зростання якості освіти, охорони здоров'я, доступ до соціальних послуг та інфраструктури допоможуть знизити нерівності і підвищити життєвий рівень населення.

6. Принцип системності. Він передбачає встановлення між вказаними структурними елементами механізму державного управління як системи інформаційних зв'язків, які забезпечують цілісність функціонування влади та кореляції між здійснюваними нею проєктами та окремими заходами у певні періоди часу.

7. Соціальна та економічна ефективність. На постійну необхідність балансування між цими видами ефективності часто звертають увагу в наукових публікаціях [3; 12, с. 55], в них говорять і про позитивні, і про негативні сторони структурних реформ державної політики.

Ці принципи можуть слугувати основою для ефективного державного управління сталим розвитком регіонів і сприяти досягненню балансу між економічним, соціальним та екологічним розвитком.

В якості інструментів формування і реалізації стратегії сталого розвитку конкретно взятого регіону у певний період часу за рішенням відповідних органів влади можуть бути обрані інструкції, установки, угоди про співробітництво, зокрема на міжнародному рівні, контракти, угоди, податкові стимули, санкції, обговорення, проєкти за участі громад, що сприяють практичному здійсненню рішень з метою отримання певних економічних та/або соціальних ефектів.

Слід зазначити, що механізм державного управління сталим розвитком регіонів є складним процесом, який вимагає співпраці та координації різних зацікавлених сторін. Він має на меті забезпечення балансу між економічним розвитком, соціальною справедливістю та охороною довкілля для забезпечення сталого розвитку регіонів.

Як вже зазначалося, для забезпечення ефективності та успішної реалізації стратегій сталого розвитку регіонів механізм державного управління має відповідати принципу системності, а отже має включати:

1. Стратегічне планування (розробка довгострокових стратегій розвитку з урахуванням регіональної специфіки, визначення конкретних цілей, завдань та індикаторів розвитку для кожного регіону). Найчастіше планування стосується заходів та проєктів, що стосуються:

- розвитку інфраструктури, а саме інвестування в розвиток транспортної, енергетичної та інших видів інфраструктури для поліпшення умов життя та підтримки бізнесу в певному регіоні;

- освіти та інновації, що спрямоване на розвиток системи освіти та навчання для підготовки кваліфікованого персоналу. Також підтримка інновацій та досліджень може застосовуватись для стимулювання розвитку нових технологій;

- соціальної підтримки, яка реалізується через забезпечення доступу до соціальних послуг та поліпшення умов життя громадян, особливо сільських територій, їх інклюзивності. В цей напрям також включено розвиток програм для підтримки уразливих груп населення (осіб з інвалідністю, малозабезпечених, ВПО тощо).

2. Координацію та співпрацю (забезпечення ефективної взаємодії між різними рівнями влади (центральною та місцевою) та галузевими відомствами; розвиток механізмів співпраці між регіонами для обміну досвідом та ресурсами).

3. Фінансове управління (забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів для реалізації проектів сталого розвитку; розробка механізмів фінансування та приваблення інвестицій).

4. Моніторинг та оцінку (впровадження систем моніторингу та оцінки результативності стратегій розвитку, а також аналіз впливу запланованих проектів на економічний, соціальний та екологічний розвиток).

5. Участь громадськості (залучення громадськості до процесу прийняття рішень та розвитку регіонів, наявність доступної публічної інформації та консультації для забезпечення широкої участі громадян).

Ці складники взаємодіють між собою для створення комплексної системи управління, спрямованої на сталий розвиток регіонів в Україні.

Важливим питанням залишається, як державне управління сталим розвитком регіонів сприяє забезпеченню соціального зростання та підвищення якості життя населення на певних територіях може варіюватися для міських та сільських територій. Тут наведені деякі можливі підходи:

Міські території:

1. Інфраструктура. Розвиток транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури сприяє впровадженню нових технологій, створенню робочих місць та покращенню доступності послуг населенню. Також розвиток міської інфраструктури, такої як дороги, школи, лікарні, центри культури і розваг, сприяє поліпшенню якості життя.

2. Економічний розвиток. Формування привабливих умов для бізнесу, залучення інвестицій та розвиток інноваційних галузей допомагає створювати робочі місця та забезпечувати економічний розвиток міст.

3. Охорона довкілля та екологічна стійкість. Впровадження енерго-ефективних технологій, зменшення викидів забруднюючих речовин та розумне використання природних ресурсів сприяють створенню здорового та

безпечного середовища для мешканців. Збереження зелених зон, впровадження програм з утилізації відходів та відновлювані джерела енергії сприяють сталому розвитку та поліпшенню якості навколишнього середовища.

4. Соціальні послуги. Забезпечення якісної освіти, охорони здоров'я, житла, культурних та розважальних можливостей сприяє поліпшенню якості життя та забезпечує рівні можливості для всіх жителів міст.

5. Громадське управління. Визначення пріоритетів розвитку міста шляхом включення громадськості, стимулювання участі громадян у процесах прийняття рішень. Найбільш дієвим стає за умов високої громадської активності.

Сільські території:

1. Сільське господарство. Підтримка сільського господарства та забезпечення доступу до сільськогосподарських продуктів сприяють забезпеченню продовольчої безпеки та розвитку сільських територій. Також вдосконалення сільськогосподарських технологій та методів, підвищення продуктивності та розвиток сільського туризму сприяють соціальному зростанню та покращенню якості життя селян.

2. Розширення ринків праці. Створення можливостей для заробітку, наприклад, через розвиток сільського туризму або створення робочих місць у секторі легкої промисловості, допомагає зменшити міграцію молодих людей до міст.

3. Інфраструктура та доступ до послуг. Розвиток транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури (наприклад, шкіл, медичних закладів, доступу до Інтернету) забезпечує рівний доступ до послуг для сільських жителів. Великою проблемою на селі є обмежений доступ до якісної освіти та медичних послуг, що сприяє соціальному розвитку та поліпшенню якості життя.

З наукової точки зору виявляється цікавим, які особливості реалізації механізмів державного управління сталим розвитком регіонів в контексті забезпечення соціального зростання та підвищення якості життя населення на певних територіях. Розглянемо з позиції міських та сільських територій (табл. 1).

Закордонні науковці [14, 15] наголошують на величезній спроможності мереж забезпечити рішення проблем із залученням різних секторів та рівнів управління, а також публічних та приватних суб'єктів навіть в таких проблемних областях, де це здається неможливими чи неефективними. Цю думку підтримують і вітчизняні колеги [2, 3, 7, 13], вказуючи на явні ефекти у майбутньому.

У сучасному підході до побудови та реалізації механізму державного управління сталим розвитком регіонів в Україні в умовах воєнного стану має бути декілька уточнень. Ось декілька можливих аспектів:

1. Адаптивність до непередбачуваних ситуацій. Управління регіонами в умовах воєнного стану потребує гнучкості та швидкого реагування на нові виклики. Механізм державного управління повинен бути здатним пристосовуватись до змін, шукаючи нові рішення та можливості для сталого розвитку регіонів.

2. Забезпечення безпеки та стабільності. Під час воєнного стану безпека є пріоритетом. Механізм управління повинен забезпечувати належний рівень безпеки для мешканців регіонів та зміцнювати стабільність у зоні конфлікту. Це може включати такі заходи, як мобілізація ресурсів для захисту населення, підтримка економіки та інфраструктури, а також забезпечення прав людини.

3. Залучення місцевої спільноти. Один з ключових аспектів нового підходу – це залучення місцевої спільноти до процесу управління та прийняття рішень. Механізм державного управління повинен сприяти активному діалогу з громадськістю, забезпечуючи більшу відповідальність та прозорість у процесі прийняття рішень. Це може сприяти побудові довіри та спільної відповідальності для сталого розвитку регіонів.

Ці аспекти можуть бути реалізовані через використання передових технологій та методів, таких як штучний інтелект, аналітика даних та інші інструменти, які допоможуть ефективно вирішувати завдання управління регіонами в умовах воєнного стану.

Таблиця 1

Державне управління та сталий розвиток регіонів в Україні

Table 1

Public administration and sustainable development of regions in Ukraine

Особливості	Міські території	Сільські території
Інфраструктура	Розвинена міська інфраструктура (транспорт, комунікації, освіта, охорона здоров'я), особливо в обласних центрах	Менше розвинена (обмежена) інфраструктура, можливо, відсутність доступу до ключових сервісів, менше інвестицій у розвиток
Економічний розвиток	Велика кількість підприємств, бізнес-можливості, робочі місця, ринковий доступ	Залежність від сільськогосподарської сфери, обмежені можливості для бізнесу, економічна вразливість
Освіта та наука	Значна концентрація вищих навчальних закладів, наукових та дослідних центрів	Обмежені можливості для отримання вищої освіти та доступу до наукових ресурсів
Зайнятість	Різноманітність робочих місць у різних сферах, але велика конкуренція	Залежність від аграрної сфери, менше можливостей для робочих місць, проблеми з робочими місцями, міграція населення до міст
Соціальні послуги	Ширший доступ до медичних, освітніх та інших соціальних послуг	Обмежений доступ, відсутність ключових соціальних послуг
Культурні можливості	Різноманітні культурні події, мистецькі заклади	Обмежені культурні події, менше доступу до мистецьких ресурсів
Екологія та здоров'я	Проблеми з екологією, особливо великих містах	Здорове середовище, менше проблем з екологією

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. В даній роботі здійснений загальний огляд особливостей здійснення державного управління для сталого розвитку регіонів зі спрямуванням на соціальне зростання та підвищення якості життя населення у міських та сільських територіях. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано складові механізми державного управління сталим розвитком регіонів та особливості їх взаємозв'язку.

Підвищення ефективності механізмів державного управління також може сприяти залученню інвестицій та підтримці розвитку регіонів. Краща організація управлінських процесів, прозорість та надійність системи державного управління можуть збільшити довіру інвесторів та стимулювати економічний розвиток регіонів. Таким чином, у контексті воєнного стану та наявності цифрових технологій надання адміністративних послуг, підвищення ефективності діючих механізмів державного управління може забезпечити сталий розвиток регіонів в Україні, зменшити вплив конфлікту та сприяти соціально-економічному відродженню країни.

У даному контексті серед перспективних напрямів подальших досліджень можна зазначити наступні. Щодо управління ресурсами, то дослідження можуть бути спрямовані на ефективне управління ресурсами регіону, такими як вода, земля, енергія, транспортні системи та інші. Це включає розробку стратегій збереження, оптимального використання та раціонального споживання ресурсів в регіоні, переведення бізнесу на принципи циркулярної економіки за сприяння влади. Полегшення такого діалогу здатне забезпечити застосування цифрових інструментів та розробка смарт-технологій для підвищення ефективності управління в регіоні. Як вже зазначалося, досягненню високої економічної та соціальної ефективності застосовуваних стратегій регіонального розвитку сприяє взаємодія з громадою, активне залучення громадськості до прийняття рішень та розвиток комунікативних і цифрових навичок учасників такого процесу взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк А. С., Асоян Е. Ш. Механізм та спрямованість трансформації державної економічної політики в сучасних соціально-економічних умовах. *Державне будівництво*. 2022. № 2(32). С. 29–40. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-03>
2. Дзюндзюк В. Б., Жидков К. С. Місцеві управлінські мережі як чинник сталого розвитку. *Державне будівництво*. 2022. № 1(31). С. 33–45. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-1-03>
3. Дяченко С. Концепт механізму державного управління: сучасні підходи. *Державне будівництво*. 2021. № 1. URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/issue/view/1182>
4. Єремичева Л. Ніл Вокер: Цілі сталого розвитку – це справа кожного. *Громадський Простір*. 2017. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=nil-voker-tsili-staloho-rozvytku-tse-sprava-kozhnoho>
5. Лелеченко А. П. Підходи щодо формування регіональної політики сталого розвитку в країнах Європейського союзу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 12.

URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1660>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.12.58>

6. Михайловська О. В. Теоретичні аспекти комунікаційної взаємодії в науці публічного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 4. С. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.20.04.043>

7. Піхняк Т. А. Сучасні виклики для економічного розвитку малого підприємництва в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Вип. 2(25). С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-2-58>

8. Статівка Н. В., Бублій М. П. Генезис наукових уявлень про роль держави в управлінні соціально-економічним розвитком. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 4. С. 16–23. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.20.04.02>

9. Ходжаян А. Р. Критерії визначення пріоритетів структурних змін в економіці *Економічний вісник*. 2019. № 1. С. 73–85. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/65.073> (дата звернення 15.09.2023).

10. Хряпинський А. П. Сфери впливу та інструменти реалізації гібридних загроз: моделі та механізми. *Державне будівництво*. 2022. № 2(32). С. 60–67. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-06>

11. Шпикуляк О. Г., Ігнатенко М. М., Швець А. А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 97–111. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103096>

12. Шуванов А. Р. Українська регіональна політика та її вплив на структуру національної економіки. *Державне будівництво*. 2022. № 2(32). С. 50–59. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-05>

13. Щур Н. О. Становлення громадянського суспільства в контексті сучасних викликів суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17-18. URL: <http://www.investplan.com.ua/?n=17-18&y=2020>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.17-18.96>

14. Mergel Ines. *Social Media in the Public Sector: A Guide to Participation, Collaboration and Transparency in The Networked World*. San Francisco, Creative Commons License. CA. 2012. 320 p.

15. Scharpf F.W. *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press, 2019. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198295457.001.0001>

Стаття надійшла до редакції 18.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 28.12.2023 р.

Bodnar K. V.,

postgraduate student of the Department of Economic Policy and Management,

Education and Research Institute of Public Administration

of V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: Ekaterina28051986@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-8559-5112>

MECHANISM OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS

Abstract. The modern organizational restructuring of state power in Ukraine creates corresponding challenges for the country itself, its regions, business and individual citizens. This

especially applies to the issue of efficiency and their permanent interaction in the context of ensuring sustainable development. Under such conditions, increasing the effectiveness of the existing state management mechanisms is relevant for the sustainable development of regions in Ukraine for several reasons. Firstly, the presence of martial law in Ukraine imposes additional challenges and demands on public administration. Also, developed digital technologies for providing administrative services have great potential for improving the accessibility and quality of services for citizens and businesses. Digitalization can significantly simplify and speed up the processes of providing administrative services, reduce bureaucratic barriers and improve interaction between authorities and citizens.

The article examines the peculiarities of functioning and the main directions of application of the regional state management mechanism in the context of sustainable development. This is taking into account the modern view of its components and ensuring efficiency. The components of the mechanism of state management of sustainable development of regions (functional components, tools and principles) and the peculiarities of their interrelationship are substantiated. The selected principles can serve as a basis for effective state management of the sustainable development of regions and contribute to achieving a balance between economic, social and environmental development.

A theoretical generalization of the features of the implementation of state management tools for the sustainable development of regions in Ukraine has been carried out. The specifics of urban and rural areas and their inclusiveness were taken into account.

In the modern approach to the construction and implementation of the mechanism of state management of the sustainable development of regions in Ukraine under martial law, the following should be taken into account: adaptability to unforeseen situations, ensuring security and stability, involvement of the local community.

Keywords: *mechanism of state administration, sustainable development of regions, development strategy, quality of life, innovation, infrastructure development.*

REFERENCES

1. Blyzniuk, A.S., Asoian, E.Sh. (2022). The mechanism and direction of state economic policy transformation in modern socio-economic conditions. *State Formation*, 2(32), 29–40. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-03> [in Ukrainian].
2. Dziundziuk, V.B., Zhidkov, K.S. (2022). Local management networks as a factor of sustainable development. *State Formation*, 1(31), 33–45. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-1-03> [in Ukrainian].
3. Dyachenko, S. (2021). Kontsept mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia: suchasni pidkhody [The concept of the state administration mechanism: modern approaches]. *State Building*, no. 1, 1–12. [in Ukrainian].
4. Eremicheva, L. (2017). Neil Walker: Sustainable development goals are everyone's business. *Hromadskyj Prostir*. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=nil-voker-tsili-staloho-rozvytku-tse-sprava-kozhnoho> [in Ukrainian].
5. Lelechenko, A. (2019). Approaches for the formation of a regional sustainable development policy in the European Union. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 12, URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1660> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.12.58> [in Ukrainian].
6. Mykhailovska, O.V. (2020). Teoretychni aspekty komunikatsiinoi vzaiemodii v nauksi publicznego upravlinnia [Theoretical aspects of Communication Interaction in the Science of Public Administration]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia—Theory and practice of Public Administration*, 4, 32–37. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.20.04.04> [in Ukrainian].
7. Pikhniak, T.A. (2021). Suchasni vyklyky dlia ekonomichnoho rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Modern challenges for the economic development of small business in

Ukraine]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, 2 (25), 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-2-5> [in Ukrainian].

8. Stativka, N.V., Bublil, M.P. (2020). Henezys naukovykh uiavlen pro rol derzhavy v upravlinni sotsialno-ekonomichnym rozvytkom [Genesis of Scientific Ideas About the Role of the State In Managing Socio-Economic Development]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of Public Administration*, 4, 16–23. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.20.04.02> [in Ukrainian].

9. Khojayan, A.R. (2019). Criteria for determining the priorities of structural changes in the economy. *Economic Bulletin*, no. 1, 73–85. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/65.073> [in Ukrainian].

10. Khriapynskyi, A.P. (2022). Spheres of influence and tools for implementing hybrid threats: models and mechanisms. *State Formation*, 2(32), 60–67. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-06> [in Ukrainian].

11. Shpykuliak, O.H., Ihnatenko, M.M. & Shvets, A.A. (2021). Kontseptualni otsinky realizatsii zasad inkluzyynoho rozvytku silskykh terytorii za uchasti ahrokhodynnykh intehrovanykh formuvan [Conceptual assessment of the implementation of the principles of inclusive rural areas development with the participation of agroholding integrated formations]. *Ekonomika APK*, 3, 97–111. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103096> [in Ukrainian].

12. Shuvanov, A.R. (2022). Ukrainian regional policy and its influence on the structure of national economy. *State Building Formation*, 2(32), 50–59. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-05> [in Ukrainian].

13. Shchur, N.O. (2020). Stanovlennia hromadianskoho suspilstva v konteksti suchasnykh vyklykiv suspilnoho rozvytku. Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 17–18. URL: <http://www.investplan.com.ua/?n=17-18&y=2020>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.17-18.96> [in Ukrainian].

14. Mergel, I. (2012). *Social Media in the Public Sector: A Guide to Participation, Collaboration and Transparency in The Networked World*. San Francisco, Creative Commons License. CA.

15. Scharpf, F. (2019). *Governing in Europe. Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198295457.001.0001>

The article was received by the editors 18.11.2023.

The article is recommended for printing 28.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-13>

УДК 351:338.246.025

*Олійник Данило Андрійович,
аспірант*

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського,

вулиця Джона Маккейна, 33, м. Київ, 01042, Україна

e-mail: oliynykdania@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6482-5533>

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Анотація. Удосконалено механізм формування та реалізації конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні на підставі узагальнення сукупності елементів, а саме: суб'єкт (органи публічного управління); мета (ефективний захист конкуренції та розвиток конкурентного середовища для забезпечення сталого економічного розвитку економіки регіонів); засоби (система антимонопольного законодавства (АМЗ), програмні документи, фінанси (пільги та преференції тощо), інформація про конкурентне середовище); форма (захисна – переважно пряме регулювання; активна – переважно непрямий вплив); методи (захисні, активні, непрямі); інструменти (правове та економічне регулювання); модель (жорстка, м'яка); об'єкт (конкурентне середовище, структура ринку, конкурентні відносини, суб'єкти ринку, діяльність органів публічного управління).

Ключові слова: конкурентоспроможна державна політика, конкурентне середовище, конкурентні відносини, механізм, органи публічного управління, регіональний рівень.

Постановка проблеми. Розробка та ефективна реалізація державної політики у сфері захисту та розвитку конкуренції залишається пріоритетним напрямом діяльності органів публічного управління. Конкурентна політика є лише одним із напрямів державної економічної політики, який має певні точки дотику з іншими її напрямками (макроекономічна, промислова політика, соціальна, регіональна та ін.), але при цьому має свої специфічні цілі та інструменти реалізації. На наш погляд, визначення конкурентної політики має спиратися, в тому числі на поняття системи по відношенню до «промислової політики». Такий погляд дозволить нам розглядати конкурентну політику як самостійний напрямок, але в обов'язковому порядку та у безпосередньому взаємозв'язку з іншими видами системи національної економічної політики.

Метою дослідження є обґрунтування механізму конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні.

Як цитувати: Олійник Д. А. Поняття механізму конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 162–170. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-13>

In cites: Oliinyk, D.A. (2023). The concept of the mechanism of competitive state policy at the regional level. *State Formation*, no. 2 (34), 162–170. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-13> [in Ukrainian].

© Олійник Д. А., 2023

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Виклад основного матеріалу. Дослідження механізмів формування конкурентоспроможної політики на державному та регіональному рівнях здійснювали такі науковці: Д. Арментано, М. Портер, Д. Рубінфельд та ін.

Порівняльна характеристика елементів системи національної економічної політики представлені у таблиці 1

Таблиця 1

Елементи системи національної економічної політики

Table 1

Elements of the national economic policy system

Вид економічної політики	Основні елементи реалізації (мета, інструменти, об'єкт)		
	Цілі/завдання	Інструменти/методи	Об'єкт
Макроекономічна політика	Досягнення макроекономічної стабільності, боротьба з інфляцією, безробіттям	Інструменти фіскальної кредитно-грошової політики та ін.	Національна економіка загалом
Бюджетно-податкова політика	Перерозподіл бюджетних коштів	Податкове регулювання, бюджетне фінансування, державне та регіональне замовлення	Фінансова та податкова система
Регіональна економічна політика	Вирівнювання умов соціально-економічного розвитку, забезпечення єдиного економічного простору та ін.	Економічні (прямі та непрямі) та адміністративні	Регіональні соціально-економічні системи/соціальні економічні процеси
Промислова політика	Забезпечення динамічного розвитку країни та конкурентоспроможності вітчизняних виробників	Технічне регулювання, цільові програми, підтримка експорту, надання обмеженої кількості учасників економіки додаткових ресурсів та ін.	Виробнича діяльність суб'єктів господарювання/виробничі підприємства
Соціальна політика	Підвищення рівня та якості життя населення	Регулювання цін, соціальна допомога та ін.	Рівень та якість життя
Конкурентоспроможна політика на регіональному рівні	Підтримка та створення рівних умов конкуренції на регіональних ринках, забезпечення сталого економічного зростання регіонів та підвищення добробуту населення регіонів	Захист та розвиток конкуренції на регіональному рівні	Конкурентні відносини, конкурентне середовище, органи публічного управління на регіональному рівні

Аналіз даних таблиці 1 показує, що конкурентоспроможна політика на регіональному рівні має точки дотику з регіональною політикою з позиції формування єдиного економічного простору. Є взаємозв'язок між соціальною політикою та конкурентоспроможною політикою на регіональному рівні, що

виражається через підвищення продуктивності економічної діяльності (розширення асортименту, орієнтованість на споживача, технологічний прогрес тощо), що сприятливо впливає на рівень та якість життя суспільства. Конкуренстоспроможна політика на регіональному рівні також частково взаємопов'язана з промисловою політикою, з позиції спільної мети: забезпечення сталого економічного зростання та підвищення добробуту населення.

З викладеного можна дійти висновку, що конкурентоспроможна політика на регіональному рівні взаємозалежна з іншими елементами системи національної економічної політики держави. При цьому сучасна конкурентоспроможна політика на регіональному рівні по праву може вважатися самостійним напрямом діяльності органів державної влади.

Однією з перших держав, у яких антимонопольне регулювання знайшло своє нормативно-правове закріплення, є Сполучені Штати Америки, а перший антитрестовський (антимонопольний) закон отримав назву – Акт Шермана. Хоча і є сумніви щодо підстав походження антитрестівського закону Шермана та осіб, чий інтереси в кінцевому рахунку були пролобійовані, цей акт був прийнятий на федеральному рівні в 1890 році.

Далі пропонується розглянути ціннісні цілі конкурентоспроможної політики на регіональному рівні. Як така мета політики характеризує образ (опис) майбутнього стану об'єкта політики, бажаного, з погляду суб'єкта політики, і досяжного з допомогою тих чи інших засобів на поведінку індивідів і закупівельних організацій, що складають об'єкт політики [1]. Враховуючи результати, викладені у роботі [2], серед основних, ціннісних цілей реалізації державної конкурентоспроможної політики на регіональному рівні необхідно виділити: підвищення суспільного добробуту; досягнення економічної ефективності; декономічний розвиток (стійке економічне зростання); підвищення якості економічного розвитку; позитивна динаміка конкурентоспроможності вітчизняних виробників на зовнішніх та внутрішніх ринках; підвищення інвестиційної привабливості економіки; скорочення кількості порушень діями органів публічного управління. Зазначені ціннісні цілі можуть виступати як індикатори, використання яких дозволить державі визначити межі реалізації конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні. Зокрема, пропорційне та обґрунтоване втручання у ринкові процеси, а також межі, що мають конституційний характер. Загальним результатом державної конкурентоспроможної політики на регіональному рівні є підвищення добробуту населення через посилення інтенсивності конкуренції на ринку та припинення негативних практик поведінки.

Деякими авторами сформульовано основні засади конкурентоспроможної політики на регіональному рівні: забезпечення функціонування ринкових відносин на основі захисту та розвитку конкуренції та підприємництва; припинення монополістичної діяльності та недобросовісної конкуренції; недопущення порушень із боку органів публічного управління; законність,

гласність і публічність у процесах [3]. Досягнення мети конкурентоспроможної політики на регіональному рівні передбачає вирішення наступних завдань: ефективна реалізація контрольних функцій щодо виявлення та припинення антиконкурентної діяльності суб'єктів господарювання та органів публічного управління; формування конкурентного середовища та покращення його стану за рахунок скорочення необґрунтованих бар'єрів входу та ведення бізнесу на ринку, а також розвитку інфраструктури із забезпеченням доступу до неї зацікавлених учасників ринку; створення умов розвитку конкурентоспроможних суб'єктів господарювання; реалізація заходів розвитку конкуренції у регіонах та окремих сферах.

У зв'язку з викладеним є доцільність перейти до структури конкурентоспроможної політики на регіональному рівні. В науковій літературі конкурентоспроможну політику на регіональному рівні прийнято розділяти на захисну (антимонопольну) та активну. Так, з одного боку, антимонопольна політика (регулювання), за допомогою закріплених правил, спрямована на опис заборонених практик здійснення економічної діяльності суб'єктами господарювання, дій (бездіяльностей) органів публічного управління, застосування різноманітних форм відновлення стану до вчинення нелегальних дій та накладання дієвих санкцій на визнаних осіб, які порушили антимонопольні вимоги. З іншого, конкурентоспроможна політика на регіональному рівні вбирає у собі комплекс заходів (профілактичного та стимулюючого характеру) спрямованих на розвиток та підтримку конкуренції та конкурентного середовища - адвокатування конкуренції, реалізація дорожніх карт, стратегій розвитку конкуренції у регіонах та ін.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що конкурентоспроможна політика на регіональному рівні в загальному сенсі включає в свою структуру два ключові напрями: захист конкуренції (захисна конкурентна політика) та розвиток конкуренції (активна конкурентна політика). Захисна конкурентна політика, що називається ще як антимонопольна політика, характеризується захистом від зазіхань, небезпек і ворожих дій стосовно конкуренції. Захисні заходи щодо конкуренції, спрямовані на своєчасне виявлення та припинення антиконкурентних дій (у тому числі бездіяльності, наприклад, органів публічного управління). Тут варто враховувати, що захищати можна лише те, що вже існує, а отже, здійснюючи захист конкуренції, держава прагне зберегти досягнуте. В основі захисної конкурентної політики лежить розробка та виконання системи антимонопольного законодавства. Антимонопольний комітет України та його міжобласні територіальні відділення є основними суб'єктами держави, що реалізують контрольні-наглядові функції захисту конкуренції.

До основних заходів захисної конкурентної політики в першу чергу необхідно віднести заходи, спрямовані на виявлення та припинення антиконкурентних дій (поведінка) учасників ринку, органів публічного управління, інших осіб, які потенційно можуть обмежити, усунути конкуренцію на відповідному товарному ринку. Серед основних напрямів антимонопольного

регулювання можна назвати: запобіжні заходи антиконкурентної поведінки, тобто встановлений антимонопольним законодавством перелік заборон та застережень, адресованих органам публічного управління та суб'єктам господарювання, які здійснюють свою діяльність (бездіяльність) на шкоду конкуренції; запобіжні заходи антиконкурентної поведінки, тобто заходи, спрямовані на запобігання діям, які в майбутньому можуть спричинити несприятливі наслідки для конкуренції. Українське антимонопольне законодавство переважно містить інструменти, спрямовані на усунення порушень, а не на розвиток конкуренції як такої, у зв'язку з чим слід зазначити, що сучасні наукові теорії виділяють різні моделі конкурентної політики:

– «жорстка конкурентна політика», інструменти якої більшою мірою націлені на припинення, усунення незаконних практик поведінки учасників ринку, органів публічного управління;

– «м'яка конкурентна політика», основна мета якої полягає у сприянні формування умов конкуренції заходами непрямого впливу (переважно використовуються інструменти активної конкурентної політики).

Далі розглянуто механізм активної конкурентної політики. Активна конкурентна політика спрямована на розвиток конкуренції та створення умов, формують сприятливу конкурентне середовище. Активна політика розвитку конкуренції має призводити до створення проконкурентних основ функціонування економіки, тобто повинні створюватися умови та мотиви, що стимулюють посилення конкуренції на існуючих товарних ринках.

У якості ключових суб'єктів активної політики щодо розвитку конкуренції можна виділити органи публічного управління на державному та регіональному рівнях, профільні міністерства та відомства. До ключової мети активної конкурентної політики належить створення та підтримання рівних умов конкуренції.

До основних заходів активної конкурентної політики слід зарахувати:

- усунення адміністративних бар'єрів;
- розвиток конкуренції у сферах та галузях де переважають природні монополії;
- розвиток конкурентного середовища, де основним покупцем та продавцем виступає держава;
- формування нових ринків у вигляді передачі державних (комунальних) господарських функцій організаціям приватного сектора (створення сприятливих умов запровадження діяльності у сфері охорони, пасажирських перевезень наземним транспортом тощо);
- вдосконалення антимонопольного законодавства;
- адвокатування конкуренції (формування у суспільстві переконань про користь конкуренції, про наслідки її обмеження, недопущення та усунення).

У сучасних умовах адвокатування конкуренції розуміється як комплекс дій суб'єктів конкурентної політики, спрямованих на зміцнення конкурентного середовища за допомогою використання механізмів, які не є елементами виключно системи примусу до дотримання встановлених правил застосування санкцій на основі адміністративних процедур та судових рішень.

Адвокатування конкуренції забезпечує усвідомлення органами публічного управління, бізнесом та суспільством корисності та важливості дотримання конкурентних принципів для покращення суспільного добробуту. Основними цілями адвокатування конкуренції є:

- інформування потенційних порушників про вчинені дії, що мають або конкурентний, або антиконкурентний характер, а також про систему санкцій за протиправні дії;

- інформування представників влади, бізнесу та громадськості про позитивні функції прояву конкуренції;

- інформування суб'єктів господарювання про зміст і правонаступники конкурентних норм з метою їх використання для захисту своїх прав та інтересів.

Наслідки реалізації політики розвитку конкуренції передбачають формування «культури конкуренції» серед усього суспільства, підвищення обізнаності органів публічного управління, учасників ринку, інших економічних суб'єктів, про механізми та інструменти її реалізації. При здійсненні активної конкурентної політики створюються передумови розвитку конкурентного середовища, формування ринкових форм і методів господарювання. Крім захисного та активного методу у сфері конкуренції варто відзначити ще й інші заходи, здатні впливати на конкуренцію. Приміром, заходи стимулюючого характеру, створені задля створення передумов реалізації підприємницької діяльності у конкурентних умовах:

- тарифне регулювання, податкове регулювання, митне регулювання;
- контроль за якістю, ліцензування;
- розвиток інфраструктури;
- підтримка та розвиток малого та середнього підприємництва;
- захист прав споживачів.

Об'єктом конкурентної політики може бути конкуренція як економічне явище, органи публічного управління як суб'єкти управління, суб'єкти господарювання як учасники ринку, і конкурентне середовище як певні умови (стан і структура ринку) здійснення економічної діяльності. Суб'єктами економічних відносин переважно є суб'єкти господарювання та природні монополії. Конкурентна політика впливає на структуру ринку, тобто на сформоване конкурентне середовище на такому ринку.

Суб'єктом реалізації державної конкурентної політики є держава від імені відповідних міністерств і, на регіональному рівні – органи публічного управління.

Резюмуючи дослідження цілей, завдань, інструментів і структури конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні, доцільно представити схематично механізм її реалізації. У загальному вигляді "структурно-логічна схема" механізму реалізації конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні, складена за допомогою формули регуляційного механізму "суб'єкт-мета-засоби/ресурси-форма-метод/інструменти та об'єкт", представлена на рис. 1.

Рис. 1. Структурно-логічна схема механізму реалізації конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні

Fig. 1. Structural and logical scheme of the mechanism of implementation of competitive state policy at the regional level

Враховуючи характер, зміст, об'єкт та суб'єкт конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні є можливим виділити три групи стейкхолдерів, зацікавлених у її ефективній реалізації: споживач продукції – товарів, робіт, послуг; суб'єкти господарювання – виробники, підприємці, постачальники; держава, що виступають як споживач виробленої продукції, одержувач податкових платежів, основний регулятор ринків.

Серед основних напрямів реалізації конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні можна виділити:

- розвиток сприятливого конкурентного середовища в окремих галузях;
- перехід до розумного «smart» антимонопольного регулювання (попередження антиконкурентних дій органів влади, монополістичної конкуренції та недобросовісної конкуренції, антимонопольний комплаєнс та інше);
- розвиток конкуренції з використанням результатів інтелектуальної діяльності;
- розвиток конкуренції на регіональному рівні;
- удосконалення механізму у сфері державного та регіонального замовлення.

Серед пріоритетних напрямів діяльності можна назвати:

- модернізацію антимонопольного законодавства;
- перерозподіл зусиль на найбільш суттєві порушення антимонопольного законодавства, що завдають найбільших збитків для економіки;
- розробку та реалізацію порядку взаємодії органів публічного управління та правоохоронних органів з метою якісного виявлення та припинення картелів;
- посилення превентивних функцій антимонопольного комітету України, підвищення його прогностичних та аналітичних можливостей.

Таким чином, нами виявлено, що державна політика у сфері захисту та розвитку конкуренції взаємозалежна та взаємопов'язана з іншими елементами системи національної економічної політики країни. На підставі узагальнення сукупності елементів конкурентоспроможної державної політики на регіональному рівні розкрито механізм її формування та реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кінщак А. В. Державна регіональна політика в Україні: термінологічна невизначеність. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=867>
2. Медведовська Т. П. Регіональний розвиток України в умовах глобалізації та євроінтеграції. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2016. Вип. 4. С. 232–235.
3. Масв А. Державна регіональна політика в Україні: передумови, цілі, законодавче забезпечення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 2 (25). С. 168–179.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 29.12.2023 р.

Oliinyk D. A.,

postgraduate student of the V.I. Vernadsky Taurida National University,

33, John McCain Street, Kyiv, 01042, Ukraine

e-mail: oliinykdania@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6482-5533>

THE CONCEPT OF THE MECHANISM OF COMPETITIVE STATE POLICY AT THE REGIONAL LEVEL

Abstract. The mechanism of formation and implementation of competitive state policy at the regional level has been improved based on the generalization of a set of elements, namely: subject (public administration bodies); goal (effective protection of competition and development of a competitive environment to ensure sustainable economic development of the regional economy); means (system of antimonopoly legislation (AMZ), program documents, finances (benefits and preferences, etc.), information on the competitive environment); form (protective - mainly direct regulation; active – mainly indirect influence); methods (protective, active, indirect); tools (legal and economic regulation); model (hard, soft); object (competitive environment, market structure, competitive relations, market subjects, activities of public administration bodies).

It was determined that competitive policy at the regional level is interdependent with other elements of the national economic policy system of the state. At the same time, modern competitive policy at the regional level can rightfully be considered an independent area of activity of state authorities.

Value goals of competitive policy at the regional level are considered. Achieving the goal of competitive policy at the regional level involves solving the following tasks: effective implementation of control functions to identify and stop anti-competitive activities of business entities and public administration bodies; formation of a competitive environment and improvement of its condition due to the reduction of unjustified barriers to entry and doing business in the market, as well as the development of infrastructure to ensure access to it by interested market participants; creation of conditions for the development of competitive business entities; implementation of competition development measures in regions and individual areas. It was concluded that competitive policy at the regional level in a general sense includes two key directions in its structure: protection of competition (defensive competitive policy) and development of competition (active competitive policy). In modern conditions, competition advocacy is understood as a complex of actions of the subjects of competition policy, aimed at strengthening the competitive environment by using mechanisms that are not exclusively elements of the system of coercion to comply with the established rules for the application of sanctions based on administrative procedures and court decisions.

It was revealed that the state policy in the field of competition protection and development is interdependent and interconnected with other elements of the country's national economic policy system. Based on the generalization of the set of elements of competitive state policy at the regional level, the mechanism of its formation and implementation is disclosed.

Keywords: *competitive state policy, competitive environment, competitive relations, mechanism, public administration bodies, regional level.*

REFERENCES

1. Kinshchak, A.V. (2014). State regional policy in Ukraine: terminological uncertainty. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=867> [in Ukrainian].
2. Medvedovska, T.P. (2016). Regional development of Ukraine in the conditions of globalization and European integration. *Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika*, vol. 4, 232–235. [in Ukrainian].
3. Mayev, A. (2015). State regional policy in Ukraine: prerequisites, goals, legislative support. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*, vol. 2 (25), 168–179. [in Ukrainian].

The article was received by the editors 25.11.2023.

The article is recommended for printing 29.12.2023.

КАДРОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-14>

УДК 351.86:355.41:614.2

Гордієнко Євгенія Петрівна,

доктор філософії,

*старший викладач кафедри управління персоналом та підприємництва
навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: JenyK@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-5939-433X>

Соколовська Марина Вікторівна,

студентка

навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ВПЛИВ ГІГ-ЕКОНОМІКИ

Анотація У статті досліджується вплив гіг-економіки на сучасний ринок праці в контексті цифрової трансформації. Дана стаття пропонує аналіз та оцінку впливу гіг-економіки на зайнятість, стабільність та умови праці. Ринок праці у сучасному світі швидко розвивається і змінюється під впливом цифрових технологій, що призводить до збільшення потреби в гнучкій робочій силі. Наголошується, як гіг-економіка, що включає роботу на фрілансі, контрактну роботу та короткострокове працевлаштування, відіграє важливу роль у зміні структури ринку праці. За допомогою аналізу даних та статистики, розглядається вплив гіг-економіки на соціальні аспекти, такі як соціальний захист та економічну нерівність.

Наприкінці статті дається огляд поточних тенденцій на ринку праці в умовах цифрової трансформації та зазначаються можливі перспективи для майбутнього розвитку. У висновку статті зазначені пріоритетні напрямки удосконалення реформування та розвитку сектору законодавчого регулювання інформаційних технологій в Україні в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: *гіг-контракт, гіг-економіка, ринок праці, цифрова економіка, форми зайнятості.*

Як цитувати: Гордієнко Є. П., Соколовська М. В. Ринок праці в умовах цифрової трансформації: вплив гіг-економіки. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 171–182. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-14>

In cites: Hordiienko, Y.P., Sokolovska, M.V. (2023). The labour market in conditions of digital transformation: the impact of the gig economy. *State Formation*, no. 2 (34), 171–182. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-14> [in Ukrainian].

© Гордієнко Є. П., Соколовська М. В., 2023

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Розвиток електронних і комп'ютерних технологій, широке використання різноманітних мобільних пристроїв та розповсюдження Інтернету пов'язані з появою нових трендів в корпоративній діяльності і, як результат, зростаючою ефективністю надання товарів і послуг, що свідчить про перехід на новий рівень розвитку економіки. Саме таким новим вектором економічного розвитку є перехід до цифрової економіки. Цифрова економіка має безліч переваг, таких як збільшення продуктивності, зниження витрат, швидка комунікація та доступ до інформації, розвиток онлайн-торгівлі, електронних платежів, прискорення інновацій та створення нових можливостей для бізнесу. Паралельно зі зміною у структурі виробництва та збуті товарів і послуг відбувається втручання й в трудову сферу, досить сильно трансформуючи її через формування попиту на нові види й форми зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку ринку праці в умовах цифрової економіки висвітлювали у своїх працях багато науковців. Дослідження теоретично-прикладних основ функціонування ринку праці та оцінки ефективності його регулювання здійснено у працях А. Калини, А. Пасеки, В. Петюха, Е. Лібанової, І. Петрової, Л. Чаговець, О. Чернявської, Т. Павлюк. Теоретичні та практичні аспекти трансформації ринку праці в умовах переходу до цифрової економіки розглядали Н. Азьмук, Г. Капінос, І. Литовченко, К. Ларіонова, Л. Водянка, Ю. Чалюк. У доробках В. Соболева, Д. Плинокоса, М. Лісніченко, Л. Давидюк, О. Галан, Т. Бурлай, Ю. Цевух увагу акцентовано на проблемних питаннях неформальної зайнятості, впливу технологій на трудову сферу, визначення ризиків та вивчення досвіду ЄС щодо їх зниження.

Попри значну кількість публікацій, присвячених тематиці даного дослідження, швидкі темпи змін ринку праці, що зумовлені цифровізацією економіки, потребують постійної актуалізації інформації про стан та динаміку його розвитку, соціальні та економічні ризики.

Мета статті. Розкрити вплив гіг-економіки на сучасний ринок праці в умовах переходу України до цифрової економіки та виділити його основні тенденції на сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Перехід до цифрової економіки – це виклик для країни та підприємств, які повинні адаптуватися до нових умов і знань. Успішне впровадження цифрових технологій вимагає компетентності, інноваційності та готовності до змін. Цифрова економіка відкриває нові можливості для розвитку та покращення якісного рівня життя населення.

На зміни в українському ринку праці суттєвий вплив чинять: розвиток економіки знань та впровадження інформаційних технологій; структурна перебудова економіки; глобалізація; посилення конкуренції на ринках; зниження темпів економічного зростання у світі; науково-технічний прогрес та розвиток; державне регулювання; інформатизація суспільства.

Український ринок праці в сучасних умовах характеризується дисбалансом між пропозицією і попитом робочої сили, який відображається у

професійно-кваліфікаційній невідповідності. Це сприяє підвищенню структурного безробіття, яке сприяє зменшенню виробництва продукції та обсягів наданих послуг, негативно впливає на ефективність соціально-економічних процесів, призводить до скорочення ВВП країни (рис. 1) [2].

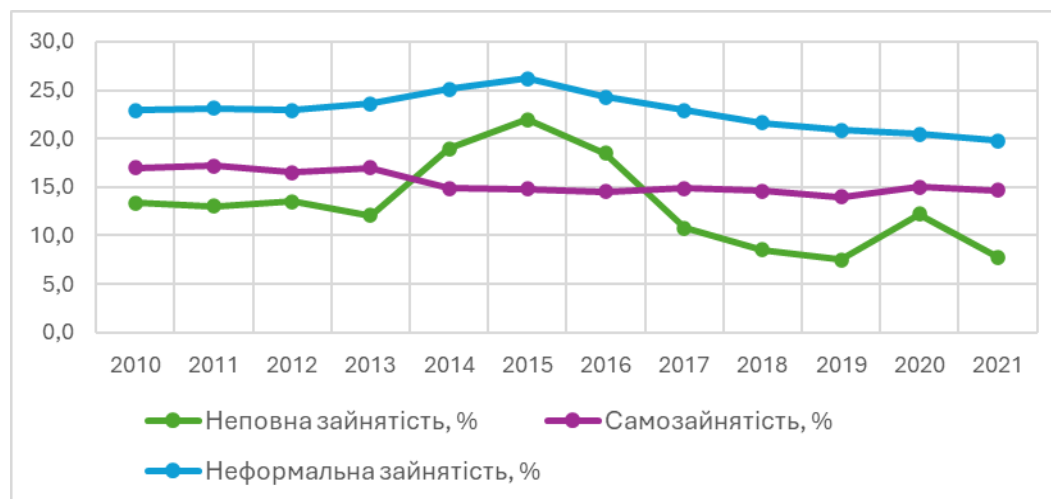
Джерело: складено автором на основі [3; 10]

Рис. 1. Рівень безробіття працездатного населення та зміна ВВП України у період 2010-2022 рр.

Fig. 1. The unemployment rate of the working-age population and the change in the GDP of Ukraine in the period 2010-2022.

В умовах сьогодення спостерігаються широкомасштабні та багатовекторні зміни на українському ринку праці, які не завжди відповідають інтересам підприємств та найманих працівників. Останнім часом набуває небачених масштабів використання нестандартних форм зайнятості, нетипових трудових договорів і режимів робочого часу працюючих та самозайнятості (рис. 2). Поширення таких трудових договорів й форм зайнятості все частіше стає наслідком змін у структурі виробництва та організаційно-економічних особливостях його функціонування, а також послаблення співвідношення сил найманих працівників та роботодавців через невідповідність національного законодавства у сфері праці сучасним вимогам і зниження ролі соціального діалогу [7].

Негативним явищем національної економіки є збереження неформальної зайнятості на рівні від 19,8 до 26,2% зайнятого населення України [6]. Різке зростання частки неповної зайнятості у 2014 році пов'язане зі спадом виробництва практично у всіх секторах економіки, що обумовлено війною на Сході України та падінням попиту, а у 2020 році – через вплив пандемії Covid-19. Незначне скорочення самозайнятості пов'язано зі зміною фіскальної політики у сфері оподаткування та посилення заходів щодо інспектування фінансово-господарської діяльності самозайнятих осіб.

Джерело: складено автором на основі [3]

Рис. 2. Динаміка поширення нестандартних форм зайнятості в Україні

Fig. 2. The dynamics of the spread of non-standard forms of employment in Ukraine

Для українського ринку праці негативною тенденцією є значний рівень неформальної зайнятості. Незадекларована праця в Україні зазвичай проявляється у таких формах: економічна діяльність без державної реєстрації; наймана праця без оформлення трудових відносин; приховування від державних органів частини відпрацьованого робочого часу та зарплати; маскування трудових відносин під іншими формами діяльності (цивільні відносини, фіктивна самозайнятість, оформлення фізичних осіб-підприємців у сфері інформаційних технологій (далі – ІТ-ФОП) тощо) [6].

Найбільша частка серед нетипових форм зайнятості в Україні припадає на неформальну зайнятість, що у 2021 р. становила 3061,6 тис. осіб – 19,8% від загальної кількості зайнятого населення, або майже кожен п'ятий серед тих, хто працюють [3]. Це зумовлено відсутністю гідних умов праці, значним рівнем недовіри населення до державних інститутів, несприятливою фіскальною політикою, високим рівнем корупції. Неформальна зайнятість в багатьох випадках є тотожною бідності. Особи, які належать до неформально зайнятих, є вразливою верствою населення, оскільки здебільшого разом з високим рівнем невизначеності не мають гідних умов праці.

За експертними оцінками неформальна зайнятість може стати невід'ємною частиною української економіки – «новою нормальністю» [9]. Серед системних ризиків набуття неформальною зайнятістю статусу невіддільної частини національної економіки, фахівці виокремлюють такі макроекономічні чинники: структурна деградація економіки; демографічна обмеженість потенціалу довгострокового економічного зростання; загальна інституційна слабкість і посилення інститутів деструкції; значна розбалансованість попиту і пропозиції за професійною ознакою; неврегульованість нестандартних форм зайнятості; дефіцит гідної праці.

Перехід до нового постіндустріального суспільства, глобального світу, економіки знань, інформатизації призвів до появи і зростання атипових моделей зайнятості, що характеризуються такими особливостями, як віртуалізація трудових відносин, автономізація, дестандартизація, підвищення ролі послуг та зниження частки фізичної праці.

Ключовим фактором успіху процесів цифровізації є наявність нових робочих місць та висококваліфікованих кадрів в достатньому обсязі, а також системи підготовки фахівців, що володіють певними компетенціями для розробки і впровадження цифрових технологій. Створення нових робочих місць все більше пов'язане з Інтернетом, а тому відбувається зміна формату зайнятості, що призводить до виникнення нових професій.

Впровадження цифрових технологій обумовлює значні зміни потреб в персоналі та вимог до фахівців: зниження попиту на професії, пов'язані з виконанням формалізованих повторюваних операцій; виникнення нових робіт і професій; скорочення життєвого циклу професій у зв'язку з швидкою зміною технологій; підвищення вимог до гнучкості і адаптивності персоналу; підвищення вимог до «soft skills» – володіння соціальним і емоційним інтелектом, тобто в кінцевому рахунку тими здібностями, які відрізняють людину від машини; трансформація компетентнісних профілів деяких категорій персоналу (ризик-аналітики, HR-менеджери, маркетологи-аналітики, оператори контакт-центрів та ін.) у зв'язку зі зміною інструментарію роботи; зростання попиту на фахівців, що володіють «цифровою спритністю» – здатністю і бажанням використовувати нові технології з метою поліпшення бізнес-результатів.

На ринку праці спостерігається зростання попиту на кадри високої ІТ-кваліфікації. В тому числі, росте потреба в кадрах по таким перспективним напрямкам, як робототехніка, штучний інтелект, віртуальна реальність, аналіз великих даних (Big Data), Інтернет речей.

Вже зараз відзначається істотна нестача трудових ресурсів з необхідними цифровими компетенціями. Серйозним бар'єром є дефіцит фахівців, здатних навчати актуальним навичкам у сфері цифрових технологій. Особливо потрібні фахівці, які виконують завдання високого рівня і володіють необхідним набором «м'яких» навичок: пошук нестандартних рішень; управління людьми; комунікація з контрагентами; розробка методології.

В числі перспективних професій високої кваліфікації, затребуваних ринком в умовах цифровізації, відзначатимуть наступні: архітектор Інтернет речей, біоінформатик, Data-журналіст, дизайнер інтерфейсів Інтернет речей, дизайнер віртуального середовища (VR-архітектор), дизайнер голосових інтерфейсів, інженер-оператор робототехніки, інженер з безпеки даних, дослідник даних, комп'ютерний лінгвіст, консультант з робоетики, розробник нейроінтерфейсів, розробник кіберпротезів та імплантантів, спеціаліст з цифрової логістики, тканинний інженер, ІТ-юрист, цифровий маркетолог, цифровий продюсер.

Цифрова трансформація компаній, розвиток технологій, зростання конкуренції за робочі місця, збільшення тривалості життя призводять працівників до необхідності міняти сферу професійної діяльності кілька разів протягом життя, набуваючи нових компетенції і навичок. Щоб залишатися на ринку праці, людина повинна отримувати нові знання швидше, ніж це було раніше. Трансформуються освітні моделі, переглядаються підходи до навчання. До ключових завдань, які стоять сьогодні перед освітою, відноситься створення навчального контенту, який відповідає потребам людини та вимогам динамічно мінливого ринку праці, в тому числі скорочення витрат за рахунок використання технологій. Серед найбільш актуальних трендів в освіті: навчання протягом усього життя або безперервне навчання, дистанційне навчання, змішане навчання, адаптивне навчання, проектно-орієнтоване навчання, омнінавчання (навчання з використанням (EdTech), мікронавчання, соціальне навчання, нейронавчання, менторство, «самонавчені» організації, EdTech-стартапи.

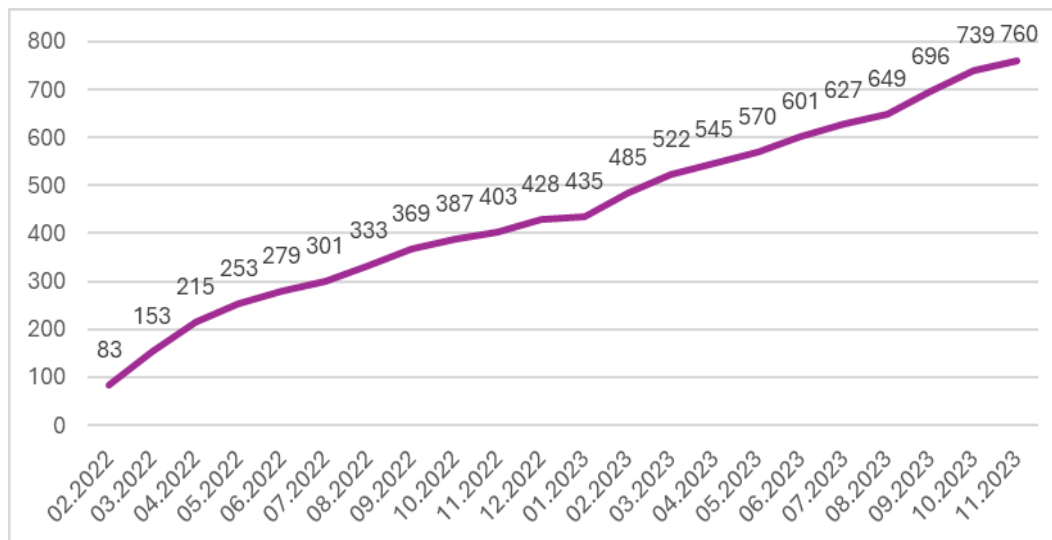
Трансформується саме поняття професії, оскільки набір компетенцій, якими повинен володіти працівник, який отримав підготовку за певною спеціальністю чи професією, перестає бути фіксованим, статичним. Профілі компетенцій стають мінливими, вони модифікуються слідом за організаційними і технологічними змінами, перетворюються в «динамічні портфелі». У цій ситуації особливо зростає роль якісного підходу до прогнозування кадрового забезпечення організації. Компанії повинні орієнтуватися не на штат працівників, а на сукупний «портфель компетенцій» різних професій, який дозволяє формувати під конкретні проекти і завдання різні набори компетенцій, необхідні в кожному випадку [16].

Часткова зайнятість, тимчасова робота, гнучкий графік, фріланс – все це ознаки так званої гіг-економіки. Концепція даної економіки дозволяє людям самим керувати своїм прибутком й формувати свої плани, а бізнесу – залучати працівників на зручних та вигідних для себе умовах [13].

В Україні розвиток гіг-економіки пов'язано з проектом порталу «Дія.City», який повинен стати вільною економічною зоною для розвитку ІТ-бізнесу в Україні. При підключенні до порталу «Дія.City» його резидент інтегрується в особливий правовий режим, що містить у собі спеціальні правові норми, зокрема, що стосуються відносин з гіг-спеціалістами, з якими укладається гіг-контракт.

8 лютого 2022 року відбувся офіційний запуск «Дія.City» [4] – з цього часу в Україні починав працювати спеціальний правовий режим, розроблений для розвитку ІТ-галузі. Кількість компаній зареєстрованих в «Дія.City» з моменту її запуску представлена на рис. 3.

Гіг-економіка є новим явищем на ринку праці України, вона передбачає виконання короткострокових робіт або надання послуг на базі платформи із спільного використання, які звичайно організуються за допомогою онлайн-платформ або мобільних додатків.

Джерело: складено автором на основі [14]

Рис. 3. Кількість компаній резидентів Дія. Сіті

Fig. 3. Number of resident companies of Action. Situ

Гіг-контракт є більш мобільним та гнучким способом взаємодії, ніж трудовий договір, умови якого регулюються законодавством радянського періоду. Гіг-контракти це своєрідна революція для українських реалій і доволі зручний інструмент боротьби з тіньовим ринком, бо з їх допомогою можна перевести в легальне поле вже існуючі моделі трудових відносин. Крім того, існуючі у Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі – Закон №1667) ставки оподаткування сприятимуть поступовому відходу від переважного використання ІТ-компаніями послуг ІТ-ФОП-ів. Компаніям буде легше пояснити потенційним інвесторам, що вони дійсно є серйозними гравцями на ринку, маючи не купу «договорів з ІТ-ФОП», а офіційний штат працівників. Це вигідно і ІТ-фахівцям, оскільки залучені інвестиції підуть, у тому числі, і на їх винагороду.

Специфіка компаній, які працюють в ІТ-галузі – в зацікавленості у короткострокових «відносинах» з певними спеціалістами або залученні необхідних фахівців на окремі проекти. Водночас компанії, які працюють в ІТ-сфері, зазвичай не мають необхідності в укладанні безстрокових трудових договорів у звичному для більшості працівників вигляді [2].

В останні роки найбільш поширеною формою співпраці в ІТ-індустрії (до прийняття Закону №1667) були цивільно-правові договори, які компанії укладали з фізичною особою-підприємцем для залучення певних спеціалістів на окремі проекти. Така форма співпраці, з одного боку, гарантувала компаніям сприятливий податковий режим (зокрема, спрощену систему оподаткування), а з іншого, надавала залученим фахівцям певну свободу вибору місця роботи і графіку.

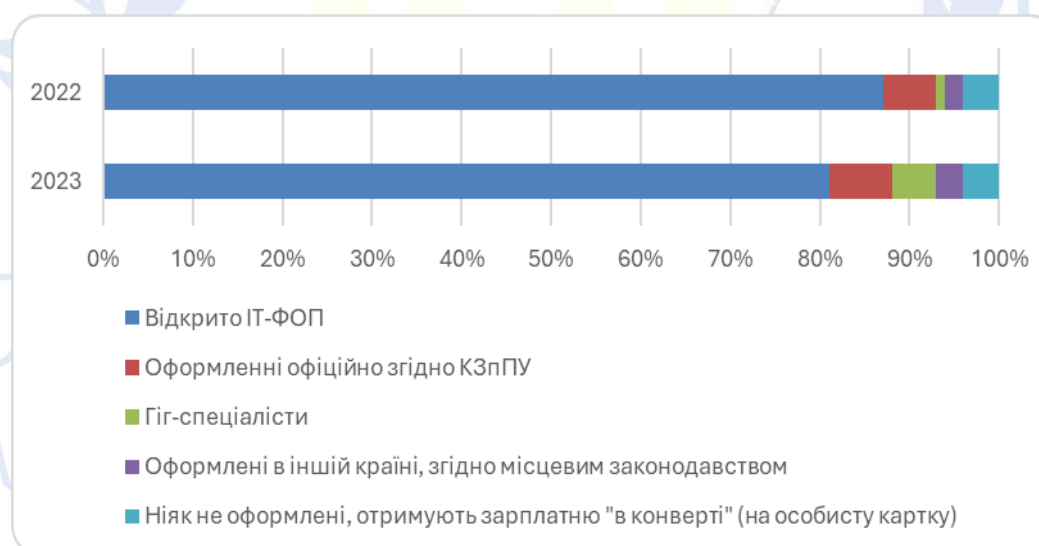
Разом з тим, оформлені в такий спосіб співпраці спеціалісти, фактично були позбавлені передбачених чинним законодавством України соціальних

гарантій: права на вихідні, відпустку, обідню перерву, лікарняний, тощо. Крім того, «договір з ІТ-ФОП» міг бути кваліфікований податківцями як неформальна зайнятість, та мав наслідком перспективу накладення штрафних санкцій. Через те, така модель ведення бізнесу, як «укладання договорів з ІТ-ФОП», в значній мірі не сприяла стабільності бізнесу і не давала гарантії захисту фахівців та, передусім, не створювала умов для залучення інвестицій.

Гіг-контракт, переважно, відрізняється за змістом від звичайних «договорів із ІТ-ФОП-ом» саме наявністю соціальних гарантій, які надаються гіг-спеціалістам.

До того ж, всі гіг-спеціалісти є рівними у своїх правах, без надання будь-якій категорії якихось пільг чи переваг по відношенню до інших. Конкурентною перевагою при укладанні гіг-контракту, можуть бути рівень професіоналізму і майстерності відповідного спеціаліста, а не його гендерний чи соціальний статус [8].

За результатами актуального опитування, проведеного сервісом DOU – цифровою спільнотою програмістів, у 2023 ІТ-ФОП залишається основною формою працевлаштування українських ІТ-фахівців – 81%. Проте якщо порівнювати з минулим роком, частка ІТ-ФОП-ів зменшилась на 6%, а частка гіг-контракторів натомість зросла з 1% до 5%. 85% ІТ-фахівців повністю чи переважно працюють дистанційно [13] (рис. 4).

Джерело: складено автором на основі [12, 13].

Рис. 4. Працевлаштування ІТ-фахівців у 2022-2023 роках

Fig. 4. Employment of IT specialists in 2022-2023

ІТ-компанії або продуктові, які працюють над виробництвом свого продукту, активніше використовують гіг-контракти, ніж аутсорсингові та аутстафінгові: так оформлені 7% працівників продуктових компаній та по 3% в аутсорсингу та аутстафі. Також в продуктових компаніях частіше офіційно

оформлюють згідно з Кодексу законів про працю (12% проти 1-2% в аутсорсингу та аутстафі) [11]. За даними ресурсу DOU впродовж 2022 року в Україні кількість ІТ-фахівців досягла позначки 335 тис. осіб.

Цифрова форма зайнятості є найбільш просунутою та потребує постійної актуалізації навичок і знань, оскільки її суб'єкти конкурують у глобальному вимірі. 40% ІТ-фахівців працює на умовах аутсорсингу [13].

Україна також посідає перше місце у світі в «ІТ-фрилансі» [5]. Значна частка розробників, які працюють на умовах аутсорсингу, з однієї сторони, обумовлена попитом закордонних продуктових ІТ-компаній, це пояснюється диференціацією в оплаті праці між українськими розробниками та розробниками розвинутих країн. З іншої, на послуги ІТ-фахівців немає достатнього попиту на національному ринку праці та не вистачає робочих місць з гідними умовами праці. Україна виступає в ролі країни-донора цифрових працівників у ІТ-сфері [1].

Для успішного розвитку ІТ-сфери в Україні державі необхідно: створити стабільні та прозорі правила ведення бізнесу; гарантувати безпеку бізнесу; сприяти розвитку внутрішнього ринку; забезпечити якісне навчання спеціалістів у ІТ-секторі; запровадити нову лояльну податкову систему; формувати позитивний ІТ-образ в Україні [15].

На сучасному етапі цифровізації головним завданням соціально-економічних систем в Україні є усунення законодавчих, фіскальних, податкових, інституційних та інших бар'єрів, які стають на заваді розвитку цифрової економіки.

Серед пріоритетних напрямків удосконалення реформування та розвитку сектору законодавчого регулювання інформаційних технологій в Україні в умовах цифрової трансформації є:

- розвиток кваліфікованої робочої сили. Держава повинна активно сприяти розвитку навчальних закладів і кваліфікаційних програм, що відповідають вимогам цифрової економіки. Створення сприятливих умов для навчання в областях, що стосуються цифрових технологій; підготовка робочої сили, яка зможе виконувати завдання, пов'язані з цифровою трансформацією; підвищення рівня компетентностей та навичок всіх категорій працівників з цифрового сектора;

- розвиток електронних ресурсів для пошуку роботи та працевлаштування. Важливим інструментом виявляється створення спеціалізованих платформ і сервісів, що допомагають працівникам знайти роботу в цифровій сфері та підприємствам – знайти кваліфікованих фахівців;

- стимулювання утворення нових робочих місць. Держава має сприяти створенню нових робочих місць у секторах, пов'язаних з цифровими технологіями, наприклад, в сфері розробки програмного забезпечення чи штучного інтелекту. Створення спеціальних фондів, грантів та податкових пільг для інвесторів у такі проекти може бути ефективним інструментом стимулювання розвитку цифрової економіки;

– створення сприятливої екосистеми для розвитку ІТ-галузі та інноваційного підприємництва. Запровадження спрощеної процедури реєстрації ІТ-компаній та залучення інвестицій у розвиток цього сектору. Більша увага має бути приділена підтримці стартапів та молодих підприємців, які працюють у цифровій сфері;

– застосування електронного урядування та електронних сервісів у сфері ринку праці. Це допоможе забезпечити швидку обробку документів, спрощення процедур та зниження витрат на адміністративні послуги для роботодавців та працівників;

– зміна системи оподаткування для мобільних робітників та розробка інсентивів для компаній, які працюють у цифровому секторі. Варто розглянути введення спрощеної системи оподаткування та податкових пільг для цифрових підприємств;

– залучення іноземних спеціалістів. Україна має привабливий потенціал для залучення іноземних спеціалістів, знання яких можуть бути корисними для розвитку цифрової економіки. Уряд повинен створити механізми для простої та швидкої процедури отримання робочих віз для таких спеціалістів, а також сприяти їхній інтеграції в українське суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азьмук Н. А. Трансформація зайнятості при переході до цифрової економіки: глобальні виклики та стратегії адаптації. Київ : Знання, 2019. 335 с.
2. Бабіч К. Гіг-працівники та гіг-контракт: у чому специфіка. Robota.ua. URL: <https://budni.rabota.ua/ua/expert-thoughts/gig-pratsivniki>. (дата звернення: 16.11.2023).
3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.11.2023).
4. Дія.City. URL: <https://city.diia.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2023).
5. Зайнятість через цифрові платформи. Проблеми та стратегічні перспективи. МОП, 2019. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_635371.pdf (дата звернення: 12.11.2023).
6. Ігор Дегнера, голова Держслужби з питань праці, про тіньову роботу, яка шкодить обороноздатності країни. Delo.ua. URL: <https://delo.ua/economy/igor-degnera-golova-derzsluzbi-z-pitan-praci-pro-tinyovu-robotu-yaka-skodit-oboronozdatnosti-krayini-417987/> (дата звернення: 17.11.2023).
7. Капінос Г. І., Ларіонова К. Л. Стан і перспективи розвитку ринку праці в умовах трансформації суспільства та економіки України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 1. С 99–107. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/bitstream/123456789/11805/1/%D0%9A%D0%90%D0%9F%D0%9D%D0%9E%D0%A1%5B1%5D.pdf> (дата звернення 13.11.2023).
8. Колесник Г., Светлічний І. Особливості Гіг-контрактів та перспективи їх застосування в Україні. Закон і бізнес. URL: <https://zib.com.ua/ua/151618.html> (дата звернення: 16.11.2023).
9. Костриця В. І., Бурлай Т. В. Неформальна та атипова зайнятість як «нова нормальність» у світі та Україні. *Економіка і прогнозування*, 2019. № 1. С. 7–34. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_19_1_07_uk.pdf (дата звернення: 27.10.2023).
10. Міністерство Фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>. (дата звернення: 01.11.2023).

11. Огляд ІТ-ринку праці, вересень 2023. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-job-market-september-2023/?from=header> (дата звернення: 19.11.2023).
12. Портрет ІТ-спеціаліста – 2022. Аналітика. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/portrait-2022/> (дата звернення: 25.11.2023).
13. Портрет ІТ-спеціаліста – 2023. Аналітика. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/portrait-2023/> (дата звернення: 15.11.2023).
14. Реєстр Дія. City. URL: <https://city.diiia.gov.ua/registry/resident> (дата звернення: 01.10.2023).
15. Худолей Я. Г. Напрями вдосконалення законодавчого регулювання в контексті легалізації та цифровізації ІТ-бізнесу в мережі інтернет. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 38–42. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/8.pdf> (дата звернення: 18.10.2023).
16. Цифрова економіка : підручник / Олешко Т. І., Касьянова Н. В., Смерічевський С. Ф. та ін. Київ : НАУ, 2022. 200 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 29.12.2023 р.

Hordiienko Y. P.,

*Leading Specialist of the Center for Educational Technologies of Public Administration,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»*

of V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: JenyK@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-5939-433X>

Sokolovska M. V.,

student,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»

of V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine

THE LABOUR MARKET IN CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION: THE IMPACT OF THE GIG ECONOMY

Abstract. The article examines the impact of the gig economy on the modern labour market in the context of digital transformation. This article offers an analysis and assessment of the impact of the gig economy on employment, stability and working conditions. The labour market in today's world is rapidly developing and changing under the influence of digital technologies, which leads to an increase in the need for a flexible workforce. It highlights how the gig economy, which includes freelancing, contract work and short-term employment, is playing an important role in changing the structure of the labour market. Through data analysis and statistics, the impact of the gig economy on social aspects such as social protection and economic inequality is examined.

At the end of the article, an overview of current trends in the labour market in the context of digital transformation is given and possible prospects for future development are noted. In the conclusion of the article, the priority directions for improving the reform and development of the sector of legislative regulation of information technologies in Ukraine in the conditions of digital transformation are indicated.

Keywords: *gig contract, gig economy, labour market, digital economy, forms of employment.*

REFERENCES

1. Azmuk, N.A. (2019). Transforming employment in the transition to the digital economy: global challenges and adaptation strategies. K. Knowledge [in Ukrainian].
2. Babich, K. Gig workers and gig contract: what is specific. Robota-ua. URL: <https://budni.rabota.ua/ua/expert-thoughts/gig-pratsivniki> [in Ukrainian].
3. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Diia.City. URL: <https://city.diiia.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Work on Digital Labour Platforms in Ukraine: Issues and Policy Perspectives. International Labour Office. (2019). URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_635371.pdf [in Ukrainian].
6. Ihor Dehnera, Head of the State Labor Service of Ukraine, about shadow work that harms the country's defense capabilities Delo.ua. URL: <https://delo.ua/economy/igor-degenera-golova-derzsluzbi-z-pitan-praci-pro-tinyovu-robotu-yaka-skodit-oboronozdatnosti-krayini-417987/> [in Ukrainian].
7. Kapinos, H., Larionova, K. (2022). Status and prospects of labor market development in the conditions of transformation of society and economy of Ukraine. *Khmelnytskyi National University, no. 1, 99–107*. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/bitstream/123456789/11805/1/%D0%9A%D0%90%D0%9F%D0%9D%D0%9E%D0%A1%5B1%5D.pdf> [in Ukrainian].
8. Kolesnyk, H., Svetlichnyi, I. Features of Gig contracts and prospects for their use in Ukraine. *Zakon i biznes*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151618.html> [in Ukrainian].
9. V. Kostytsya, T. (2019). Burlai. Undeclared work as a new normality globally and in Ukraine. *Economica i prognozuvannâ, no. 1, 7–34*. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_19_1_07_uk.pdf [in Ukrainian].
10. Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.
11. Overview of the IT labour market, September 2023. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-job-market-september-2023/?from=header> [in Ukrainian].
12. Portrait of an IT specialist – 2022. Analytics. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/portrait-2022/> [in Ukrainian].
13. Portrait of an IT specialist – 2023. Analytics. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/portrait-2023/> [in Ukrainian].
14. Register Diia. City. URL: <https://city.diiia.gov.ua/registry/resident> [in Ukrainian].
15. Khudoliei, Y.H. (2023). Directions for improving legislative regulation in the context of legalization and digitalization of IT business on the Internet. *Electronic scientific publication «Analychno-porivnialne pravoznavstvo», no. 2, 38–42*. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/8.pdf> [in Ukrainian].
16. Digital economy. (2022) / Oleshko, T. I., Kasyanova, N. V., Smerichevskyj, S.F., etc. Kyiv [in Ukrainian].

The article was received by the editors 17.11.2023.

The article is recommended for printing 29.12.2023.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-15>

УДК 35:071.2

Суворов Валентин Павлович,

кандидат наук з державного управління,

асистент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я

Харківського національного медичного університету,

проспект Науки, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: vip.suorov@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-0196-4269>

ТРАНСФОРМАЦІЯ БАГАТОРІВНЕВОГО УПРАВЛІННЯ НА ОСНОВІ ГЛОБАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ЄС ТА НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

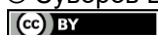
Анотація У статті досліджуються різні аспекти трансформації багаторівневого управління на основі застосування глобальних стратегій ЄС та визначення інституційних засад формування національної системи стійкості України в умовах гібридних загроз. Наголошується на тому, що спрямованість на реалізацію спільної політики та глобальних стратегій ЄС щодо функціонування нової європейської моделі багаторівневого управління, стратегічної безпеки та стійкості, має визначатися узгодженістю ключових суб'єктів прийняття стратегічних рішень, націлених на забезпечення ефективності такої політики і стратегій в умовах глобальних впливів та гібридних загроз.

Доведено, що трансформація багаторівневого управління відносно європейської безпекової стратегії змінює й сприйняття відповідних загроз у бік набуття ними гібридного характеру в умовах тривалої нестабільності в соціальній, економічній, політичній та енергетичній сферах. Це свідчить передусім про посилення складності геополітичного середовища у перманентному процесі безпекової трансформації ЄС, яка відбувається в умовах поширення регіональних і локальних конфліктів та їхнього територіального наближення безпосередньо до кордонів ЄС і характеризується кризою системи міжнародних відносин, що пов'язано зі змінами домінування ліберальної моделі публічної політики у бік більш прагматичної, тобто реальної політики, яка спирається переважно на реальні умови та можливості владних відносин, як відносно внутрішньої, так і стосовно зовнішньої політики переважної більшості країн об'єднаної Європи.

Як цитувати: Суворов В. П. Трансформація багаторівневого управління на основі глобальних стратегій ЄС та національна стійкість України в умовах гібридних загроз. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 183–196. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-15>

In cites: Suvorov, V.P. (2023). Transformation of multi-level governance based on global strategies of the EU and national resilience of Ukraine under conditions of hybrid threats. *State Formation, no. 2 (34)*, 183–196. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-15> [in Ukrainian].

© Суворов В. П., 2023

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Визначено, що український контекст формування національної системи стійкості має виходити з чіткого розуміння загроз національній безпеці України, якими згідно Закону України «Про Національну безпеку» слід вважати: явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України, а під стійкістю - здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей.

Запропоновано розглядати національну систему стійкості, як таку, що повинна забезпечувати здатність суспільства і держави, як вищої форми його інституціалізації: здійснювати ідентифікацію зовнішніх і внутрішніх загроз, спрямовувати діяльність у сфері національної безпеки на своєчасне виявлення інших вразливостей, проводити оцінювання реальних і потенційних загроз національній безпеці, вживати дії щодо запобігання негативним впливам, а також забезпечувати ефективне реагування і швидке відновлення за наслідками виникнення надзвичайних ситуацій та кризових подій, враховуючи у т.ч. й загрози гібридного характеру.

Зазначено, що подальший розвиток концепту багаторівневого управління в контексті забезпечення комплексної безпеки держави має бути зосереджений насамперед на використанні дієвих механізмів впливу, шляхом застосування міжнародно-правових, політико-дипломатичних, організаційно-економічних, соціо-гуманітарних та інших, у т.ч. безпекових засобів, а також здійсненні відповідних заходів.

Ключові слова: багаторівневе управління, глобальні стратегії ЄС, європейська безпека, національна безпека, національна стійкість України, гібридні загрози.

Постановка проблеми. Світові глобалізаційні процеси і пов'язані з ними ризики, зумовлюють необхідність пошуку механізмів вироблення ефективних стратегій взаємодії різних суб'єктів глобального врядування. За цих обставин, особливого значення для ЄС набуває трансформація концепції Multi-Level Governance у бік підвищення її адаптації до нових умов та здатності протистояти зовнішнім впливам і непередбачуваним явищам та дисонуючим зі спільними рішеннями процесам на рівні окремих національних держав, які піддаються все більшому впливу з боку різних позасистемних утворень і окремих суб'єктів глобальної політики.

За визначенням Д. Карамішева, ефективне протистояння окремих національних держав викликам глобалізації передбачає об'єднання їх потенціалів для вирішення проблем виживання за умов збереження певного розмаїття. Тому, сьогодні на часі пошук більш гнучких форм інтеграції національних держав у співтовариства з різною формалізованістю взаємовідносин, що сприятимуть їх позиціонуванню в ролі суб'єктів, що впливають на прийняття важливих стратегічних рішень стосовно як підвищення своєї значущості та конкурентоспроможності, так і стійкості до зовнішніх впливів на арені міждержавних відносин в умовах гібридних загроз [3].

Усе це зумовлює необхідність більш широкого використання концепції багаторівневого врядування (multi-level governance), в рамках якої буде відбуватися процес прийняття стратегічних рішень щодо підвищення стійкості як Європейського Союзу, так і окремих його країн-членів, що з одного боку унеможливить подальше розмивання їх суверенітету, і що головне – сприятиме побудові такого механізму колективного прийняття рішень, який дозволить окремим країнам-членам зберігати власну автономію щодо

забезпечення стійкості від зовнішніх впливів та загроз з урахуванням їх національних, територіальних, економічних та соціокультурних особливостей. Такий досвід і відповідні заходи дозволять розповсюдити подібну практику й на нові країни партнери, до яких відноситься й Україна, що в подальшому зможе забезпечити більш ефективну її інтеграцію у Європейське співтовариство на правах рівності й справедливості. Цілком доречним є дослідження організаційно-правових засад та пошук відповідних механізмів інтеграції з урахуванням розбудови національної системи стійкості України в умовах гібридних загроз.

У зазначеному контексті на особливу увагу заслуговують міжнародні наукові публікації як закордонних дослідників, так і наукові розвідки українських вчених, що досліджували різні аспекти як глобального, так і багаторівневого управління та врядування, а також засади формування системи національної стійкості за умов різноманітних зовнішніх впливів та гібридних загроз, серед яких на нашу думку заслуговують на увагу роботи таких зарубіжних науковців, як: Bache L., Buzan B., Enderlein H., Hansen L., Gregoratti C., Hooghe L., Marks G., Piatonni S., Rhodes R., Shakel A., Taylor Z., Trnski M., Walti S., Zürn M., а також українські дослідники: Т. Безверхнюк, М. Білоконь, Є. Бородін, Л. Величко, Н. Гавкалова, О. Гончаренко, В. Горбулін, С. Гордієнко, М. Грановський, І. Грицяк, І. Дегтярьова, В. Дзюндзюк., Є. Жаліло, Е. Зейтуллаєва, Д. Карамішев, А. Колодій, О. Киричук, А. Крупник, В. Куйбіда, М. Іжа, П. Надолішній, Н. Нижник, О. Петроє, Л. Приходченко, В. Омельчук, С. Саханенко, Г. Ситник, С. Телешун, Ю. Шаров, Б. Шевчук та ін.

Упродовж останніх років, з'явилася ціла низка наукових публікацій, що присвячені різним аспектам формування стійкості як Європейського співтовариства, так і національної стійкості України в умовах гібридних загроз, проте на нашу думку на сьогодні поки бракує комплексних досліджень щодо трансформації багаторівневого управління з урахуванням нового стратегічного бачення щодо протидії зовнішнім впливам у забезпеченні глобальних стратегій ЄС та національної стійкості України в умовах гібридних загроз.

Метою статті є обґрунтування інтегрованих підходів та можливостей трансформації багаторівневого управління на основі застосування глобальних стратегій ЄС та визначення інституційних засад формування національної системи стійкості України в умовах гібридних загроз.

Під час роботи над публікацією, для вирішення зазначеної мети застосовувався комплексний аналіз актів міжнародного права, законодавчих та нормативно-правових документів України, публікації у відкритих наукових джерелах. Також використовувалася низка підходів, методів і прийомів, зокрема системний підхід, концептуальний і функціонально-інтеграційний підходи, спостереження, аналогії, евристичний метод, аналіз, синтез та узагальнення інформації, інші інформаційно-аналітичні методи.

Виклад основного матеріалу. За твердженням Hooghe L., Marks G., цінність концепції багаторівневого управління полягає в тому, що вона не є антагоністом державоцентричної концепції, оскільки не виключає ролі владних інституцій національного рівня, як важливого компонента європейської політичної конструкції [13]. При цьому, наголошується на тому, що відносини між

різними складовими багаторівневого управління в Європейському співтоваристві мають досить різноманітний і динамічний характер, що відбивається відсутністю якогось домінуючого підходу. Утім, такі відносини являють собою досить гнучку форму співробітництва та взаємодії, що спрямована на попередження у тому числі непорозумінь та недопущення конфліктних ситуацій між країнами-членами ЄС. Тому, цілком слушно виглядає уявлення до концепції Multi-Level Governance з боку окремих науковців (Piattoni S.), як до так званої «третьої парадигми» [15], що відрізняється своєю інтеграційною спрямованістю, у тому числі з урахуванням його безпекової складової [14].

Отже, спрямованість на реалізацію спільної політики та глобальних стратегій ЄС щодо функціонування нової європейської моделі багаторівневого управління, стратегічної безпеки та стійкості, має визначатися у першу чергу узгодженістю ключових суб'єктів прийняття стратегічних рішень, націлених на забезпечення ефективності такої політики і стратегій в умовах глобальних впливів та гібридних загроз, у тому числі з урахуванням ретроспективного аналізу щодо ефективності попередніх стратегій.

Перша Європейська Стратегія безпеки у вигляді програмного документу, повна назва якого «Безпечна Європа у світі, який має стати краще» була оприлюднена та затверджена під час Брюсельського саміту Європейської ради. Ця подія зіграла важливу роль у концептуалізації місця ЄС, як дієвого суб'єкта в сучасній системі міжнародної безпеки [18].

Серед основних стратегічних цілей ЄС на той час було визначено такі: боротьба з існуючими, у т.ч. військовими загрозами та попередження конфліктів, забезпечення безпеки навколо себе та під час зовнішньої взаємодії у сферах міжнародної торгівлі, постачання природних ресурсів, судноплавства, захисту кіберпростору, підтримка міжнародного порядку на ефективній багатосторонній основі, включаючи міграційну політику тощо. Одним із основоположних елементів стратегії було визначення спільних загроз, до яких віднесено: тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, регіональні конфлікти, зменшення дієвості держави, організована злочинність. Ключовим завданням ЄС для попередження цих загроз визначено збільшення активності, згуртованості і компетентності, а в якості інструментів досягнення цілей, зокрема: зміцнення дипломатичного та військового потенціалу ЄС, превентивні залучення, а також ефективність багатосторонньої співпраці [11].

Глобальна стратегія ЄС «Спільне бачення, єдиний підхід: сильніша Європа» була оприлюднена та схвалена Європейською радою, як документ, що прийшов на заміну попередній Європейській стратегії безпеки, що стало цілком логічним, оскільки глобальні світові тенденції поставили перед Європейською спільнотою вже нові пріоритети ЄС, що виявилися більш сфокусованими саме на безпековій складовій, як то: комплексна безпека Європейського Союзу; державна та соціальна стійкість у країнах, що розташовані на схід і південь від ЄС; комплексний підхід до врегулювання конфліктів; засновані на співпраці регіональні системи; глобальне управління та врядування у XXI ст. [11].

«Глобальна стратегія ЄС: три роки поспіль, дивлячись вперед», яка була оприлюднена у вигляді доповіді через три роки після прийняття програмного

документу під назвою Глобальна стратегія ЄС «Спільне бачення, єдиний підхід: сильна Європа» запровадила інтегрований підхід до розбудови стійкості до конфліктів і криз [19], що передбачало зокрема врахування можливостей ідентифікації соціально-економічних, суспільно-політичних, військових, енергетичних, екологічних та інших чинників впливу та компонентів конфлікту. Отже, наголошується на важливості саме підвищення стійкості ЄС до різних явних та прихованих, у т.ч. гібридних загроз.

Ураховуючи визначення стійкості, що містяться у вищенаведених документах, ЄС розуміє під нею трансформацію системи багаторівневого управління у бік посилення централізованого підходу та безпекової складової, здатність держав і суспільств до управління, протистояння, адаптації та відновлення від криз і потрясінь, а також до реформування, створюючи таким чином опір внутрішнім та зовнішнім кризам та намагаючись відновлюватися від їхніх впливів. Отже, в широкому розумінні стійкість дорівнює безпеці [11].

Таким чином, трансформація багаторівневого управління у поєднанні з глобальною стратегією ЄС буде стосуватися стійкого суспільства з одного боку, як певного соціального утворення, що демонструє відданість демократії, а з іншого, як стійкого суспільства з довірою до інституту держави та прихильністю концепції сталого розвитку, що зазначено у глобальному програмному документі ЄС «Спільне бачення, єдиний підхід: сильніша Європа» [16]. Отже, визначальним чинником зміни парадигми є саме включення в порядок денний такої складової, як «стійкість».

Стратегія безпекового союзу ЄС поєднала стратегічне багаторівневе управління і розбудову стійкості у комплекс заходів, спрямованих на управління новими, в т.ч. гібридними загрозами. Стратегія фокусується на ранньому виявленні, попередженні та запобіганні кризам; розвитку стійкості об'єктів критичної інфраструктури, які дедалі частіше стають об'єктами кібернетичних та фізичних атак, зокрема, з посиленням уваги до прямих іноземних інвестицій у такі об'єкти; посилення стійкості інтернет-ресурсів, зокрема створення власної системи доменних імен; оновлення європейської стратегії кібербезпеки та створення спільного кіберцентру при Єврокомісії; зміцнення операційної стійкості фінансового сектора тощо. Крім того, передбачена інтеграція в безпекову політику штучного інтелекту, великих даних, космічних технологій і систем високопродуктивних обчислень, захист персональних даних, що також має посилити стійкість у довгостроковій перспективі. Розвиток стійкості визнається як центральний компонент запобігання та попередження гібридних загроз [12].

Порівнюючи зазначені документи, слід зауважити, що за час трансформації багаторівневого управління щодо пріоритетів європейської безпекової стратегії, змінилися й оцінки відповідних загроз у бік набуття ними гібридного характеру в умовах перманентної нестабільності в соціальній, економічній, політичній та енергетичній сферах. Це свідчить передусім про посилення складності геополітичного середовища у перманентному процесі безпекової трансформації ЄС, яка відбувається по перше, в умовах поширення регіональних і локальних конфліктів та їхнього територіального наближення

безпосередньо до кордонів ЄС. А по друге, характеризується кризою системи міжнародних відносин, що пов'язано зі змінами домінування ліберальної моделі публічної політики у бік більш прагматичної, тобто реальної політики, яка спирається переважно на реальні умови та можливості владних відносин, як відносно внутрішньої, так і стосовно зовнішньої політики переважної більшості країн об'єднаної Європи, що стосується передусім її фінансових механізмів, міграційних процесів, намагання найбільш економічно розвинених країн ставити риторичні питання щодо відповідальності окремих країн за отримані від них преференції, що були передбачені для розвитку окремих сфер їх функціонування задля наближення їх рівня до стандартів ЄС.

Зміни позиціонування ЄС у Глобальній стратегії характеризуються трансформацією багаторівневого управління, що визначається переходом від традиційного регіоналізму, що вважався традиційним для ЄС до більш глобального, багатостороннього позиціонування у якості глобального гравця на тлі посилення геополітичного впливу інших суб'єктів міжнародних відносин. З іншого боку, вирішальним в наступні десять-п'ятнадцять років буде здатність ЄС реагувати на зовнішні впливи і внутрішні виклики, що створюють загрози базовим європейським цінностям, як то солідарність та інтеграційні процеси та лібералізація політики щодо країн-членів, що визначало європейський вектор розвитку у системі глобального врядування. Тож, фокус нової глобальної стратегії має відходити від сприйняття ЄС, як безперечного централізованого гравця у сфері безпеки та бути спрямований у тому числі на реалізацію концепта національної стійкості по відношенню до кожної окремої країни.

Глобальна стратегія зосереджує увагу на необхідності розвитку так званої «стратегічної автономії» задля забезпечення комплексної безпеки ЄС в умовах таких явних зовнішніх загроз, якими традиційно вважаються тероризм, економічна нестабільність, зміни клімату та енергетичні загрози, а також прихованих внутрішніх, наприклад у сфері стратегічних комунікацій та інших у т.ч. гібридних загроз та загроз у кіберпросторі. При цьому, запорукою розвитку стратегічної автономії ЄС визначено саме інноваційну та конкурентоспроможну військову промисловість, що є дієвим важелем стримування зовнішньої агресії і суттєвим чинником забезпечення миру і стабільності в Європі [2].

За свідченням міжнародних і українських експертів, саме Лісабонським договором було закладені політичні і правові підвалини за для поглиблення співпраці у межах ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони. У той самий час залишилася низка невирішених проблемних питань, що не були у форматі зазначеного документа. Отже, спільна політика безпеки і оборони (CSDP), яка відома як Європейська політика безпеки та оборони (ЄПБО), є найважливішим елементом спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу і є частиною політики ЄС, що охоплює оборону та військові аспекти, а також внутрішні кризи [1]. При цьому, ефективність спільної політики безпеки і оборони залежатиме більшою мірою від її емпіричного розвитку, подальших домовленостей держав-членів і здатності до консенсусу. Наразі викликами для спільної політики безпеки і оборони залишаються міждержавний характер співпраці; брак порозуміння всередині ЄС через позицію нейтральних країн і

розбіжності між прихильниками атлантичного та європейського вектору співробітництва та розвитку; постійний брак фінансових коштів та залежність ЄС від інших глобальних гравців і передусім від США [2].

Згідно з меморандумом між США, Великобританією, Францією, Німеччиною, Швецією, Польщею, Фінляндією, Латвією та Литвою від 2017 р. утворений Європейський центр з протидії гібридним загрозам (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats) [17].

Серед впливових та заслуговуючих на увагу з огляду саме на безпековий чинник впливу, слід вважати інтеграційний проєкт, під назвою “Люблінський трикутник”, що являє собою тристоронній регіональний альянс для політичного, економічного, культурного й соціального співробітництва між Литвою, Польщею та Україною, метою якого зокрема є зміцнення діалогу між країнами, підтримка інтеграції України в Європейський Союз та НАТО і спільна протидія російській агресії в Україні [9].

Саме це неформальне об’єднання має суттєве значення, зокрема щодо інституціалізації східно-європейської співпраці та принципово новою формою інтеграції Республіки Польща, Литовської Республіки і України передусім щодо спільного розв’язання проблем національної і воєнної безпеки, запобігання і протидії гібридним загрозам.

Український контекст формування національної системи стійкості на нашу думку має виходити з чіткого розуміння загроз національній безпеці України, якими згідно Закону України «Про Національну безпеку» слід вважати: явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [5].

Стратегія національної безпеки України визначає стійкість, як здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей [8]. У Стратегії зазначається, що Україна запроваджує національну систему стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз, що передбачатиме, зокрема: оцінку ризиків, своєчасну ідентифікацію загроз і визначення вразливостей; ефективне стратегічне планування і кризовий менеджмент, зокрема впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та відновлення з урахуванням рекомендацій НАТО; дієву координацію та чітку взаємодію органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій; поширення необхідних знань і навичок у цій сфері; налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України [8].

Національна система стійкості забезпечує здатність суспільства і держави, як вищої форми його інституціалізації, здійснювати ідентифікацію зовнішніх і внутрішніх загроз, спрямовувати свою діяльність у сфері національної безпеки на своєчасне виявлення інших вразливостей, проводити оцінювання реальних і

потенційних ризиків національній безпеці, вживати дії щодо запобігання негативним впливам, а також забезпечувати ефективне реагування і швидке відновлення за наслідками виникнення надзвичайних ситуацій та кризових подій, враховуючи у т.ч. й загрози гібридного характеру. У цьому ж документі йдеться про концептуальні засади національної системи стійкості, до якої слід відносити комплекс цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства, які гарантують збереження безпеки і безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після настання кризової ситуації [7].

Щодо забезпечення національної стійкості у ході всеохоплюючої оборони України на виконання Стратегії воєнної безпеки України, що затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року зазначено, зокрема про те, що стійкість у ході всеохоплюючої оборони України досягається здатністю системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі. При цьому, взаємодія в процесі всеохоплюючої оборони України вимагає координації заходів, що здійснюються в державі під час воєнних дій та відбудовного періоду, із заходами, що вживаються для підтримки України інституціями Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та їх державами-членами, іншими державами та міжнародними організаціями [10].

Важлива роль застосування механізмів багаторівневого управління та його основних принципів у забезпеченні національної стійкості у ході всеохоплюючої оборони України обумовлена тим, що сучасні геополітичні процеси значно змінюють сутність і характер воєнних конфліктів, які мають переважно гібридний характер і в разі недостатнього врахування відповідних загроз можуть призвести до втягування як України, так і інших, зокрема європейських країн у процеси, що можуть поставити під загрозу безпеку цих країн, зважаючи на різні обставини, що пов'язані з їх географічним становищем і наближенням до поясу небезпеки, що несе за собою у т.ч. ядерне забарвлення.

З урахуванням зазначеного, на особливу увагу заслуговує такий аспект багаторівневого управління у контексті воєнної безпеки, як оцінка безпекового середовища у глобальному, регіональному (маючи на увазі макрорегіональний рівень) і національному вимірі, враховуючи трансформацію системи міжнародної безпеки, підвищення рівня невизначеності і непередбачуваність безпекового середовища на глобальному рівні. У цьому контексті, Стратегія воєнної безпеки України чітко вказує на такі негативні чинники, що визначають трансформаційні процеси у системі міжнародної безпеки, як: посилення боротьби за ресурси та міждержавне протистояння із застосуванням політико-дипломатичних, економічних, інформаційних, військових та гібридних інструментів; загострення конфліктів, спричинених етнічними, релігійними, міграційними та іншими факторами; конкуренція держав у сфері космічних, квантових, інформаційних, кібернетичних, гіперзвукових, біологічних, нано- та інших технологій; загрози виникнення надзвичайних ситуацій, зокрема,

спричинених епідеміями; поширення міжнародного тероризму та злочинності, а також загрози поширення зброї масового ураження [10].

Зважаючи на важливість проведення відповідного аналізу безпекового середовища, зокрема на глобальному, макрорегіональному та національному рівні, багаторівневе управління в контексті комплексної безпеки держави має бути зосереджено насамперед на використанні дієвих механізмів впливу, шляхом застосування міжнародно-правових, політико-дипломатичних, організаційно-економічних, соціогуманітарних та інших, у т.ч. безпекових засобів, а також здійснення відповідних заходів.

У Проєкті Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України була чітко окреслена п'ята стратегічна ціль під назвою «Підвищення спроможностей у протидії гібридним загрозам у сферах громадської безпеки та цивільного захисту». Реалізацію зазначеної цілі пропонувалося здійснювати шляхом досягнення таких оперативних цілей і завдань: оцінювання наявних спроможностей сил громадської безпеки за напрямом стратегічних комунікацій для протидії розпалюванню національної, расової чи релігійної ворожнечі, приниженню національної честі та гідності, проявам тероризму, екстремізму та сепаратизму, виявлення прогалин у відповідних спроможностях (capability gaps) та шляхів їх усунення, запобігання випадкам порушення функціонування органів державної влади, блокування важливих об'єктів промисловості та інфраструктури, диверсій на стратегічно важливих об'єктах та об'єктах критичної інфраструктури [4].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2023 р. № 1025-р затверджено План заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року [6]. У відповідному Плані заходів зокрема передбачено виконання комплексу завдань та відповідних заходів, до яких слід віднести наступні.

По перше, це ідентифікація загроз, виявлення вразливостей, оцінювання та пріоритезація ризиків національній безпеці, що передбачає: запровадження цілісної системи ідентифікації, оцінки та пріоритезації загроз і ризиків, здійснення оцінки відповідних вразливостей і ризиків національній безпеці органами публічної влади.

По друге, це запобігання виникненню загроз і настанню кризових ситуацій та мінімізація ризиків, що передбачає: підвищення готовності органів публічної влади та їх спроможності до кризових ситуацій; формування професійних компетентностей публічних службовців для забезпечення національної стійкості, створення відповідної системи стійкості та залучення до цієї системи інших суб'єктів, підвищення обізнаності населення та його окремих цільових груп з одночасним формуванням відповідної культури поведінки з реагування на загрози.

По третє, це реагування на загрози і кризові ситуації, що передбачає: розроблення та оновлення підходів до реагування на виникнення загроз національній безпеці, забезпечення сталого функціонування органів публічної влади та надання основних послуг населенню у разі настання кризової ситуації,

проведення оцінки спроможності територіальних громад надавати підтримку силам безпеки і оборони у кризовий період.

По четверте, це подолання наслідків виникнення загроз або настання кризових ситуацій, а також відновлення сталого функціонування, що передбачає: посилення спроможностей органів публічної влади для належного відновлення сталого функціонування, розвиток міжнародної співпраці та залучення бізнесу до забезпечення відновлення, спроможності громад під час відновлення за принципом “краще, ніж було”.

По п'яте, це моніторинг реалізації та аналізу ефективності ухвалених рішень, що передбачає: запровадження єдиної уніфікованої системи збору інформації для відстеження стану національної стійкості, здійснення постійного моніторингу показників та періодичного аналізу стану досягнення стійкості у сфері безперервності урядування, удосконалення підходів до розроблення та впровадження управлінських рішень у сфері безпеки, кібербезпеки та реагування на гібридні загрози [6].

Усе зазначене цілком відображає необхідність запровадження інтегрованого підходу у забезпечення національної стійкості в Україні на основі концепту багаторівневого управління з урахуванням глобальних стратегій ЄС.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

1. Спрямованість на реалізацію спільної політики та глобальних стратегій ЄС щодо функціонування нової європейської моделі багаторівневого управління, стратегічної безпеки та стійкості, має визначатися узгодженістю ключових суб'єктів прийняття стратегічних рішень, націлених на забезпечення ефективності такої політики і стратегій в умовах глобальних впливів та гібридних загроз.

2. Стратегія безпекового союзу ЄС поєднала стратегічне багаторівневе управління і розбудову стійкості у комплекс заходів, спрямованих на управління новими, в т. ч. гібридними загрозами. Вона фокусується на ранньому виявленні, попередженні та запобіганні кризам, розвитку стійкості об'єктів критичної інфраструктури, інтернет-ресурсів, інших сфер, що також має посилити стійкість у довгостроковій перспективі. При цьому, розвиток стійкості визнається як центральний компонент запобігання та попередження гібридних загроз.

3. Трансформація багаторівневого управління відносно європейської безпекової стратегії змінює й сприйняття відповідних загроз у бік набуття ними гібридного характеру в умовах тривалої нестабільності в соціальній, економічній, політичній та енергетичній сферах. Це свідчить передусім про посилення складності геополітичного середовища у перманентному процесі безпекової трансформації ЄС, яка відбувається в умовах поширення регіональних і локальних конфліктів та їхнього територіального наближення безпосередньо до кордонів ЄС і характеризується кризою системи міжнародних відносин, що пов'язано зі змінами домінування ліберальної моделі публічної політики у бік більш прагматичної, тобто реальної політики, яка спирається переважно на реальні умови та можливості владних відносин, як відносно внутрішньої, так і стосовно зовнішньої політики переважної більшості країн об'єднаної Європи.

4. Український контекст формування національної системи стійкості на нашу думку має виходити з чіткого розуміння загроз національній безпеці

України, якими згідно Закону України «Про Національну безпеку» слід вважати: явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України, а під стійкістю - здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей.

5. Національна система стійкості повинна забезпечувати здатність суспільства і держави, як вищої форми його інституціалізації: здійснювати ідентифікацію зовнішніх і внутрішніх загроз, спрямовувати діяльність у сфері національної безпеки на своєчасне виявлення інших вразливостей, проводити оцінювання реальних і потенційних загроз національній безпеці, вживати дії щодо запобігання негативним впливам, а також забезпечувати ефективне реагування і швидке відновлення за наслідками виникнення надзвичайних ситуацій та кризових подій, враховуючи у т.ч. й загрози гібридного характеру.

Поєднання висновків щодо актуального дослідження з перспективами подальших розвідок має зробити акцент на концепті багаторівневого управління в контексті забезпечення комплексної безпеки держави та бути зосереджено насамперед на використанні дієвих механізмів впливу, шляхом застосування міжнародно-правових, політико-дипломатичних, організаційно-економічних, соціо-гуманітарних та інших, у т.ч. безпекових засобів, а також здійсненні відповідних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко С.. Безпеки міжнародної політики // Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець (гол.), Ю. Шаповал (заст. гол.). Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 52–53.
2. Європейський Союз у міжнародних відносинах : навч. посіб. / В. В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова ; за ред. В. В. Копійки. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2021. 560 с.
3. Карамішев Д. В. Домінанти Global Governance у вимірах глобального розвитку. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 4. С. 8–20.
4. Проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України від 29.06.2021. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>
5. Про національну безпеку України : Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
6. Про план заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2023 р. № 1025-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1025-2023-%D1%80>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» : Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020.
9. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування "Люблінського трикутника". *Урядовий портал*. 2020.

URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayinirespubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika>

10. Стратегія воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25 березня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

11. Хилько О. Л. Європейський Союз у мінливому світі : монографія / В. В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова та ін. ; за ред. В. В. Копійки. Київ : О. Зень, 2022. 219 с.

12. Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the EU Security Union Strategy, Brussels, 24.7.2020. URL: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-security-union-strategy.pdf>

13. Hooghe L., Marks G. Multi-Level Governance and European Integration. Lanham, 2001. P. 2.

14. Multi-Level Governance and Intergovernmental Cooperation Experiences to Build an Integrate Security. URL: <https://eisa-net.org/wp-content/uploads/2023/01/WSMMUL1-1.pdf>

15. Piattoni S. Multi-Level Governance in the EU. Does it Work? Globalization and Politics: A Conference in Honor of Suzanne Bergen. MIT, May 8 and 9, 2009. URL: https://secco2.eu/sites/default/files/digital_library/2018-10/SP-MultiLevelGovernanceintheEU

16. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, June 2016. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

17. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE). URL: <https://www.hybridcoe.fi>

18. The European security strategy. SCADPLUS, September 4, 2006 URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/>

19. The European Union's Global Strategy. Three Years On, Looking Forward, 2019. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_global_strategy_2019.pdf

Стаття надійшла до редакції 19.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 29.12.2023 р.

Suvorov V. P.,

Candidate of sciences in public administration,

Assistant Professor of the Department of Public Health and Health Care Management

of the Kharkiv National Medical University,

4, Nauky Avenue, Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: vip.suvorov@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-0196-4269>

TRANSFORMATION OF MULTI-LEVEL GOVERNANCE BASED ON GLOBAL STRATEGIES OF THE EU AND NATIONAL RESILIENCE OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF HYBRID THREATS

Abstract. The article examines various aspects of the transformation of multi-level management based on the application of EU global strategies and the definition of the institutional foundations of the formation of the national system of stability of Ukraine in the conditions of hybrid threats. It is emphasized that the focus on the implementation of the common policy and global strategies of the EU regarding the functioning of the new European model of multi-level management, strategic security and stability should be determined by the coherence of the key subjects of strategic decision-making, aimed at ensuring the effectiveness of such policies and strategies in the conditions of global influences and hybrid threats.

It is proved that the transformation of multi-level management in relation to the European security strategy also changes the perception of the relevant threats towards their acquisition of a

hybrid character in the conditions of long-term instability in the social, economic, political and energy spheres. This indicates, first of all, the increasing complexity of the geopolitical environment in the permanent process of the security transformation of the EU, which is taking place in the conditions of the spread of regional and local conflicts and their territorial approach directly to the borders of the EU and is characterized by a crisis in the system of international relations, which is associated with changes in the dominance of the liberal model of public policy in the direction of a more pragmatic, i.e. real policy, which is based mainly on the real conditions and possibilities of power relations, both in relation to the domestic and foreign policy of the vast majority of the countries of united Europe.

It was determined that the Ukrainian context of the formation of a national system of stability should be based on a clear understanding of threats to the national security of Ukraine, which according to the Law of Ukraine "On National Security" should be considered: phenomena, trends and factors that make it impossible or difficult or may make it impossible or difficult to realize national interests and preservation of Ukraine's national values, and under stability - the ability of society and the state to quickly adapt to changes in the security environment and maintain sustainable functioning, in particular by minimizing external and internal vulnerabilities.

It is proposed to consider the national system of stability as one that should ensure the ability of society and the state, as the highest form of its institutionalization: to identify external and internal threats, to direct activities in the field of national security to the timely identification of other vulnerabilities, to assess real and potential threats to national security, take actions to prevent negative impacts, as well as ensure effective response and quick recovery from the consequences of emergency situations and crisis events, including and hybrid threats.

It is noted that the further development of the concept of multi-level management in the context of ensuring the comprehensive security of the state should be focused primarily on the use of effective mechanisms of influence, through the use of international-legal, political-diplomatic, organizational-economic, socio-humanitarian and others, including safety means, as well as the implementation of appropriate measures.

Keywords: *multi-level governance, EU global strategies, European security, national security, national stability of Ukraine, hybrid threats*

REFERENCES

1. Andrushchenko, S. (2011). Security of international politics. *Political encyclopedia*. Yu. Levenets, Yu. Shapoval (Eds.). Kyiv : Parliamentary Publishing House. [in Ukrainian].
2. Kopyyka, V.V., Makovsky, S.O., Myronova, M.A. (2021). The European Union in international relations. V.V. Kopyyki (Ed.). Kyiv : VOC "Kyiv University". [in Ukrainian].
3. Karamyshev, D.V. (2018). Dominants of Global Governance in Dimensions of Global Development. *Theory and practice of public administration*, no. 4, 8–20. [in Ukrainian].
4. Draft Strategy of Public Safety and Civil Defense of Ukraine dated 06/29/2021. (2021). URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>
5. On National Security of Ukraine (2018): Law of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada (VVR), no. 31, Article 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
6. On the plan of measures for the implementation of the Concept of ensuring the national system of sustainability until 2025 (2023): Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 10, no. 1025-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1025-2023-%D1%80>
7. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 "On the introduction of the national stability system" (2021): Decree of the President of Ukraine dated September 27, no. 479/2021.
8. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine" (2020): Decree of the President of Ukraine dated September 14, no. 392/2020.

9. Joint declaration of the Ministers of Foreign Affairs of Ukraine, the Republic of Poland and the Republic of Lithuania regarding the establishment of the "Lublin Triangle". *Government portal*. (2020). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika>
10. Military Security Strategy of Ukraine (2021): Decree of the President of Ukraine dated March 25, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
11. Khilko O. L. (2022). The European Union in a changing world / V. V. Kopyyka, S. O. Makovsky, M. A. Myronova, etc.; under the editorship V. V. Kopyyki. Kyiv: O. Zen. [in Ukrainian].
12. Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the EU Security Union Strategy, Brussels, 24.7.2020. URL: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-security-union-strategy.pdf>
13. Hooghe, L., Marks, G. (2001). Multi-Level Governance and European Integration. Lanham, P. 2.
14. Multi-Level Governance and Integragency Cooperation Experiences to Build an Integrate Security. URL: <https://eisa-net.org/wp-content/uploads/2023/01/WSMMUL1-1.pdf>
15. Piattoni, S. (2009). Multi-Level Governance in the EU. Does it Work? Globalization and Politics: A Conference in Honor of Suzanne Bergen. MIT, May 8 and 9. URL: https://secco2.eu/sites/default/files/digital_library/2018-10/SP-MultiLevelGovernanceintheEU
16. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, June 2016. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
17. The European Center of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE). URL: <https://www.hybridcoe.fi>
18. The European security strategy. SCADPLUS, September 4, 2006 URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/>
19. The European Union's Global Strategy. Three Years On, Looking Forward, 2019. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_global_strategy_2019.pdf

The article was received by the editors 19.11.2023.

The article is recommended for printing 29.12.2023.

СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ СКЛАДОВІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-16>

УДК 35 (477(092))

Колтун Вікторія Семенівна,

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри регіональної політики
навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 64/13; м. Київ, 01601, Україна
e-mail: lna85775@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8432-873X>

Матвєєва Лариса Володимирівна,

аспірантка кафедри регіональної політики
навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 64/13; м. Київ, 01601, Україна
e-mail: kiev1112@gmail.com <https://orcid.org/0009-0003-8998-1596>

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПАСІОНАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ФОРМУВАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОГО РЕСУРСУ ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАД

Анотація. Стаття присвячена аналізу процесу ідентифікації пасіонаріїв як нематеріального ресурсу відновлення громад. Підкреслено, що серйозною і досі невирішеною проблемою є виявлення механізмів ідентифікації пасіонарної особистості.

Мета дослідження – інтерпретувати феномен пасіонарної ідентифікації, експлікувати поняття «способи ідентифікації» та «методи ідентифікації» задля активації потенціалу пасіонарності в громадах. Крім того, для подальшого зростання наукового знання вкрай необхідно з'ясувати методи пасіонарної ідентифікації, причини вибору того чи іншого методу ідентифікації пасіонарної особистості; які фактори сприяють актуалізації того чи іншого механізму ідентифікації, а які, навпаки, перешкоджають йому.

Проаналізовано методи ідентифікації особистості, згідно концепцій З. Фрейда, К. Г. Юнга, К. Хорні, Е. Фромма, Дж. Марсії, Д. Міда та ін.

Доведено, що з точки зору конструктивістського структуралізму ідентифікація розглядається як амбівалентний шлях: з одного боку, спрямований на перетворення індивідом навколишнього світу, а з іншого – на зміну самої особистості, обумовленої соціальною системою.

Як цитувати: Колтун В. С., Матвєєва Л. В. Ідентифікація пасіонарної особистості як суб'єкта формування нематеріального ресурсу відновлення громад. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 197–206. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-16>

In cites: Koltun, V.S., Matveeva, L.V. (2023). Identification of a passionate personality as a subject of the formation of an intangible resource for the restoration of communities. *State Formation, no. 2 (34)*, 197–206. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-16> [in Ukrainian].

© Колтун В. С., Матвєєва Л. В., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Розглянуто кардинальну диспозицію за Г. Олпортом та обґрунтовано, що саме її наявність дозволяє говорити про наявність у людини пасіонарної енергії.

На підставі аналізу ідентифікації основних дійових осіб конфліктної взаємодії відповідно до конфліктологічної парадигми обґрунтовано, що така взаємодія найчастіше виводить на поверхню неординарних особистостей, часто з пасіонарними нахилами або якостями.

Показано, що існує два шляхи виявлення пасіонарної особистості – внутрішній і зовнішній. Внутрішній шлях передбачає раціонально свідоме формування людиною власної ідентичності. Зовнішній спосіб формування ідентичності проявляється під впливом зовнішніх позаособистісних факторів, тоді як сформована ідентичність в більшості випадків носить ірраціональний характер.

Ключові слова: ідентифікація пасіонарної особистості, пасіонарність, лідер, публічне управління, методи ідентифікації, потенціал пасіонарності.

Постановка проблеми. Попри війну, громади в Україні шукають ресурси для зцілення, збереження стійкості та відновлення. Ще на початку процесу децентралізації вчені наголошували на перспективності пошуку та використання нематеріальних ресурсів, до яких відносили довіру та готовність брати на себе ініціативу [3, с. 10]. На наш погляд, мова може йти про акумуляцію та активацію потенціалу пасіонарності громади. Очевидно, що особистості, визначені як «харизматичні», «видатні», «геніальні», «пасіонарні» завжди впливали на поступ суспільства (використовуючи термінологію І. Франка) [4]. При цьому наука ще не виявила всіх аспектів цього впливу. Зокрема, дуже серйозною і досі невирішеною проблемою є виявлення механізмів ідентифікації пасіонарної особистості. Розв'язання цього завдання дозволить, на нашу думку, визначити можливі вектори розвитку всього суспільства. Ми вважаємо, що в більшості випадків, як показує історичний розвиток, саме пасіонарії визначали ці тенденції. Крім того, для подальшого зростання наукового знання вкрай необхідно з'ясувати методи пасіонарної ідентифікації, причини вибору того чи іншого методу ідентифікації пасіонарної особистості; визначити, які фактори сприяють актуалізації того чи іншого механізму ідентифікації, а які, навпаки, перешкоджають йому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриваючи способи і засоби ідентифікації, необхідно, перш за все, експлікувати поняття «ідентифікація». Поняття «ідентифікація» (від лат. *identificare* – ідентифікувати) означає «встановлення тотожності різних об'єктів на основі певних ознак», «процес визначення або підтвердження особи, об'єкта або системи, зазвичай шляхом перевірки або зіставлення характеристик, які відокремлюють їх від інших» [2]. Тривалий час це поняття вивчалось суто з точки зору психологічної парадигми. У цій сфері досягнуто значних успіхів. Згодом, однак, сфера застосування цього поняття була значно розширена іншими галузями наукового знання, насамперед філософією, що значно підвищило його евристичне значення і дозволило серйозно розширити горизонти наукового знання. При цьому слід зазначити, що методологічний аспект цієї концепції поки що недостатньо опрацьований. Серед українських вчених пасіонарних особистостей досліджували Я. Іванова, Н. Сапригіна, І. Стороженко, Т. Шестопап та ін.

Мета дослідження – інтерпретувати феномен пасіонарної ідентифікації, експлікувати поняття «способи ідентифікації» та «методи ідентифікації» задля активації потенціалу пасіонарності в громадах.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо різні точки зору на проблему способів пасіонарної ідентифікації.

Поняття «ідентифікація» було введено в науковий дискурс засновником психоаналізу З. Фройдом. Він вважає, що «ідентифікація відома психоаналізу як найбільш ранній прояв емоційного зв'язку з іншою людиною» [5].

Аналізуючи концепцію Фройда, ми виділили наступні методи ідентифікації: 1) репресія (придушення імпульсу); 2) проєкція (несвідома передача власного почуття іншій людині – вплив пасіонаріїв на гармонійних осіб за Л. Гумільовим); 3) витіснення, раціоналізація (самообман, спроба раціоналізувати абсолютну ідею).

Сам факт набуття пасіонарної енергії вимагає деяких незвичайних умов, до яких можна віднести запропоновані методи. Отже, ідентифікація – це процес, за допомогою якого людина набуває тотожності з тим чи іншим значущим для людини об'єктом/суб'єктом. Саме таким чином ми будемо тлумачити це поняття в майбутньому, і саме в цьому аспекті ми будемо використовувати його в нашому дослідженні.

На думку Фройда, ідентифікація є амбівалентним процесом. Хоча він спеціально не досліджує пасіонарну ідентифікацію, ми, тим не менш, можемо застосувати його підхід до теорії, яку ми досліджуємо, і дійти висновку, що, згідно з Фройдом, пасіонарна ідентифікація як спосіб, як процес, з одного боку, може бути неповною. З іншого боку, на думку Фройда, амбівалентність передбачає високий ступінь лабільності. Це дозволяє зробити висновок про те, що сам процес ідентифікації є стабільним і стійким. У той же час цей факт є прямим свідченням нестабільності і слабкості ідентичності, що формується.

Таким чином, ми вважаємо, що одним із способів ідентифікації пасіонарної особистості є сублімація нереалізованої енергії за типом асиміляції до значущого для особистості об'єкта/суб'єкта. Крім того, слід зазначити, що в аналізі ідей Фройда ми виділили ще одну особливість: індивіди, які обрали в якості орієнтира пасіонарну ідентифікацію (навіть якщо це відбувалося несвідомо), демонструють прагнення до креативної поведінки.

К. Г. Юнг вважає феномен індивідуалізації або «індивідуації» основним феноменом історичного процесу, що веде до формування індивідуальності. Індивідуація – це процес виділення психологічного індивіда, відмінний від колективної психології [8]. На думку К. Г. Юнга, індивідуація полягає в тому, щоб стати окремою істотою і стати «самим собою». «Тому, – продовжує вчений, – «індивідуацію» також можна перекласти як «самовизначення» або як «самореалізацію» [8].

«Я», за концепцією Юнга, є існування свідомого і несвідомого. Він вважає, що кожна людина прагне до набуття «Я». К. Г. Юнг розглядає поняття «ману-особистість» і вважає, що кожен людський індивід прагне

ототожнити себе з цією особистістю. Витоки цього типу ідентифікації він вбачає в найдавніших архетипах свідомості, закладених у кожній людині. Вчений розповідає, що в давнину існувала думка про те, що деякі люди володіють певною рисою особистості, яку в древніх архаїчних суспільствах називали «мана», що відрізняє цих індивідів від інших. При цьому поняття мани-особистості на наш погляд, ближче до поняття «пасіонарної», ніж «харизматичної особистості». «Мана-особистість» К. Г. Юнга все ж ближче до «надлюдини» Ф. Ніцше, ніж до «харизматики» М. Вебера. К. Г. Юнг виділяє чисто девіантний метод ідентифікації, кажучи, що така особистість здатна породжувати у звичайної людини чисто афективну активність і служити потужним мобілізатором [8].

На думку К. Хорні, головним прагненням людини є прагнення до «самореалізації» [7]. У той же час це вказує на те, що людина сама може розвивати свої здібності. Можливість досягнення «самореалізації» людиною дослідник бачить тільки в процесі «ідеалізації». На наш погляд, «ідеалізація себе», на думку К. Хорні, є не що інше, як єдність форми і способу ідентифікації. Хорні не дає більш чіткого пояснення цій тезі, тому пояснення необхідне: «ідеалізація» – це, врешті-решт, прагнення бути схожим на якусь осяжну ідеальну конструкцію. Тоді як «ідентифікація» – це процес самопізнання людиною свого місця у світі. На нашу думку, людина, яка не пройшла етап ідентифікації в процесі свого розвитку, має реальні шанси в майбутньому не повністю сформувані власну ідентичність. Як каже К. Хорні, ідеалізація – це штучний процес, який спостерігається у кожній людині в процесі життя [7]. Ідентичність, на нашу думку, свідомо актуалізується не в кожній людині. Далеко не кожній людині вдається знайти унікальний життєвий шлях, напрямок руху, який може допомогти індивіду досягти максимального самовираження і розкрити свій індивідуальний потенціал. Процес ідентифікації – це процес пошуку власного місця в житті.

Ідентифікація – це один зі способів, за допомогою якого індивід знаходить своє місце в суспільстві. Інтерналізовані індивідом цінності визначають цілі, які він ставить перед собою у своїй екзистенційній діяльності, а отже, і те, що ми називаємо сенсом життя. Далі, через акцентуацію певних життєвих цілей, формується те, що ми називаємо соціальним характером. Формується особистісна ідентичність людини. При цьому цей процес апріорі незавершений і не обмежується тільки самою людиною. Суспільство, зі свого боку, істотно впливає на індивіда через систему цінностей, що передається індивідууму.

У своїх роботах К. Хорні використовує дуже важливе для нашого дослідження поняття «компульсивність». Дослідниця трактує його як прагнення людини до успіху і слави. Нам здається, що його застосування при аналізі такого соціального явища, як пасіонарна особистість, є дуже перспективним. Можна підкреслити трансгресивну природу пасіонарності, тоді слід розглядати як поняття, симетричне поняттю «нав'язливість».

Саме нав'язливість дозволяє пасіонарній особистості спочатку набути, а потім зберегти власну ідентичність. Пасіонарність, яка ґрунтується на фундаменті нав'язливості, прагне скоріше до субстанціональності (як сталості) і стаціонарності власного існування. Іншими словами, така пасіонарність здатна на більший опір рутинізації.

У своїх роботах Е. Фромм виділяє одну з функцій процесу ідентифікації – функцію самозбереження. На думку Фромма, якщо людина не належить до якоїсь спільноти, якщо її життя позбавлена сенсу, то вона відчуває себе «порошинкою». На додаток до цієї тези зазначимо, що відсутність сенсу життя у людини може призвести до втрати ідентичності [6].

Американський психолог Дж. Марсія, вважаючи теорію тотожності занадто узагальненою і теоретичною, не завжди придатною для практики, намагався наблизити її до життя.

На думку Марсії, ідентифікація – це спосіб формування еґо, динамічна організація здібностей, переконань та індивідуальної історії. На думку Марсії, існує два способи ідентифікації: внутрішній і зовнішній. При цьому дослідник виділяє чотири можливі способи ідентифікації: 1) дифузний – «Я» роздвоєне, розмите; особистість втрачає відчуття безперервності та ідентичності у мінливому світі; панує внутрішній хаос; 2) дзеркальний – «Я» є відображенням інших людей; «Я» не в змозі самотійно приймати рішення і обирати; поширений психічний плагіат; 3) відкладений – «Я» має багато можливостей, але не має сили вибору, переважає нерішучість; 4) зрілий – «Я» – з почуттям відокремленості, незалежності; Я знаю, до чого прагнути у складному, динамічному світі [13]. Очевидно, що пасіонарна особистість в більшості випадків вибирає четвертий із запропонованих способів. Вибір іншого сприяє руйнуванню пасіонарності.

Представник символічного інтеракціонізму Д. С. Мід вважає, що в процесі соціальної взаємодії двох автономних систем, індивіда і суспільства, найважливішою якістю, що вимагає вивчення вченими, є «Я». Пасіонарність – це синтез історії, суспільства, біографії конкретної людини. Вищим мірилом розвитку «Я» є набуття здатності до широкої соціальної діяльності як в цілому, так і як експериментальної діяльності [11].

Згідно з символічним інтеракціонізмом, «Я» є суб'єктом активної діяльності. Особистість створює навколишній світ, але не завжди є його кінцевим продуктом. Для того щоб сконструювати навколишню дійсність особистості, необхідно взаємодіяти з іншими особистостями (індивідами). Отже, цей науковий напрям позначає суто комунікативний спосіб ідентифікації людини взагалі та пасіонарної особистості зокрема.

З точки зору конструктивістського структуралізму ідентифікація розглядається як амбівалентний шлях: з одного боку, спрямований на перетворення індивідом навколишнього світу, а з іншого – на зміну самої особистості, обумовленої соціальною системою.

Слід зазначити, що диспозиційна концепція особистісної ідентифікації була запропонована Г. Олпортом. Олпорт виділив кілька особистісних

диспозицій (способів ідентифікації), які притаманні різним типам особистостей: 1) кардинальні, 2) центральні, 3) вторинні. Він вважає, що кардинальні схильності притаманні не всім людям, а лише вузькому колу: вченим, політикам, воєначальникам тощо. Центральна диспозиція, на думку Олпорта, є основою людської індивідуальності. Вторинні схильності, на його думку, однаково притаманні всім людям у повсякденному житті [10].

Для нашого дослідження найбільший інтерес представляє кардинальна диспозиція. Ми вважаємо, що саме її наявність дозволяє говорити про наявність у людини пасіонарної енергії.

Т. Парсонс, як один з класиків структурного функціоналізму, вважав основним станом соціальної системи її стійкість, «рівновагу», які встановлюються і підтримуються певною нормативно-ціннісною структурою.

Структурний функціоналізм ґрунтується на концепції соціальної ролі як такої поведінки, яка визначається конкретним становищем індивіда в соціальній структурі системи або групи. Основна увага в понятті «соціальна роль» акцентується на формуванні і закріпленні нормативно-ціннісних ідей в індивідуальній і груповій свідомості в ході внутрішньо- і міжгрупових взаємодій. На цій основі визначаються соціальні позиції, рольові та нормативні очікування і санкції [14]. Т. Парсонс розглядає соціальні підсистеми як складову частину більш загальної системи діяльності, іншими компонентами якої є культурні підсистеми, особистісні підсистеми, поведінкові організми. Все це він розглядає як абстракції, аналітично ізольовані від реального потоку соціальної взаємодії. Поведінковий організм трактується як адаптивна підсистема, як концентрація базових можливостей людини, на яку спираються інші системи, – зазначає Парсонс [14]. На його думку, сам організм містить умови, яким повинна відповідати дія, і основні способи взаємодії з фізичним середовищем [14].

Одне з найважливіших досягнень Парсонса в цьому питанні полягає в тому, що він етіологічно відрізняє ідентифікацію від соціальної взаємодії всередині соціального середовища, а точніше, соціальної системи. Отже, домінуючим способом ідентифікації є зовнішній. Парсонс вказує на ідентичність індивіда, джерелом якої є саморефлексія. Він говорить про «адаптацію» соціального організму. Парсонс підтверджує і уточнює цю тезу, коли вказує на те, що під адаптацією слід розуміти насамперед взаємопроникнення [14]. Оскільки поняття «адаптація» є збірним і багато в чому еkleктичним, можна припустити, що воно застосовне і для виявлення способів ідентифікації характеристик.

Погляд на проблеми ідентифікації в конфліктологічному підході дуже специфічний. Беручи за основу своєї теорії органіцизм Г. Зімеля, один з основоположників конфліктології Л. Козер розглядає конфлікт як одну з форм соціальної взаємодії, як процес, який за певних умов може мати не тільки руйнівні, а й конструктивні (інтегративні) наслідки для «соціального організму» або деяких його життєво важливих підсистем [9].

Проаналізувавши особливості внутрішньогрупових і міжгрупових конфліктів і способи їх впливу один на одного, Козер показав, що внутрішньогруповий конфлікт може сприяти інтеграції групи, якщо її члени зацікавлені в збереженні своєї ідентичності [9]. Отже, конфлікти, на думку Козера, сприяють збереженню індивідуальної та особистісної ідентичності, тому процес ідентифікації постає як консервативний спосіб ідентифікації.

Очевидно, що ідентифікація основних дійових осіб конфліктної взаємодії відповідно до конфліктологічної парадигми відіграє опосередковану роль і виступає стабілізуючим принципом. З одного боку, це дозволяє тій чи іншій соціальній групі зберегти власну ідентичність. З іншого боку, конфліктна взаємодія найчастіше виводить на поверхню неординарних особистостей, часто з пасіонарними нахилами або якостями.

Дуже цікавого погляду на досліджувану проблему дотримується голландський вчений Й. Хейзінга, автор вельми оригінальної концепції. Найважливішим онтологічним принципом у житті людини він вважає гру. На його думку, гра – це більше, ніж чисто фізіологічне явище або фізіологічно обумовлена психічна реакція. Таким чином, гра виходить за межі чисто біологічної або, принаймні, чисто фізичної діяльності. Гра, на думку Хейзінги, – це функція, яка сповнена сенсу. У той же час у грі є щось, що виходить за межі безпосереднього бажання підтримувати життя, щось, що надає сенс дії, що відбувається. Кожна гра щось означає. Назвати активний принцип, який надає грі її сутність, духом, було б занадто, а назвати його інстинктом було б порожнім звуком.

На думку І. Хейзінга, людині в житті не обійтися без гри. Гра, по суті, зайва. Потреба грати стає імперативом лише в тій мірі, в якій вона виникає з задоволення від гри. Гру завжди можна відкласти, вона може взагалі не відбутися. Вона не викликається фізичною необхідністю, а тим більше моральним обов'язком. Це не завдання. Йому віддають перевагу «у вільний час». Але з перетворенням гри в одну з функцій культури поняття служіння, завдання, обов'язку, спочатку другорядні, все більше і більше пов'язуються з нею [12].

На наш погляд, концепція голландського вченого застосовна і до вивчення проблем пасіонарної ідентифікації. І. Хейзінга точно відзначив ігрове начало в багатьох сферах людської діяльності. Немає жодної сфери людського життя, де не можна було б знайти ігрове начало. Ігровий метод пасіонарної ідентифікації часто знаходить свій прояв у таких сферах, як політика, військово мистецтво, релігія [1].

Таким чином, підводячи підсумки, відзначимо, що запропоновані методи пасіонарної ідентифікації не повною мірою враховують всі аспекти цього процесу. Ми вважаємо, що всі перераховані вище фактори, які визначають способи і засоби ідентифікації, мають місце. Очевидно, що сучасна наука має вкрай неоднозначне розуміння сутності та основних видів процесу ідентифікації пасіонарної особистості.

На нашу думку, існує два шляхи виявлення пасіонарної особистості – внутрішній і зовнішній. Внутрішній шлях передбачає раціонально свідоме формування людиною власної ідентичності. Зовнішній спосіб формування ідентичності проявляється під впливом зовнішніх позаособистісних факторів, тоді як сформована ідентичність в більшості випадків носить ірраціональний характер.

Проаналізувавши наявні в науці уявлення про способи ідентифікації пасіонарної особистості, слід зазначити, що вони концептуально розпливчасті, тому ми вважали за необхідне більш чітко їх експлікувати.

На наш погляд, методи ідентифікації пасіонарної особистості можна звести до наступних видів: 1) трансляційний метод ідентифікації – людина виконує ту трансляційну функцію, яку для неї визначило суспільство. Цей метод притаманний більшості історичних пасіонаріїв. Така людина не здатна кардинально змінити систему. Вона є лише виконавцем системних вимог. Такий спосіб ідентифікації характерний для штучних пасіонаріїв. 2) евристичний (творчий) метод ідентифікації: індивід модернізує суспільство, пропонує щось нетипове, нове (іноді не обов'язково модернізуюче), часто в боротьбі з суспільством. Головною особливістю такої ідентифікації є те, що пасіонарна особистість не завжди знаходить визнання і прийняття в суспільстві. 3) Трансформаційний спосіб пасіонарної ідентифікації багато в чому схожий з першою моделлю. Основна відмінність між ними полягає в тому, що пасіонарній-трансформатор не є сліпим інструментом реалізації прагнень мас. Він виступає суб'єктом трансформаційних функцій системи. Пасіонарній, який серйозно сприйняв цей механізм ідентифікації, змінює систему. Однак ці зміни досить масштабні на відміну від інтенсивних, які притаманні, наприклад, творчому механізму ідентифікації пасіонарної особистості.

Наразі українське суспільство потребує реалізації пасіонарної енергії, особливо на рівні територіальних утворень. Можна навести численні приклади діяльності пасіонарних особистостей, які спрямовують свою енергію на захист та відновлення скалічених війною територій.

Отже, розуміння методів ідентифікації пасіонарних особистостей сприятиме залученню потенціалу пасіонарності у процеси збереження стійкості, зцілення (трансляційний метод ідентифікації) та відновлення (креативний та трансформаційний методи ідентифікації) громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова Л. Пасіонарність і екзистенція: співвідношення емпіричних показників. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 178–184.
2. Психологічна енциклопедія. URL: <http://surl.li/nrsuj>
3. Ткачук А., Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.
4. Франко І. «Що таке поступ?» (1903). Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Вид-во : «Наукова думка», 1986. Том 45. С. 300–349.
5. Фройд З. Я та воно. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. ; за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. Київ : Знання, 2009.

6. Фромм Е. Втеча від свободи / перекл. з англ. М. Яковлева. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
7. Хорні К. Невроз і особистісне зростання. Боротьба за самореалізацію. URL: <https://knizhnik.org/karen-horni/nevroz-i-lichnostnyj-rost-borba-za-samorealizacziyu>
8. Юнг К. Г. Психологія несвідомого. Київ : Вид-во : Центр учбової літератури, 2022. 404 с.
9. Coser L. The Functions of Social Conflict. New York : The Free Press, 1956. 188 p.
10. Gordon W. Allport. Personality Trait Theory. Research on Prejudice and Discrimination. URL: <https://psychology.fas.harvard.edu/people/gordon-w-allport>
11. Granberg M. Objective meaning: The formation of self in Mead and Sohn-Rethel. *Acta Sociologica*. 2019. № 62(1). С. 34-46. DOI: <https://doi.org/10.1177/0001699317749286>
12. Koen B. Tanghe | Peter Stanley Fosl (Reviewing Editor) (2016) *Homo Ludens* (1938) and the crisis in the humanities, *Cogent Arts & Humanities*, 3:1. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311983.2016.1245087>
13. Nicole Hammons L. James Marcia – Identity Status. URL: https://www.assessmentpsychologyboard.org/edp/pdf/James_Marcia.pdf
14. Parsons T. The system of modern societies. Prentice-Hall. 1971. 152 p.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 25.12.2023 р.

Koltun V. S.,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the Regional Policy Department, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 64/13, str. Volodymyrska, Kyiv, 01601, Ukraine
e-mail: lna85775@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8432-873X>

Matveeva L. V.,

Postgraduate of the Department of the Regional Policy Department, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 64/13, str. Volodymyrska, Kyiv, 01601, Ukraine
e-mail: kiev1112@gmail.com <https://orcid.org/0009-0003-8998-1596>

IDENTIFICATION OF A PASSIONATE PERSONALITY AS A SUBJECT OF THE FORMATION OF AN INTANGIBLE RESOURCE FOR THE RESTORATION OF COMMUNITIES

Annotation. The paper analyses the process of identification of passionaries as an intangible resource for the recovery of communities. It is emphasized that finding the mechanisms to identify a passionarian has been a major and yet unresolved problem.

The purpose of the study is to interpret the phenomenon of passionary identification, to explicate the concepts of "ways of identification" and "identification methods" in order to activate the passionarity potential in communities. Moreover, for the further growth of scientific knowledge, it is extremely necessary to explore the methods of passionary identification, the reasons for choosing a particular method of identification of a passionarian; the factors that contribute to the actualization of a particular identification mechanism, and the ones that, on the contrary, prevent it.

The methods of personality identification have been analysed, according to the concepts developed by S. Freud, C.G. Jung, K. Horney, E. Fromm, J. Marcia, G. Meade et al.

It has been proved that in the context of constructivist structuralism, identification is considered as an ambivalent path: on the one hand, it is aimed at transforming the world around the individual, and on the other hand, it is aimed at changing the personality itself, conditioned by the social system.

G. Allport's cardinal disposition has been considered and it has been substantiated that its availability suggests the presence of passionary energy in a person.

Based on the analysis of the identification of the main actors of the conflict in accordance with the conflictological paradigm, it has been substantiated that such interaction most often reveals extraordinary personalities, often with passionary dispositions or traits.

It has been shown that there are two ways to identify a passionarian – an internal and external one. The internal way involves a rationally conscious formation of a person's own identity construction. The external method of identity construction is manifested under the influence of extrapersonal factors, while the constructed identity is irrational in most cases.

Keywords: *identification of a passionarian, passionarity, leader, public administration, methods of identification, potential of passionarity.*

REFERENCES

1. Ivanova, L. (2016). Passion and existence: correlation of empirical indicators. *Science and education, no. 5. 178–184.* [in Ukraine].
2. Psychological encyclopedia. URL: <http://surl.li/nrsuj> [in Ukraine].
3. Tkachuk, A., Dacyshyn, M. (2016). Internal and external resources for community development or Why is lack of money not the primary problem of the community? (educational module). K. ICC "Legal Status". [in Ukraine].
4. Franko, I. (1986). "What is progress?" (1903). *Collection of works in fifty volumes. Scientific thought, vol. 45, 300-349.* [in Ukraine].
5. Freud, Z. I and it. (2009). Philosophy: textbook (from the origins to the present): education. guide.; under the editorship Acad. NAS of Ukraine L.V. Hubersky. K. Knowledge. [in Ukraine].
6. Fromm, E. (2019). *Escape from freedom / transl. from English M. Yakovlev.* Kharkiv: Book Club "Family Leisure Club". [in Ukraine].
7. Horney, K. Neurosis and personal growth. The struggle for self-realization. URL: <https://knizhnik.org/karen-horni/nevroz-i-lichnostnyj-rost-borba-za-samorealizacziyu> [in Ukraine].
8. Jung, K.G. (2022). Psychology of the unconscious. K. Publisher: Center for Educational Literature. [in Ukraine].
9. Coser, L. (1956). *The Functions of Social Conflict.* New York: The Free Press.
10. Gordon, W. Allport. Personality Trait Theory. Research on Prejudice and Discrimination. URL: <https://psychology.fas.harvard.edu/people/gordon-w-allport>
11. Granberg, M. (2019). Objective meaning: The formation of self in Mead and Sohn-Rethel. *Acta Sociologica, 62(1), 34-46.* DOI: <https://doi.org/10.1177/0001699317749286>
12. Koen, B. (2016). Tanghe | Peter Stanley Fosl (Reviewing Editor). *Homo Ludens* (1938) and the crisis in the humanities, *Cogent Arts & Humanities, 3:1.* DOI: <https://doi.org/10.1080/23311983.2016.1245087>
13. Nicole Hammons L. James Marcia – Identity Status. URL: https://www.assessmentpsychologyboard.org/edp/pdf/James_Marcia.pdf
14. Parsons, T. (1971). *The system of modern societies.* Prentice-Hall.

The article was received by the editors 13.11.2023.

The article is recommended for printing 25.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-17>

УДК 351:338.2

*Негрич Микола Михайлович,**кандидат наук з державного управління, докторант**Міжрегіональної академії управління персоналом**вулиця Фрометівська, 2, Київ, 03039, Україна**e-mail: N5085878@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-4494-3759>*

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ В ІНФРАСТРУКТУРНІЙ СФЕРІ

Анотація. Удосконалено класифікацію історичних періодів у еволюції співробітництва держави та бізнесу в інфраструктурній сфері за етапами та формами співробітництва: античність (використання відкупів; будівництво на конкурсній основі поштових пунктів з містами, портів та гаваней (мансепс); інфраструктурне будівництво (пресагіум)) середньовіччя («казуальне» застосування ДПП; відкупи; концесії; «регалії»); період колонізації (використання концесій у розвиток нових земель- колоній та міжнародної торгівлі; залучення приватних озброєних суден з їх власниками для вирішення військових та торгових «завдань» на морі); зародження та розвиток капіталізму, індустріалізація (систематичне концесійне законодавство; капіталомісткі проекти; залучення приватного капіталу у формі концесій для розвитку комунального сектору); сучасний етап із середини ХХ ст. (перехід від політики «державного адміністрування» до моделі «нового державного управління»; «приватна фінансова ініціатива»; розвиток регулювання державно-приватного партнерства (ДПП) у всьому світі (більше, ніж у 120 країнах); запуск транскордонних ДПП проектів та проектів із залученням прямих іноземних інвестицій).

Ключові слова: *бізнес, держава, державно-приватне партнерство, інфраструктурна сфера, прями іноземні інвестиції, регулювання, співробітництво.*

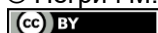
Постановка проблеми. Взаємодія держави та приватних осіб у соціально-економічній сфері, особливо у галузі розвитку інфраструктурного комплексу, має тривалу історію. Ця співпраця набувала різних форм, залежно від рівня розвитку держави, включаючи стан її продуктивних сил, соціальну структуру та відношення еліти до методів економічного управління, ефективність інститутів, фінансове становище та ін.

Питання взаємовідносин держави та приватних осіб були предметом осмислення багатьох учених, які сильно впливали на те, які моделі та форми співробітництва обиралися державою на тому чи іншому історичному етапі.

Як цитувати: Негрич М. М. Еволюція теоретичних підходів до аналізу співробітництва держави та бізнесу в інфраструктурній сфері. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 207–213. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-17>

In cites: Negrych, M.M. (2023). Evolution of theoretical approaches to the analysis of state and business cooperation in the infrastructure sphere. *State Formation*, no. 2 (34), 207–213. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-17> [in Ukrainian].

© Негрич М. М., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Метою дослідження є обґрунтування еволюції теоретичних підходів до аналізу співробітництва держави та бізнесу в інфраструктурній сфері.

У Франції в епоху середньовіччя і панування меркантилізму наголошувалося на переважній ролі держави в економічному розвитку, в тому числі в розвитку інфраструктури. Держава залучала приватний бізнес та фінансувала роботи, керуючись тим, що, як зазначав французький меркантиліст А. Монкретьєн [1], розвиток інфраструктури є неодмінною умовою для успішної торгівлі та економічного розвитку країни. Отримуючи величезні доходи від зовнішньої торгівлі, держава могла дозволити собі набувати промислових об'єктів і таким чином у період Людовіка XIV перетворювалася на велику торгово-промислову державу.

На відміну від меркантилістів, представники школи фізіократів (наприклад, Ф. Кене) вважали, що держава взагалі не повинна втручатися у сферу підприємництва і сповідували принцип *laissez faire*, пізніше перетворений А.-Р.-Ж. Тюрго на *laissez faire et laissez passer*. У Великобританії дані ідеї були підхоплені та розвинені А. Смітом [2]. Очевидно, такі погляди обумовлені економічними причинами: як досягненням певного рівня економічного розвитку завдяки політиці меркантилізму, так і негативними проявами проникнення державного апарату в усі сфери (привілеї, корупція, низька ефективність). Ці ідеї стали фундаментом лібералізму. Класична політекономія вийшла на перший план завдяки швидкому розвитку промисловості, у Англії кінці XVIII - початку XIX ст. (Дж. Локк, А. Сміт, пізніше - Дж. Ст. Мілль). Ще в цей час у рамках цієї теорії, розмірковуючи про роль держави у розвитку інфраструктури, Дж. Ст. Мілль висунув ідею у тому, держава має вкладати кошти на будівництво інфраструктурних об'єктів, а керувати ними, задля забезпечення ефективності, мають приватні особи (сьогодні це реалізовано в одній із моделей ДПП - операторській угоді).

Співпраця держави та бізнесу в інфраструктурній сфері бере свій початок в античності і може бути поділена на кілька історичних етапів (табл. 1).

Ідея співробітництва держави з приватним бізнесом у розвитку промисловості за допомогою оптимального регулювання та захисту від іноземної конкуренції, особливо на початковій стадії, знайшла відображення і у працях німецького вченого Ф. Ліста. При цьому він вважав, що не можна допускати повсюдного антиекономічного втручання держави, взаємодія має бути збалансованою. Держава повинна займатися покращенням регулювання та створенням сприятливих умов для приватного бізнесу через розвиток тих сфер, які не є для приватного бізнесу привабливими, насамперед – інфраструктури, а також – людського капіталу. Особливо це важливо в епоху глобалізації, що починалася тоді.

Таблиця 1

Еволюція співробітництва держави та бізнесу в інфраструктурній сфері

Table 1

The evolution of cooperation between the state and business in the infrastructure sector

Історичний період	Форми співробітництва держави та бізнесу	Приклади
Античність	- використання відкупів; - будівництво на конкурсній основі поштових пунктів з містами, портів та гаваней (manseps); - інфраструктурне будівництво (praesarium)	збирання податків; будівництво акведуків у Римській імперії (у Карфагені, в Константинополі та по всій імперії)
Середньовіччя	- «казуальне» застосування ДПП; - відкупи; - концесії; - «регалії»	Іспанська концесія з освоєння корисних копалин (1256 р.); Італійська концесія з видобутку нафти з медичною метою (1400 р.); Французька концесія Адама де Крапонна на спорудження та експлуатацію іригаційного каналу (1554 р.); Збір податків та розвиток ЖКГ у Франції (XII-XIII ст.)
Період колонізації	- використання концесій у розвиток нових земель- колоній та міжнародної торгівлі; - залучення приватних озброєних суден з їх власниками для вирішення військових та торгових «завдань» на морі (капери від нім. kaper, корсари від фр. corsaire, приватири від англ. privateer, печелінги/флекселінги та арматори від лат. armator - озброювальний, споряджувальний)	договір від 17.04.1492 р. між королем Іспанії та Христофором Колумбом про призначення його віце-королем відкритих земель; договір від 6 лютого 1555 р., підписаний королем Пилипом та королевою Марією для торгівлі з Московією; Френсіс Дрейк (Британська імперія), Пітер ван дер Лі (Голландська імперія), Амаро Парго (Іспанська імперія), Хайреддін Барбаросса (Османська імперія)
Зародження та розвиток капіталізму, індустріалізація	- систематичне концесійне законодавство; - капіталомісткі проекти; - залучення приватного капіталу у формі концесій для розвитку комунального сектору	Іспанський королівський декрет від 1761 р.; Суецький канал (1869 р.); Ейфелева вежа (1889 р.); Панамський канал (1914 р.); Договір 1782 р. з братами Перр'є на постачання води до Парижа
Сучасний етап із середини ХХ ст.	- перехід від політики «державного адміністрування» до моделі «нового державного управління»; - «приватна фінансова ініціатива»; - розвиток регулювання ДПП у всьому світі (більше, ніж у 120 країнах); - запуск транскордонних ДПП проектів та проектів із залученням прямих іноземних інвестицій	Тунель під протокою Ла-Манш; Енергетичний міст «Україна-Європейський союз» Концесія майна ДП «Херсонський морський торговельний порт» В Україні станом на 01.01.2023 на умовах ДПП укладено 193 договори, з яких реалізується 18 договорів (9 - концесійних договорів, 5 - договорів про спільну діяльність, 4 - інші договори)

Наприкінці XIX – на початку XX ст. глава Кембриджської школи неокласиків А. Маршалл ставить питання про необхідність оцінки ефективності співробітництва держави та приватних осіб та прийняття рішення про модель реалізації проектів на основі порівняння з державними проектами - фундаментальне питання економічного вибору, яке, як показує практика, актуальне і сьогодні. Таким чином, А. Маршалл став ідейним натхненником прихильників застосування показника доданої вартості, що широко використовується в наші дні, і показує ефективність проектів ДПП для держави (value for money).

Здійснення проектів шляхом передачі інфраструктурних об'єктів на умовах концесії у приватні компанії дозволяє суттєво підвищити їхню ефективність. На прикладі залізниць Бельгії, Німеччини, Австро-Угорщини та Швейцарії показано, що ця форма ДПП є цілком конкурентоспроможною під час реалізації великих інфраструктурних проектів. При цьому для досягнення економічної ефективності такі проекти повинні супроводжуватися суворим контролем з боку держави.

Наслідки I Світової війни накладають відбиток економічну думку на той час. Як писав згодом Й. Шумпетер, "час ... laissez faire закінчився в серпні 1914 р." . Але наукове усвідомлення «нового шляху», про який Дж. Кейнс почав замислюватися ще в 1919 р., прийшло пізніше, під час ще більш глибокої кризи - Великої депресії 30-х рр. XX ст. Причому, після того, як вже було вжито надзвичайних заходів щодо державної інтервенції в рамках «Нового курсу» Франкліна Рузвельта. На порядок денний постали питання якомога ефективнішої співпраці держави з ринковими гравцями. В результаті осмислення отриманого «практичного матеріалу» на перший план вийшло вчення Кейнса про активне, але збалансоване втручання держави в економіку опосередкованими методами за збереження в цілому принципів лібералізму. Було зроблено висновок у тому, що ринок може бути саморегульованим. А якщо теоретично і може, то повернення в рівновагу може зайняти тривалий час, у зв'язку з чим багато учасників ринку, в першу чергу малозабезпечені верстви, зазнають великих втрат. У ХХІ ст. про це говорить французький політик Л. Фабіус [3]. Запобігти негативним наслідкам «вільного ринку» покликана політика «дирижизму» та «інтервенціонізму», насамперед у галузях, що потребують масштабних капіталовкладень і у тих, які не приносять прибуток приватному сектору. Це одночасно дозволить вивести на новий рівень інфраструктуру, таку необхідну для розвитку економіки, і знизить проблему безробіття. Як вважали кейнсіанці, висока частка держави в окремих галузях не є проблемою, якщо вона націлена на створення нової інфраструктури та вкладення людського капіталу.

Після Другої світової війни на перший план в економічній думці висувається доктрина соціально орієнтованої моделі та узгодженої стратегії економічного розвитку (concerted economy). З одного боку, держава має забезпечувати суспільні інтереси, а з іншого - необхідно зберігати переваги

ефективного ринку. Ця модель цілком укладалася в канони ордолібералізму Фрайбурзької економічної школи Німеччини. Ці ідеї були зумовлені поразкою Німеччини у війні та поширенням серед населення антимонополістичних антиетатистських настроїв. Згодом вони стали основою економічної політики Європейського Союзу. У цій же канві мислили і неоліберальні економісти, наприклад Ф. фон Хайек, зазначаючи, що в тих секторах, які не можуть бути приватними, партнерство з приватним сектором краще за тотальне одержавлення. Його попередник Л. фон Мізес, також представник неоліберальної школи, вважав, що роль держави у розвитку інфраструктури має бути активною для підвищення регіональної та країнової конкурентоспроможності, що цілком перегукується з ідеями фізіократа А. Монкретьєна, який жив трьома століттями раніше (незважаючи на, здавалося б, діаметрально протилежні погляди), а також кейнсіанськими ідеями, які відхилялися від чистого лібералізму. Важливою відмінністю був підхід до контролю за проектами з боку держави, який повинен мати демократичний характер. А це, у свою чергу, перегукується із сучасним інституціоналізмом, що наголошує на важливості побудови системи ефективних державних інститутів. У зв'язку з наявністю і подібностей, і відмінностей у відношенні до ролі держави в економічному розвитку, ця неоліберальна течія отримала назву «вбудований неолібералізм» (embedded neoliberalism), за аналогією з терміном «вбудований лібералізм» (embedded liberalism), що раніше вживався. Він включає ідеї частково неолібералізму, частково неомеркантилізму, а також соціал-демократичні ідеали.

Позиції Дж. Кейнса і поміркованих прибічників державного втручання у економіку були домінуючими до 70-х рр. ХХ ст., коли ідеї «державного капіталізму» досягли свого апогею. У окремих країнах його вже почали називати соціалізмом, як у Франції (модель «підприємницької держави»). Послідовники Дж. Кейнса, некейнсіанці, сконцентрували свою увагу на питаннях впливу держави насамперед на сектор інфраструктури, оскільки вважали її фундаментальним чинником успішної економічної політики. Але застосовувалися методи управління, що випливали з ідей Дж. Кейнса, виявилися невдалими. Далися ознаки такі причини, як світова енергетична криза і відсутність належного контролю за самими чиновниками, які керували державними підприємствами. Низька ефективність економічного управління та управління державними підприємствами призводила до нових криз, що супроводжувалися стагфляцією (одночасним спадом виробництва та зростанням цін). Це стало об'єктивною причиною для переосмислення використовуваних економічних методів та моделей державного управління. Було розроблено політику, в рамках якої було проведено масштабну приватизацію та почала активно застосовуватися модель державно-приватного партнерства щодо тих активів, які не можна було приватизувати через їх цільове призначення (медицина, транспорт, охорона здоров'я, інші підприємства громадського призначення). На місце пануючого в економічній науці кейнсіанства, що

асоціювалося з жорстким державним управлінням в економіці, прийшов неолібералізм (інша назва «освічений консерватизм») та неомонетаризм.

Світова економічна криза 2008-2009 років показала, що чисто монетаристська політика та майже повна свобода, що запанувала на фінансових ринках, також не призводить до позитивних результатів. У зв'язку з цим сьогодні найбільш прийнятною вважається гібридна модель, яка передбачає змішану гнучку модель економіки, яка припускає активну, але не переважну роль держави. Вона повинна бути заснована на партнерстві з приватним бізнесом, особливо у сферах інфраструктури та розвитку нових технологій, а також на збалансованому державному регулюванні. В аналогічному ключі мислять представники напряму, який отримав назву неодевелопменталізму/неоструктуралізму, прихильники якого (наприклад, Дж. Стігліц, Е. Райнерт, Л. Фабіус) вважають, що держава має стимулювати створення конкурентних переваг, у тому числі приватним сектором. Особливо це стосується нових технологій, бо у ХХІ ст. знання є ключовим активом. Останні моделі економічної політики, які використовувалися раніше, зазнали невдачі.

Необхідно також відзначити ту роль, яку відіграла теорія суспільного сектора в обґрунтуванні ролі держави в економіці на різних етапах економічного розвитку. Держава займає активну роль у сферах, які не є привабливими для приватних акторів та пов'язані з генеруванням «суспільних благ» для підвищення рівня добробуту. Теорія перегукується з протекціоністськими ідеями Ф. Ліста, згодом розвинуто проблематика громадського контролю (Дж. Кларк), зростання ролі держави у підвищенні рівня добробуту (А. Вагнер), координуючої ролі держави (Ф. Перру), «провалів» ринку (П. Самуельсон), а також обґрунтування прав власності (Р. Коуз, А. Оноре).

У останній чверті ХХ ст. - на початку ХХІ ст. зріс інтерес органів державної влади до інструментів державно-приватного партнерства, що стимулювало активне залучення приватного сектора до сфери інфраструктури як партнерів, а не підрядників (у тому числі для фінансування передачі нових технологій). Як зазначалося вище, це пов'язано із трансформацією державного управління від моделі «державного адміністрування» до моделі «нового державного управління».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Montchretien A. (1889). Traicte de l'aconomie politique: dedie en 1615 au Roy et a la Reyne Mere du Roy. Paris. p. 308.
2. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. Олександра Васильєва. Київ : Наш Формат, 2018. 722 с.
3. Fabius R. (2001). Le role et la place de l'Etat en France / Le role et la place de l'Etat au debut du XXe siecle. Paris. p. 89

Стаття надійшла до редакції 12.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 28.12.2023 р.

Negrych M. M.,

candidate of sciences in public administration, doctoral student,

Interregional Academy of Personnel Management

2, st. Frometivska, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: N5085878@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-4494-3759>

EVOLUTION OF THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF STATE AND BUSINESS COOPERATION IN THE INFRASTRUCTURE SPHERE

Annotation. The classification of historical periods in the evolution of cooperation between the state and business in the infrastructural sphere by stages and forms of cooperation has been improved: antiquity (use of buyouts; competitive construction of post offices with cities, ports and harbors (manceps); infrastructural construction (precarium)) of the Middle Ages ("casual » application of PPPs; buyouts; concessions; "regalia"); the period of colonization (use of concessions for the development of new land colonies and international trade; involvement of private armed ships with their owners to solve military and trade "tasks" at sea); the origin and development of capitalism, industrialization (systematic concession legislation; capital-intensive projects; attraction of private capital in the form of concessions for the development of the utility sector); the modern stage from the middle of the 20th century. (transition from the policy of "public administration" to the "new public administration" model; "private financial initiative"; development of public-private partnership (PPP) regulation worldwide (in more than 120 countries); launch of cross-border PPP projects and projects with attracting direct foreign investment).

It was determined that in France during the Middle Ages and the reign of mercantilism, the predominant role of the state in economic development, including infrastructure development, was emphasized. The state attracted private business and financed the works. Unlike mercantilists, representatives of the school of physiocrats believed that the state should not interfere in the field of entrepreneurship at all. The idea of state cooperation with private business in the development of industry by means of optimal regulation and protection from foreign competition, especially at the initial stage, was also reflected in the works of the German scientist F. List.

Implementation of projects through the transfer of infrastructure objects under concession conditions to private companies allows to significantly increase their efficiency. The example of the railways of Belgium, Germany, Austria-Hungary and Switzerland shows that this form of PPP is quite competitive during the implementation of large infrastructure projects. At the same time, in order to achieve economic efficiency, such projects must be accompanied by strict state control.

After the Second World War, the doctrine of a socially oriented model and a concerted strategy of economic development (concerted economy) came to the fore in economic thought. The positions of J. Keynes and moderate supporters of state intervention in the economy were dominant until the 70s. 20th century, when the ideas of "state capitalism" reached their peak. It is also necessary to note the role played by the theory of the public sector in justifying the role of the state in the economy at various stages of economic development. The state takes an active role in areas that are not attractive to private [actors and are related to the generation of "public goods" to increase the level of well-being.

Keywords: *business, state, public-private partnership, infrastructure sphere, foreign direct investment, regulation, cooperation.*

REFERENCES

1. Montchretien, A. (1889). *Traicte de l'aonomie politique: dedie en 1615 au Roy et a la Reyne Mere du Roy*, Paris, France.
2. Smith, A. (2018). *Wealth of nations. Research on the nature and causes of the well-being of nations / trans. Oleksandr Vasiliev, Nash Format. Kyiv. [in Ukraine].*
3. Fabius, R. (2001). *Le role et la place de l'Etat en France. Le role et la place de l'Etat au debut du XXe siècle*, Paris, France.

The article was received by the editors 12.11.2023.

The article is recommended for printing 28.12.2023.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-18>

УДК 35.336

*Єрмак Валерій Олександрович,**аспірант кафедри управління персоналом та підприємництва
навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: ermakv777@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-6715-3982>*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем та перспектив відбудови банківської системи України у повоєнний період. Автор розглядає різні сценарії розвитку подій: в оптимістичному сценарії відновлення підтримується міжнародними інвестиціями і реформами, в песимістичному – мають місце труднощі політичної та економічної нестабільності, а в реалістичному – реалізується комплексний підхід та міжнародна підтримка для відновлення і модернізації банківської системи. Також автор визначає основні проблеми щодо теми дослідження та пропонує шляхи їх розв'язання, а також окреслює загальні перспективи відновлення.

У статті зазначено, що успішне відновлення банківської системи має ключове значення для економічного відновлення всієї країни. Тривала політична та економічна нестабільність може ускладнити цей процес – тому надважливо виробити виважену стратегію та налагодити співпрацю всіх зацікавлених сторін. Наголошується на тому, що банки відіграють важливу роль у наданні фінансової підтримки підприємствам і населенню, а також у забезпеченні стабільності фінансової системи.

Доведено, що у контексті кандидатства України до вступу в ЄС, банківський сектор економіки нашої країни, також стає об'єктом підвищеної уваги та реформ, адже має підтримувати всі стандарти та вимоги європейських банківських систем і забезпечувати високий рівень фінансової стабільності. Зусилля для забезпечення стійкості та надійності банківського сектору мають супроводжуватися заходами з міжнародного дипломатичного співробітництва, що сприятиме зменшенню ризиків та відновленню довіри до фінансової системи України.

Ключові слова: банківська система, післявоєнний період, відновлення, відбудова, економічне відновлення, міжнародна співпраця, банк.

Як цитувати: Єрмак В. О. Банківська система України у період повоєнного відновлення: виклики та шляхи розвитку. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 214–223. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-18>

In cites: Iermak, V.O. (2023). Ukraine's banking system during post-war reconstruction: challenges and development pathways. *State Formation*, no. 2 (34), 214–223. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-18> [in Ukrainian].

© Єрмак В. О., 2023

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. У повоєнний період питання відновлення та перебудови банківської системи постають одними з ключових та пріоритетних задач для країни. Наявність зруйнованих об'єктів інфраструктури, збиткових активів та розпорошеності ресурсів ставить під загрозу функціонування банків та їхню здатність надавати ключові фінансові послуги. Зокрема, перешкоди в здійсненні грошових транзакцій, кредитуванні підприємств та фізичних осіб, а також втрата довіри до банківської системи стають серйозними викликами, які необхідно подолати. Значною проблемою є відновлення довіри до банківської системи серед населення та підприємств, оскільки нестабільність та можливість втрати коштів внаслідок війни створює психологічний бар'єр для повернення до рутинних банківських операцій.

Окрім того, зниження рівня довіри може призвести до зменшення залучення депозитів та інших форм зберігання грошей, що обмежить ресурси банків для подальшої кредитної діяльності та інвестування в економіку. Таке становище потребує якісного та оперативного реагування усіх суб'єктів публічного управління, що мають вплив на формування та реалізацію грошово-кредитної політики та регулювання діяльності банківського сектору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика повоєнного відновлення України за різними напрямками наразі дедалі частіше стає предметом наукового інтересу. Різним економічним аспектам післявоєнної відбудови України, у тому числі й відновленню фінансового сектору, наразі присвячено роботи Н. Покровської [10], В. Небрат [4], Є. Бублика [1], І. Хмарської [13], Є. Філіпчука та Є. Кияна [16], О. Писарчук, Ю. Орла та Ю. Єжелога [9], Т. Богдан і Б. Йовановича [15], І. Коссе [17], Ральфа де Хааса та О. Пивоварського [2], О. Хмиз та К. Ларіонової [14] та інших науковців й експертів галузі. Разом із тим, фундаментальні наукові розробки щодо повоєнного відновлення та подальшої ефективної роботи банківського сектору України наразі ще далекі від завершення.

Постановка завдання. З огляду на зазначене, метою статті є аналіз проблем та перспектив повоєнної відбудови банківської системи України, зокрема, в контексті: збитковості активів банків, втрати довіри до фінансової системи та обмеженості фінансових ресурсів, впливу стану банківської системи на економічне відновлення та розвиток країни. У відповідності до мети, доцільно розглянути такі питання, як: зв'язок між фінансовою стабільністю та здатністю досягти стійкого економічного зростання, дослідити можливі перспективи розвитку банківської системи, проаналізувати важливість міжнародної співпраці у відновленні банківської системи та визначити пріоритетні сфери щодо спільних зусиль для досягнення стабільності та розвитку.

Основні результати дослідження. Банківська система України у довоєнний період характеризувалася значною залежністю від державних банків. Попри це, вона досить стійко витримала «шок», зумовлений початком повномасштабного вторгнення, навіть за умов значного збільшення кількості поточних викликів: обвального скорочення ВВП; радикального підвищення

облікової ставки, що спричинило зростання дохідності депозитних сертифікатів Національного банку України (далі – НБУ) та зростання їх обсягу у портфелі банків на тлі скорочення кількості наданих кредитів; неповернення кредитів та потреби компенсувати підвищені ризики інвестиційного кредитування; виведення з України значних обсягів валюти фізичними особами, які з початком війни опинилися за кордоном (негативно впливає на сальдо платіжного балансу) та інших. Розглянемо основні актуальні показники функціонування банківського сектору України (табл. 1).

Таблиця 1

Деякі показники функціонування банківського сектору України у 2020–2023 роках,
[3; 5 – 8]

Table 1

Some indicators of the functioning of the banking sector of Ukraine in 2020–2023,
[3; 5 – 8]

Показник	2020	2021	2022	Червень 2023
Кількість діючих банків	73	71	67	65
Частка державних банків у структурі банківського сектору у чистих активах (%)	53,5	47,5	50,6	53
Чисті активи (млрд грн):	1823	2053	2354	2562
• готівка (%)	4,0	3,7	3,2	3,1
• ОВДПУ (%)	31,7	28,6	21,8	23,0
• кредити суб'єктів господарювання (%)	23,9	26,3	22,5	18,9
• кредити фізичних осіб (%)	8,2	9,8	5,7	5,3
• кошти у НБУ та ін. банках (%)	14,2	13,0	19,0	23,5
• депозитні сертифікати НБУ (%)	9,0	10,4	19,4	18,7
• інші (%)	9,0	8,2	8,4	7,7
Обсяг депозитних сертифікатів НБУ (млрд грн)	18	-13	69	126
Частка непрацюючих кредитів фізичних осіб у кредитних портфелях банків (%)	34,8	19,1	27,6	30,0
Частка непрацюючих кредитів суб'єктів господарювання у кредитних портфелях банків (%)	50,9	39,7	37,5	44,7
Чистий прибуток/збиток (млрд грн)	39,7	77,4	22,8	33,7

Вищенаведені показники наочно відображають вже перелічені попередньо тенденції, проте дослідження можливих перспектив та проблем повоєнного відновлення потребує врахування ряду обставин, якими супроводжуватиметься процес відновлення країни:

- потреба у мобілізації значних коштів для відбудови країни (до того ж обсяг необхідних коштів дедалі зростає, оскільки бойові дії ще тривають) і спрямуванні їх на найбільш ефективні проєкти відновлення;

- кандидатство в ЄС – вектор, який спрямовуватиме розвиток усіх сфер суспільного життя, в тому числі й фінансову систему держави і банківський сектор як її складову;

- суперечливість геополітичного становища України, яке залишатиметься невизначеним через сусідство з росією, що робить фінансове та інвестиційне середовище досить ризиковим.

Загалом, відновлення банківської системи у повоєнний період вимагає комплексного підходу, що враховує потреби економіки та суспільства, а також забезпечує стабільність, надійність та інноваційність банківської системи.

Розглянемо різні сценарії розвитку банківської системи після війни.

Оптимістичний сценарій – після завершення війни, уряд України зосереджує свою увагу на швидку і ефективну відбудову банківської системи. За підтримки міжнародних партнерів та інвесторів, країна запускає амбіційний план реформ, спрямований на створення модернізованої, транспарентної та стійкої банківської системи. Впровадження інноваційних технологій та гнучкого регулювання – активно сприяє економічному відновленню країни. Забезпечення відкритого доступу до фінансових послуг сприяє підвищенню рівня фінансової грамотності, а отже – зростає фінансова інклюзія, підтримуючи рівень життя населення та економічний зріст.

Песимістичний сценарій – після війни Україна зазнає труднощів у відновленні банківської системи через значні руйнування і збитки. Політична та економічна нестабільність призводять до втрати довіри до банків. Відновлення фінансової грамотності та розробка відповідних реформ відбуваються повільно, що гальмує процес відновлення. Банки стикаються з перешкодами в залученні інвестицій та наданні кредитів, які призводять до обмеженого доступу до фінансових послуг, зниження відсотка населення, яке здатне використовувати банківські послуги, і загрози подальшого економічного спаду.

Реалістичний сценарій – Україна зіткнеться з новими викликами під час відновлення банківської системи, що, в свою чергу, відкриє й нові можливості для розвитку. Після війни буде потрібна значна міжнародна підтримка та інвестиції для відновлення і модернізації інфраструктури банківського сектору. Реформи будуть впроваджуватися поетапно, зі зростаючим фокусом на забезпечення стабільності та транспарентності. Досягнення економічного відновлення буде вимагати важливої ролі банків у наданні фінансової підтримки реальному сектору. Фінансова грамотність та розвиток технологій також будуть знаходити своє місце

в стратегіях відновлення. Це усе у комплексі потребує виваженої урядової політики, якісної взаємодії усіх акторів на ринку банківських послуг.

Отже, проблеми, з якими зіткнеться банківська система України, зрозумілі вже на сучасному етапі. Наразі найбільш актуальним завданням для подальшого відновлення банківського сектору є розв'язання проблеми непрацюючих кредитів, частка яких у кредитному портфелі банків була значною й до війни, а станом на червень 2023 року складає: для фізичних осіб – 30 %, суб'єктів господарювання – 44,7 % [8]. При цьому попередній український досвід врегулювання питання з непрацюючими кредитами, який базується на Законі України «Про фінансову реструктуризацію» 2016 року [12], а саме проведення добровільної позасудової реструктуризації проблемних зобов'язань не можна назвати на сто відсотків ефективним, оскільки положення Закону [12] застосовувалися здебільшого для реструктуризації зобов'язань державних фінансових установ, комерційні ж врегульовували ці питання поза межами Закону [12]. Попри те, що такий підхід у 2022 році мали поступово скасувати, поправка відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні» [11] подовжила дію Закону [12] до 1 січня 2028 року.

Таким чином, першим кроком до розв'язання проблеми непрацюючих кредитів є оновлення чинного законодавства, вибір підходу до проблеми непрацюючих кредитів, проведення перевірки якості активів та рекапіталізація банків для підвищення їхньої фінансової стійкості. Є три основні підходи до розв'язання проблеми непрацюючих кредитів:

1. Децентралізований підхід, який передбачає, що кожен кредитор (наприклад, банк, інвестор, облігаціонер) веде переговори з боржником незалежно один від одного, кожен кредитор має свій власний інтерес та може домовлятися про індивідуальні умови реструктуризації. Проте цей підхід можливий якщо обсяг неякісних активів є незначним. У цьому аспекті, погоджуємося з Р. де Хаасом та О. Пивоварським, що навіть якщо і банки, і суди в принципі зможуть впоратися з дуже великою кількістю випадків звернень стягнення на заставне майно, такий нескоординований підхід все одно може бути неоптимальним для банківської системи в цілому, оскільки ціни на заставне майно можуть ще більше знизитися [2].

2. Напівцентралізований підхід, який полягає у відокремленні неякісних активів в окремі приватні або напівприватні банки, які потім відокремлюються від основної банківської системи. Наприклад, Швеція на початку 1990-х років, використовувала саме цю стратегію для врегулювання фінансової кризи, а цей підхід дозволяв відокремити проблемні активи та ризики від основних банків та забезпечити їх відновлення і стабільність. Важливим аспектом цього підходу є ефективне керування «поганими банками» та реалізація їх активів, щоб зменшити втрати для держави та інших кредиторів.

3. Централізований підхід, за якого створюється державна інституція, яка бере відповідальність за реструктуризацію боргу і намагатися досягти

узгоджених умов з усіма кредиторами та боржником. Цей підхід є більш систематичним і може забезпечити однаковий ступінь захисту інтересів кредиторів та боржника, крім того є більш сприятливим для залучення донорських коштів.

Аналіз цих підходів дає підстави для висновку, що найбільш прийнятними для післявоєнного відновлення банківської системи України, є напівцентралізований або централізований підходи, при цьому вибір конкретної стратегії залежатиме від обсягу та структури неякісних банківських активів. Готуватися до інвентаризації банківських активів варто вже зараз, щоб швидко провести її у післявоєнний період та розпочати рекапіталізацію, яка цілком логічно не може розпочатися у період війни.

Більш того, на нашу думку, у цьому аспекті цілком виправданим є вивчення світового досвіду, який вказує на те, що достатньо велика кількість країн (Німеччина, Японія, Грузія, Південна Корея та ін.) на певному етапі свого існування зіштовхувались із необхідністю повоєнної відбудови економіки, а отже, й українська економіка має змогу перейняти попередній досвід, скориставшись успішними кейсами [9].

Не менш актуальним питанням у цьому контексті є й потреба перегляду стратегії реформування державного банківського сектору, який наразі формують – АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Державний ощадний банк України», АТ «Державний експортно-імпортний банк України», ПАТ Акціонерний банк «Укргазбанк», АТ «Сенс Банк». Рекапіталізація державних банків, які після війни матимуть ще більшу частку банківських активів, має обов'язково передбачати комерціалізацію, що в цілому відповідає пріоритетам реформування визначеним ще у 2018 році. Варто також зазначити, що в усіх цих заходах вагомою підтримкою має стати міжнародна технічна та фінансова допомога, працювати над залученням якої варто ще під час війни.

Отже, основними чинниками відбудови банківської системи України у повоєнний період можна визначити такі:

1. Системна стабільність, що включає в себе збереження довіри вкладників, забезпечення ліквідності та стійкості банків, а також надійний нагляд та регулювання з боку НБУ та інших регуляторів.

2. Спроможність банківської системи надавати кредити реальному сектору економіки задля відновлення та розвитку, що має включати в себе підтримку малих і середніх підприємств, фінансування інфраструктурних проектів та інших ініціатив, які сприяють відновленню економіки.

3. Українські банки можуть використовувати період відновлення для активного розвитку цифрових послуг та інновацій задля підвищення ефективності банківської системи та забезпечення фінансової інклюзії – доступності фінансових послуг для усіх категорій населення.

4. Оптимізація законодавчої бази, в першу чергу, в питаннях щодо банкрутства, підзвітності банків, захисту прав вкладників тощо.

5. Підтримка з боку міжнародних партнерів: Україна має співпрацювати з міжнародними фінансовими інституціями, такими як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, для отримання фінансової підтримки та технічної допомоги у відновленні банківської системи. Звичайно, що така співпраця, має відбуватися за умов пільгового надання відповідної допомоги, що можливо за умов координації зусиль з боку всіх профільних вітчизняних міністерств: економіки, фінансів, закордонних справ та цифрової трансформації.

6. Забезпечення фінансової грамотності серед населення та підвищення рівня фінансової освіти, що має покращити відносини між банками та клієнтами, а також збільшити свідомість населення «щодо фінансових» рішень.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Стан банківської системи України в період війни та після її завершення, безумовно, має свої виклики та наявні можливості. Варто підкреслити, що успішне відновлення банківської системи має ключове значення для економічного відновлення всієї країни. Тривала політична та економічна нестабільність може ускладнити цей процес – тому надважливо виробити виважену стратегію та налагодити співпрацю всіх зацікавлених сторін. Банки відіграють важливу роль у наданні фінансової підтримки підприємствам і населенню, а також у забезпеченні стабільності фінансової системи.

У контексті кандидатства України до вступу в ЄС, банківський сектор економіки нашої країни, також стає об'єктом підвищеної уваги та реформ, адже має підтримувати всі стандарти та вимоги європейських банківських систем і забезпечувати високий рівень фінансової стабільності. Зусилля для забезпечення стійкості та надійності банківського сектору мають супроводжуватися заходами з міжнародного дипломатичного співробітництва, що сприятиме зменшенню ризиків та відновленню довіри до фінансової системи України.

У підсумку, успішне відновлення та модернізація банківської системи України після війни – є важливим завданням, яке вимагає комплексного підходу, значних зусиль та міжнародної підтримки. Забезпечення стабільності, прозорості та інноваційності у цьому процесі – стане кроком для досягнення економічного відновлення та забезпечення сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бублик Є. Контроль фінансової відкритості засобами валютного регулювання. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 27 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 65. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroku-dla-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 24.09.2023).
2. Відбудова України: принципи та політика / за заг. ред.: Ю. Городніченко, І. Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. 2022. 508 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf (дата звернення: 21.09.2023).
3. Звіт про фінансову стабільність грудень 2022 року. Київ, 2022. 47 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4=4 (дата звернення: 24.09.2023).

4. Небрат В. Міжнародний досвід структурних реформ для відбудови економіки України. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 27 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 29. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).
5. Огляд банківського сектору – листопад 2020 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2020-11.pdf?v=4 (дата звернення: 24.09.2023).
6. Огляд банківського сектору – листопад 2021 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2021-11.pdf?v=4 (дата звернення: 24.09.2023).
7. Огляд банківського сектору – листопад 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-11.pdf?v=4 (дата звернення: 24.09.2023).
8. Огляд банківського сектору – серпень 2023 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-08.pdf?v=4 (дата звернення: 24.09.2023).
9. Писарчук, О.В., Орел, Ю.Л., Єжелій, Ю.О. 2023. Features of the budgeting of grant applications: analysis of the post-war reconstruction of the Ukrainian economy. Scientific notes of Lviv University of Business and Law. 37 (Jun. 2023). 451–458. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/833> (дата звернення: 30.09.2023).
10. Покровська Н. М. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України, економічні аспекти. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2022. № 4 (274). С. 41–47. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-274-4-41-47> (дата звернення: 29.09.2023).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні : Закон України від 27.07.2022 р. № 2463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2463-20#Text> (дата звернення: 24.09.2023).
12. Про фінансову реструктуризацію : Закон України від 14.06.2016 р. № 1414-VIII : станом на 17 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19#Text> (дата звернення: 26.09.2023).
13. Хмарська І., Кучерява К., Клімова І. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> (дата звернення: 21.09.2023).
14. Хмиз О. М., Ларіонова К. Л. Особливості управління кредитним портфелем банків України в умовах воєнного стану. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика* : зб. наук. пр. здобувачів вищ. освіти і молодих уч., м. Хмельницький, 16 листоп. 2022 р. Хмельницький, 2022. С. 68–70. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u375/zbirnik_2022.pdf (дата звернення: 20.09.2023).
15. Bogdan T., Jovanović B. Public Expenditure and Tax Policy for the Post-War Reconstruction of Ukraine. Vienna : The Vienna Institute for International Economic Studies Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche, 2023. 68 p. URL: <https://wiiw.ac.at/public-expenditure-and-tax-policy-for-the-post-war-reconstruction-of-ukraine-dlp-6573.pdf> (date of access: 27.09.2023).
16. Filipchuk V., Kiyan Y. Rebuilding Ukraine: initiatives, approaches, recommendationsonstruction of ukraine. Kyiv : International Center for Policy Studies, 2023.20 p. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/rebuilding_ukraine.pdf (date of access: 27.09.2023).
17. Kosse I. Rebuilding Ukraine's Infrastructure after the WarReconstruction of Ukraine. Vienna : The Vienna Institute for International Economic Studies Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche, 2023. 24 p. URL: <https://wiiw.ac.at/rebuilding-ukraine-s-infrastructure-after-the-war-dlp-6621.pdf> (date of access: 24.09.2023).

Стаття надійшла до редакції 12.11.2023 р.

Стаття рекомендована до друку 30.12.2023 р.

Iermak V. O.,

postgraduate student of the Department of Personnel Management and Entrepreneurship,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»
of V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: ermakv777@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-6715-3982>

UKRAINE'S BANKING SYSTEM DURING POST-WAR RECONSTRUCTION: CHALLENGES AND DEVELOPMENT PATHWAYS

Annotation. The article focuses on analyzing the problems and prospects of rebuilding the banking system in the post-war period. The author examines various scenarios for the development of Ukraine's banking sector: in the optimistic scenario, the recovery of the banking sector is supported by international investments and reforms, in the pessimistic scenario, political and economic instability poses challenges, and in the realistic scenario, a comprehensive approach and international support are required for the recovery and modernization of the banking system. The author also identifies key issues and suggests solutions, as well as outlines general prospects for recovery.

The article states that the successful recovery of the banking system is of key importance for the economic recovery of the entire country. Prolonged political and economic instability can complicate this process - therefore, it is imperative to develop a balanced strategy and establish cooperation of all stakeholders. It is emphasized that banks play an important role in providing financial support to enterprises and the population, as well as in ensuring the stability of the financial system.

It has been proven that in the context of Ukraine's application to join the EU, the banking sector of our country's economy also becomes the object of increased attention and reforms, because it must support all the standards and requirements of European banking systems and ensure a high level of financial stability. Efforts to ensure the stability and reliability of the banking sector should be accompanied by measures of international diplomatic cooperation, which will help reduce risks and restore confidence in the financial system of Ukraine

Keywords: *banking system, post-war period, recovery, reconstruction, economic recovery, international cooperation, bank.*

REFERENCES

1. Bublyk, Yevhen. (2023). Control of Financial Transparency through Currency Regulation Instruments. International Historical Experience in Post-War Economic Reconstruction: Lessons for Ukraine, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Kyiv, 27 April 2023. Kyiv. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-reonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf> (Accessed 24 September 2023). [in Ukrainian].
2. Gorodnichenko, Yuri, et al.(2022). Rebuilding Ukraine: Principles and Policies. Edited by Yuri Gorodnichenko, Ivan Sologub, and Benedetta Vedder di Mauro. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf (Accessed 21 August 2023). [in Ukrainian].
3. Bank of Ukraine. (2022). Financial Stability Report, December 2022. Kyiv. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4 (Accessed 24 September 2023).
4. Nebrat, Volodymyr. (2023). International Experience in Structural Reforms for the Reconstruction of Ukraine's Economy. International Historical Experience in Post-War Economic Reconstruction: Lessons for Ukraine, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Kyiv, 27 April 2023. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-reonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf> (Accessed 20 September 2023).
5. National Bank of Ukraine. (2020). Banking Sector Review. November 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2020-11.pdf?v=4 (Accessed 24 September 2023).

6. National Bank of Ukraine. (2021). Banking Sector Review. November 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2021-11.pdf?v=4 (Accessed 24 September 2023).
7. National Bank of Ukraine. (2022). Banking Sector Review. November 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-11.pdf?v=4 (Accessed 24 September 2023).
8. National Bank of Ukraine. (2023). Banking Sector Review, August 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-08.pdf?v=4 (Accessed 24 September 2023).
9. Pysarchuk, O., Orel, Yu., Yezhelyi, Yu. (2023). Features of the budgeting of grant applications: analysis of the post-war reconstruction of the Ukrainian economy. 30 Jun.2023, (37), 451–458. URL: <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/833> (Accessed 30 September 2023). [in Ukrainian].
10. Pokrovska, Nataliia M. (2022). Conceptual Foundations of Post-War Reconstruction of Ukraine: Economic Aspects. *Visnyk Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalya*, no. 4 (274), 41–47. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-274-4-41-47> (Accessed 29 September 2023). [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Law of Ukraine No. 2463-IX of July 27, 2022, on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Features of the Financial Sector Activities Due to the Introduction of Martial Law in Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2463-20#Text> (Accessed 24 September 2023).
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Law of Ukraine No. 1414-VIII of June 14, 2016, on Financial Restructuring (As of August 17, 2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19#Text> (Accessed 26 September 2023).
13. Khmarska, I., Kucheriava, K., & Klimova, I. (2022). Features of Post-War Economic Recovery in Ukraine. *Economics and Society*, no. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> (Accessed 21 September 2023). [in Ukrainian].
14. Khmiz, Oleksandr M., & Larionova, Kateryna L. (2022). Features of Credit Portfolio Management of Banks in Ukraine during Martial Law. *Financial Aspects of Ukraine's Economic Development: Theory, Methodology, Practice, Proceedings of Young Researchers and Students, Khmelnytsky, November 16, 2022. Khmelnytsky. 68–70*. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u375/zbirnik_2022.pdf (Accessed 20 September 2023). [in Ukrainian].
15. Bogdan, T., & Jovanović, B. (2023). Public Expenditure and Tax Policy for the Post-War Reconstruction of Ukraine. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies (Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche). URL: <https://wiiw.ac.at/public-expenditure-and-tax-policy-for-the-post-war-reconstruction-of-ukraine-dlp-6573.pdf> (Accessed 27 September 2023).
16. Filipchuk, Volodymyr, & Kiyani, Yuliya. (2023). Rebuilding Ukraine: Initiatives, Approaches, Recommendations. Kyiv: International Center for Policy Studies. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/rebuilding_ukraine.pdf (Accessed 27 September 2023).
17. Kosse, Inga. (2023). Rebuilding Ukraine's Infrastructure after the War. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies (Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche). URL: <https://wiiw.ac.at/rebuilding-ukraine-s-infrastructure-after-the-war-dlp-6621.pdf> (Accessed 24 September 2023).

The article was received by the editors 12.11.2023.

The article is recommended for printing 30.12.2023.

Наукове видання

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

№ 2 (34)/2023

збірник наукових праць

Електронний ресурс

**Відповідальні за випуск:
Д. В. Карамишев, В. В. Богатова**

Комп'ютерна верстка *В. В. Богатова*

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність
за достовірність наведених фактів, власних імен тощо.

COGNOSCERE

DOCERE

ERUDIRE

Підписано до друку 30.12.2023.
Обл.-вид. арк. 26,6. Ум. друк. арк. 25,57

ХНУ імені В. Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4. Тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3367 від 13.01.09